

Abdulkadim Zellûm

HİLÂFET DEVLETİ'NDE MALİYE

Abdulkadim Zellûm

Hilâfet Devleti'nde Maliye

Hizb-ut Tahrir Neşriyâtındandır

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَالرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ [السَّبِيلِ] كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَيْتُمُ الرَّسُولَ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَيْتُمُ عَنْهُ فَاتْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُجْزَوْنَ مِنْهَا حَاجَةً مِمَّا أُوْتُوا وَيُؤْتُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءِيفٌ رَحِيمٌ [رُؤْفٌ رَحِيمٌ] "Allah'ın o (fethedilen) şehir halkından Rasulü'ne verdiği fey, Allah'a, Rasul'e, (ve Rasul'e) yakın akrabalığı olanlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Öyle ki (bu mallar ve servet) sizden zengin olanlar arasında dönüp, dolaşan bir devlet (güç) olmasın. Rasul size ne verirse artık onu alın, sizi neden sakındırırsa artık ondan sakının ve Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah cezası pek şiddetli olmaktadır. (Bundan başka bu mallar,) Hicret eden fakirleredir ki onlar, Allah'tan bir fazl (lütuf ve ihsan) arayıp, Allah'a ve O'nun Rasulü'ne yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından sürülüp, çıkarılmışlardır. İşte sadık olanlar, bunlardır. Onlardan (Muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanını da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa işte onlar, kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. Onlardan sonra gelenler ise şöyle derler: Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin." [Haşr Suresi 7-10]

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	11
MUKADDİME	13
BİRİNCİ BÖLÜM: BEYTÜLMAL VE DİVANLARI	15
BEYTÜLMAL VE DİVANLARI	17
Beytülmal	17
BEYTÜLMALIN DİVANLARI	21
Divanların İlk Kuruluşu	21
BEYTÜLMAL DİVANLARININ KISIMLARI	25
Gelirler Bölümü	25
Fey ve Harac Divanı.....	25
Kamu Mülkiyeti Divanı	26
Sadakalar/Zekât Divanı	27
Giderler (Harcamalar) Bölümü	27
Hilâfet Merkezi Divanı	28
Devlet Daireleri Divanı	28
Bağışlar Divanı	28
Cihad Divanı	28
Zekât Harcamaları Divanı.....	29
Kamu Mülkiyeti Harcamaları Divanı	29
Olağanüstü Durumlar Divanı	29
Genel Bütçe, Genel Muhasebe ve Kontrol Divanları.....	30
İKİNCİ BÖLÜM: HİLÂFET DEVLETİ'NİN MALLARI	33
HİLÂFET DEVLETİ'NİN MALLARI	35
Mallar	35
ENFAL, GANİMETLER, FEY VE HUMUS	39
Enfal ve Ganimetler	39
Ganimetlerin Taksimi, Sarf Yönü ve Hak Sahipleri	41
Fey	45
Humus	50
HARAC	53
Anveten Harac (Savaş Haracı)	53
Sulh Haracı	56

Harac ve Öşrün Birleşmesi	58
Bugün Yürütülmesi Gereken Pratik Durum	59
Harac Konulma Biçimi	60
Haracın Miktarı.....	62
Haracın Sarf (Edilme) Yeri.....	64
UZUNLUK, ALAN, HACİM VE AĞIRLIK ÖLÇÜLERİ	66
Uzunluk ve Alan Ölçüleri.....	66
Ölçekler ve Tartılar	69
CİZYE.....	72
Kimlerden Cizye Alınır?	72
Cizye Ne Zaman Düşer?	76
Cizyenin Miktarı	78
Cizyeyi Alma Zamanı.....	80
Cizyeyi Harcama Yeri.....	82
KAMU MÜLKİYETİ VE TÜRLERİ.....	83
Kamu Mülkiyetlerinden Birinci Tür	83
Kamu Mülkiyetlerinden İkinci Tür.....	86
Kamu Mülkiyetlerinden Üçüncü Tür	89
Kamu Mülkiyeti Aynlarından ve Gelirlerinden Faydalanma Biçimi.....	92
Yabancı Devletlerden Borç İsteme	96
Bazı Kamu Mülkiyeti Aynlarına Himâ Uygulama	97
ARAZİ, BİNA, ALTYAPI TESİSLERİ VE BUNLARIN GELİRLERİNDEN OLUŞAN DEVLET MÜLKLERİ	103
Devlete Ait Mülklerin Türleri	104
Devlet Mülklerinin İşletilmesi	110
Merâfık.....	120
UŞÛR (GÜMRÜK VERGİLERİ).....	123
Uşûr Nelerden ve Ne Zaman Alınır?	132
YÖNETİCİLER VE DEVLET MEMURLARININ HIYANET EDEREK ELDE ETTİKLERİ MALLAR, KANUN DIŞI YOLLARLA ELDE EDİLEN MALLAR VE PARA CEZALARI	135
Rüşvet.....	136
Hediyeler ve Bağışlar.....	137
Zorla ya da Otorite Gücü ile Elde Edilen Mallar	138

Komisyon ve Aracılık Ücreti	140
İhtilas (Zimmete Para Geçirmek).....	141
Cezalar.....	144
DEFİNELERİN VE MADENLERİN BEŞTE BİRİ.....	146
MİRASÇISI OLMAYAN MALLAR.....	150
DİNDEN DÖNEN (MÜRTEDE) KİMSELERİN MALI	152
VERGİLER	156
ZEKÂTLAR.....	168
HAYVANLARIN ZEKÂTI	172
Develerin Zekâti	172
Sığırların Zekâti.....	177
Koyunların Zekâti	180
Koyunların Zekâtına Neler Dahildir, Neler Alınır, Neler Alınmaz?	182
Koyunlara Ortak Olmanın Hükümü	184
EKİNLERİN VE MEYVELERİN ZEKÂTI	187
Zekât Verilmesi Farz Olan Meyveler ve Ekinler	187
Ekinlerin ve Meyvelerin Nisabı.....	189
Hububatlarda ve Meyvelerde Zekât Alma Vakti.....	190
Meyvelerin Miktarının Takdir Edilmesi.....	191
Ekinlerden ve Meyvelerden Alınan Zekâtın Miktarı.....	193
Ekinlerden ve Meyvelerden Zekât Alma Keyfiyeti	194
ALTIN VE GÜMÜŞÜN ZEKÂTI	197
Gümüşün Nisab Miktarı	198
Gümüş Nisabında Zekât Verilmesi Farz Olan Miktar.....	199
Altının Nisabı ve Farz Olan Zekât Miktarı.....	200
Kâğıt Paraların Zekâti	202
TİCARET MALLARININ ZEKÂTI	208
Borcun/Alacağın Zekâti.....	210
TAKILAR/ZİYNET EŞYALARI	213
ZEKÂTIN HALİFEYE ÖDENMESİ.....	217
Zekât Vermeyenlerin Hükümü	220
ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER	221

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: PARALAR	229
PARALAR	231
İSLÂM'DA PARALAR	231
Dinar ve Dirhemlerin Ağırlıkları	234
PARA SİSTEMLERİ	246
MADENÎ SİSTEM	248
Tek Maden Sistemi	248
Altın veya Gümüş Metal (Sikke) Para Sistemi	248
Altın veya Gümüş Külçe Para Sistemi	248
Altın veya Gümüş Döviz (Kambiyo) Sistemi	249
Çift Maden (Metal) Sistemi	249
KÂĞIT PARA SİSTEMİ	251
PARALARIN ÇIKARTILMASI	252
Altın ve Gümüşün Ayarları	256
Altının Gümüşe Oranı	256
ALTIN VE GÜMÜŞ SİSTEMİNİN FAYDALARI	259
Dünyada Var Olan Altın Rezervinin Yeterliliği	263
Altın Sistemine Dönüş Nasıl Tamamlanır?	266

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

İlk baskının tüm nüshaları bittikten sonra yeniden baskı talepleri üzerine ve özellikle de baskı ile ilgili yeni düzeltmeler, bazı yorum ve görüşler bize ulaştıktan sonra kitabın yeniden basılması uygun görüldü.

Bütün bu yorumlar, görüşler, düzeltmeler dikkatlice incelendi ve bizce tercihe şayan olanların hepsi nazar-ı itibara alındı. Kitabın tamamı yeniden gözden geçirildi. Kitapta geçen bütün hadislerin sahih hadis kitaplarında yer alan nasslara uygun olarak kaydedilmesine üstün bir özen gösterilirken zayıf hadisler kitaptan çıkarıldı.

Böylece bu ikinci baskıda -Allah *Celle Celâlehû*'ya hamd olsun- hadisler gözden geçirilmiş ve düzenlemiş oldu. Yüce Allah'tan bu kitabı İslâm'a ve Müslümanlara hayırlı, faydalı kılmasını, Râşidî Hilâfet Devleti'nde tatbik ve infaz mevkiine konulmasını, Müslümanlara acil kılmasını niyaz ederiz. Elbette Allah *Celle Celâlehû* dilediğine kadirdir.

H. 21 Receb 1408 Çarşamba

M. 9 Mart 1988

Müellif

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

MUKADDİME

Allah *Celle Celâlehû* elçisi Muhammed *SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e* İslâm'ı bir hayat nizamı ve âleme ilahi bir mesaj olarak göndermiş olduğuna göre, elbette onu tatbik edecek ve bütün dünyaya taşıyacak bir devletin bulunması gerekirdi. İslâm, bu devleti "Hilâfet Devleti" kılmış ve onu dünyadaki tüm devlet şekillerinden ayrılan kendine özgü şekil ve biricik tarzda bir devlet yapmıştır. Bu devlet, üzerine kurulduğu rükünleri, organları, anayasası ve kanunları, Allah'ın Kitabı ve Rasulü'nün Sünneti'nden alınmış olması yani beşerin yasalaştırmasından değil Allah'ın şeriatından olmasından hükümlerine bağlanması, tatbik edilmesi ve uyulması halifeye de ümmete de vacip olan bir devlettir. İslâm, işlerin gözetilmesi ve davetin taşınabilmesi için ümmetin işlerini gözetmeyi Hilâfet Devleti'ne yüklediği gibi devletin gelirleri olan malların idaresini, bunların harcanmasını ve yürütmeyi de devlete yüklemiştir. Şer'î hükümler, devlet maliyesinin gelirlerini, bunların türlerini ve tahsil keyfiyetini açıkladığı gibi hak sahiplerini ve sarf yönlerini de beyan etmiştir.

Bu kitapta biz; Hilâfet Devleti'nde maliyeyi, hükümlerini, bunların gelir kaynaklarının türlerini, nelerden ve kimlerden alınacağını, istihkak vakitlerini, tahsil edilme biçimini, toplanma ve korunma yollarını açıkladığımız gibi hak sahiplerini ve sarf yönlerini de açıkladık.

Bu malların/gelirlerin kaydedilmesi ve tahsil edilmesi, uzunluk, alan, ölçü ve tartı birimlerinin bilinmesini gerektirdiğinden bunlardan gerekli olanlarına da yer verdik. Böylelikle tam anlamıyla onların gerçekliği açıklandı ve bunlarla ilgili bilgisizlik kaldırılmış oldu. Uzunluk, alan, ölçü ve tartı birimlerini bugünkü kullanımıyla denkleştirerek verdik ki alınışı kolay, karmaşıklıktan uzak, anlaşılabilir olsun.

Şer'î hükümlerle bağlantısının bulunması ve Hilâfet Devleti maliyesinde özel bir önemi bulunması nedeniyle nakitler konusunu da ele aldık. Bunların vakiasını, dayandığı esasları, orantı birimlerini, ölçülerini, karşılaşılabileceği müşkülleri ve bu problemlerin çözüm biçimini açıkladık.

Hilâfet Devleti'nde maliye ilgili hükümler; Sahabe, Tabiin, Tabii't Tâbiin'in sözleri ve müçtehit imamların bu konudaki içtihatları araştırılıp incelendikten sonra Kitap ve Sünnet'ten alınmıştır. Burada ise hükümler, akidede şart olduğu hâlde şer'î hükümlerde yakîn ve kesinlik şartı olmadığından zann-ı galibe göre tercih olunan delillere binaen alındı.

Bu hükümleri Hilâfet Devleti'nde tatbik ve infaz etme mevkiine koymayı bize kolaylaştırmasını ve tahakkuk ettirmesini yüce Allah'tan dileriz. O bizim Mevla'mızdır. O ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcıdır.

H. 16 Rabi-us Sani 1402

M. 10 Şubat 1982

Müellif

BİRİNCİ BÖLÜM
BEYTÜLMAL VE
DİVANLARI

BEYTÜLMAL VE DİVANLARI

Beytülmal

Beytülmal, devlete gelir olarak gelen veya Müslümanların hak kazandığı devletten çıkan her türlü mala mahsus cihettir (taraftır). Şer'î hükümlere göre Müslümanların hak kazandığı, harcanacağı cihetin belli olmasına rağmen maliki olan şahıs tayin edilmemiş olsa da; toprak, bina, maden, nakit veya mal olsun, beytülmalın korumasına (hazinesine) girmiş olsun veya olmasın her mal, Müslümanların beytülmalının hakkıdır. Hak sahiplerine, ilgililere, Müslümanların yararına ve işlerinin gözetilmesine veya davetin taşınmasına sarf edilmesi vacip olan -bilfiil sarf edilmiş olsun ya da olmasın- her mal, beytülmalın hakkıdır. O hâlde bu manaya göre beytülmal bir cihettir (taraftır).

“*Beytülmal*” kelimesi, devletin gelirlerinden olan ve kendisinden harcama yapılan malların konulduğu yer anlamında da kullanılır.

Cihet anlamıyla beytülmalın ilk kuruluşu, Bedir'de savaşın bitmesi ve ganimetlerde ihtilafa düşülmesinin ardından Allahu Teâlâ'nın şu ayetinin inmesinden sonradır:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ [(Rasulüm) Sana enfali (savaş ganimetlerini) soruyorlar. De ki: “Ganimetler Allah’a ve Rasul’e aittir. O hâlde siz gerçek müminlerseniz Allah’tan korkun, aranızı düzeltin, Allah’a ve Rasulü’ne itaat edin.”¹

“Said b. Cubeyr’den rivayetle, dedi ki: İbn Abbas’a Enfal Suresi hakkında sorduğumda ‘Bedir hakkında indi.’ diye cevap verdi.”²

¹ Enfal Suresi 1

² Buhari, Kitabu Tefsîr'l-Kur’ân, H. No: 4368

Bedir ganimetleri, Abdullah b. Cahş *RadiyAllahu Anh* Seriyesi ganimetlerinden sonra Allah'ın dağıtım hükmünü açıkladığı, Müslümanların hak sahibi sayıldığı ilk mallardır. Bu hükümlerle Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e Müslümanların maslahatına uygun gördüğü biçimde tasarruf yetkisi verilmiş, böylelikle de Müslümanların maslahatlarını gerçekleştirme amacıyla Müslümanların emîr sahiplerinin tasarrufunda olan beytülmalın hakkı olmuştur.

Devlete gelir olarak gelen malların konulduğu ve buradan da harcamaların yapıldığı yer anlamındaki beytülmal için, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında belirli bir yer tahsis edilmemiştir. Elde edilen gelirler mescide veya odadaki küçük bir sandığa konurdu. Çünkü gelirler henüz çok değildi. Herhangi bir şey gelir, gelmez hemen Müslümanlara dağıtılır ve işlerinin görülmesine harcanırdı. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* çarpışmanın son bulmasından sonra ganimetleri ve humusları dağıtırdı. Malların, ilgili taraflara harcanmasını veya dağıtımını geciktirmezdi. Hanzala b. Sayfi'den -Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in kâtibi- yapılan rivayette şöyle geçmiştir:

قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلْزَمَنِي وَأَذْكَرَنِي بِكُلِّ شَيْءٍ لِبَائِنَةِ فَكَانَ لَا [يَأْتِي عَلَى مَالٍ وَلَا طَعَامٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا أَذْكَرُهُ فَلَا يَبِيْثُ رَسُولُ اللَّهِ وَعِنْدَهُ شَيْءٌ مِنْهُ]

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem bana ‘Bana (gelen) her şeyi üç gün içinde hatırlat.’ buyurdu. Dedi ki: ‘Bana bir mal veya bir yiyecek gelmiş olmasın ki ben onu üç gün içinde O’na hatırlatmamış olayım. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, gelen mallardan yanında bir şey bulunduğu hâlde gecelemezdi.”¹

Çoğunlukla mal, gününde taksim edilirdi. Ebu Ubeyd'in Hasen b. Muhammed'den şöyle rivayet etmiştir:

¹ El-Cehşiyârî, Kitâbu'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb, 1 bs, s. 13. Cevad Ali El-Fasl Fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam, 15/126

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, yanındaki malı öğle vaktine kadar tutmaz ve onu bir sonraki güne kadar bekletmezdi.”¹

Yani sabah vakti gelen malı gün yarılanıncaya kadar taksim eder, eğer akşam vakti geldiyse onu da geceye bırakmazdı. Bundan dolayı bir mekânı veya kaydı gerektirecek birikmiş bir mal bulunmazdı.

Bu hâl, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in hayatı boyunca böyle devam etti. Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh* yönetime getirildiğinde Hilâfeti’nin birinci senesine kadar da böyle sürdü. Bazı bölgelerden kendisine bir mal geldiği zaman onu Rasulullah’nın Mescidi’ne getirir ve hak sahipleri arasında paylaştırır. Bu işte Ebu Ubeyde b. Cerrah *RadiyAllahu Anh*’ı vekil tayin etmişti. Zira Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh* halife olduğu zaman Ebu Ubeyde *RadiyAllahu Anh* ona [أَنَا أَكْفِيكَ الْمَالَ] “Ben, mallar konusunda senin yerine vekilim.” demişti. Ancak Hilâfeti’nin ikinci senesinde Ebu Bekir, evinde Medine’ye gelir olarak gelen malların konulduğu bir yer tahsis ederek beytülmalın ilk çekirdeğini inşa etti. Burada toplanan malların hepsini Müslümanlara ve onların işlerine harcıyordu. Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh* vefat edip Ömer *RadiyAllahu Anh* halife seçilince mutemetleri, topladı ve Ebu Bekir’in evine girdi. Beytülmalı açtığı anda ise orada bir torbadan düşen bir dinardan başka bir şey bulamadı. Ömer döneminde fetihler çoğalıp Müslümanlar Kisra ve Kayser topraklarını fethettiklerinde gelirler çoğaldı, Medine’ye servet yağmaya başladı. Bunun üzerine Ömer *RadiyAllahu Anh* beytülmal için ayrı bir yer tahsis etti, divanları düzenledi, buralara kâtipler tayin etti, kâtiplere maaş bağladı ve muhafızlar hazırlayıp görevlendirdi. Kimi zaman ganimetlerin beşte birini mes-cide koysa da geciktirmeksizin onları hemen dağıtırdı. İbni Abbas *RadiyAllahu Anh* anlattı:

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

دعاني عمر فإذا حصير بين يديه عليه الذهب منثوراً نثر الحنّ التبن فقال هلمّ [فاقسم بين قومك فالله أعلم حيث حبس هذا عن نبيه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وعن أبي بكر *“Ömer beni çağırttı. Gittiğimde bir de ne göreyim! Önünde hasır, üzerine saman yığını gibi yayılmış altın... Bana şöyle dedi: ‘Gel de kavminin arasında bunları taksim et.’ Allah daha iyi biliyor ya bunu Rasulü’nden ve Ebu Bekir’den sakındırdı da bana verdi. Bununla hayır mı yoksa şer mi diledi?”*¹

Abdurrahman b. Avf RadiyAllahu Anh anlattı:

بعث إليّ عمر ظهراً فأَتَيْتُهُ فدخلت الدار ثم أخذ بيدي فأدخلني بيتاً فإذا حُقيبات [بعضها على بعض فقال ها هنا هان آل الخطاب على الله والله لو كزّمنا عليه لكان إلى صاحبيّ بين يديّ فلا أقاما لي فيه امرأة أقتدي به قال عبد الرحمن فلما رأيت ما جاء به قلت أقعد بنا يا أمير المؤمنين نتفكر قال فقعدنا فكتبنا أهل المدينة وكتبنا المخفقين في *“Ömer bir öğle vakti haber gönderdi. Gittim, eve girdim. Elimden tutup beni bir odaya soktu. Bir de ne göreyim! Üst üste heybecikler, çantalar... Bana söyle dedi: ‘Hah işte burada; Allah, Hattab’ın ailesinin işini hafifletsin/kolaylaştırsın. Allah’a yemin olsun ki eğer üstün kılınsaydık bunlar iki dostumun Rasulullah ve Ebu Bekir RadiyAllahu Anh’ın önünde olurdu da bu işte uyacağım bir uygulama biçimi yerleştirirlerdi.’* Abdurrahman devamla anlattı: *Başına gelenleri gördükten sonra: ‘Ey Müminlerin Emîri, otur da ne yapacağımızı düşünelim.’ dedim. Sonra oturduk, Medine halkını yazdık. Allah yolunda sefere çıkanları, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in hanımlarını ve bunlar dışındakileri yazdık.”*²

Böylece, malların toplandığı, içinde divanların muhafaza edildiği, ödeneklerin çıkarıldığı ve hak sahiplerine malların verildiği, Müslümanların bir beytülmali olmuş oldu.

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

BEYTÜLMALIN DİVANLARI

Kâtiplerin oturduğu sicillerin/kayıtların muhafaza edildiği yere divan denildiği gibi aynı zamanda bu kayıtların kendisine de divan adı verilir. Bu iki anlam arasında da bağlantı bulunmaktadır.

Divanların İlk Kuruluşu

Divanların ilk kuruluşu ve onların muhafaza edildiği bir yerin tahsis edilmesi, Ömer b. Hattab zamanında hicretin 20. yılında olmuştur. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, malları yazmak üzere kâtipler tayin ettiyse de beytülmal için mahfuz bir divan yoktu. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ganimetler için Muaykib b. Ebi Fatıma Devsi'yi, zekâtlar için Zübeyr b. Avvam'ı, Hicaz mahsûllerini tahmit etmesi için Huzeyfe b. Yeman'ı, Abdullah b. Revaha'yı Hayber mashûllerini tahmin etmesi için, Muğîre b. Şu'be'yi borçlanmalar ve diğer işlemler için, Abdullah b. Erkam'ı da kabileler ve suları için kâtipler olarak tayin etmiştir. Ancak, bununla beraber, beytülmalın divan kayıtları tutulmamış, divanları yazmak ve korumak için bir mekân tahsis edilmemiştir. Ebu Bekir'in Hilâfeti süresince de durum böyle devam etmiştir. Ne var ki Ömer b. Hattab'ın yönetime geçmesinden sonra, Medine'ye bol miktarda malların gelmesine yol açan fetihlerin artmasından sonra durum değişmiş ve divanların tedvini, kayıtların tutulması, yazımı, muhafazası için yerlerin tahsis edilmesi gerekmişti.

Divanların kurulması düşüncesine doğrudan sebep olan olay, Ebu Hüreyre'nin, Bahreyn'den Ömer *RadiyAllahu Anh'a* birçok malla gelmesidir.

“Ömer RadiyAllahu Anh ona: Ne ile geldin? diye sordu. 500 bin dirhem, ile geldim! diye cevap verdi. Bunun üzerine Ömer RadiyAllahu Anh ona: Ne dediğinin farkında mısın? Sen uykusuzsun. Git uyu, hele sabah olsun, dedi. Ertesi gün geldiğinde ona sordu: O ne kadardır? Ebu Hüreyre: 500 bin dirhem. Ömer RadiyAllahu

Anh: O, gönül hoşluğuyla mı (verildi)? dedi. Ebu Hüreyre: Evet, bundan başkasını bilmiyorum, diye cevapladı. Bunun üzerine Ömer RadiyAllahu Anh minbere çıktı. Allah'a hamd-u sena ettikten sonra şöyle dedi: Ey insanlar! Bize çok mal geldi. Dilerseniz size ölçüyle verelim, dilerseniz sayarak dağıtalım. Topluluktan bir adam: Ey Müminlerin Emîri! Divanlar tertip et de insanlara ona göre verilsin, dedi."

Vakidî anlatıyor:

"Ömer RadiyAllahu Anh, divanların tedvin edilmesi hususunda Müslümanlarla istişare etti. Ali RadiyAllahu Anh ona şöyle dedi: Sana gelen, toplanan malların hepsini, her sene taksim et ve elinde bir şey bırakma."

Osman RadiyAllahu Anh şöyle dedi:

"İnsanlara yetip artacak kadar çok miktarda mal var. Kimin aldığı, kimden alındığı bilinmek üzere sayılmazsa bu işin karışmasından korkarım."

Velid b. Hişam b. el-Muğîre ise şöyle dedi:

"Şam'dayken oranın krallarının divanlar tertip ettiğini, muhafızlar tuttuğunu gördüm. Sen de divanlar tertip et, muhafızlar hazırla. Ömer RadiyAllahu Anh da bu görüşü uygun gördü ve Ukayl b. Ebu Talib, Mahreme b. Nevfel ve Cubeyr b. Mutim'i -ki onlar Kureys'in soy bilginlerindendi- çağırdı ve onlara şöyle dedi: İnsanları makamlarına göre kaydedin. Onlar da Haşim oğullarından başlayarak sırasıyla Ebu Bekir RadiyAllahu Anh ve kavmini, sonra Ömer RadiyAllahu Anh ve kavmini ve diğer kabileleri yazıp, Ömer RadiyAllahu Anh'a sundular. Ömer RadiyAllahu Anh baktığında şöyle dedi: Hayır, ben böyle istememiştim. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e yakınlık derecesinden başlayın. En yakınından uzağına doğru ki Allah'ın koyduğu yere Ömer'i de koymuş olasınız."

Maaş ve ordu divanlarının durumu böyleydi ve Arapça yazılmıştı. Ancak devletin mali işleriyle ilgili divanın yani devlete ait gelirlerin toplanması ve gerekli yerlere harcanması divanında durum böyle değildi. Çünkü Irak Divanı, Fars Devleti zamanında olduğu gibi Farsça yazılmıştı. Farsların hakimiyetindeki diğer beldelerin divanı da böyleydi. Onların harac ve cizye gibi mali işlerine ait divanı Farsça yazılmıştı. Şam ve Bizans'ın hakimiyetinde olan bölgelerin ise Bizans'ın yönetim zamanında olduğu gibi harac, cizye ve toplanan malların divanları Rumca yazılmıştı. Ömer *RadiyAllahu Anh* zamanından Emevî Abdülmelik b. Mervan'ın zamanına kadar Irak ve Şam bölgele-
rindeki divanların durumu da bu şekildeydi. Şam Divanı, Hicrî 81 yılında Arapça'ya nakledildi.

Abdülmelik b. Mervan'ı Şam Divanı'nı Rumca'dan Arapça'ya nakletmeye sevk eden olayın, divanın Rum kâtibinin, hokkasına su gerektiği zaman içine bevletmesi olduğu anlatılır. Bu durum (Halife) Abdülmelik'e ulaştığında onu cezalandırdı ve Süleyman b. Sa'd'a divanı Arapça'ya çevirmesini emretti. Bunun üzerine Süleyman b. Sa'd da Ürdün'ün bir yıllık haracı ile kendisine yardım etmesini istedi, o da bunu yaptı ve onu Ürdün haracına görevlendirdi. Oranın haracı 180 bin dinardı.¹ Bir sene geçmedi ki Süleyman b. Sa'd divanı değiştirme işini bitirince onunla Abdülmelik b. Mervan'a geldi. O da kâtibi Sercun'u çağırdı ve divanı ona gösterdi. Bunun üzerine kâtip mahzun oldu ve yanından başı önünde üzüntülü bir şekilde çıkıp gitti. Rum kâtiplerden bir grupla karşılaştı ve onlara şöyle dedi:

“Artık geçiminizi başka bir sanattan arayın, Allah onu sizden kesti.”

---

¹ Bir dinar 4,25 gram olduğuna göre: 180.000 x 4,25= 765.000 gram. Şu an için 1 gram külçe altının ortalama 510 TL olduğunu düşündüğümüzde 765.000 x 510 = 390.150.000 TL yapar. İslâm Devleti'nde sadece Ürdün bölgesinin haraç gelirlerinin bu miktara ulaştığı düşünüldüğünde beytülmalın ciddi bir gelir kaynağı olduğu görülür. (Müt. Notu)

Irak Divanı'na gelince Abdülmelik'in Irak Valisi Haccac, kâtibi Salih b. Abdurrahman'a divanı Farsça'dan Arapça'ya çevirmesini emretti ki Salih, her iki dili de iyi biliyordu. Salih ona bunu yapabileceğini söyleyince Haccac, Arapça'ya çevirinceye kadar ona süre verdi. Bunu öğrenen Haccac'ın Fars kâtibi Murâdînşâh b. Zâdân Ferrûh, Salih'e acziyetini (başaramayacağını) göstermesi için 100 bin dirhem rüşvet vermeye kalkıştıysa da yapmadı. Salih ona şöyle dedi:

“Allah, Fars saltanatının kökünü kestiği gibi senin de dünya ile olan bağlarını kessin, koparsın!”

BEYTÜLMAL DİVANLARININ KISIMLARI

Beytülmal divanları başlıca iki kısımdan oluşur:

1- Beytülmalın gelirlerine ve beytülmalın hakkı olan hususlara ait divan.

2- Harcama/giderler ve beytülmalın ödeme yükümlülüğüyle ilgili mallar.

Gelirler Bölümü

Birinci Kısım: Malın türüne göre aşağıdaki divanları kapsar:

Fey ve Harac Divanı

Müslümanların geneline ait fey olarak kabul edilen devlet gelirlerinin kaydedildiği ve bu sicillerin korunduğu yerden oluşan divandır. Aynı zamanda, sarf yeri bedel yoluyla¹ veya maslahat ve irfâk² gereği bedelsiz³ olarak ortaya çıkmış yeni hak edilmiş olsun, harcaması beytülmalın yükümlülüğü altında olan ihtiyaçların giderilmesi için beytülmal gelirlerinin yeterliliğinde Müslümanlar üzerine vacip olan vergi gelirleri de böyledir. Bu divanın gelirleri olan mallara beytülmalda özel bir yer tahsis edilir ve bunun dışındaki diğer mallarla karıştırılmaz. Çünkü bu divana ait mallar, halifenin görüş ve içtihadına uygun olarak Müslümanların işlerinin yürütülmesi ve maslahatlarının karşılanmasına harcanır.

---

¹ [على وجه البذل] Askerin yiyeceğini sağlama, at ve silah ücretlerini ödeme gibi. Elinde parası olsun veya olmasın bu gibi işleri yapması gereklidir. (Mâverdi Ahkâmü's-Sultaniye. Müt. Notu)

² İrfâk, insanların çarşı, pazarda oturulacak yerlerden, caddelerden yolcular için bırakılan alanlardan, meskûn yerlerin etrafındaki boş sahalardan ve konak yerlerinden ortaklaşa faydalanmaları. (Müt. Notu)

³ [دون البذل] Bir karşılık olmaksızın genel menfaat uğruna yapacağı işler, masraflardır. Bu nevi vazifeleri imkân olunca yapar. Hazineye para varsa yapması gerekir, yoksa yapmaz. (Mâverdi, Ahkâmü's-Sultaniye. Müt. Notu)

Fey ve Harac divanlarının daireleri, divanın gelirleri ve hakkı olan mallara göre şunlardan meydana gelmektedir:

a- Ganimetler Dairesi: Ganimetler, enfal, ganimetlere ait fey ve humus gelirlerinden oluşur.

b- Harac Dairesi

c- Araziler Dairesi: Savaşla ele geçirilen, öşri olan yahut savâfi araziler ile devlet mülklerini, kamu mülkiyetini ve himâ arazilerini kapsar.

d- Cizye Dairesi

e- Fey Dairesi: Savâfi arazilere, uşûrlere (gümrük vergileri), maden ve definelerin beşte birine, devlete ait satılabilir veya kiralanabilir bina ve arazilerin gelirlerine ve mirasçısı olmayan kimselerin mallarına ait gelir kayıtlarını/sicillerini kapsamaktadır.

f- Vergiler Dairesi

Kamu Mülkiyeti Divanı

Kamu mülkiyetinden olan malların araştırılması, işletilmesi, çıkarılması, pazarlanması, gelir ve gider olarak kaydedilmesiyle ilgili kayıtların tutulduğu ve malların korunduğu mekândan oluşan divandır. Kamu mülkiyeti gelirlerinden olan mallar için beytülmalda muayyen bir yer ayrılır ve diğerleriyle karıştırılmaz. Çünkü bunlar, şer'î hükümler kapsamında, Müslümanların maslahatına uygun olarak, halifenin kendi görüş ve içtihadına göre tasarrufta bulunduğu, bütün Müslümanların mülkü olan mallardır.

Kamu Mülkiyeti Divanı, bu malların mülkiyetine ve onlar için gerekli olan şeylere göre şu dairelerden meydana gelir:

a- Petrol ve Doğalgaz Dairesi

b- Elektrik Dairesi

c- Madenler Dairesi

d- Denizler, Göller, Nehirler ve Pınarlar Dairesi

e- Ormanlar ve Meralar Dairesi

f- Korular/Koruluklar Dairesi

Sadakalar/Zekât Divanı

Farz olan zekât mallarının tescil edildiği ve konulduğu yer olan divandır.

Zekât Divanı'nın daireleri, farz olan zekât mallarının türlerine göre şunlardan meydana gelir:

a- Nakitlerin ve Ticaret Mallarının Zekâtı Dairesi

b- Ekinlerin ve Meyvelerin Zekâtı Dairesi

c- Davarların, Sığırların ve Koyunların Zekâtı Dairesi

Zekât malları beytülmalda özel, ayrı bir yerde tutulur ve başka hiçbir malla karıştırılmaz. Çünkü yüce Allah, zekât gelirlerinin sahiplerini ayetinde sekiz sınıfla sınırlandırmıştır.

[**إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ [Sadakalar (zekât), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, yoksullara, zekât toplayan memurlara, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda harcamaya ve yolda kalmışlara mahsustur.**"¹

Bunlardan başkasına verilmesi caiz olmaz.

Giderler (Harcamalar) Bölümü

Buraya kadar sayılanlar beytülmalın birinci kısmıyla ilgili divanlardır. İkinci kısım ise harcama yönüyle yani beytülmalın

¹ Tevbe Suresi 60

yükümlülüğü ile ilgili mallar olup divanlara, dairelere, idarelere ve aşağıdaki hak sahibi olan yönlelere yapılacak harcamaları kapsamaktadır.

Hilâfet Merkezi Divanı

Hilâfet Merkezi Divanı şunlardan medyana gelir:

- a-** Hilâfet Merkezi (Daru'l-Hilâfe)
- b-** Müsteşarlar Bürosu
- c-** Tefviz Muâvini Bürosu
- d-** Tenfiz Muavini Bürosu

Devlet Daireleri Divanı

Bu divan şu daireleri kapsar:

- a-** Cihad Emîri Dairesi
- b-** Valiler Dairesi
- c-** Kadılar/Yargıçlar Dairesi
- d-** Müdürlükler Dairesi, daireler, idareler ve merâfık-ı âmme

Bağışlar Divanı

Halifenin fakirlere, düşkünlere, muhtaçlara, borçlulara, yolda kalanlara, çiftçilere, fabrika sahiplerine, daha başkalarına ve Müslümanların yararına uygun gördüğü kişilere yapılan bağış kayıtlarının konulduğu divandır. Bu üç divana (Hilâfet Merkezi Divanı, Devlet Daireleri Divanı ve Bağışlar Divanı) fey ve harac gelirlerinden harcama yapılır.

Cihad Divanı

Şunları ihtiva eder:

a- Kuruluş, oluşturma, hazırlık ve eğitim bakımından Ordu Dairesi

b- Silahlanma Dairesi

c- Silah Sanayi Dairesi

Bu divan için birinci kısımdaki bütün divanların gelirlerinden harcama yapılır. Bedel karşılığı ya da bedelsiz olarak beytülmalın yükümlülüğü altında olması nedeniyle fey ve harac gelirlerinden harcama yapıldığı gibi kamu mülkiyeti gelirlerinden ve ayette geçen sekiz gruptan biri olduğundan dolayı Zekât Divanı'nın gelirlerinden de harcama yapılır. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

[إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ]
“Sadakalar (zekât), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirlere, yoksullara, zekât toplayan memurlara, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda harcamaya ve yolda kalmışlara mahsustur.”¹

Zekât Harcamaları Divanı

Varolması hâlinde bunlara Zekât Divanı gelirlerinden harcama yapılır.

Kamu Mülkiyeti Harcamaları Divanı

Kamu Mülkiyeti Divanı gelirlerinden, şer’î hükümlere muvafık, halifenin uygun gördüğü biçimde harcama yapılır.

Olağanüstü Durumlar Divanı

Depremler, tufanlar, açlıklar ve bunlara benzer Müslümanların üzerine ansızın gelen her çeşit olağanüstü afetleri kapsamaktadır. Olağanüstü afetler için, Kamu Mülkiyeti Divanı ile

¹ Tevbe Suresi 60

Fey ve Harac divanlarının gelirlerinden harcama yapılır. Eğer bu iki divanda mal bulunmuyorsa Müslümanların mallarından harcama yapılır.

Genel Bütçe, Genel Muhasebe ve Kontrol Divanları

Genel Bütçe Divanı: Halifenin uygun gördüğü biçimde devlet gelirlerinin ve giderlerinin takdirine göre devletin gelecekteki bütçesini hazırlama, bu bütçenin gelirleri ve fiilî giderleri toplamının karşılaştırılması, devlet gelirleri ve reel harcamaları denkliğinin araştırılmasıyla uğraşan divandır. Bu divan Daru'l-Hilâfe'ye tabi olur.

Genel Muhasebe Divanı: Devlet mallarının kaydını tutan yani bu malların; miktarları, talepleri, gelirleri, giderleri, bunlardan gerçekleşen ve gerçekleşebilecek olanların muhasebesini yapan divandır.

Denetleme/Murakabe Divanı: Devlet malları ve maslahatlarını gözden geçirme ve muhasebe açıklamalarını tetkik etme, mal varlığı ve mevcutlarının, taleplerinin, gelirlerinin, giderlerinin doğruluğunu tekid etme, sorumluların bu malları tahsili, sahiplenilmesi ve sarfının muhasebesi ve idaresi ile ilgili devlet daireleri ile mevcutlarının ve bütün divanların muhasebesi ile denetlenmesi işlerini yürütür.

Bunlar, özetle, Hilâfet Devleti maliyesinin divanlarıdır. Bunların kuruluşunun deliline gelince; divanlar, idari üsluplardan bir üslup ve işlerin yürütülmesi için gerekli araçlardan birer araçtır. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, idari işleri bizzat kendisi yürütmüş; ister mali ister başka yönleriyle ilgili olsun bunlara kâtipler tayin etmiştir. Biz daha önce "*Divanların İlk Kuruluşu*" başlığı altında Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in mali yönler için kimleri kâtip tayin ettiğini yazmıştık. Ayetler ve hadisler; enfal, ganimetler, fey, cizye ve haracın mubah olduğunu, bunların kâfirlerden alınıp Müslümanların hakkı olduğunu bildirdiği gibi yine ayetler ve hadisler zekâtın farziyetini

ve kimlere verileceğini de bildirmektedir. Aynı şekilde iltizam delaletiyle kamu mülkiyetine işaret eden deliller; bu malların alınması, korunması, yazılması, sayılması ve harcanması ile ilgili idari üslupların konulmasının mubahlığına da delalet etmektedir. Çünkü bu üsluplar asıldan bir parçadır. Öyleyse asla dahildirler.

Bu malların tahsili, alınması, korunması, dağıtımı ve harcanması ile ilgili olarak lüzumlu gördüğü hükümleri benimsemesi ve üslupları alması halifeye ait mubahlardandır. Divanların kuruluşunun alınması ve bunlara ilişkin hükümlerin benimsenmesi, Râşid Halifeler döneminde aralarından birinin reddi olmaksızın, yani itirazsız olarak Sahabe'nin gözleri önünde meydana gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
HİLÂFET DEVLETİ'NİN
MALLARI

HİLÂFET DEVLETİ'NİN MALLARI

Mallar

Müslümanların ganimet olarak aldığı ilk mal, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Medine'ye hicret edip, mescidini bina etmesi ve İslâm Devleti'nin binasının ilk kerpiçini koymaya başlamasının ardından, Allahu Teâlâ'nın Müslümanlara savaşa izin vermesiyle gerçekleşen Abdullah b. Cahş Seriyesi'nin ganimetidir. Hicretin ikinci yılında Cumade'l-âhire ayına isabet eden bu seriyede elde edilen ganimet, azık ve ticaret mallarının yüklü olduğu Kureys'e ait bazı develerdi. Aynı senenin Ramazan ayında Bedir Vakası meydana gelmiş ve Müslümanlar malları ve silahları ganimet olarak almışlardı. Bunların dağıtımında ihtilafa düşülmesi üzerine yüce Allah Enfal Suresi'ni ve oradaki şu ayeti indirdi:

[يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ] **“(Rasulüm) Sana enfali (savaş ganimetlerini) soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah'a ve Rasul'e aittir.”**¹

Onların taksimini Rasul'e mahsus kılmış, O da beşte birini ayırmadan taksim etmişti. Sonra Müslümanlar sözleşmeyi bozdukları için Beni Kaynuka Yahudilerinin mallarını ganimet aldılar. Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* onları Şam'da Ezruât'a sürdü. Bu olay Bedir'den bir ay sonra idi ve Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, Bedir'den sonra inen ganimetler ayetine göre beşte birini ayırarak taksim etmişti.

[وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ [وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ] **“Bilin ki ganimet olarak herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasul'e, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir.”**²

¹ Enfal Suresi 1

² Enfal Suresi 41

Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in fethettiği ilk toprak, Uhud Savaşı'nın hemen ardından sözleşmeyi bozan Nadiroğulları'nın toprağı idi. Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* onları on beş gece muhasara etti. Kalkan ve diğer silahlar dışında develerine yükleyebildikleri malları götürmelerine izin verilmesi ve Medine'den çıkmaları şartıyla onlarla anlaşma yaptı. İbni İshâk'ın *Siyret-i Nebevî*'de zikrettiğine göre Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* araziler dışındaki ganimetleri fakir iki adam olduklarından Ensar'dan yalnızca Sehl b. Hanif ve Ebu Dücane Semmâk b. Harşe'ye ve ilk Muhacirlere dağıttı. Toprağı ise elinde tuttu. Bu arazilerin bir kısmı ile ailesinin senelik nafakasını karşılıyor, kalan kısmı ile de Allah yolunda cihada hazırlık için silah ve (savaşta) binek hayvanı almak üzere kullanıyordu. Bu gazvede Haşr Suresi ve yüce Allah'ın şu buyruğı indi:

وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ [رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ] **“Allah'ın, onların mallarından Rasul'e verdiği fey için siz ne at bindiniz ne de deve sürdünüz. Fakat Allah elçilerini dilediği kimselerin üzerine musallat kılar. Allah her şeyde kadirdir.”**¹

Bu ayete göre Allahu Teâlâ, ganimetleri Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e mahsus kıldı. Sonra Yahudilerin ahitletlerini bozarak Müslümanlara ihanet edip Hendek Gazvesi'nde münafık gruplara katılmalarının ardından Beni Kurayza Gazvesi oldu. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* onların mallarını, atlıya üç, yaya olana da bir pay ayırarak Müslümanlara taksim etti. Bundan sonra Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Hudeybiye'de Kureys'le barış antlaşması yapmasının ardından Hayber Gazvesi meydana geldi. Yüce Allah, Rasulü'ne ve Müslümanlara güç kullanarak fethettirdiği yurtlarını, mallarını, topraklarını mülk edindirdi. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* beşte birini ayırdıktan sonra ganimetleri ve toprakları tak-

¹ Haşr Suresi 6

sim etti. Toprakları 1800 pay olarak ayırdı, her birini yüz hisseyi kapsayan on sekiz kısma taksim etti ve halkıyla bu topraklardan çıkardıkları hububat ve meyvelerin yarısı üzerine anlaşma yaptı. Hayber'in fethinden sonra Fedek halkı geldi. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ile hurmalıklarının ve topraklarının yarısının kendilerine, diğer yarısının da Müslümanlara ait olması üzerinde barış antlaşması yaptılar. Fedek arazisinin yarısı Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'e aitti. Çünkü O *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, at veya deve üzerinde onlara saldırmamıştı. Oradan gelenleri sadaka olarak sarf ediyordu. Yine yurtlarını güçle fethettikten sonra Vadi'l-Kura halkıyla, Hayber halkıyla anlaştığı gibi, topraklarını ellerinde bırakmak üzere barış antlaşması yaptı. Teyma halkı ise yurtları ve toprakları kendilerinde kalmak ve kendisine de cizye vermek üzere Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'le barış antlaşması yaptılar.

Mekke'nin fethinin ardından Huneyn Gazvesi geldi ve Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* onların mallarını taksim etti. Gelen Hevazin heyetinin isteğine göre de kadınlarını ve çocuklarını esir almayıp bağışladı. Tebuk Gazvesi'nde -Hristiyan olan- Akabe sahibi Yuhanna b. Raûbe ile cizye vermek üzere barış antlaşması yaptığı gibi -Yahudi olan- Ezrah, Cerba ve Mikna halkıyla da cizye vermeleri üzere, yine Halid *RadiyAllahu Anh*'in esir alıp kendisini bağışladığı -Hristiyan olan- Dumetü'l-Cendel'in Efendisi Ukeydir'le cizye vermek üzere barış antlaşması yaptı. Daha sonra Necran ve Yemen heyetleri geldi. Onlardan Müslüman olanlara zekât, Yahudi ve Hristiyan kalanlara da cizye farz kılındı. Cizye ayeti inmiş, zekât da farz kılınmıştı. Bu gazveler sırasında Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Nakî denilen yeri zekât develeri ile Allah yolunda savaşa ayrılan develer ve atlar için himâ (otlak, koruluk) yapmıştı. Yine madenleri, suyu, ateşi ve meraları Müslümanların tümüne ait kamu mülkiyeti olarak belirlemişti. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* yüce dostuna intikal ettikten, Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh* ve ardından Ömer *RadiyAllahu Anh* işbaşına geçtikten sonra da

fetihler devam etti. Bu fetihlerle beraber Medine'de Müslümanların beytülmalını dolduran ganimetler, cizye ve haraclardan oluşan, pek çok mal elde edildi.

Bu süratli özet sonucuna göre Müslümanların beytülmalının gelirlerini tasavvur etmek mümkündür. Zira bu mallar; Allah'ın Müslümanlara mubah kıldığı, beytülmalın hakkı olarak belirlendiği mallar olup, halifenin içtihadına muvafık olarak Müslümanların maslahatına ve işlerinin gözetilmesine uygun görüldüğü şekilde şer'î hükümlerle belirlenen cihetlere harcanır. Buna göre Hilâfet Devleti'nde, mallar (devletin gelirleri) aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır.

- 1- Enfal, ganimetler, fey ve humus
- 2- Harac
- 3- Cizye
- 4- Bütün türleriyle kamu mülkiyeti
- 5- Toprak, bina, altyapı ve bunların gelirlerinden oluşan devlet mülkleri
- 6- Uşûrlar (gümrük vergileri)
- 7- Yöneticilerin ve devlet memurlarının haksız ve gayrimeşru yollarla edindikleri mallar, gayrimeşru yoldan kazançları ve para cezaları
- 8- Maden ve definelerin beşte biri
- 9- Mirasçısı olmayanın malı
- 10- Mürtedlerin malı
- 11- Vergiler
- 12- Sadaka malları/zekât

Bu mal sınıflamasının vakiasını, bunlar hakkında tasarrufta bulunma hakkının kimde bulunduğunu, harcama keyfiyetini, bunların sarf yönlerini ve hak sahiplerini tanıtmak ve bildirmek üzere arz edeceğiz.

ENFAL, GANİMETLER, FEY VE HUMUS

Enfal ve Ganimetler

Enfal kelimesi, “*ganimetler*” anlamında kullanılır. Yüce Allah şöyle buyurdu:

[يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ] “**(Rasulüm) Sana enfali (savaş ganimetlerini) soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah’a ve Rasul’e aittir.**”¹

İbn Abbas ve Mücahid’e, Yüce Allah’ın: [يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ] “**Sana enfali soruyorlar.**” ayeti hakkında sorulduğunda şöyle cevap verdiler: [الْأَنْفَالُ الْغَنَائِمُ] “*Enfal, ganimetlerdir.*”² Aynı zamanda enfal, imamın kâfirlerin mallarından ele geçirdiklerinden, savaştan önce ve sonra nafile olarak verdiği mallar anlamında da kullanılır. Buna göre enfal veya ganimetler tek şey olup; Müslümanların çarpışma meydanında savaş yoluyla kâfirlerin para, silah, eşya, azık ve bundan başka mallarından ele geçirdikleri her şeydir. Bu da yüce Allah’ın şu sözündeki manadır:

[وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ] “**Biliniz ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri, Allah’ın ve Rasulü’nündür.**”³

Geçmiş, ümmetlere haram olduğu hâlde, ganimetler, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’e helal kılınmıştır. Buhari’nin rivayetine göre Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

---

¹ Enfal Suresi 1

² Taberî rivayet etti.

³ Enfal Suresi 41

[أَعْطَيْتُ حَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي] “**Benden öncekilerden hiçbirine verilmeyen beş şey bana verildi.**” Bunlardan birini şöyle andı: [وَأَجَلْتُ لِي الْعَنَائِمَ] “**Bana ganimetler helal kılındı.**”¹

Ebu Hüreyre'den gelen rivayette de Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu: [لَمْ تَجَلِّ الْعَنَائِمَ لِأَحَدٍ سِوَايَ مُحَمَّدٍ] “**Sizden önce hiç kimseye, ganimetler helal kılınmamıştı. Gökten bir ateş iner de onları (ganimetleri) verdi/yakardı.**”²

Enfal ve ganimetlerin vakıyası budur. Yüce Allah bunların dağıtımını ve tasarruf yetkisini Müslümanların emir sahiplerine yüklemiştir. Bu husus, şu iki ayette açıkça geçmektedir:

[يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ] “**(Rasulüm) Sana enfali (savaş ganimetlerini) soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah'a ve Rasul'e aittir.**”³

[مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ] “**Allah'ın Rasulü'ne verdiği fey.**”⁴

Bu konu ayetlerle sabit olduğu gibi Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in ve ondan sonra da halifelerin ganimetlerin taksiminde yaptıkları uygulamalarda da açıkça görülmektedir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* ganimetlerin dağıtımını ve kullanım işini kendisi üstlenmişti ve halifeleri de böyleydi. Ganimetlerin dağılımını ya bizzat kendileri ya da kendileri adına vekil kıldıkları kimseler yapardı. Buna göre, Müslümanların halifesi ganimetlerin dağıtımında ve onların kullanımında salahi-yet sahibi olmaktadır.

Tasarruf keyfiyetine gelince; şer'î hükümler çerçevesinde Müslümanların çıkarlarına uygun bir şekilde gerçekleştirilir. Bu konuda Şâri, Müslümanların çıkarlarını gerçekleştirme ve

¹ Buhari

² Tirmizi, Ahmed b. Hanbel

³ Enfal Suresi 1

⁴ Haşr Suresi 7

işlerini gözetip yürütme sorumluluğunu yüklediği halifeyi yetkili kılmıştır. Dolayısıyla halife, şer'î hükümlere uygun olarak, kendi görüş ve içtihadına göre, İslâm'ın ve Müslümanların maslahatını tahakkuk ettireceğine uygun gördüğü biçimde hareket eder.

Ganimetlerin Taksimi, Sarf Yönü ve Hak Sahipleri

Ganimetlerin taksim edilişi, harcama yönü ve hak sahiplerine gelince: Ebu Ubeyd'in rivayetine göre Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* Bedir ganimetlerinin beşte birini almaksızın savaşçılar arasında taksim etti. İbni Mâce'nin İbni Ömer yoluyla yaptığı rivayete göre Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* atlıya üç hisse, yaya olana da bir hisse vermişti. Ancak, diğer savaşlarda ve gazvelerde ganimetlerin beşte birini almıştı. Bu olaylar onun ganimetlerdeki tasarrufunun bir tek tarzda olmayıp çeşitli olduğunu göstermektedir. Ganimetlerin ve enfalin taksiminden önce de sonra da verdiği oluyordu. Kimi zaman beşte birini ayırmadan tümü üzerinden taksimat yaparken kimi zaman da beşte birini ayırdıktan sonra kalan kısmı üzerinden dağıtım yapıyordu. Bazı hâllerde beşte birden verdiği de oluyordu. Bazen de gerçekleşecek olan fetihlerden elde edilecek ganimetlerden vermeyi vadediyordu. Bunların hepsinde de İslâm'ın ve Müslümanların yararına uygun gördüğü biçimde hareket ediyordu. Enfal ve ganimetler hakkında inen ilk ayet ganimet işini, bunların kullanımını ve tasarruf işini Allah'a ve Rasul'e mahsus kıldı. Ardından da Rasul'den sonra Müslümanların yönetim işlerini üstlenen kişiye yükledi. Yüce Allah şöyle buyurdu: [يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ] **“(Rasulüm) Sana enfali (savaş ganimetlerini) soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah'a ve Rasulü'ne aittir.”**¹

¹ Enfal Suresi 1

Ayet, enfal ve ganimetlerin taksim ve tasarruf/kullanım, harcama keyfiyetini Rasul'e yani Müslümanların veliyyu'l emrine mahsus kılmıştır. Ebu Umâme *RadiyAllahu Anh*'ın anlattığına göre:

سَأَلْتُ عِبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ عَنِ الْإِنْفَالِ فَقَالَ فِينَا مَعْشَرَ أَصْحَابِ بَدْرِ نَزَلَتْ حِينَ [اِخْتَلَفْنَا فِي النَّفْلِ وَسَاءَتْ فِيهِ أَخْلَاقُنَا فَاَنْتَزَرَ عَهُ اللهُ مِنْ أَيْدِينَا وَجَعَلَهُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَفَقَسَمَهُ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ عَنْ بَوَاءٍ يَقُولُ عَلَى السَّوَاءِ] **“Ubade b. Samit'e ganimetler hakkında sordum. Dedi ki: Aramızda Bedir Ashabı vardı. Ganimetlerin taksiminde ihtilafa düşüp de bu konuda ahlaken kötü davrandığımız zaman enfal ayeti indi. Allah, bizim ellerimizden onu aldı ve Rasulü SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e tahsis etti. O da Müslümanlar arasında denk yani eşit olarak taksim etti.”**¹

Ayet geneldir, bütün ganimetleri kapsar. Sadece Bedir Savaşı'na mahsus değildir.

Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in ganimetler hakkındaki uygulamaları; bu işin imamın görüşüne havale edildiğini, İslâm'ın ve Müslümanların yararını gerçekleştireceğine uygun gördüğü biçimde onları kullanabileceğini göstermektedir. Ebu Ubeyd'in Habib b. Mesleme yoluyla yaptığı rivayette şöyle geçmiştir:

أَنَّ الرَّسُولَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفَلَ مِنَ الْغَنِيمَةِ الثَّلَاثَ كَمَا نَفَلَ مِنْهَا الرَّبِيعُ بَعْدَ [الْخَمْسِ] **“Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem ganimetin üçte birini dağıttığı gibi humustan sonra dörtte birini de dağıtmıştır.”**

Yine Ebu Ubeyd'in, Ebu Umâme'den onun da Ubade b. Samit'ten rivayeti şöyledir:

¹ Ahmed rivayet etti.

[عَزَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَقَلْنَا فِي بَدَايَةِ الرَّبْعِ وَجِئْنَا فَقَلْنَا التُّلُثَ]
“Allah’ın Rasulü ile beraber gaza ettik. Seferin başında ganimetten bize dörtte bir verildi, seferden döndüğümüz zaman ise üçte bir verildi.”

Aynı şekilde savaşta öldürülen kimsenin selebi (elbiseleri, beraberindeki silahları, üzerindikilerle birlikte bineği ve beraberinde bulunan malları da öldüren kimseye ganimet olarak verilebilir.

Müslim’in Ebu Katade’den rivayetine göre, Rasulullah *Salallahu Aleyhi ve Sellem* Huneyn Gününde şöyle buyurdu:

[مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلْبُهُ] ***“Savaş sırasında kim bir düşmanı öldürür ve bunu ispatlarsa öldürülenin selebi (üzerindeki silahı, eşyası vb.) kendisinin olur.”***¹

İbni İshâk siyretinde, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’in Beni Nadir ganimetlerini Ensar dışındaki Muhacirlere taksim etti. Fakir oldukları için Ensar’dan Sehl b. Hanif ve Ebu Dü-cane’ye de pay verdi. Yüce Allah bunun illetini Haşr Suresi’ndeki şu ayetinde gösterdi:

[كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ] ***“(Para) Zenginleriniz arasında elden ele dolaşan bir servet olmasın diye...”***²

Hunayn Gününde de müellefe-i kulûba bol bol bağışta bulundu. Enes b. Mâlik anlattı:

قَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَنَائِمَ حُنَيْنٍ، فَأَعْطَى الْأَفْرَعَ بْنَ حَابِسٍ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ وَأَعْطَى عَيْنَةَ بْنَ حِصْنٍ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ وَأَعْطَى أَبَا سَفْيَانَ بْنَ حَرْبٍ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ وَأَعْطَى حَكِيمَ بْنَ جَرَامٍ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ وَأَعْطَى الْحَارِثَ بْنَ كَلْدَةَ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ وَأَعْطَى الْحَارِثَ بْنَ هِشَامٍ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ وَأَعْطَى سُهَيْلَ بْنَ عَمْرٍو مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ وَأَعْطَى حُوَيْطِبَ بْنَ عَبْدِ الْعُزَّى مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ وَأَعْطَى الْعَلَاءَ بْنَ جَارِيَةَ التَّقْفِيَّ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ وَأَعْطَى غَيْرَهُمْ مِنَ الْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ أَقَلَّ مِنْ ذَلِكَ وَقَدْ وَجَدَ الْأَنْصَارُ فِي أَنْفُسِهِمْ لِأَنَّ الرَّسُولَ

¹ Müslim, Kitabü'l-Cihad ve's-Siyer

² Haşr Suresi 7

﴿لَمْ يُعْطِ أَحَدًا مِنْهُمْ فَاجْتَمَعَ بِهِمْ وَحَطَبَ بِهِمْ فَأَبْكَاهُمْ وَأَرْضَاهُمْ﴾ **“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem Huneyn ganimetlerini taksim etti. Ekra b. Habis’e yüz deve, Uyeyne b. Hısn’a yüz deve, Ebu Süfyan b. Harb’e yüz deve, Hakim b. Hizam’a yüz deve, Haris b. Kilde’ye yüz deve, Haris b. Hişam’a yüz deve, Süheyl b. Amr’a yüz deve, Huveytib b. Abdi’l Uzza’ya yüz deve, Alâ b. Cariye es-Sekâfi’ye yüz deve verdi. Bunlar dışındaki müellefe-i kulûba ise daha az verdi. Bundan dolayı Ensar, içlerinde bir sıkıntı duydular. Çünkü Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem onlardan kimseye ganimet vermemişti. Bunun üzerine onları toplayarak bir konuşma yaptı ve onları ağılattı. Onlar razı oldular ve yatıştılar.”**

Rasulullah’ın ardından gelen Râşid Halifeler de bu şekilde hareket ettiler. Hem savaştan hem de ganimet taksiminden önce ganimetlerden veriyorlardı. Ömer b. Hattab, Irak tarafına görevlendirme talebini kabul etmesinden sonra Cerir b. Abdullah el-Becelî ve kabilesi Becîle’ye, Sevad’ın¹ beşte birinin ayrılmasından sonra üçte birini verdi. O, iki veya üç sene kadar Sevad’ın üçte bir gelirini kullanmaya devam etti. Sonra Ömer *RadiyAllahu Anh* geri istedi ve şöyle dedi:

*“Ey Cerir! Eğer ben sorumlu bir taksim edici olmasaydım siz şartlarınız üzerinde olacaktınız. Ancak ben insanların sayı olarak çoğaldıklarını görüyorum ve onlardan aldığın şeyi onlara geri vermen gerektiğini düşünüyorum. Bunun üzerine Cerir böyle yaptı, Ömer RadiyAllahu Anh da ona seksen dinar mükâfat verdi.”*²

Bütün bu ayetler ile Rasulullah’ın ve ondan sonra da halifelerin uygulamaları, ganimet işlerinin imama havale edildiğini, İslâm ve Müslümanların hayrına uygun gördüğü biçimde onları

¹ Kaynaklar, kuzeyde Tikrit’ten güneyde Basra Körfezi’ne, doğuda Zağros dağlarının başladığı Hulvan’dan, Bağdat’ın kuzeyinden geçerek batıda çölün başladığı Kâdisiye yakınlarındaki Uzeyb’e kadar uzanan bölgeyi Sevad olarak kabul ederler. (Müt. Notu)

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

kullanabileceğini açığa çıkarmaktadır. Halife, uygun görürse ganimetlerin tamamını veya bir bölümünü savaşa katılan savaşçılara dağıtabilir ve nasıl uygun görürse öyle yapar. Eğer fey, cizye ve harac gibi diğer gelirlere katmak üzere Müslümanların yararına harcamak için beytülmal koymayı uygun görürse öyle yapar. Özellikle günümüzde devlet, fiilî ve ihtiyati ordu hazırlamak, onların giderlerini karşılamak, azıklarını temin etmek, kendileri ile ailelerine maaş vermek ve silahlanmak gibi işleri yerine getirmektedir. Geçmişte de olduğu gibi, özellikle silahlar geliştikten, ağır silahlara dönüştükten, bu ağır silahların ferdî mülkiyetten olma imkânı kalmayıp devlet mülkiyeti olmasından sonra, ağır silahlar ve teçhizat artık savaşçıların sahip olduğu ferdî silahlardan sayılmamaktadır.

Binaenaleyh ganimetlerin hükmü, fey, harac, cizye ve uşûr mallarının hükmü gibi olur. Müslümanların beytülmalına konur, onların işlerini yürütmek, maslahatlarını gerçekleştirmek için harcanır. Halifenin bu ganimetleri İslâm'ın ve Müslümanların yararına uygun gördüğü şekilde, çarpışmaya iştirak edenlere taksim etme yetkisi de vardır.

Fey

Fey, Müslümanların yaya veya binekli olarak üzerlerine yürümeksizin, yani orduyu harekete geçirmeden, sefer zorluğuna katlanmadan ve savaşmadan kâfirlerin mallarından, üstünlükle elde ettikleri şey manasındadır. Beni Nadir Yahudilerinden alınan mallar böyledir. Yine kâfirlerin Müslümanlardan korkarak yurtlarını ve mallarını terk edip kaçmaları üzerine Müslümanlar tarafından ele geçirilen mallar da böyledir. Fedek halkı Yahudilerin yaptıkları gibi kâfirler, Müslümanlardan korkup kendileriyle savaşmasınlar diye mallarından ve topraklarından bir bölümünü vermek ve barış yapmak üzere Müslümanlara gelmeleri sonucu Müslümanların eline geçen malların tümü de fey grubuna giren mallardandır. Haşr Suresi'nde yüce Allah'ın şu sözünde kast olunan fey bu anlamda kullanılmıştır:

[وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أُوجِفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ] **“Allah’ın, onlardan Rasulü’ne verdiği ganimetler için at ve deve koş-turmuş değilsiniz.”**¹

Müslümanların üzerlerine ne at ne de deve sürmeyerek Nadiroğullarından ve Fedek’ten almış oldukları mallar bu fey kap-samında yer alan mallardır. Bundan dolayı Rasul’e has olmuştur. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, hayatında bu mallardan ailesinin senelik nafakasını karşılıyor ve geri kalanını da Allah yolunda cihad için hazırlık olmak üzere silah ve hayvanlara ayı-rıyordu. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in refik-i âlâya intika-linden sonra Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh*, daha sonra da Ömer *RadiyAllahu Anh*, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in yap-mış olduğu gibi amel ettiler.

Buhari’nin “*Humusun Farz Kılınması Babı*”nda rivayet etti-ğine göre:

أَنَّ عُمَانَ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرَ وَسَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ اسْتَأْذَنُوا فِي [الدخول على عمر فَجَلَسُوا يَسِيرًا فَجَاءَ عَلِيٌّ وَعَبَّاسٌ يَسْتَأْذِنَانِ فَأَذِنَ لَهُمَا فَدَخَلَا فَسَلَّمَا فَجَلَسَا فَقَالَ عَبَّاسٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَفْضُ بَيْنِي وَبَيْنَ هَذَا وَهُمَا يَخْتَصِمَانِ فِيمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَنِي النَّضِيرِ فَقَالَ الرَّهْطُ عُمَانُ وَأَصْحَابُهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَفْضُ بَيْنَهُمَا وَأَرْحُ أَحَدَهُمَا مِنَ الْآخَرِ فَقَالَ عُمَرُ تَيَدَّكُمْ أَنْشُدْكُمْ بِاللَّهِ الَّذِي بِيَدَيْهِ تَقْوَمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تُورَثُ مَا تَرَكَنَا صَدَقَةً يُرِيدُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفْسَهُ قَالَ الرَّهْطُ قَدْ قَالَ ذَلِكَ فَأَقْبَلَ عُمَرُ عَلَى عَلِيٍّ وَعَبَّاسٍ فَقَالَ أَنْشُدْكُمْ اللَّهُ أَتَعْلَمَانِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَالَ ذَلِكَ قَالَ قَدْ قَالَ ذَلِكَ قَالَ قَالَ عُمَرُ فَإِنِّي أَحَدْتُكُمْ عَنْ هَذَا الْأَمْرِ إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَصَّنَ رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْقَوْلِ بِشَيْءٍ لَمْ يُعْطِهِ أَحَدًا غَيْرَهُ ثُمَّ قَرَأَ وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ إِلَى قَوْلِهِ قَدِيرٌ فَكَانَتْ هَذِهِ خَالِصَةً لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاللَّهِ مَا اخْتَارَهَا ذُنُوكُمْ وَلَا اسْتَأْذَرَ بِهَا عَلَيْكُمْ قَدْ أَغْطَاكُمْوهَا وَبَثَّهَا فِيكُمْ حَتَّى بَقِيَ مِنْهَا هَذَا الْمَالُ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنْفِقُ مِنْهُ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةً سَتَيْتِهِمْ مِنْ هَذَا الْمَالِ، ثُمَّ يَأْخُذُ مَا بَقِيَ فَيَجْعَلُهُ مَجْعَلُ مَالِ اللَّهِ فَعَمِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَلِكَ حَيَاتَهُ أَنْشُدْكُمْ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُونَ ذَلِكَ قَالُوا نَعَمْ قَالَ عُمَرُ ثُمَّ تَوَقَّى اللَّهُ نَبِيَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَنَا وَلِيُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَفَقَبَضَهَا أَبُو بَكْرٍ فَعَمِلَ فِيهَا

بِمَا عَمِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُ لَصَادِقٌ بَارٌّ رَاشِدٌ تَابِعٌ لِلْحَقِّ
 ثُمَّ تَوَقَّى اللَّهُ أَبَا بَكْرٍ فَكُنْتُ أَنَا وَلِيُّ أَبِي بَكْرٍ فَقَبِضْتُهَا سَنَّتَيْنِ مِنْ إِمَارَتِي أَعْمَلُ فِيهَا بِمَا
 عَمِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا عَمِلَ فِيهَا أَبُو بَكْرٍ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنِّي فِيهَا لَصَادِقٌ
 [بَارٌّ رَاشِدٌ تَابِعٌ لِلْحَقِّ] **“Osman, Abdurrahman b. Avf, Zübeyr ve Sa’d b. Ebi Vakkas, Ömer RadiyAllahu Anh’in yanına girmeye izin istediler. Ömer RadiyAllahu Anh onlara izin verdi ve onlar da Ömer RadiyAllahu Anh’in sol yanına oturdular. Ali RadiyAllahu Anh ve Abbas da gelip izin istediler, Ömer onlara da izin verdi. Onlar da girip selam verdiler ve oturdular. Abbas: Ey müminlerin emîri! Benimle bunun -Ali RadiyAllahu Anh- arasında hüküm ver, dedi. Zira onlar, Allah’ın, Rasulü’ne fey olarak verdiği Nadiroğullarının malı hakkında (ihtilafa düşmüş) birbirini dava ediyorlardı. Bunun üzerine Osman ve beraberindekiler: Ey müminlerin emîri, aralarında hükmet ve her ikisini de rahatlat, dediler. Bunun üzerine Ömer RadiyAllahu Anh şöyle dedi: Sakin olun, izniyle göğün ve yerin ayakta durduğu Allah için size soruyorum: Allah Rasulü SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in: ‘Bize mirasçı olunmaz, her ne bıraktıysak o sadakadır!’ sözüyle kendisini kastettiğini biliyor musunuz? Topluluk: Evet, Allah’ın Rasulü böyle söylemişti, dediler. Sonra da Ömer, Ali RadiyAllahu Anh ve Abbas’a dönerek: Allah için soruyorum. Allah Rasulü’nün böyle söylediğini biliyor musunuz? diye sordu. İkisi de: Evet, böyle demişti, dediler. Ömer: Size bu işi hatırlatırım ki Allah hasaten bu feyi Rasulü’ne mahsus kıldı ve ondan başka bir kişiye hiçbir şey vermedi, dedi ve: ‘Allah’ın, onlardan (mallarından) Rasulü’ne verdiği feye gelince...¹ ayetini sonuna kadar okudu. Bu fey Allah Rasulü’ne mahsustur. Allah’a yemin olsun ki O, ne onu size tercih etti ne de sizi bırakıp kendine aldı. Onu size verdi, aranızda dağıttı ve geriye bu mal kaldı. Allah Rasulü, ailesinin senelik nafakasını bu maldan harcardı, geriye kalanını da alıp Allah’ın malı olarak ayırırdı. Allah’ın Rasulü hayatı boyunca böyle amel etti. Size Allah**

---

¹ Haşr Suresi 6

**için soruyorum: Bunu böyle biliyor musunuz? Onlar da: Evet! dediler. Ömer RadıyAllahu Anh şöyle buyurdu: Rasu-
lullah vefat ettikten sonra Ebu Bekir 'Ben Allah'ın Ra-
sulü'nün velisiyim! dedi ve o malları elinde tuttu, onlarla il-
gili olarak Rasuallah'ın amel ettiği gibi amel etti. Allah'a
yemin olsun ki onun bunlarla ilgili hakka tabi, doğru yolda,
iyilik yapar, sadık olduğunu Allah biliyor. Sonra Ebu Bekir
de vefat etti. Ben de Ebu Bekir'in velisi oldum. Emîrliğimden
iki sene geçti. Onlarla ilgili Allah Rasulü'nün, Ebu Bekir'in
yaptığı gibi amel ediyorum. Vallahi Allah biliyor ki ben de
bu mallar hususunda hakka tabi, doğru yolda, iyilik yapar
ve sadığım! dedi."**

Buna göre ordu harekete geçmeksizin, savaşız, Müslüman-
ların düşmanlarından elde ettiği her feyin hükmü, harac ve
cizye gibi kâfirlerden alınan Allah'ın malının hükmünü alır,
Müslümanların beytülmalına konur. Müslümanların yararına,
işlerinin yürütülmesine ve Müslümanların yararını gerçekleştireceğini uygun gördüğü biçimde, halifenin görüşüne muvafık olarak sarf olunur.

Fey kelimesi, zorla veya sulh yoluyla fetholunan arazi ve buna bağlı olarak arazi haracı, cizye ve ticaret uşûrû anlamında da kullanılır. Bu manaya şu ayet delalet eder:

مَا أَقَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ [وَأَلسَانِ السَّبِيلِ وَأَبْنِ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ] "Allah'ın fethedilen ülkeler halkından Rasulü'ne verdiği ganimetler Allah, Rasul'ü, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolanan bir devlet olmasın..."¹

Bu anlam, Ömer RadıyAllahu Anh'ın ayetten anladığı mana idi. Bilal ve arkadaşları Ömer RadıyAllahu Anh'a, sevad-ı Irak ve Şam topraklarından Allah'ın kendilerine fey olarak verdiklerini

¹ Haşr Suresi 7

taksim etmesini istedikleri zaman Ömer *RadiyAllahu Anh*, Irak'ta Sevad toprakları ile Şam ve Mısır toprakları hususunda bu şekilde amel etti. Ömer *RadiyAllahu Anh* ve sahabeler; Irak, Şam ve Mısır topraklarını yüce Allah'ın onlara verdiği fey olarak anladılar. Çünkü buraları kılıçlarıyla zorla fethetmişlerdi. Ömer *RadiyAllahu Anh* ile bu konu hakkındaki konuşmaları esnasındaki sözlerinde de bu ifadeler açıkça geçti. Ömer *RadiyAllahu Anh*'a şöyle dediler:

*"Allah'ın bize kılıçlarımızla verdiği feyi, hazır olmayanlara, şahit olmayanlara, onların çocuklarına, hazır olmayanların çocuklarının çocuklarına mı vakfediyorsun?"*¹ Ömer'in, harac ve cizyenin fey malları kapsamında olduğu konusunda kendileriyle istişare etmek için gönderilen sahabeden on kişi ile yaptığı görüşmedeki sözlerinde de açık olarak belirtilmektedir. Ömer *RadiyAllahu Anh* şöyle demişti:

*"Toprakları üzerinde çalışanlara bırakmayı, Müslümanlara, savaşçılara, onların zürriyetlerine ve onlardan sonra gelenlere fey olmak üzere topraklarına harac, boyunlarına da cizye koymayı uygun gördüm..."*²

Bu fey malının hepsi ve buna tabi cizye, harac, öşür ve diğerleri, zengini ve fakiriyle Müslümanların tümünün menfaatlendiği, onların beytülmalına konulan, işlerinin yürütülmesine, maslahatların giderilmesine harcanan ve içinde Müslümanların hepsinin hakkı bulunan maldır. Ömer *RadiyAllahu Anh* Irak, Şam ve Mısır topraklarına harac koyduktan sonra bütün Müslümanların bu payda haklarının bulunduğunu, söyledi ve ardından da: [مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ] **"Kasabalar halkından Allah'ın, Rasulü'ne fey olarak verdiği."**³ ayetini [وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ]

¹ Ebu Yusuf, Kitâbu'l-Harâc.

² Ebu Yusuf, Kitâbu'l-Harâc.

³ Haşr Suresi 7

[بَعْدَهُمْ] **“Ve onlardan sonra gelen kimseler...”**¹ ayetine gelinceye kadar okudu ve sözlerine şöyle devam etti:

*“Bu, Müslümanların tümünü kapsamaktadır. Eğer yaşarsam Bisir’u Himyer’den gelen çobanın, alını terlemediği hâlde ondan payını aldığını göreceksiniz.”*²

Humus

Humustan maksat, taksim edilen ganimetin beşte biridir. Delili ise şu ayet-i kerimedir:

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ [وَالْمَسْكِينِ] **“Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri; Allah’a, Rasulü’ne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir.”**³

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında humus beş kısıma taksim ediliyordu. Bir bölümü Allah’a ve Rasulü’ne, bir bölümü Rasul’ün akrabalarına, kalan üç bölümü de yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara (yolculara) taksim ediliyordu.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* humustan kendi payını Müslümanlara infak ediyor, Allah yoluna aktarıyor, silah ve savaş için binek hayvanları satın alıyor ve savaşçıları donatıyordu. Ebu Davud, Ahmed, Nesei ve Ebu Ubeyd, Amr b. Şuayb yoluyla rivayet ediyor:

إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا رَجَعَ مِنْ حُنَيْنٍ رَفَعَ وَبَرَةً مِنَ الْأَرْضِ فَقَالَ [مَا لِي مِمَّا آفَاءَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَلَا مِثْلُ هَذِهِ إِلَّا الْخُمُسُ، وَالْخُمُسُ مَرْدُودٌ فِيكُمْ] **“Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Huneyn Savaşı’ndan döndükten sonra yerden bir kıl tanesi aldı ve şöyle dedi: Allah’ın size ganimet olarak verdiklerinden hiçbir şey -bu kıl kadarı**

¹ Haşr Suresi 10

² İbni Kudâme, el-Muğnî’de rivayet etti.

³ Enfal Suresi 41

bile- benim değildir, humus müstesna. Humus da size geri dönmektedir.”

Akrabaların payına gelince; Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında Haşimoğulları ve Muttaliboğulları'na veriliyordu. Bu ikisi dışında Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in yakınlarına verilmemişti. Akrabaların payı Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in rızkı, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ve İslâm için Haşimoğulları'na ve Muttaliboğulları'na yardım idi. Bu nedenle de bunlarla sınırlı kalmıştır. Cübeyr b. Mut'im'in anlattığına göre:

لَمَّا قَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَهْمَ ذِي الْقُرْبَى بَيْنَ بَنِي هَاشِمٍ وَبَنِي الْمُطَلِّبِ أَتَيْتُهُ أَنَا وَعُثْمَانُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَؤُلَاءِ بَنُو هَاشِمٍ لَا يُنْكَرُ فَضْلُهُمْ لِمَكَانِكَ الَّذِي وَضَعَكَ اللَّهُ بِهِ مِنْهُمْ أَرَأَيْتَ بَنِي الْمُطَلِّبِ أُعْطِيَتْهُمْ وَمَنْعَتْنَا فَأِنَّمَا نَحْنُ وَهُمْ مِنْكَ بِمَنْزِلَةٍ وَاحِدَةٍ فَقَالَ إِنَّهُمْ لَمْ يُفَارِقُونَا فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا فِي إِسْلَامٍ إِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَلِّبِ [شَيْءٌ وَاحِدٌ وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ] ***“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem akrabaların payını Haşim ve Muttaliboğulları arasında taksim ettiği zaman ben ve Osman RadiyAllahu Anh gittik ve dedim ki ‘Ey Allah’ın Rasulü, Haşimoğulları’nın üstünlüğü inkâr edilmez. Zira seni onların arasından seçti. Muttaliboğulları hakkında ne dersin ki onlara verdin de bize vermedin? Biz ve onlar senin yanında aynı konumdayız.’ Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurdu: ‘Ne cahiliye döneminde ne de İslâm geldikten sonra onlar bizden ayrılmadılar. Parmaklarını iç içe geçirerek Haşimoğulları ve Muttaliboğulları aynı şeydir (bir bütündür).”***¹

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in vefatından sonra Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh* geldiğinde, humustan Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ve akrabalarının payı beytül mala konuldu ve Müslümanların yararına harcandı. Bu iki pay Allah

¹ Buhari rivayet etti.

yolundaki paydan sayıldı ve durum böyle devam etti. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in vefatından sonra akrabaların payı hakkında İbni Abbas'a sorulduğunda şöyle cevap verdi:

“Onların (akrabaların) bizler olduğunu sanıyorduk, ancak kavmimiz bunların bizler olduğunu kabul etmedi.”

Necdetu'l- Harurî'nin akrabaların payı hakkındaki sorusuna cevap olarak İbni Abbas şöyle dedi:

“Söz konusu pay ile yetimlerimizi evlendirmek ve muhtaçlarımızın ihtiyaçları için harcamak üzere Ömer RadiyAllahu Anh bizi çağırdığında biz, tamamını bize teslim etmesini istedik ve bunu kabul etmedik. O da bize vermekten kaçındı.”¹

Ganimetler konusunda daha önce delilleri ile açıkladığımız gibi, ganimetler bugün de beytülmal konur. Bu iş, halifeye aittir. Halife, bunu kendi içtihadına ve görüşüne uygun biçimde Müslümanların yararına kullanır, harcar. Humus da ganimetlerden bir parça olduğundan ganimet hükmünü alır. Ganimetlerin arasına konur ve bu ikisinin tasarruf biçimi cizye, harac ve gümrük vergilerinin tasarruf biçimi gibidir.

---

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

HARAC

Harac, kâfirlerden harp veya sulh yolu ile ganimet olarak alınan yere (toprağa) konan, Müslümanların hakkıdır. Harac, anveten (zorlukla, savaşla) harac, sulhen (barışla) haraç olmak üzere ikiye ayrılır.

Anveten Harac (Savaş Haracı)

Müslümanların kâfirlerden Irak, Şam ve Mısır arazilerinde olduğu gibi savaş ve kuvvet yoluyla ele geçirdikleri tüm topraklara konan haractır. Bunun aslı şu ayet-i kerimelere dayanmaktadır:

مَا أَقَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالَّذِينَ تَبَوَّأُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَحْنًا نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ [سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ]

“Allah’ın fethedilen ülkeler halkından Rasulü’ne verdiği ganimetler; Allah, Rasul, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Rasul size her ne veriyse onu alın, size her neyi yasakladıysa ondan da sakının. Allah’tan korkun, çünkü Allah’ın azabı çetindir. Allah’ın verdiği bu ganimet malları yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah’tan lütuf ve rıza dileyen, Allah’ın dinine ve Rasulü’ne yardım eden fakir Muhacirleridir. İşte sadık olanlar bunlardır. Daha önceden (Medine’yi) yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.

Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz, bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla, kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma, Rabbimiz şüphesiz, sen çok şefkatli, çok merhametlisin.”¹

Bu ayetler, Irak, Şam ve Mısır topraklarını savaşçılara taksim etmeyen Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın dayandığı delillerdir. Zira sahabelerden Bilal, Abdurrahman ve Zübeyr *RadiyAllahu Anhum*, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında fethedilen Hayber topraklarının dağıtıldığı gibi Irak, Şam ve Mısır topraklarının da savaşçılara taksim etmesini Ömer *RadiyAllahu Anh*'tan talep etmişlerdi. Ömer *RadiyAllahu Anh*, kendileriyle istişare etmek üzere topladığı Ensar'a, görüşlerini delillendirirken şunları söylemişti:

*“Toprakları şu andaki sahiplerine bırakıp bu arazilere harac koymayı, buralarda yaşamakta olanlardan da cizye almayı uygun gördüm ki böylece bu gelirler Müslümanlara, savaşanlara ve onların nesillerine ve onlardan sonra gelenlere fey olsun. Ne dersiniz, bu siperleri korumaya adamlar gerekmez mi? Şam, Cezire, Kûfe, Basra ve Mısır gibi bu büyük şehirleri korumak için asker techiz etmek ve onların maaşlarını vermek gerekmez mi? Bu araziler ve sahipleri taksim edilince bütün bunlar nereden verilecek? Sonra görüşünü delillendirmek üzere bu fey ayetlerini ‘Bunların arkasından gelenler...’² ayetine gelinceye kadar okudu ve şöyle devam etti: Bu durum kıyamet gününe kadar bütün insanları kapsamaktadır. Müslümanlardan hiç kimse olmasın ki bu feyden hakkı ve payı bulunmasın. Bunun üzerine onlar da Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın bu görüşüne muvafakat ettiler ve hepsi dediler ki: İsbetli görüş senin görüşün, ne güzel düşündün ne güzel söyle-*

---

¹ Haşr Suresi 7-10

² Haşr Suresi 6-10

din. Bu siperler için güç kuvvet toplanmasa, bu şehirler askerlerle korunmasa onların başına korkulan gelecek ve kâfirler tekrar şehirlerine dönecekler. Bunun üzerine Ömer RadiyAllahu Anh da şöyle dedi: Benim için durum açıklığa kavuşmuştur. Araziye mevkiine göre harac ve orada bulunanlara da tahammüllerine göre cizye belirleyecek iyi görüşlü ve akıllı bir kimse var mı? Hepsisi de Osman b. Haneyf üzerinde ittifak ettiler. Dediler ki: Böylesi önemli bir göreve onu gönder. O, basiret, zekâ, akıl ve tecrübe sahibidir. Ömer RadiyAllahu Anh da derhâl onu Sevad arazisinin yüzölçümünü belirlemeye tayin etti.”¹

Osman RadiyAllahu Anh gidip Sevad arazisinin yüzölçümünü belirledi ve malum haracı koydu. Durumu da Ömer RadiyAllahu Anh’a arz etti. O da bunu kabul etti.

Ömer RadiyAllahu Anh’ın şehadetinden önce sadece Sevad-ı Kûfe’nin geliri 100 milyon dirheme ulaşmıştı ki o gün 1 dirhem bir miskal ağırlığındaydı. Böylece, Ömer RadiyAllahu Anh, toprağı sahiplerinin elinde bıraktı. Müslümanların beytülmalına ödemek üzere onlara harac mecburiyeti getirdi ve haracı da kıyamet gününe dek Müslümanlar için fey kıldı. Böylelikle yer-yüzü ve üstündekilere Allah *Celle Celâluhû*’ya miras oluncaya -kıyamete- kadar harac olarak kaldı. Toprak sahipleri Müslüman kimseler olsa veya herhangi bir Müslüman’a satılsa da bu topraklar öşür arazisine dönüşmeyecektir. Çünkü savaş yoluyla fetholunması ve üzerine de harac farz kılınması nedeniyle toprağın vasfı olduğu gibi kalır, değişmez. Tarık b. Şihab anlatıyor:

“Ömer b. Hattab, Nehru’l-Melik derebeyi hakkında -ki İslâm’a girmişti- bana, toprağın kendisine bırakılmasını ve ondan harac alınmasını, yazmıştı.”²

¹ Ebu Yusuf el-Harac’da rivayet etti.

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

Bundan da anlaşılıyor ki sahibi İslâm'a girmiş olsa dahi savaş yoluyla alınan topraktan haracı düşürmedi ve İslâm'a girmesinden sonra da sahibini harac ödemeye devam etmekle yükümlü kıldı.

Sulh Haracı

Halkıyla sulh yapılan her araziye konulan haracdır. Müslümanlarla barış antlaşması yapanlar arasında gerçekleşen anlaşma, karallarına tabi olur. Eğer barış antlaşması toprağın bize ait olması, buna mukabil halkının da harac ödemesi üzerine yapılmışsa bu toprak üzerindeki harac hükmü sonsuza kadar değişmez. İslâm'a girme yoluyla veya satın alma yoluyla ya da başka bir biçimde Müslümanlara intikal etse de toprak kıyamet gününe kadar harac arazisi olarak kalır.

Ancak barış antlaşması toprağın kendilerine ait olması ve kendi ellerinde kalması, onlar üzerine de malum harac konması üzerine olursa bu takdirde Allah'ın *Celle Celâluhü*'nun: [وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا] **“Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verdiğiniz söz, sorumluluğu gerektirir.”**¹ ayeti ve Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in: [الْمُؤْمِنُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ] **“Müminler şartlarına uyarlar!”**² hadisi gereğince harac, cizye konumunda olur ve İslâm'a girmeleriyle veya toprağı bir Müslüman'a satmalarıyla harac düşer. Eğer toprağı bir kâfire satarlarsa toprağın haracı baki kalır, düşmez. Zira kâfirler, harac ve cizye halkındandır.

Harac, öşür değildir. Öşür, öşür arazisinin ürününden alınır. Öşür arazileri ise şunlardır:

a- Arap Yarımadası: Çünkü halkı putperestti. Onlardan ancak İslâm'a girmeleri kabul edilebilir. Zira Rasul *SallAllahu*

¹ İsra Suresi 34

² Buhari rivayet etti.

Aleyhi ve Sellem, onlarla savaştığı ve sayısız yerleri fethettiği hâlde, bu topraklara hiçbir haracı farz kılmadı.

b- Halkı İslâm'ı kendiliğinden kabul eden her toprak: Endonezya ve Güneydoğu Asya gibi. Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَمَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَدْ عَصَمَ [*İnsanlarla 'La ilahe illallah' deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Kim 'Allah'tan başka bir ilah yoktur.' derse artık onun canı ve malı bana karşı korunmuştur. Hakkı hariç hesabı -durumu- da Allah'a kalmıştır.*"¹

Toprak da mal konumundadır.

c- Hayber topraklarında olduğu gibi savaşla fetholunan ve halifenin savaşçılara taksim ettiği her toprak: Veya bir bölümünü savaşçıların mülk edinmelerinin kabul edildiği topraklar. Ömer *RadiyAllahu Anh'*in Humus'taki İrbid Nehri kıyıları ve Şam'daki Merciberadey topraklarını Şam ordusundaki savaşçılar tarafından mülk edinilmesini kabul etmesinde olduğu gibi.

d- Mülkiyeti ellerinde kalmak ve harac ödemek üzere Halkıyla sulh anlaşması yapılan her toprak: İslâm'a girdikleri veya Müslümanlara sattıkları zaman bu topraklar öşür arazisi olur.

e- Müslümanların ihya ettiği her toprak: *Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

[مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً لَيْسَتْ لِأَحَدٍ فَهِيَ أَحَقُّ بِهَا] *"Kim sahipsiz bir araziyi ihya ederse bu araziye herkesten ziyade hak kazanır."*²

Buhari bu hadisi şu sözlerle rivayet etti:

¹ Buhari ve Müslim Ebu Hüreyre yoluyla rivayet etti.

² Ebu Davud rivayet etti.

[مَنْ أَعْمَرَ أَرْضًا لَيْسَتْ لِأَحَدٍ ، فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا] **“Kim sâhipsiz bir toprağı imar ederse o daha fazla hak sahibidir.”¹**

Bu öşür, öşür olarak kalır. Öşri bir araziyi kâfir olan birisinin bir müslümandan satın alması hâli dışında öşür, haraca dönüşmez. Çünkü kâfirin ancak harac vermesi gerekir, öşür vermesi gerekmez. Çünkü öşür zekâtıdır ve kâfir zekât ehlinden değildir. Öşür zekâtıdır ve Müslüman için temizliktir. Netice itibarıyla toprağın öşür veya haractan yoksun olması doğru değildir.

Harac ve Öşrün Birleşmesi

Harac, fethedildiğinde kâfirlerin mülkü altında bulunan ve güç kullanmak suretiyle alınan toprağı ilk etapta konulan şeydir. Eğer toprak kâfirlerin elinde kalmaya devam ediyorsa ekilsin ya da ekilmesin ona harac gerekir, o araziye öşür olmaz. Çünkü öşür zekâtıdır, kâfirler de zekât veren sınıftan değildir. İslâm'a girecek olmaları veya araziye bir Müslüman'a satmaları hâlinde de harac düşmez. Çünkü o arazi savaşıla fetholunmuş olmasından dolayı bütün zamanlar boyunca haraci arazi olma özelliğini korur ve sahiplerinin haraca beraber öşür de vermeleri gerekir. Ayetlere ve hadislere göre harac, toprağı vacip olan bir hak iken öşür ise Müslüman'ın sahip olduğu toprağın ürününe vacip olan bir hak olup bu iki hak birbirini ortadan kaldırmaz. Çünkü her ikisi de farklı sebeplerle farz kılınmıştır. Tıpkı bir ihramlının Harem-i Şerif dahilinde sahibi bulunan bir hayvanı avlaması durumunda sahibine hayvanın kıymetini ödemesi gerektiğı gibi. Allah'ın hakkı olarak da ceza gerekir. Hanefilerin [لَا يَجْتَمِعُ عُشْرٌ وَحَرَاجٌ فِي أَرْضِ مُسْلِمٍ] **“Müslümanın arazi-sinde harac ile öşür birleşmez.”** diye Rasul'den hadis olarak rivayet ettiklerine gelince bu söz, hadis değildir. Çünkü hadis hafızları tarafından Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in sözü olduğu tespit olunmamıştır.

¹ Buhari rivayet etti.

Bu tür araziden, önce harac ödenir, haracın ödenmesinden sonra da ekin ve meyveler zekâtı gerektiren nisaba ulaşırlarsa ondan zekât çıkartılıp verilir. Yok, eğer nisabına ulaşmazsa ona zekât yoktur.

Bugün Yürütülmesi Gereken Pratik Durum

Fetihlerle aramızda uzun zaman geçtikten, savaş veya barış yoluyla fethedilen bütün topraklardaki insanların büyük çoğunluğu İslâmlaştıktan ve toprağın iktâ mı ihya mı olduğunu ayıran, savaşla ya da barışla mı alındığını karara bağlayan divanların ve sicillerin büyük bir kısmının yok olup gitmesinden sonra, savaşla fetholunduğuna, halkının kendiliğinden Müslüman olduğuna veya hakkında muayyen bir konum belirlenmiş olduğuna dair bilinen genel durum itibara alınarak hareket edilir.

Kuveyt dahil olmak üzere tüm Irak toprakları, İran, Hindistan, Pakistan, Afganistan, Türkistan, Buhara, Semerkand, Şam toprakları (Suriye, Lübnan, Ürdün), Türkiye, Mısır, Sudan ve Kuzey Afrika topraklarının tamamı harac toprakları sayılır. Çünkü bu toprakların tamamı savaş yolu ile fethedilmiş topraklardır. Dolayısıyla Müslüman olsun kâfir olsun bu topraklarda yaşayan insanların harac ödemeleri gerekir. Bu topraklarda yaşayan Müslümanlar arazilerinde zekât verilmesi farz olan ürünleri üretiyorlarsa ve haracın ödenmesinden sonra geri kalan kısım da zekât nisabını dolduruyorsa ayrıca oşür ödemeleri gerekir. Ancak, Müslüman olanlar, ellerindeki toprakların oşri arazi olduğunu vesikalarla ispatlayabildikleri zaman harac ödemekten muaf tutulurlar. Zekât olarak sadece arazinin oşrünü öderler.

Yemen dahil olmak üzere Arap Yarımadası'nın tamamı, Endonezya, Güneydoğu Asya ve benzeri toprakların tamamı oşri arazi sayılır. Bu topraklarda zekâta tabi olarak üretilen ürünlerden yalnızca oşür alınır, harac alınmaz.

Harac Konulma Biçimi

Harac konulmak istendiği zaman halife bu hususta tecrübe sahibi olan kişileri görevlendirir. Tıpkı harac koymak üzere Sevad arazisinin yüzölçümünü belirlemek için Ömer b. Hattab tarafından uzmanların görevlendirmesinde olduğu gibi arazinin yüzölçümünü takdir ve ürün eksperliği bilgisine sahip uzmanlar görevlendirilmelidir. Ömer *RadiyAllahu Anh*, bu iş için kimi görevlendireceği hususunda insanlarla istişare etti ve şöyle dedi:

*“Artık benim için durum açıktır. Toprağın konumunu ve miktarını, üzerindeki ekinleri belirleyip harac koyabilecek iyi görüş ve akıl sahibi kimdir?”*¹ Halk Osman b. Huneyf üzerinde ittifak etti ve şöyle dedi: *“Bu mühim işe onu gönder. Onun basireti, zekâsı ve tecrübesi var.”*² Ömer *RadiyAllahu Anh* da hemen onu Sevad arazisinin yüzölçümünü belirlemek üzere görevlendirdi.

Haracı belirlemekle görevlendirilen kişinin, arazinin verimli veya verimsiz olduğunu, ürünün kaliteli veya kalitesiz, az veya çok olduğunu, yağmur suyu ile veya kuyu ve kaynak suları ile veya kanallar ve nehirler aracılığı ile sulandığını, eriyen kar suları ile veya makine ve dolap beygiri aracılığı ile sulanıp sulanmadığını dikkatlice gözlemlemesi gereklidir. Çünkü ürünlere ait külfet birbirine eşit değildir, birbirinden farklıdır. Nitekim ekimi yapılan ve elde edilen ürün açısından fiyatı pahalanan aynı zamanda da değeri artan ürünler olduğu gibi fiyatı ucuzlarken değeri de azalan ürünler vardır. Diğer taraftan ise arazinin pazara yakınlığı ve uzaklığı, ulaşım kolaylığının bulunup bulunmadığı ve mahsûlatın, pazara nakli veya ulaşım yolunun engebeli olup olmaması gibi arazinin konumundan kaynaklanan etkenlerin tamamı malın fiyatını, değerini etkileyen unsurlardandır.

¹ Ebu Yusuf, el-Harac'da rivayet etti.

² Ebu Yusuf, el-Harac'da rivayet etti.

Arazi üzerine konulacak haracın belirlenmesinde bu unsurların tamamı göz önünde bulundurulmalıdır ki böylece arazi sahibine zulmedilmesin, gücünün üstünde bir külfet ödemek mecburiyetinde bırakılmasın. Ebu Yusuf'un nakletteğine göre Sevad arazisinin yüzölçümünü belirleyip, harac koyduktan sonra döndüklerinde Ömer *RadiyAllahu Anh* Osman b. Huneyf ve Huzeyfe b. el-Yeman'a şöyle sormuştu:

"Toprağa nasıl harac koydunuz? Sanırım halkı, güç yetiremeyeceği yükümlülükle mükellef tuttunuz? Huzeyfe: Fazlasını bıraktım, dedi. Osman ise: İki mislini bıraktım, dileyeydim onu da alırdım, dedi."

Yine sel baskınları türünden afetlerin ve kıtlıkların zor duruma düşürdüğü toprak sahiplerinin durumları göz önünde bulundurulurken harac ödemekten muaf tutulmaları gerekir. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in zekât, meyvelerin tahmininde hurmanın üçte veya dörtte birinin sahiplerine bırakılmasını emrettiği gibi. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

[حَفَّفُوا الْحَرْصَ فَإِنَّ فِي الْمَالِ الْوَصِيَّةَ وَالْعَرِيَّةَ وَالْوَأْطِنَةَ وَالنَّائِبَةَ] "Dalında iken meyvelerin miktarını, tahminini düşük tutunuz. Çünkü mal sahibinin vasiyeti, hayatta iken hayır için verdikleri, yoldan gelip geçenlere ikram ettiği ve afetler nedeniyle kayıpları vardır."¹

Haracın araziye (toprağa) konması mümkün olduğu gibi ekin ve meyvelere de konması mümkündür.

a- Eğer toprağa konulursa bir kamer yılı (ay yılı) esas alınır. Çünkü zekât, diyet, cizye ve diğerlerine şer'an takdir edilen süre kameri senedir.

¹ Mâverî Ahkâmü's-Sultaniye'de zikretti.

b- Ekin ve meyvelere konulursa ekin ve meyvelerin olgunlaşması ve hasadı itibara alınır ve süre buna göre belirlenir.

c- Haracın, nakit olarak; nakit, tohumluk ve meyve olarak veya mukaseme¹ (payını ayırma) hâlinde belirlenmesi de mümkündür. Nakit veya nakit ile tohum ya da ekin ve meyvelerden mukaseme biçiminde olursa bu takdirde yıllık haracı almanın süresi, ekin ve meyvelerin olgunlaşması ve hasat edilme zamanıdır. Ancak günümüz şartlarında toprakta yetiştirilen mahsûlata göre, haracın nakden alınması daha kolay olur.

Haracın Miktarı

Muhakkak ki toprağa konulacak haracın miktarını belirlemek, bir önceki konuda açıklandığı ve Ömer *RadiyAllahu Anh*'in zekâ, akıl ve tecrübesinden yararlanılabilecek bir kişiyi görevlendirerek insanlarla istişare ettikten sonra Osman b. Huneyf'i gönderdiğinde yaptığı gibi, harac koyma keyfiyetini bilen uzmanları gerektirir. Ömer *RadiyAllahu Anh*, Osman b. Huneyf'i Fırat kıyısındaki Kûfe'ye, Huzeyfe b. el-Yeman'ı da Dicle'nin öbür yakasına gönderdi. Her ikisi de Sevad topraklarının yüzölçümünü hesapladılar. Tahammül edilecek miktarda harac takdir ettiler ve durumu Ömer *RadiyAllahu Anh*'a arz ettiler. O da bunu onayladı. Amr b. Meymun şöyle naklediyor:

“Ömer b. Hattab'a şahit oldum, yanına Osman b. Huneyf geldi, onunla konuşmaya başladı. Şöyle dediğini işittim: Vallahi, eğer her bir cerîb toprağa 1 dirhem ve bir kafiz de yiyecek harac koyduysan bu onlara meşakkatli gelmez ve onları zora sokmaz.”

Ebu Ubeyd'in rivayetine göre Muhammed b. Ubeyd es-Sekafi'nin hadisinde şöyle geçti:

---

¹ Mukaseme: Haraç arazisi mahsûlünün belli bir oranının tahsili esasına dayalı harâc alınmasını ifade eden fıkıh terimi.

“Ömer b. Hattab, Sevad halkına, işlensin işlenmesin her cerîb toprağa 1 dirhem ve bir kafiz, sulu ziraat arazisine de beş dirhem harac koydu.”

Şa’bi, Ömer’den şunu zikreder:

“Osman b. Hüneyfi Sevad’a gönderdi. O da bir cerîb arpa tarlasına iki dirhem, bir cerîb buğday tarlasına dört dirhem, bir cerîb şeker kamışı arazisine altı dirhem, bir cerîb hurmalığa sekiz dirhem, bir cerîb üzüm bağına on dirhem, bir cerîb zeytinliğe de on iki dirhem harac tayin etti.”¹

Tüm bu açıklamalar; Osman b. Huneyf’in Irak arazisine koyduğu ve Ömer *RadiyAllahu Anh’ın* da onayladığı harac miktarının tek olmadığını göstermektedir. Arazideki tarlaların durumuna, verimine, sulanma biçimine ve ekinin türüne göre değişik idi. Su imkânlarına sahip olan araziden de sulama imkânlarının bulunmadığı ekilip işlenen araziden de harac almıştı. Topraktan harac aldığı gibi ekin ve meyvelerden de harac almış ve bunu da nakit veya tohumluk olarak da takdir etmişti. Muhakkak bu takdir herkesin gücüne göre idi. Bu takdirde, yoksullaştırmak da toprak sahiplerinin gücü üstünde bir yükümlülük de yoktu. Kalanı kendilerine bırakılmıştı.

Bu takdir, muayyen bir zamanda konulmuş ve içtihadı da yanmış olduğundan artma ve azalmayla aşılması caiz olmayan, şer’an vacip bir takdir değildir. Toprağın ıslah edilmesi, beklenmedik biçimde toprağın harap olması, toprağı süpürüp götürün musibet dolayısıyla âtil kalması, toprağa arız olan değişiklikler, suyun artması, azalması ya da kesilmesi, afetlerin meydana gelmesi, fiyatların artması ya da düşmesi gibi birçok durum nedeniyle toprakta meydana gelen değişikliklere göre halifenin görüş ve içtihadı ile takdir edilen bu miktarın arttırılması ve azaltılması caizdir. Bütün bu değişikliklerin harac takdirinde rolü

---

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

vardır. Elbette bunların gözetilmesi ve zaman zaman bu takdirin yeniden gözden geçirilmesi gerekir ki toprak sahiplerine de beytülmalâ da haksızlık edilmiş olmasın.

Haracın Sarf (Edilme) Yeri

Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın, Irak, Şam ve Mısır topraklarının taksimi konusunda kendisine karşı çıkanlarla konuşmasında geçen sözleri, haracın harcama yerlerini açık bir şekilde göstermektedir. Ebu Yusuf'un *Kitâbu'l-Harac*'da ifade ettiğine göre bu görüşmelerde şu sözler geçmişti:

"Bu toprakları taksim edecek olursam sizden sonrakilere bir şey kalmayacak. Sizden sonra gelecek olan Müslümanlara ne olacak? Onlar arazinin taksim edilmiş olduğunu, babalardan miras olarak intikal ettiğini, kendilerinin mahrum edildiklerini görecekler. Bu isabetli bir görüş değil. O zaman bu siperler nasıl korunur? Geriden gelen nesillere, yetimlere ve dullara bu ülkeden ve Şam ile Irak toprakları dışındaki topraklardan ne kalır?"

Ensar'dan kendileriyle istişarede bulunduğu kimselere söyledikleri arasında şu ifadeler de yer almaktadır:

*"Toprakları şu andaki sahiplerine bırakıp bu arazilere harac koymayı, buralarda yaşamakta olanlardan da cizye almayı uygun gördüm ki böylece bu gelirler Müslümanlara, savaşanlara ve onların nesillerine ve onlardan sonra gelenlere fey olsun. Ne dersiniz, bu siperleri korumaya adamlar gerekmez mi? Şam, Cezire, Kûfe, Basra ve Mısır gibi bu büyük şehirleri korumak için asker techiz etmek ve onların maaşlarını vermek gerekmez mi? Bu araziler ve sahipleri taksim edilince bütün bunlar nereden verilecek? Sonra görüşünü delillendirmek üzere bu fey ayetlerini **'Bunların arkasından gelenler...'**¹ ayetine gelinceye kadar okuyarak şöyle dedi: Bu ayet bütün insanları kapsamaktadır. Müslüman-*

---

¹ Haşr Suresi 6-10

lardan bu malda hakkı olmayan hiçbir kimse yoktur. Eğer yaşarsam her Müslüman'a hakkı muhakkak ulaşacaktır. Öyle ki Bîsr ve Himyer'deki çobanın dahi, alını terlemediği hâlde ondan payını aldığını göreceksiniz."

Bütün bunların hepsi açıkça gösteriyor ki harac bütün Müslümanların hakkıdır ve ondan, devletin bütün ihtiyaçlarına harcama yapılır. Memur ve askerlerin rızıkları ve maaşları ödenir. Ordu hazırlanır, silahlar donanır, dul ve muhtaçlara harcanır, insanların ihtiyaçları giderilir ve işleri yürütülür. Halife bunda kendi görüşüne ve içtihadına göre, İslâm'a ve Müslümanların hayır ve iyiliğine uygun gördüğü gibi tasarrufta -harcamada- bulunur.

UZUNLUK, ALAN, HACİM VE AĞIRLIK ÖLÇÜLERİ

Harac, cizye, zekât, diyet, el kesme ve kefaretle ilgili pek çok şer'î hüküm, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* ve Ashab-ı Kiram -Allah kendilerinden razı olsun- zamanında kullanılmakta olan uzunluk, hacim ve ağırlık ölçülerinin de bilinmesini gerektirmektedir. O dönemlerde kullanılan uzunluk, hacim ve ağırlık ölçülerinin üzerinden belli bir zaman geçmiş olması ve büyük çoğunluğunun da kullanılmaması nedeniyle bunların bilinmesi de zorlaşmıştır. Aynı zamanda bugün yaygın olarak kullanılan, kolaylıkla ulaşılan, bilinen ve daha dakik olan ölçü birimleriyle karşılıklarının bilinmesi de kolay değildir.

Bu nedenle geçmişte kullanılan uzunluk, hacim ve ağırlık ölçülerinin gerçeğini ve bugün kullanılan uzunluk, hacim ve tartılara olan karşılığının bilinmesini ve kullanılmasını kolaylaştıracak şekilde bunları net olarak ortaya koyacağız.

Uzunluk ve Alan Ölçüleri

Cerîb, zirai arazilerin ölçümünde ve emlâkin belirlenmesinde kullanılan ve haracın takdirinde de esas olan temel yüz ölçümü birimidir. Şa'bi şöyle rivayet etmiştir:

“Ömer b. Hattab Sevad topraklarını ölçtürdü, 36 milyon cerîbe ulaştı.”

Ahkamu's-Sultaniye'de şöyle denilmektedir:

“Cerîb 10x10 kasabedir. Kafiz, 10x1 kasabedir. Bir kasabe, altı ziradır. Böylece cerîb 3600 zira (arşın) eder. Kafiz ise 360 zira yapar. Bu da cerîbin onda birine eşittir.”

Cafer ibn Kudâme fersahtan söz ederken şöyle der:

“Zira'ı mesaha, 9 bin zira uzunluğundaki zira'ı Haşimiye eş değerdir.”

Kalkaşendî ise şöyle der:

“Haşimi zira’ı, zira’ı mürsele olan zira’a ile 1 tam 1/3 (1.½) zira’a (arşına) eşittir. Zira’a orta yapılı bir insanın kabzası ile altı kabzaya denktir. Her kabza (el ayası, avuç) işaret, orta, yüzük ve serçe parmakları ile dört parmandır. Her parmak da enine altı arpa tanesidir.”

Müslümanlar şu uzunluk ölçülerini kullanmışlardır:

Kabza (bir tutam)	4 parmak
Zira’ı mürsele	6 kabza veya 24 parmak
Zira’ı Haşimi	8 kabza veya 32 parmak
Kasabe	6 Haşimi zira’ı
Cerîb	10 × 10 kasabe
On kasabe (cerîbin kenar uzunluğu)	10 × 6 zira (kasabenin uzunluğu) = 60 zira
Cerîbin alanı	60 × 60 zira (kenar uzunluğu) = 3600 zira’ı Haşimi kare
Kafiz	1/10 cerîb alanına, yani 360 zira’ı Haşimi kare

Santimetre olarak ortalama bir parmağın enini bildiğimiz zaman günümüzde uzunluk ve yüzölçümü için en kolay ve hassas ölçü birimi olarak kabul edilen ve kullanılan metrik sistemde bu ölçülerin karşılığını bulabiliriz.

Hesap yolu ile ortalama bir parmak eninin 1,925 cm olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre metrik sistemde bu uzunluk ölçülerinin durumu şöyle olur:

Parmak	1,925 cm
Kabza	4 parmak × 1,925 cm = 7,7 cm
Zira’ı mürsele	24 parmak × 1,925 = 46,2 cm
Zira’ı Haşimi	32 parmak × 1,925 = 61,6 cm
Kasabe	6 zira’ı Haşimi × 61,6 = 3,696 m
10 kasabe	10 × 3,696 m = 36,96 m = cerîbin kenar uzunluğu
Cerîbin alanı	36,96 m × 36,96 m = 1366 m ² . Yaklaşık 1,366 dönüme eşittir.
Kafizin yüzölçümü	1/10 cerîb = 136,6 m ²

Bunlar yüzölçümü ile ilgili ölçü birimleridir.

Uzunluk ölçüleri ise berid, fersah ve mildir. Asli arşın diye de isimlendirilen zira'ı mürsele ve zira'ı şer'îye göre ölçülür. Şer'î zira'ın uzunluğu yüzölçümü birimlerinde de geçtiği gibi 6 kabza veya 24 parmaktır. *Ahkâmu's-Sultaniye* müellifi, bir milin zira'ı mürsele ile 4 bin zira olduğunu zikreder. Fıkıh kitapları fersahın 3 mil, beridin de 4 fersah olduğunda ittifak etmişlerdir. Buna göre yukarıda geçtiği şekilde ve bugün kullanılan hasas ve en kolay olduğu kabul edilen uzunluk ölçü birimi olan metrik sisteme göre bu ölçülerin takdiri aşağıdaki gibidir:

Zira'ı mürsele	6 kabza veya 24 parmak
Mil	4000 zira'ı mürsele
Fersah	3 mil
Berid	4 fersah

Metre ve kilometre hesabıyla da şöyle olur:

Zira'ı mürsele	$24 \text{ parmak} \times 1,925 \text{ cm} = 46,2 \text{ cm}$ (zira'ı mürselenin uzunluğu)
Mil	$4000 \text{ zira'ı mürsele} \times 46,2 \text{ cm} = 1.848 \text{ m}$ veya $1,848 \text{ km}$ (bir milin uzunluğu)
Fersah	$3 \text{ mil} \times 1.848 \text{ m} = 5.544 \text{ m}$ veya $5,544 \text{ km}$ (bir fersahın uzunluğu)
Berid	$4 \text{ fersah} \times 5.544 \text{ m} = 22.176 \text{ m}$ veya $22,176 \text{ km}$ (bir beridin uzunluğu)

Namazlar için kasr mesafesi 16 fersah veya 48 mil uzunluğunda olduğuna göre kilometre cinsinden hesap şöyle olur:

Kasr	$16 \text{ fersah} \times 5,544 \text{ km}$ (bir fersahın uzunluğu) = $88,704 \text{ km}$.
	$48 \text{ mil} \times 1,848 \text{ km} = 88,704 \text{ km}$.

Alanları ve uzunlukları ölçmede, geçmişte kullanılan ölçü birimlerinin bizzat kendilerini kullanma zorunluluğu şer'an vacip değildir. Çünkü onlar işleri gerçekleştirmede kullanılan, işlerin yapılmasını kolaylaştıran vesile ve araçlardır. Daha basit,

kolay, dakik ve kesin olmaları şartıyla, onların kullanılması da diğer ölçü birimlerinin kullanılması da caizdir. Hem bilindiği gibi cerîb Fars asıllı bir ölçü birimidir. Feddan ise Mısır'da geçmişte kullanılan ve hâlâ geçerli olan bir ölçü birimi olup yüzölçümü de cerîbin yüzölçümünden farklıdır.

Metre, kilometre ve dönüm bugün kullanılan, en kolay ve en dakik ölçüler olduğundan dönüm, toprağın yüzölçümü için; metre, kumaşların ve duvarların ölçümü için; kilometre de uzaklıkların ölçümü için ölçü birimi olarak kullanılabilir. Ömer b. Hattab'ın harac arazisinin yüzölçümü için esas aldığı cerîb 1.366 m²ye denk olduğuna ve bir dönüm de 1000 m² olduğuna göre, bir cerîb takriben 1,366 dönüme denktir.

Ölçekler ve Tartılar

Ebu Said el-Hudri *RadiyAllahu Anh* rivayet ediyor:

كُنَّا نُخْرِجُ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ طَعَامٍ أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ تَعْرِ أَوْ [صَاعًا مِنْ زَبِيبٍ أَوْ صَاعًا مِنْ أَقِطٍ أَوْ صَاعًا مِنْ زَبِيبٍ] **“Biz fitır sadakasını bir sâ arpa veya bir sâ hurma veya bir sâ ekî (keş, kurutulmuş yoğurt - peynir) veya bir sâ kuru üzüm olarak çıkarırdık.”**¹

Cabir b. Abdullah *RadiyAllahu Anh* anlatıyor:

[كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُغْتَسِلُ بِالصَّاعِ وَيَتَطَهَّرُ بِالْمُدِّ] **“Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem bir sâ su ile yıkanır ve bir müdd su ile de abdest alırdı.”**²

Ebu Said el-Hudri'nin merfu olarak rivayet ettiği hadiste şöyle buyrulmuştur:

[لَيْسَ فِيمَا أَقَلُّ مِنْ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ] **“Beş vesk miktarından daha az olan (hurma, üzüm, hububat gibi) şeylere zekât yoktur.”**³

¹ Sahîh-i Buhari, Kitâbu'z-zekât

² Sahîh-i Müslim, Kitâbu'l Hayz, bab 10

³ Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesei, Darimi

Vesk altmış mahtûma yani sâya eş değerdir. Hasan ve ibn Sirin'den gelen rivayetlere göre vesk, altmış sâdır. Şa'bi'nin rivayetine göre Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem (Hudeybiye'de ihramlı olduğundan başındaki bitlere dokunamayan) Ka'b b. Uca Radiyallahu Anh'a:

[أَمَعَكَ دَمٌ قَالَ لَا قَالَ فَصُمُّ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ تَصَدَّقْ بِثَلَاثَةِ أَصْعٍ مِنْ تَمْرٍ عَلَى سِنَّةٍ]
“Üzerinde, başında, kan var mı? diye sorunca Ka'b b. Uca 'Hayır!' diye cevap verdi. Bunun üzerine Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem: Öyleyse (fidye olmak üzere) üç gün oruç tut veya her ikisine bir sâ olmak üzere altı miskine (yoksula) üç sâ hurmayı sadaka ver, buyurdu.”¹

Muhammed b. Ubeydullah es-Sakafi'den. Dedi ki:

“Ömer b. Hattab, Sevad halkına verimli veya yağmurla sulanan her cerîbe 1 dirhem ve bir kafiz harac koydu.”²

Ebu Ubeyd, Emvâl adlı kitabında şöyle der:

“Bir sâ dört müdd eder. Bir müdd ise 1/3 rıtl-ı Bağdadi'ye eş değerdir. Böylece bir sâ 5 tam 1/3 rıtl yapar. Bu sâ, Hicaz halkı ve İmam Mâlik'in de dediği gibi Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in ölçөгüdür.”

Ölçek ve tartılarla ilgili olarak hadisler ile fakihlerin, hadisçilerin ve dilbilimcilerin sözleri incelendiğinde bütün ölçekler için kullanılan temel ölçek biriminin sâ olduğu açığa çıkmaktadır. Sâ ise 4 müdde denktir. Bir müdd de 1 tam 1/3 (1.1/3) rıtl-ı Bağdadi'ye eşittir. Bir rıtl-ı Bağdadi ise 128 x 4/7 dirhemdir. Bu dirhem, bugün kullanılan grama dönüştürüldüğünde ağırlığı 3,17 gram eder. Bu ağırlık, nakit para olarak kullanılan gümüş şer'î dirhemini ağırlığını oluşturan 2,975 gramdan farklıdır. Buna göre bir rıtl-ı Bağdadi'nin ağırlığı 408 gramdır.

Böylece, buğday cinsinden, bu ölçek ve tartıların gram ve kilogram olarak ölçüleri aşağıdaki gibidir:

¹ Ebu Davud, Kitâbu'l-Menâsik

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

Müdd	1 tam 1/3 (1.½) rıtlı Bağdadı
Müdd	1 tam 1/3 (1.½) rıtlı $\times$ 408 gr = 544 gr buğday cinsinden 1 müddün ağırlıdır.
Sâ	4 müdd ölçek (kile)dir.
Sâ	4 müdd $\times$ 544 gr = 2176 gr buğday eder veya bir sâ buğday 2,176 kg gelir.
Kafiz	12 ölçek (kile) sâya eşittir
Kafiz	1 Kafiz (12 sâ) $\times$ 2176 gr = 26112 gr buğdaya ya da 26,112 kg buğday
Vesk	60 sâ ölçeğe eş değerdir.
Vesk	60 $\times$ 2176 gr = 130560 gr. Dolayısı ile bir vesk 130,56 kg buğday

Bütün bunlara göre aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkar:

Zekâtın nisabı olan 5 vesk kilogram olarak 652,8 kg buğday ağırlığına denk gelir. Bir sâ hurma veya arpa ya da kuru üzüm ağırlık olarak bir sâ buğdaydan farklı olsalar da üzerinde ittifak edilen husus kiledir (ölçektir). Bundan dolayı hurma, kuru üzüm veya arpanın zekât nisabı olarak ağırlıkları, buğday nisabının ağırlığından farklıdır. Çünkü ölçek olarak denk olsalar da bu maddeler ağırlık olarak denk değillerdir.

Fıtır sadakasının nisabı, bir sâdır. Bu da ağırlık olarak 2,176 kg buğdaya eş değerdir.

Hacda işlenen suçlara karşılık ödenmesi gereken fidye 3 sâdır. Bu da ağırlık olarak 6,528 kg buğdaya eş değerdir.

Bu bilgilere göre Ömer b. Hattab *RadiyAllahu Anh'ın* Irak toprağında bir cerîbe dirhemle birlikte belirlediği haracın kafiz cinsinden ağırlığı 26,112 kg buğdaya denk gelmektedir.

Ömer *RadiyAllahu Anh'ın* harac için belirlediği dirhem miskâl ağırlığı 4,25 gr gümüş idi. Bir cerîbin yüzölçümü de 1.366 metrekare olduğuna göre (günümüzdeki 1000 m² = 1 dönüm üzerinden hesaplandığında) Ömer b. Hattab *RadiyAllahu Anh'ın* bir dönüme vazettiği haracın miktarı 19,116 kg buğday ve 3,11 gr gümüş olarak belirlenir.

CİZYE

Cizye, İslâm'ın egemenliğine boyun eğdikleri için Allah'ın kâfirlerden Müslümanlara ulaştırdığı bir haktır. Müslümanlar cizye veren kâfirlerden ellerini çekmek ve gelebilecek tehlikelerden emin olmaları, güvenlik içerisinde yaşamaları için onları himaye etmek zorundadırlar. Cizyenin aslı Allahu Teâlâ'nın Tevbe Suresi'ndeki şu ayetine dayanır:

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ [وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ]
“Kendilerine kitap verilenlerden, Allah'a da ahiret gününe de inanmayan, Allah'ın ve Rasulü'nün haram ettiğini haram saymayan ve hak dinini kendilerine din edinmeyen kimselerle küçülmüş oldukları hâlde elden cizye verinceye kadar savaşın.”¹

Kimlerden Cizye Alınır?

Cizye, yukarıda geçen ayetin [مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ] **“Kendilerine kitap verilenlerden...”** ifadesine göre, Arap olup olmadıklarına bakılmaksızın ehl-i kitaptan olan Yahudi ve Hristiyanlardan alınır. Çünkü Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Yemen Yahudilerinden ve Necranlı Hristiyanlardan cizye almıştı. Urve b. Zübeyr'in rivayetine göre Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Yemen halkına şöyle bir mektup yazmıştı:

[وَمَنْ كَانَ عَلَى يَهُودِيَّتِهِ أَوْ نَصْرَانِيَّتِهِ فَإِنَّهُ لَا يَفْتَنُ عَنْهَا وَعَلَيْهِ الْجِزْيَةُ] **“...Yahudi ve Hristiyan olan kişi dininden dolayı işkence ve baskıya uğratılmayacaktır. Ancak onun cizye vermesi gerekir.”²**

İbni Şihab'ın rivayetine göre cizyeyi ilk verenler, Necran halkıydı ve onlar da Hristiyandı. Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh*

¹ Tevbe Suresi 29

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

Arap olan Hıyre Hristiyanlarından cizye aldığı gibi, Ömer *RadiyAllahu Anh* da Arap ve Arap olmayan Şam Hristiyanlarından cizye almıştı.

Yine kitap ehli olmayan Mecusilerden, Sabiilerden (Harran civarında yıldızlara tapan bir topluluk), Hindulardan ve Komünistlerden de cizye alınır. Çünkü Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Hecer Mecusilerinden cizye almıştı. Hasan b. Muhammed'den:

كَتَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مَجُوسِ هَجَرَ يَدْعُوهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ؛ فَمَنْ [أَسْلَمَ قَبْلَ مِنْهُ، وَمَنْ لَا ضَرْبَتْ عَلَيْهِ الْجَزِيَّةُ فِي أَنْ لَا تُؤَكَّلَ لَهُ ذَبِيحَةٌ، وَلَا تَنْكَحَ لَهُ امْرَأَةٌ] ***“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Hecer Mecusilerini İslâm'a çağıran bir mektup yazdı. Onlardan Müslüman olanların İslâmlığı kabul edildi. Müslüman olmayanlara ise kestikleri yenmemek ve kadınları ile de evlenmemek üzere cizye konuldu.”***¹

İbni Şihab'dan şöyle rivayet edilmiştir:

أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجَزِيَّةَ مِنْ مَجُوسِ هَجَرَ، وَأَخَذَ عَمْرُ بْنُ [الْخَطَّابِ الْجَزِيَّةَ مِنْ مَجُوسِ فَارَسَ، وَأَخَذَهَا عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ مِنَ الْبَرْبَرِ] ***“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem Hecer Mecusilerinden cizye aldı. Ömer RadiyAllahu Anh Fars Mecusilerinden, Osman RadiyAllahu Anh da Berberîlerden cizye aldı.”***²

Abdurrahman b. Avf *RadiyAllahu Anh*'ın, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Hecer Mecusilerinden cizye aldığına dair şahitlik etmesine kadar Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın, Mecusilerden cizye almayı durdurduğu da rivayet olunmuştur.³ Yine Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

² Taberânî, 7/149 H. No: 6660

³ Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhari, Kitâbu'l-Cizye

[سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ] **“Onlara (Mecusilere) kitap ehline (Yahudi ve Hristiyanlara) davrandığınız gibi davranın.”**¹

Putperest olan Araplara gelince ya Müslüman olurlar ya da kendileriyle savaşılır, bir başka yolu yoktur. Zira Allahu Teâlâ ayetlerde şöyle buyurmaktadır:

[فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ] **“Müşrikleri her nerede bulsanız öldürün.”**²

[سَتُدْعُونَ إِلَى قَوْمٍ بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ] **“Siz yakında çok zorlu bir kavimle savaşmaya çağrılacaksınız. Ya onlarla savaşacaksınız yahut onlar Müslüman olurlar.”**³

Bu olay hicretin dokuzuncu yılı olan Tebük senesindeydi. O senede ehl-i kitaptan cizye alınmasını ve putperest Arap müşriklerinin öldürülmesini farz kılan Berae (Tevbe) Suresi inmişti. Hicretin onuncu senesinden itibaren de putperest Arapların varlığı son bulmuştu.

Müslüman iken İslâm'dan irtidat eden, bugün de mevcut olan kişilere ve gruplara gelince, onların durumlarına bakılır: Eğer onlar mürtedlerden doğmuş olup bizzat kendiliğinden irtidat etmemişler, Dürziler, Bahailer, İsmailîler, Ali'yi ilahlaştıran Nusayriler gibi babaları, dedeleri veya dedelerinin dedeleri irtidat etmişlerse onlara ancak Mecusi ve Sabii muamelesi yapılır. Onlara cizye yüklenir, kestikleri hayvanlar yenmez ve kadınlarıyla nikâhlanılmaz. Ancak İslâmlıklarını yeniler ve yeniden İslâm'a girerlerse bu takdirde onlara Müslümanlara uygulanan hükümler uygulanır.

Kendileri İslâm'dan dönüp mürted olanlar, Müslüman iken Yahudiliğe, Hristiyanlığa ve komünizme inanan kimselerdir. Yine İslâm'ın Allah'tan indirilmiş bir din olduğunu ve Muhammed *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Allah'ın Rasulü olduğunu

¹ Muvatta, Mâlik rivayet etti

² Tevbe Suresi 5

³ Feth Suresi 16

inkâr eden bir ideolojiye ya da İslâm'ı tatbik etmenin farz olduğunu inkâr eden kimselerdir. Veya komünistler ve benzerleri gibi Kur'an'ın bazı ayetlerini inkâr eden kimselerdir. İşte bunlar gibi bizzat kendileri İslâm'dan irtidad edenlere mürted muamelesi uygulanır.

Cizye akıl, baliğ erkeklerden alınır. Çocuktan, mecnundan ve kadından alınmaz. Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* Muaz *Radiyallahu Anh'ı* Yemen'e gönderdiği zaman ona şöyle dediği rivayet edilmiştir:

[وَأَمْرَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنْ كُلِّ حَالِمٍ دِينَارًا] **“İhtilam olan (buluğa eren) her erkekten bir dinar cizye almayı emretti.”**¹

Ömer *Radiyallahu Anh'ın* ordu komutanlarına yazdığı talimatta şöyle dediği rivayet edilmiştir:

*“İslâm'ı kabul etmeyenlere cizye koymalarını, kadınlara, -ustura değmiş, yani buluğa ermiş olanlar hariç olmak üzere- çocuklara cizye koymamayı emretti.”*²

Çocuk buluğa erdiğinde veya mecnun akıl sağlığına kavuştuğunda cizye ödemek mecburiyetindedir. Buluğa erme veya aklen iyileşme dönemi kavminin cizye döneminin başlangıcında ise onlarla birlikte cizyelerini tam öderler. Ancak buluğa erme veya akıl sağlığına kavuşma cizye ödeme dönemi içerisinde ise kavminin ödeme döneminde payına düşeni öder ki böylelikle kavmi ile birlikte ödeme dönemleri aynı olmuş olur. Zengin oldukları takdirde manastırlardaki rahiplerden, kilise halkından, hastalardan, âmâlardan ve yaşlılardan da cizye alınır. Çünkü cizye ayeti ve hadisler hepsini kapsamakta umumi olup onları cizye hükmünün dışında bırakan bir nass da yoktur.

¹ Ebu Davud rivayet etti

² Ebu Ubeyd rivayet etti

Ancak kendilerine sadaka verilen fakirlerden iseler bu takdirde onlardan cizye düşer ve alınmaz. Çünkü ödeyebilme güçleri yoktur. Ayet şöyle buyurmaktadır:

[لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا] **“Allah kimseyi gücü üstünde yükümlü kılmaz.”**¹

Ebu Yusuf ve Ebu Ubeyd Ömer b. Hattab *RadiyAllahu Anh* dönemi ile ilgili şunu rivayet ettiler:

“Ömer, kapı kapı dolaşıp dilenen, zimmilerden yaşlı bir adamın yanından geçti ve ‘Seni, gördüğüm bu duruma düşüren nedir?’ diye sordu. Adam da ‘Cizye, yaşlılık ve ihtiyaç!’ dedi. Ömer RadiyAllahu Anh ‘Gençliğinde senden cizye alıp yaşlılığında da böyle perişan bırakmamız, insafımıza sığmaz.’ dedi, onu evine götürdü, bir miktar azık verdi ve sonra beytülmal hazinedarına göndererek cizyeden düşürülmesini ve ona beytülmalдан bir miktar mal verilmesini emretti.”

Cizye Ne Zaman Düşer?

Müslüman olmakla cizye düşer. Kim Müslüman olursa cizye ödemekten kurtulur. Senelik ödeme döneminin başında, ortasında, sonunda veya bitiminde olsun, ne zaman Müslüman olursa olsun, mutlak olarak cizye vermesi gerekmez. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ] **“O küfredenlere, eğer vazgeçerlerse geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle.”**²

İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre de Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

[لَيْسَ عَلَى مُسْلِمٍ جِزْيَةٌ] **“Müslüman’a cizye yoktur.”**³

¹ Bakara Suresi 286

² Enfal Suresi 38

³ Ebu Davud ve Ahmed rivayet etti.

Cizye küfür sebebiyle olduğundan İslâm onu düşürür ve hiçbir surette İslâm'la bir arada bulunmaz. İslâm kendinden önceki şirk, küfür ve masiyeti yıkarken nasıl olur da cizyeyi ve onun zilletliğini ortadan kaldırmazın? Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu söz nakledilmiştir:

[الإِسْلَامُ يُجِبُّ مَا كَانَ قَبْلَهُ] **“İslâm kendinden öncekileri keser, siler.”¹**

Ebu Ubeyd'in Mesrûk'tan yaptığı rivayete göre, kendisinden cizye alınmakta olan acemlerden biri İslâm'a girdi ve Ömer b. Hattab *RadiyAllahu Anh'a* gelip şöyle dedi:

“Ey müminlerin emîri! Ben İslâm'a girdim. Ömer: Belki de korunmak için Müslüman oldun! dedi. Bunun üzerine adam: İslâm'da beni koruyacak bir şey yok mu? Ömer RadiyAllahu Anh, Evet! dedi ve ardından ondan cizye alınmamasını emretti.”

Eğer şahıs bir yıllık ödeme dönemi geçtikten sonra öldüyse ölümle cizye düşmez. Çünkü ona cizye vacip ve borç olmuştur. Diğer borçları gibi terikesinden (mirasından) ödenmesi gerekir. Eğer mirası yoksa ondan cizye düşer. Mirasçılarına da vacip olmaz. Çünkü o, artık fakir muhtaç hükmünde olmuştur.

Kendisine cizyenin vacip olduğu zimmilerden hiç kimse cizye ödemekten muaf tutulamaz. Çünkü ayet ve hadisler cizyenin alınmasını vacip kılmaktadır. Hadislerin nassıyla belirlenen kimselerin dışında hiç kimse, cizyeden muaf tutulmaz. Bir zimmi İslâm ordusuna asker olarak girse ve Müslümanlarla beraber kâfirlerle çarpışsa veya bir memurlukta görevlendirilse de küfründe baki kaldığı sürece cizye ondan düşmez. Çünkü o, orduya katılması veya memurluğundan dolayı maaş alır.

Cizye alınmasında takdire esas teşkil etmesi için dinlerine ve gruplarına göre bütün zimmilere mahsus, cizye dairesinde

¹ Ahmet b. Hanbel rivayet etti.

özel bir mekânda, onların doğum tarihleri, yaşları, ölüm tarihleri, mali durumları gibi gerekli tüm bilgileri içeren bir arşiv tutulur.

Cizyenin Miktarı

Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında ve ondan sonra da halifeler döneminde farz olunan cizye miktarı tek değildi ve bir yerden diğerine değişirdi. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Muaz *RadiyAllahu Anh*'ı Yemen'e gönderdiği zaman ona şöyle dediği rivayet edilmiştir:

[أَمَرَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنْ كُلِّ حَالِمٍ دِينَارًا أَوْ عَدْلَهُ مِنَ الْمَعَاوِرِ] **“Zimmilerden baliğ olan her kişiden bir dinar veya ona denk meâfir denen Yemen elbisesi almasını emretti.”**¹

Ömer *RadiyAllahu Anh*, Şam ve Mısır halkından zengine dört dinar, orta hâlliye iki dinar, kazancını temin için çalışan fakire bir dinar cizye farz kıldığı gibi bunlara ilave olarak askere yemek ve Müslümanlara ziyafet vermelerini de farz kılmıştı. Irak halkına ise zenginine 48 dirhem, orta hâllisine 24 dirhem, çalışan fakirine de 12 dirhem cizyeyi farz kılmıştır. Aynı zamanda Ömer *RadiyAllahu Anh* Beni Tağlib Hristiyanları kendilerine cizye vergisi konulmasını reddettikleri zaman, onlardan zekâtın iki katı cizye alınmasını emretmiştir. Nu'man b. Zura'dan:

“Nu'man, Ömer ile Beni Tağlib Hristiyanları hakkında konuşmak istedi. Zira Ömer RadiyAllahu Anh Beni Teğlib Hristiyanlarından cizye almak isteyince onlar buldukları topraklardan başka yerlere gittiler. Bu olay üzerine Nu'mân, Ömer RadiyAllahu Anh'a: Ey müminlerin emîri! Beni Teğlib, Arap olan bir kavimdir ve cizye vermekten kaçınıyorlar, onların paraları da yoktur. Onlar, çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşırlar. Düşmana karşı savaşmakta da üstün güçleri vardır. Dolayısıyla cizye almakta

¹ Ebu Davud rivayet etti.

ısarıcı olmak suretiyle senin aleyhine düşmanına dönmelerine yol açarak yardımcı olma, dedi. Bunun üzerine, iki kat zekât almak üzere Ömer RadıyAllahu Anh onlarla sulh anlaşması yaptı.”¹

Sahîh-i Buhari, Ebu Nüceyh’ten şunu rivayet eder:

“Mücahid’e: Şam halkına dört, Yemen halkına ise bir dinar cizye konulmasının sebebi nedir? diye sorduğumda: Kolaylık olması bakımından böyle yapıldı, dedi.”²

Ömer RadıyAllahu Anh’ın zimmilerin başına cizye olarak koyduğu dinarların, bugün kabul edilen tek ağırlık ölçü birimi grama göre altın olarak takdiri aşağıdaki gibidir:

Cizye Mükellefi	Ödemesi Gereken Dinar Miktarı	Dinarın Gram Ağırlığı	Gram Olarak Ödenen Tutar
Zengin	4	4,25	17
Orta Hâlli	2	4,25	8,5
Fakir	1	4,25	4,25

Bu uygulamalar cizye miktarının tek olmadığını, belli bir oranla sınırlandırılmadığını göstermektedir. Zekâtın nisab miktarı gibi cizye için belli bir miktarın belirlenmesi caiz değildir. Takdir halifenin görüş ve içtihadına bırakılır. Cizye takdirinde zimmilere meşakkat verilmemesi, gücü üstünde yükümlülükle sorumlu tutulmaması bakımından zorluk veya kolaylık yönünün göz önünde bulundurulması gerektiği gibi beytül-mala haksızlık yapılmaması, zimmet ehlinin boynunun borcu olanı ödemesi ve beytülmalın da hakkı olan maldan mahrum bırakılmaması gözetilmelidir.

Zenginlik, orta hâllilik ve fakirlik sınırının takdirinde hayat standartlarına ve bu konudaki uzmanların bilgisine başvurulur. Halife, zengini, orta hâlliyi ve fakiri ayırt etmesi, zengin,

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

² Sahîh-i Buhari, Kitâbu'l-Cizye

orta hâlli ve fakire ait bir sınır koyması ve bu kişilerin tahammül edebileceği sınırlar hakkında öneride bulunması için bilir-kişileri tayin eder. Böylece de halife cizyenin miktarı konusunda bunları dikkate alarak takdirde bulunsun. Zimmet ehli zora sokulmamış, güçlerinin üstünde bir şeyle sorumlu tutulmamış ve betyülmala da hakkının altında bir şeyle haksızlık yapılmamış olsun.

Cizyeyi Alma Zamanı

Cizyenin istihkakı yeni senenin girmesiyle olur. Cizye yılda bir defa alınır. Senenin başlangıcı olarak Muharrem ayının başı tayin edilir ve Zilhicce'nin sonunda da son bulur. Gelecek yılın Muharrem ayının gelişinden önce cizyenin alınması tamamlanır. Alımın tamamlanabilmesi ve cizyenin toplanmasında kolaylık olması için yılın son üç ayı olan Şevval, Zilkade ve Zilhicce ayları cizye almanın vakti olarak tayin edilir. Böylece, her şahıs için özel bir dönem olmamış, senenin başının ve sonunun herkes için cizye ödeme dönemi olarak belirlenmiş böylelikle de cizyenin toplanmasında kolaylık sağlanmış olur.

Cizyenin alınması ve toplanması için özel cizye toplayıcıları tayin edilir. Bunlar için Fey ve Harac Divanı'nda Fey Dairesi'nde özel bir bölüm ayrılır, maaş ve azıkları zimmiler tarafından değil beytülmal tarafından sağlanır.

Cizye toplayıcılarının, ceza ve baskı ile kişilere farz kılınan miktardan fazla cizye almaları engellenir. Çünkü fazlalık zulümdür ve zulüm kıyamet günündeki karanlıklardandır. Bu durum aynı zamanda cizye toplayıcılarından kaynaklı ihanet sayılır, ihanet eden ise cehennemdedir. Yine cizye toplayıcıları cizye tahsili sırasında zimmileri dövmekten veya onlara işkence etmekten men olunurlar. Zira Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* bunu nehyetmiştir.

عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ مَرَّ بِطَرِيقِ الشَّامِ وَهُوَ رَاجِعٌ [فِي مَسِيرِهِ مِنَ الشَّامِ عَلَى قَوْمٍ قَدْ أُقِيمُوا فِي الشَّمْسِ يُصَبُّ عَلَى رُءُوسِهِمُ الرِّثْيُ فَقَالَ مَا

بَالٌ هُوَ لِأَنَّ فَقَالُوا عَلَيْهِمُ الْجَزِيَّةَ لَمْ يُؤَدُّوَهَا فَهُمْ يُعَذِّبُونَ حَتَّى يُؤَدُّوَهَا فَقَالَ عُمَرُ فَمَا يَقُولُونَ هُمْ وَمَا يَعْتَدِرُونَ بِهِ فِي الْجَزِيَّةِ قَالُوا يَقُولُونَ لَا نَجِدُ قَالَ فَدَعُوهُمْ لَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا لَا يَطِيقُونَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا تُعَذِّبُوا النَّاسَ فَإِنَّ الَّذِينَ يُعَذِّبُونَ [النَّاسَ فِي الدُّنْيَا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَمَرَ بِهِمْ فَخَلَى سَبِيلَهُمْ *Hişam b. Urve babasından rivayet ettiğine göre, Ömer b. Hattab Şam'dan dönüşünde Şam yolu üzerinde güneş altında tutulup başları üzerine zeytinyağı dökülen insanlar gördü ve 'Bunlara ne oluyor?' dedi. Oradakiler 'Bunlar cizye borçlarını ödemiyorlar, ödeyinceye kadar da işkence ediliyorlar!' deyince Ömer RadyAllahu Anh: 'Onlar ne diyorlar, ödemedikleri cizye hakkında ne mazeret öne sürüyorlar?' dedi. 'Bulamadıklarınızı söylüyor!' diye cevap alınca şöyle dedi: 'O hâlde onları bırakın ve güçleri üstünde yük yüklemeyin. Ben Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini işittim: İnsanlara azap etmeyin. Muhakkak ki bu dünyada insanlara işkence edenlere Allah kıyamet gününde azap eder. Ardından adamların serbest bırakılmaları için emir verdi ve adamlar serbest bırakıldı.'¹*

Rivayet edildiğine göre Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Abdullâh b. Erkâm'ı zimmilerin cizyesini toplamak üzere görevlendirdi. Yanından ayrıldığında onu geri çağırdı ve şöyle buyurdu:

أَلَا مَنْ ظَلَمَ مُعَاهِدًا أَوْ كَلَّفَهُ فَوْقَ طَاقَتِهِ أَوْ أَخَذَ مِنْهُ شَيْئًا بغيرِ طِيبِ نَفْسٍ فَأَنَا حَاجِبُهُ [يَوْمَ الْقِيَامَةِ] *"Haberiniz olsun ki kim bir zimmiye zulmeder veya gücü üstünde bir yük yükler yahut hakkından bir şey eksiltir ya da gönülsüz, zorla, ondan birşey alırsa kıyamet gününde ben o kişinin hasmıyım."*²

Zimmilerden ödeme güçlüğü iddiasında bulunan kimseden ödeme güçlüğü içerisinde olduğunu ispatlaması istenir. Eğer ispatlarsa kolaylık bulana kadar süre tanınır. Yok, eğer ispat

¹ Ebu Yusuf, Kitâbu'l-Harâc

² Ebu Yusuf, Kitâbu'l-Harâc

edemez ve kasıtlı olarak ödemeyi geciktirdiği sabit olursa hap-solunur ve cizyeyi ödeyene dek hapiste tutulur. Ebu Davud'un rivayetine göre Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* borcunu öde-meyi geciktireni hapsedmişti. Cizye dönemleri iç içe geçmemelidir. İki veya daha fazla dönem ödenmeksizin geçecek olursa o iki senenin karışmasına izin verilmez. Borçların tümünün ödenmesi gerektiği gibi cizyenin de tümünün ödenmesi gere-kir. Cizyenin ödenmesi için zimminin malı satılmaz.

Cizye yalnızca altın ve gümüş ile belirlenmez. Cizyenin altın ve gümüş cinsinden olması caiz olduğu gibi bunlar dışında mal veya hayvan olması yahut kıymetinin takdir edilerek buna kar-şılık bir bedelin alınması da caizdir. Muaz'ın Yemen'e gönderil-mesi hadisinde geçtiği üzere Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ona zimmilerden baliğ olan her kişiden bir dinar veya ona denk meâfir denen Yemen elbisesi almasını emretmiştir. Yine Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Necranlılarla yarısını Safer, diğer ya-rısını da Receb ayında ödeyecekleri iki bin elbise üzerine sulh yapmıştı. Ömer *RadıyAllahu Anh* dinar ve dirhem yerine cizye olarak hububat ve hayvanlar alıyordu. Diğer halifeler de böyle yapıyordu. Alınmasını, korunmasını ve dağıtımını kolaylaştır-mak için günümüzde cizyenin tedavüldeki nakit paralardan be-lirlenmesi de caizdir.

Cizyeyi Harcama Yeri

Müslümanlardan hiç kimse cizyenin, beytül-mala konan ha-rac ve uşûr gibi fey mallarının sarf edildiği yerlere harcanaca-ğında ihtilaf etmemiştir. Yani Müslümanların işlerini yürüt-medeyi, maslahatlarını ve kamu yararını gerçekleştirmede hali-fenin kendi görüşüne ve içtihadına uygun gördüğü biçimde, Müslümanların yararına ve Allah yolunda kullanılmak üzere sarf edileceği hususunda ihtilafa düşmemiştir.

KAMU MÜLKİYETİ VE TÜRLERİ

Kamu mülkiyeti, Şâri'nin mülkiyetini Müslüman cemaatine verdiği, aralarında ortak kıldığı, onlardan faydalanmalarını fertlere mubah saydığı ve onları ferdî olarak mülk edinmekten men ettiği aynlardır.

Bu aynlar başlıca üç tür ile temsil edilir:

1- Topluluğun günlük hayatı bakımından müstağni kalamayacağı Müslümanların tümünün faydalandığı aynlar.

2- Tabii yapısı itibarıyla bireylerin özel olarak sahip olmalarının engellendiği aynlar.

3- Bitmez, tükenmez madenler.

Başlıca bu üç tür, bunların türevleri ve bunların gelirleri Müslüman topluluğun mülküdür ve aralarında müşterektir. Gelirleri de Müslümanların beytülmalının gelirlerindedir. Halife, şer'î hükümler çerçevesinde İslâm'ın ve Müslümanların çıkarlarını dikkate alarak içtihadına göre Müslümanlara dağıtır.

Kamu Mülkiyetlerinden Birinci Tür

Topluluğun günlük hayatında müstağni kalmayacağı, bulunmaması hâlinde dağılacığı su gibi toplumun genelinin ihtiyaç duyduğu aynlardır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet edilen hadisler bu türden kamu mülkiyetlerinin niteliklerini açıklanmış ve net bir şekilde belirtilmiştir.

Ebu Hırâş, bazı Sahabelerden Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

[المُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثِ الْمَاءِ وَالْكَأِ وَالنَّارِ] **"Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: Su, mera ve ateş."**¹

Diğer bir rivayet ise şöyledir:

---

¹ Ebu Davud, İbni Mâce, Ahmet b. Hanbel

[النَّاسُ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثَةِ الْكَلِّ وَالنَّارِ وَالْمَاءِ] **“İnsanlar üç şeyde ortak-
tırlar: Su, mera ve ateş.”**¹

Ebu Hüreyre'den nakledildiğine göre Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu: ثَلَاثٌ لَا يُمْتَعَنُ الْمَاءُ وَالْكَأُ وَالنَّارُ:

[ثَلَاثٌ لَا يُمْتَعَنُ الْمَاءُ وَالْكَأُ وَالنَّارُ] **“Üç şey men olunmaz: Su, mera ve ateş.”**²

Yine Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadis rivayet edilmiştir:

[الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ أَخُو الْمُسْلِمِ يَسَعُهُمَا الْمَاءُ وَالشَّجَرُ] **“Müslüman, Müslümanın
kardeşidir. Su ve ağaç ikisine yetecek kadar boldur.”**³

Su, mera ve ateş Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in insanların tümüne mubah kıldığı, müşterek mülkiyet hâline getirdiği ve herhangi bir kimseye ait özel mülk hâline gelmesini yasakları şeylerin ilkidir. Çünkü bunlar, tüm Müslümanlara ait bir haktır. İnsanlar yolculukları esnasında içerisinde yeşilliklerin bulunduğu yerlerde konaklamak isterler. Ekip biçme, sürme ve sulama gibi meşakkati gerektirmeyen Allah'ın hayvanlar için çıkardığı, bitkilerin yeşerdiği yerleri tercih ederler. Dolayısıyla kim önce gelirse buralardan öncelikle istifade etme hakkına sahip olur. Kimsenin, buraları yalnızca kendine tahsis etme hakkı olmaz. Fakat büyük ve küçükbaş hayvanları ve bineklerini birlikte otatabilirler, buradaki sudan da yararlanırlar. İşte bunlar insanların ortak olduğu şeylerdir.

Bu durum, yukarıda geçen hadislerde sözü edilen bu üç nesne ile sınırlı olmayıp, topluluğun temel ihtiyaçları vasfının tahakkuk ettiği her şeyi kapsamaktadır. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bir taraftan [النَّاسُ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثَةِ الْكَلِّ وَالنَّارِ وَالْمَاءِ] **“İnsanlar üç şeyde; su, mera ve ateşte ortaklırlar.”** derken diğer taraftan ise Hayber'de ve Taiif'te fertlerin su kuyularını özel olarak

¹ İbni Mâce rivayet etti.

² İbn Mâce, *Kitâbu'r-Ruhûn*, 16

³ Ebu Davud

mülk edinmelerini ikrar etmiştir. Ferdî mülkiyet olarak bu kuyuları içme suyu olarak kullanıyorlar, koyunlarını büyükbaş hayvanlarını ve bahçelerini suluyorlardı. Allah Rasulü *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* onların bu hâllerini ikrar etmiş ve bu kuyuları mülk edinmelerini yasaklamamıştır. Ancak bu kuyular, küçük olup topluluğun ihtiyaçları ile alakası yoktur. Buna göre her iki hadis bir araya getirildiği zaman ortaya çıkan sonuç şudur: Su, topluluğun ihtiyacı ile ilgili olduğu zaman mülkiyeti topluluğa ait olur ve ferdî mülkiyetten olması yasaklanır. Topluluğun ihtiyacı ile ilgili olmazsa ferdî mülkiyet olur ve fertlerin onu mülk edinmesi caiz olur. Topluluğun ihtiyacı olmasını belirleyen ise cemaatin günlük ihtiyaçlarını karşılamada bunlardan vazgeçmelerinin mümkün olmamasıdır. Suyu bulunmayan bir kabile su bulmak amacıyla dağıldığı gibi topluluk da ondan yoksun olduğu zaman dağılmak zorunda kalacaktır. Aynen davalarını otlatacağı yerleri bulunmadığı zaman otlak bulma arayışına girmelerinde olduğu gibi... Buna göre, toplumun günlük hayatında vazgeçemediği ve kaybettiği zaman dağıldığı, topluluğun ihtiyacı ile ilgili her nesne kamu mülkiyetindedir.

Kamu mülkiyetlerinin bu türüne bu amaçla kullanılan tüm aletler de girer. Bu aletler de aynı hükmü alır ve onun gibi kamu mülkiyeti olur. Buna göre pınarlardan, kuyulardan, nehir ve göllerden kamu sularını çıkarmak ve bu suları pompalamak için kullanılan tüm aletler, bu suları insanların evlerine ulaştırmak için kullanılan borular, kamu mülkiyetinden sayılan suların hükmüne tabi olarak kamu mülkiyetinden sayılırlar. Ancak, bu aletler göllere, Fırat ve Nil gibi büyük nehirlerle (özel olarak) kurulmuşsa o zaman bu aletlerin, ferdî mülkiyet olarak mülk edinilmesi ve onlardan ferdî olarak faydalanılması caiz olur.

Aynı şekilde kanallar ve nehirler gibi kamuya ait su türbinlerinden elektrik üretmekte kullanılan aletler, elektrik direkleri, kablolar, trafolar kamu mülkiyetinden sayılırlar. Bu araç, gereçler kamu mülkiyetine ait kaynaklardan elektrik ürettikleri için kamu mülkiyetine ait malların hükmünü alırlar.

Yine elektrik yakıt olarak kullanıldığı zaman birtakım aletlerin aracılığıyla üretilmiş de olsa üretimde kullanılan aletler, santraller, elektrik direkleri ve kabloları kamu mülkiyetinden sayılırlar. Elektriğin ağırlıklı olarak yakıt anlamında kullanılmasına bağlı olarak aynı zamanda aydınlanma amacıyla da kullanılacak olması hâlinde de kamu mülkiyetinden sayılır. Bir başka ifade ile yemek pişirme, ısınma ve fabrikalardaki aletlerin çalıştırılmasında veya madenleri eritmede kullanılan elektrik bir nevi ateş konumundadır, ateş ise kamu mülkiyetindedir. Buna göre jeneratörler, trafolar ve bunların araç gereçleri, direkleri ve kabloları ona tabi olarak kamu mülkiyetinden sayılır.

Elektrik jeneratörleri, trafoları, direkleri ve kabloları ister enerji isterse aydınlatma olarak kullanılsın, kamuya ait yollar üzerine kuruldukları zaman kamu mülkiyetinden sayılırlar. Çünkü kamuya ait yolların, şahıslara veya şirketlere mülk olması veya buraların bir kısmını koruma altına almaları caiz olmaz ve insanlar bundan men edilirler. Çünkü kamu mülkiyetlerinde hima/koruma ancak devlet için caizdir. Ancak elektrik, jeneratörler aracılığı ile üretiliyorsa ve jeneratörler, trafolar, direkler ve kablolar da genel yollar dışında sahiplerinin mülkiyetindeki yerlere konulmuşsa bunlar ferdî mülkiyetten sayılırlar ve fertlerin bunları ferdî mülkiyet olarak mülk edinmeleri caizdir.

Doğalgaz ve taşkömürünün kamu mülkiyetinden olmasına tabi olarak doğalgaz fabrikalarının ve taşkömürü termik santrallerinin de kamu mülkiyetinden olması caiz olur. Çünkü ikisi de tükenmeyen madenlerdendir ve ateş hükmündedirler. Tükenmeyen madenler ve ateş ise kamu mülkiyetindedir.

Kamu Mülkiyetlerinden İkinci Tür

Tabii yapısı sahipliğinin fertlere mahsus olmasına mani olan aynlardır. Kamu mülkiyetinin bu çeşidi birinci türdeki gibi

topluluğun temel ihtiyaçları olmasına ve toplumun temel ihtiyaçları hakkındaki delil kapsamında yer almasına rağmen birinci türdekilerin aksine bu türdekilerin tabii yapısı, onların fertlere mahsus olmasına manidir. Birinci türdekilerin tabii yapısı, onların fertlere mahsus olmasına mutlak surette mani değildir. Bundan dolayı topluluğun ihtiyacının bulunmadığı küçük kuyular ferdi olarak mülk olabilir.

Bu ikinci türden kamu mülkiyetlerinin delili, ilk türdekilerin delillerine ek olarak Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

[مِنَى مُنَاخٍ مَنْ سَنَوًا] **“Minâ, önce gelip yerleşene aittir.”**¹

Yine Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den, genel yollarda insanların ortaklığını ve fertlere mahsus olmasının caiz olmadığını ikrar ettiğine dair hadisler rivayet edilmiştir. Minâ, Mekke-i Mükerreme'nin dışında bilinen bir mekândır. Burası hacıların Arafat'taki vakfeyi tamamlamalarından sonra cemreleri taşlama, kurban kesme ve geceleme gibi haccın belirli menasikini yerine getirmek için konakladıkları yerdir. Mina'nın önce geleceğinin çökeceği, yerleşeceği yer olması bütün Müslümanların mülkü olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Mina'daki herhangi bir yere kim önce gelirse ve yerleşirse orası ona aittir, çünkü orası aralarında müşterektir ve insanları oradan men edebilecek herhangi bir kimseye ait mülk değildir. Genel yollar da böyledir. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* insanların bu yollarda ortaklığını, hepsinin oradan geçiş hakkının bulunduğunu ikrar etmiş ve yollardan eziyet veren şeyleri ortadan kaldırmayı hadiste de geçtiği gibi sadaka saymıştır.

[تُمِيطُ الْأَدَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةً] **“Yol üzerinde insanlara eziyet veren şeyleri ortadan kaldırmak sadakadır.”**²

¹ Ebu Davud ve Ahmed rivayet etti.

² Buhari ve Müslim Ebu Hüreyre yoluyla rivayet etti.

Aynı şekilde Buhari ve Müslim'in, Ebu Said el-Hudri'den rivayet ettikleri hadiste yol üzerinde oturmayı da yasaklamış ve şöyle buyurmuştur:

[إِيَّاكُمْ وَالْجُلُوسَ عَلَى الطَّرِيقَاتِ] **“Yollarda oturmaktan sakının!”**¹

Çünkü yollarda oturmak insanların geçişine engel olur veya onlara zorluk verir.

Minâ'nın ve umumi yolların durumuna bakan kimse, onların tabii yapısının ferdin özel olarak sahiplenmesini ve mülk edinmesini engellediğini görecektir. Haclıların bazı hac menasikini eda etmek üzere konakladığı Minâ, tabii yapısı ile bütün Müslümanların hac görevlerini ikame edecekleri bir mekân olması bakımından belli bir ferde veya fertlere mahsus olmaya mani değildir. Arafat ve Müzdelife de böyledir. Umumi yollar da böyledir. Bunlar herkesindir ve herkesin geçmesi için yapılmıştır. Belirli bir ferde veya fertlere mahsus olması uygun değildir. Minâ ve yollar hakkında gelen deliller, tabii yapısı ferde veya fertlere mahsus olmayı mani kılan her nesneye uygulanılır. Binaenaleyh denizler, nehirler, göller, körfezler, boğazlar, Süveyş Kanalı gibi umumi kanallar, umumi sahalar ve mescitler tebaanın tümüne ait kamu mülkiyetinden sayılır.

Umumi yollardan geçen demiryolu, tramvay, elektrik direkleri, su boruları, kanalizasyon boruları da kamu mülkiyetinin bu türüne ilhak olunurlar. Bunların hepsi kamu mülkiyeti sayılır. Ferdî mülkiyet olmaları caiz değildir. Kamu mülkiyetinden olan bir şeyin sürekli olarak bir kişiye mahsus olması caiz olmadığı gibi insanların umumuna ait olan bir şeyin koruma altına alınması da caiz değildir. Zira Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

[لَا جَمَى إِلَّا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ] **“Himâ yalnız Allah'a ve O'nun Rasulü'ne aittir.”**

¹ Buhari, Ahmed b. Hanbel, Ebu Davud, Tirmizi

Yani himâ ancak devlete aittir. Hadis, insanların umumuna ait olan bir şeyi bir kişinin himaye edemeyeceğini vurgulamaktadır. Kamu mülkiyetinde olan umumi yollardaki demiryolu, tramvay, elektrik direkleri, su boruları ve kanalizasyon borularının umumi yolun bir bölümünü sürekli işgal etmiş olması ve sürekli bir şekilde bunlara tahsis edilmiş olması, bunları himâ konumuna getirmiştir. Himâ ise devletin dışındakilere caiz değildir. Bundan dolayı bunlar kamu mülkiyeti olurlar.

Kamu Mülkiyetlerinden Üçüncü Tür

Bunlar, miktarı sınırsız denilebilecek kadar çok olan madenlerdir. Az, sınırlı miktardaki madenler ferdî mülkiyet kapsamında yer alırlar. Rasullullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Bilal b. el-Haris el-Müzenni *Radiyallahu Anh'a* Hicaz'ın el-Furu bölgesindeki kabeliye madenlerini temlik ettiği gibi fertlerin bu özellikteki madenleri mülk edinmeleri caizdir. Bilal, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den o madeni kendisine iktâ etmesini istemişti. Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* de bunun üzerine o madeni ona iktâ etti ve ona mülk edindirdi. Ebu Davud da rivayet etti. Buna göre, ticari olmayan, az miktarda mevcut altın ve gümüş damarları ve benzeri madenler ferdî mülkiyet olurlar. Onları fertlerin mülk edinmesi caiz olduğu gibi devlet tarafından fertlere iktâ edilmesi de caizdir. Fertlere düşen de çıkarılan az veya çok olsun o madenlerden çıkardıklarının hümusunu (beşte birini) beytûlmala vermeleridir.

Miktarı sınırsız, çok olan madenlere gelince onlar, bütün Müslümanlara ait kamu mülkiyeti grubuna giren mülklerdenidir. Onların bir ya da daha fazla kişiye tahsis edilmesi veya mülk olarak verilmesi yahut iktâ edilmesi caiz olmaz. Aynı zamanda o madenlerin çıkarılması imtiyazının fertlere veya şirketlere verilmesi de caiz değildir. Bilakis, bütün Müslümanlara ait, aralarında ortak kamu mülkiyeti olarak kalır. Devletin de bu madenleri çıkarma, arıtma, eritme, Müslümanların yerine satma ve değerini Müslümanların beytûlmalına koyma işlerini

yerine getirmesi icap eder. Bu madenlerin büyük çabalar olmaksızın ulaşılabilen tuz ve sürme gibi açıkta bulunan madenler olmasıyla toprağın altında, derinliklerinde olup yoğun emekler harcanarak, meşakkatli ve büyük çabalarla ulaşılabilen altın, gümüş, demir, bakır, kurşun, kalay, krom, uranyum, fosfat ve diğer madenler olması arasında fark yoktur. Aynı şekilde altın ve demir gibi katı veya petrol gibi sıvı ya da doğalgaz gibi gaz hâlinde olması arasında da herhangi bir fark yoktur.

Miktarı sınırsız olan bu madenlerin kamu mülkiyetinden olmasının delili, Tirmizi'nin, Ebyâd b. Hammâl el-Mâzinî'den yaptığı rivayettir:

أَنَّهُ وَقَدَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَقَطَّعَهُ الْمُلْحَ فَقَطَّعَ لَهُ فَلَمَّا أَنْ وَرَأَى [قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْمَجْلِسِ أَتَدْرِي مَا قَطَّعْتَ لَهُ إِنَّمَا قَطَّعْتَ لَهُ الْمَاءَ الْعِدَّ قَالَ فَاَنْتَزَعَهُ مِنْهُ] **“Ebyâd b. Hammâl, Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in tuz madenini kendisine iktâ etmesini istemek üzere heyet gönderdi. Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem de tuz madenini ona iktâ etti. Heyet tam ayrılmıştı ki orada oturanlardan bir adam: Sen ona neyi iktâ ettiğini biliyor musun? Ona bitmez tükenmez bir su iktâ ettin, dedi. Ravi dedi ki: Bunun üzerine Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem, tuzlayı ondan geri aldı.”**¹

Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in iktâ ettiği tuzlanın, bitmez tükenmez, çok miktarda olduğunu öğrenmesinden sonra Ebyâd b. Hammâl'den geri almış olması, miktarı sınırsız, çok olan tükenmez madenlerin, fertlerin kullanımına bırakılmasının caiz olamayacağıının delilidir. Çünkü o, Müslümanların umumunun mülküdür. Bu durum sadece tuza özgü değildir. Türü ne olursa olsun tüm madenler için geçerlidir. Fakat kesintisiz su konumunda yani tükenmez olması şarttır.

Kesintisiz madenlerin raiyyenin tümüne ait kamu mülkiyeti olmasından dolayı, devletin bunları fertlere veya şirketlere mülk edindirmesi veya kişi ya da şirketlerin kendileri hesabına

¹ Tirmizi, Kitâbu'l-Ahkâm

çıkarmalarına izin vermesi caiz değildir. Devletin bizzat kendisinin bu madenleri, Müslümanların yerine, onların işlerini yürütmek üzere çıkarması ve çıkardıklarının tamamının, raiyyenin tüm fertlerine ait kamu mülkiyetinden olması gerekir.

Özellikle toprağın altında olan sıvı veya katı olsun bu madenlerin çıkartılması araç gereç ve fabrikalara ihtiyaç gösterir. Kamu mülkiyeti olmaları itibarı ile devlet, her durumda tebaa hesabına bu madenleri çıkarır. Bu madenlerin çıkartılmasını devlet ya doğrudan devlet mülkü olan aletler ve fabrikalar ile çıkartır ya da bu aletler ve fabrikalar kamu mülkiyetinden olur.

Bu madenlerin çıkartılmasında kullanılan aletler ve fabrikalar devlet mülkiyetinde olan alet edevattan ise bunların devlet mülkiyeti olarak kalması caiz olduğu gibi devletin bunların kamu mülkiyetine dönüştürmesi de caizdir. Madenlerin çıkartılmasında kullanılacak olan alet ve edavatın, üretiminde kullanılan madenlerin hükmünü alması nedeniyle, devlet mülkiyeti olarak değil kamu mülkiyeti olarak kalması daha evladır. Bu hükmün delili, içki imal etmenin ve içki üreten bir fabrikayı mülk edinmenin haram olduğunu söyleyen Enes hadisinden alınmıştır. Enes hadisi şöyledir:

[لَعْنُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْخَمْرِ عَشْرَةَ عَاصِرًا هَا وَمُعْتَصِرًا هَا] **“Rasullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem içkide on şeye lanet etti: Sıkana, sıkırana...”**¹

İbni Ömer'den ivayet edilen hadis ise şöyledir:

[لَعْنَتُ الْخَمْرِ عَلَى عَشْرَةِ وُجُوهِ لَعْنَتُ الْخَمْرِ بِعَيْنِهَا وَشَارِبُهَا وَسَاقِيهَا وَبَائِعُهَا [وَمُبْتَاعُهَا وَعَاصِرُهَا وَمُعْتَصِرُهَا] **“On yönüyle şaraba lanet olundu: Kendisine, onu içene, dağıtana, satana, satın alana, sıkana (yapana), sıkırana...”**²

¹ Tirmizi, Kitâbu'l-Büyû'

² İbni Mâce, Kitâbu'l-Eşribe

Bu hadis-i şerifler, şarabı da imalatını da haram kılmaktadırlar. Oysa içki imal etme amacı dışında, üzümü sıkıp suyunu çıkarmak mubahtır. Fakat içki yapmak için üzüm sıkılmak haramdır. Bundan dolayı şarap (içki) yapımı haram kılınmış ve buna bağlı olarak şarap yapımı için imalathaneye sahip olmak da haram kılınmıştır. Kamu mülkiyetinden olan bitmez, tükenmez madenlerin çıkarılması için kullanılan devletin sahip olduğu araç gereçlerin, bu madenlerin hükmünü almasının caiz olması da buradan kaynaklanmaktadır. Böylece, bu türden araç gereçlerin ve fabrikaların değeri de kamu mülkiyetinden sayılabileceği gibi bunların devlete ait mülk olarak kalması da caizdir. Ancak devlet mülkiyetine ait aletlerle çıkartılmış olsalar da çıkartılan bu malların kamuya ait mülk olması, beytülmalda devlet mülkiyeti bölümüne değil kamu mülkiyeti bölümüne konulması gerekir.

Buna göre petrol gibi tükenmeyecek kadar çok miktardaki maddelerin çıkartılmasında kullanılan aletler ve fabrikalar devlet mülkiyeti kapsamında da olabilir kamu mülkiyeti kapsamında da olabilir.

Kamu Mülkiyeti Aynlarından ve Gelirlerinden Faydalanma Biçimi

Mademki kamu mülkiyetinin aynaları ve gelirleri Müslümanların tümüne ait ortak bir mülktür öyleyse kadın, erkek, büyük, küçük, salih, facir olmaları bakımından aralarında bir fark olmaksızın tebanın fertlerinin her biri, kamu mülkiyetlerinin kendilerinden ve gelirlerinden faydalanma hakkına sahiptirler.

Ancak kamu mülkiyetine ait aynalardan faydalanma biçimi farklı olabilir. İnsan onların bir kısmından doğrudan doğruya kolayca faydalanabilirken bir kısmından ise kolayca faydalanması mümkün değildir.

Birinci Kısım: Su, otlak, ateş, umumi yollar, denizler, nehirler, göller, büyük kanallar gibi kamu mülkiyetleri. Şahsın, sudan, otlaktan ve ateşten doğrudan doğruya faydalanma hakkı vardır. Kuyulardan, pınarlardan ve nehirlerden su alır ve buralardan taşıdığı sularla davalarını ve hayvanlarını sular. Merallara gider, davar ve hayvanlarını otlatır. Baltıklara gidip oradan odun toplar.

Ekinini ve ağaçlarını sulamak için büyük nehirlere su çekme araçlarını kurar. Çünkü büyük nehir, bütün insanlara yetecek kadar su bulundurur ve buraya özel su çekme araçlarını kurmak, Müslümanlardan herhangi bir şahsa zarar vermez. Yine her ferdin umumi yollardan, denizlerden, nehirlerden, Süveyş Kanalı gibi kanallardan faydalanma hakkı vardır. Bineği ya da arabası ile veya yürüyerek genele ait yollardan gelip geçebilir. Şahsa ait gemisi veya teknesi ile denizleri, nehirleri veya umuma ait kanalları aşabilir, kullanabilir. Çünkü şahsına ait araçlarla buralarda dolaşması ne Müslümanlardan birisine zarar verir ne de umumi yolun, denizlerin, nehirlerin ve kanalların genişliğinden dolayı, kimseye darlık verir.

İkinci Kısım: Kamu mülkiyetlerinin aynından doğrudan doğruya yararlanılması kolay olmayan aynlardır. Zira petrol, doğalgaz gibi madenlerin çıkartılması meşakkate, araç gereçlere sahip olmayı gerektirir. Devlet, Müslümanlar adına onları çıkarmayı ve gerekli işlemleri yapmayı üzerine alır ve gelirlerini Müslümanların beytülmalına koyar. Halife, şer'î hükümlere göre vardığı içtihada göre Müslümanların maslahatının tahakkukuna uygun gördüğü şekilde bunların ürünlerini ve gelirlerini dağıtma yetkisine sahiptir.

Kamu mülkiyetlerine ait ürünlerin ve gelirlerin dağıtım işini halifenin aşağıdaki gibi yürütmesi mümkündür:

Birincisi: Kamu mülkiyeti ile ilgili alanlara şu şekilde harcama yapılır:

1- Kamu Mülkiyeti Divanı'na, binalarına, ofislerine, sicillerine (arşivlerine), araştırmalarına ve memurlarına

2- Petrol, doğalgaz, maden arama, bulma, geliştirme, çıkarma, üretme, tahlil etme ve kullanılmaya elverişli hâle getirmede, su çıkarmada ve isale hatlarında, elektrik üretimi ile ulaştırılmasında istihdam edilen uzmanlara, danışmanlara, teknisyenlere ve işçilere

3- Petrol, doğalgaz ve diğer madenleri üretmek ve arıtmak, kullanılmaya elverişli hâle getirmek için gerekli olan araç gereçleri, fabrikaları, nakil araçlarını, kamu mülkiyetlerinin ayırından, imalat yapmak ve faydalanmak için lazım olan aletlerin, fabrikaların ve nakil vasıtalarının satın alınmasında

4- Su çıkarmada ve pompalanmasında kullanılan araçlara ve su borularına

5- Elektrik santrallerine, dağıtım istasyon ve trafolarına, direklerine, kablolarına

6- Demiryollarına, trenlere ve tramvaylara

Bu harcamaların hepsi, kamu mülkiyeti ve idareleriyle bunlardan faydalanılması için ortaya konulan çözümlerle ilgilidir. Bundan dolayı kamu mülkiyeti gelirlerinden bunlara yapılan harcamalar, tıpkı zekât mallarından zekât toplayıcılarına yapılan harcamalar gibidir. Zira [وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا] **“Zekât toplayan memurlara...”**¹ ayetine göre zekâtın toplanması işini yerine getirenlere Allah *Celle Celâluhû* zekâttan bir pay ayırmıştır.

İkinci olarak: Kamu mülkiyetlerinin ve gelirlerinin sahipleri olan tebaanın bireylerine dağıtımı. Bu dağıtımda halife, belirli bir şekilde kayıtlı değildir. Tebaanın evlerinde ve işyerlerinde özel kullanımları için ihtiyaç duydukları elektrik, su, pet-

---

¹ Tevbe Suresi 60

rol ve doğalgaz gibi malların aynını halifenin parasız olarak dağıtma hakkı vardır. Bu maddeleri, onlara maliyet fiyatı veya piyasa fiyatı üzerinden satma hakkı olduğu gibi, kârlarından nakit olarak dağıtma hakkı da vardır. Bunların hepsinde halife, tebaanın iyilik ve yararına uygun şekilde hareket eder.

Üçüncü olarak: Günümüzde devletler büyümüş, sorumlulukları çoğalmış ve harcamaları artmıştır. Bu nedenle, günümüzde beytülmalın gelirlerini oluşturan fey, cizye, harac, öşür, humus gibi kamu gelirleri, geçmişte Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* döneminde, O'ndan sonra da Hulefâ-i Râşidîn, Emeviler, Abbasiler ve hatta Osmanlılar zamanında olduğu gibi devletin giderlerini karşılamaya yetmeyebilir. Hayatta kullanılan araçlarda ve medeni şekillerde görülen büyük gelişmelerden, özellikle de savaş silahları alanında yaşanan korkunç gelişmelerden sonra devlet tarafından yapılması gereken harcama miktarları çok büyük ölçüde artırmıştır. Bundan dolayı beytülmalda para bulunsa da bulunmasa da beytülmal tarafından yapılması gereken harcamaları karşılamak için devletin daha başka gelirlerinin bulunması kaçınılmazdır. Beytülmalda para bulunmadığı zaman bu harcamaları karşılama yükümlülüğü Müslümanlara intikal eder. Beytülmalın yükümlülüğü altında bulunan harcamalar kapsamında; devlet daire ve divanlarının giderleri, yönetici ödenekleri, askerlerin iâşesi, memur maaşları, su tedarik etmek, yollar yapmak, okul, üniversite, mescit ve hastane inşa etmek gibi insanların vazgeçemeyeceği ve bulunmaması durumunda zarara uğrayacağı tesisler inşa etmek için yapılan harcamalar ile yoksullara, yolda kalanlara, yetimlere, dullara, güçsüzlere ve ihtiyaç sahiplerine yapılan harcamalar bu kapsamda yer alır. Yine Allahu Teâlâ'nın [وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا [استَنْطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ **“O düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın. Onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın**

bildiği kimseleri korkutursunuz!”¹ ayetine icabet ederek cihad yükümlülüğü için güçlü ordu donatmak, cihadın gerektirdiği nükleer olan veya olmayan füzeler, uçaklar, tanklar, toplar, kuleler vb. gelişmiş silahların üretimi için ağır sanayiye geliştirmek üzere yapılan harcamalar da bu kapsamdadır.

Bu sarf kalemlerinin hepsi de harcama yapabilmek için büyük kaynaklara ihtiyaç göstermektedir. Bu harcamaları karşılayabilmek için halifenin önünde üç ihtimal bulunmaktadır. Bunlar:

1- Yabancı devletlerden ve devletlerarası mali kuruluşlardan borç istemek

2- Petrol ve doğalgaz gibi, kamu mülkiyeti ayılarının bir kısmını himâ yapmak

3- Ümmete vergiler yüklemek

Yabancı Devletlerden Borç İsteme

Yabancı devletlerden ve uluslararası mali kuruluşlardan borç istemeye gelince: Bu şer'an caiz değildir. Çünkü borçlar ancak faiz karşılığında ve birtakım şartlarla verilir. İster devlet isterse fertler için olsun faizli borçlanmalar şer'an haram kılınmıştır. Şartlar ise borç veren devletlerin ve kuruluşlarının Müslümanlar üzerine egemenlik kurmalarına, Müslümanların iradelerini ve işlemlerini borç veren devletlerin ve kuruluşların ipoteği altına almalarına neden olmaktadır ki bu şer'an caiz değildir. Devletlerarası borçlar İslâm ülkeleri üzerindeki en tehlikeli belalardandır. Aynı zamanda ümmetin nice sıkıntısını çektiği Müslümanların ülkeleri üzerinde kâfirlerin egemenliklerini kurma sebeplerindedir. Bundan dolayı bu harcamaları karşılamak üzere halifenin uluslararası borçlara yönelmesi caiz olmaz.

---

¹ Enfal Suresi 60

Bazı Kamu Mülkiyeti Aynlarına Himâ Uygulama

Petrol, doğalgaz ve madenler gibi kamu mülkiyeti kapsamında yer alan maddelerden bazılarını himâ yapmaya gelince: Halifenin belirli petrol ve gaz kuyularını, fosfat, altın ve bakır gibi belirli maden ocaklarını himâ yapması ve onların gelirlerini yukarıda saydığımız cihetlerin giderlerine tahsis etmesi şer'an caizdir. Bu yöntem harcama yönleriyle ilgili gerekli giderleri tam olarak karşılamada en sağlıklı yoldur. Aşağıda sıralanan delillere dayanarak halifenin bunları gerçekleştirmesi caizdir:

1- Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, ondan sonra da Hulefâ-i Râşidîn, kamu mülkiyetine dahil belirli yerleri himâ hâline getirdiler. Ebu Davud İbn Abbas *RadiyAllahu Anh* yoluyla Sa'b b. Cessâme *RadiyAllahu Anh*'tan rivayetine göre Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle buyurmuştur:

[لَا جَمَى إِلَّا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ] **"Himâ yalnız Allah'a ve Rasulü'ne has (bir hak)'tır."**¹

Bu hadis, Allah ve Rasulü'nün cihad için gerekli harcamaları yapmak, yoksulların, fakirlerin ve Müslümanların tümünün yararı için birtakım şeyleri himâ altına almasında olduğu gibi **"Himâ ancak devlete verilmiş bir haktır!"** anlamına gelmektedir. Elbette hadiste ifade edilen himâ altına alma olayı, cahiliye döneminde eşraftan olanların sırf kendilerine koruluk edindikleri gibi koruma altına almak anlamına gelmemektedir. Nâfi İbni Ömer'den şu hadisi rivayet eder.

[أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَمَى النَّقِيعَ - وَهُوَ مَوْضِعٌ مَعْرُوفٌ - لِخَيْلِ الْمُسْلِمِينَ] **"Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem Nakî diye bilinen Medine'deki bir yeri Müslümanların atları için koruluk edindi."**²

¹ Buhari rivayet etti.

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

Aynı şekilde Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh* Rebeze'yi zekât de-veleri için koruluk yaptı ve kölesi Ebu Selâme'yi de bu işlerle görevlendirdi. Ömer *RadiyAllahu Anh* da Şeref er-Rebeze denilen yeri koruluk yaptı ve Hüneyy adındaki kölesini bu işle görevlendirdi.

Bu korumalar, kamu mülkiyetinden olan ot ve mera yerleriydi. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in koruma altına aldığı Nakî denilen yer, Medine dışında idi. Burada sular birikiyor ve kurduğu zaman da otlar bitiyordu. Yani mülkiyeti tüm Müslümanlara ait olan kamu mülkiyetidir. Ebu Ubeyd [*لَا جَمَىٰ إِلَّا لِلَّهِ [وَلِرَسُولِهِ*] **"Himâ ancak Allah'a ve Rasulü'ne mahsustur."** hadisini zikrettikten sonra bunu açıklamak için şöyle demektedir:

"Allah ve Rasulü dışındaki insanlara yasaklanan koruluğun tevili bize göre -Allah en iyisini bilendir- Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in su, ot ve ateşte, insanları ortak kıldığı şeylerin korumaya alınmasıdır."

Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, Ebu Bekir ve Ömer *RadiyAllahu Anhumâ*; Allah yolunda gazaya çıktıkları atlar, zekât hayvanları ve develer için himâ yaptıkları yerler tahsis etmişlerdi ve (bunlar dışında) başka hayvanların orada otlatılmasına mani oluyorlardı.

Ebu Ubeyd Amir b. Abdullah b. Zübeyr'den onun da babasından naklettiğine göre, Ömer b. Hattab'a bir Arabi gelip şöyle dedi:

"Ey müminlerin emîri! Cahiliye döneminde topraklarımız için savaştık, İslâm geldikten sonra ise onun üzerinde Müslüman olduk. Onları niye koruluk yapıyorsun? Bunun üzerine Ömer RadiyAllahu Anh başını eğip sustu ve bıyıklarını büküp ağzından üflelemeye başladı -bir işe canı sıkılınca böyle yapardı. Arabi onun bu hâlini görünce sözlerini tekrarlamaya başladı, Ömer RadiyAllahu Anh de şöyle dedi: Mal, Allah'ın malıdır, kullar da Allah'ın

kulları. Vallahi eğer Allah yolunda yüklenen şu hayvanlar olmasaydı bir karış toprağı bile koruluk yapmazdım."

Eslem'in anlattığına göre, Ömer *RadiyAllahu Anh*, Rebeze koruluğuna işi ile görevlendirdiğinde Hüneyy'e şöyle diyordu:

*"Ey Hüneyy, insanlara yumuşaklıkla muamele et, mazlumun bedduasından sakın, çünkü onun bedduası makbuldür. Az miktarda koyunları ve develeri olan kimselerin hayvanlarının ve ganimetten olan hayvanların koruluğa girmesine izin ver. Affân oğlunun ve Avf oğlunun sürülerini ise bırakma. (Girmelerine mani ol.) Zira o ikisinin hayvanları ölecek olursa Medine'deki hurmalıklarına ve ekili arazilere dönerler. Fakat şu malı az olanın hayvanları helak olursa 'Ey müminlerin emîri, ey müminlerin emîri!' diye bağırarak bana gelir. O kimseye altın ve gümüş vermek mi yoksa ot vermek mi bana daha kolay gelir? Oralar (Medine ve çevresi) onların topraklarıdır; cahiliye devrinde onun üzerinde savaştılar, İslâm'da da o topraklar üzerinde İslâm'a girdiler. Onlar kendilerine zulmettiğimizi sanıyorlar. Eğer Allah yolunda cihad için yüklenilen şu hayvanlar olmasaydı insanların memleketlerinden hiçbir şeyi onların aleyhine koruma altına almazdım."*¹

Bu hadisler ve sahabe sözleri, cihad ve cihadla alakalı işleri ve bunun dışında Müslümanların çıkarlarını ilgilendiren işleri yerine getirebilmek için ihtiyaç duyulan şeyleri karşılamak üzere devletin, kamu mülkiyetine giren mülkleri, miktarı ne kadar olursa olsun himâ yapma hakkının olduğuna açıkça delalet etmektedir.

Allahu Teâlâ cihadı, zengin fakir bütün Müslümanlara emretmiş, malları ve canlarıyla cihad etmeyi farz kılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

---

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

لَكِنَّ الرَّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأَوْلِيكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ [وَأَوْلِيكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ] “Lakin Rasul ve O’nunla beraber iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. İşte bütün hayırlar onlarındır ve onlar kurtuluşu erenlerin ta kendileridir.”¹

“İman edip de hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler...”²

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ [فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْلِيكَ هُمُ الصَّادِقُونَ] “Müminler ancak Allah’a ve Rasulü’ne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen; Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanlardır. İşte sadıklar (doğrular) ancak onlardır.”³

“Allah yolunda savaşın.”⁴

“Allah’a ve ahiret gününe inanmayanlarla savaşın.”⁵

“Müşrikler nasıl sizinle topyekûn savaşıyorlarsa siz de onlarla topyekûn savaşın.”⁶

Bu ayetler, canla ve malla savaşmanın Müslümanlara farz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Müslümanlar, Rasul *Salallahu Aleyhi ve Sellem* ve O’ndan sonra da halifeler zamanında mallarıyla ve canlarıyla cihada çıkıyorlardı. Cihadda ihtiyaç duydukları silah, at, deve ve azık gibi şeyleri devletin donatmasını beklemeksizin, kendileri teçhiz etmeye girişiyorlardı. Çünkü bu, Allah’ın farz kıldığı şeylerdendi.

¹ Tevbe Suresi 88

² Enfal Suresi 72

³ Hucurât Suresi 15

⁴ Bakara Suresi 190

⁵ Tevbe Suresi 29

⁶ Tevbe Suresi 36

Binaenaleyh, beytülmalda cihada harcamak üzere yeterli mal bulunmadığı zaman cihada ve cihad için gerekli olan şeylere infak farziyeti Müslümanlara intikal eder. Halife de cihad için gerekli para miktarını ya Müslümanlardan toplar ya da Müslümanlardan toplamak yerine -harcamaları karşılamak üzere koruma altına aldığı- Müslümanların mülkü sayılan kamu mülkiyetine ait mülklerin gelirlerinden karşılar.

2- Ömer b. Hattab *RadiyAllahu Anh*, kılıçları ile fethettikleri Irak, Şam ve Mısır arazilerinin kendilerine taksim edilmesini isteyen fatihlere bu toprakları taksim etmeyi reddetti. Oysa Ömer, bu toprakların onların kılıçlarıyla fethedildiğini, buraların onlara ganimet olduğunu, ganimetin ise hak sahiplerine taksim edilmesi gerektiğini, ganimetin beşte dördünün çarpışmada hazır olan savaşçıların hakkı olduğunu ve Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Hayber topraklarını çarpışmada hazır olan muhariplere taksim ettiğini bildiği hâlde bu arazilerin taksimini reddetti. Çünkü Ömer *RadiyAllahu Anh*, fey ayetinden anladığına göre devlet işlerine, Müslümanların maslahatlarını gerçekleştiren kişilere verilmek üzere dullara, yetimlere, fakirlere, yoksullara, devletin yararına, ordularına ve kalelerine harcanmak üzere ve bir kısım ödeneklerin çıkarılması için devlete ait sabit ve sürekli bir gelirin bulunması gerektiğine olan inancına binaen onlara bu toprakları taksim etmeyi reddetti. Bu durum, toprağı kendilerine taksim etmesini isteyenlerle konuşmasında ve kendilerine danışmak için topladığı Ensar'ın önünde ileri sürdüğü delil ve gerekçelerde açıkça görülmektedir. Ömer *RadiyAllahu Anh* o zaman onlara şöyle demişti:

“Arazilerin üzerindikilerle beraber taksim edilmiş olduğunu, babalardan oğullara miras olarak kaldığını ve sahip olunduğunu gören Müslümanların hâli nice olacak? Bu ne biçim bir görüş?”¹

---

¹ Ebu Yusuf, el-Harâc

Yine şöyle demişti:

“Irak arazisi, Şam arazisi üzerindikilerle taksim olunursa o takdirde siperler/kaleler neyle korunur? Geriden gelen nesillere ve dullara bu topraklardan, Şam ve Irak toprakları dışındaki diğer topraklardan ne kalır?”

Ensar'a da şöyle demişti:

“Üzerindikilerle birlikte araziyi tutmayı, araziler için harac koymayı, sahiplerine de Müslümanlar için savaşanlara, onların nesillerine ve onlardan sonra gelenlere fey olmak üzere ödeyecekleri cizye belirlemeyi uygun gördüm. Şu siperleri, kaleleri görüyorsunuz! Onları devamlı bekleyecek adamlar lazım. Şam, Cezire, Kûfe, Basra ve Mısır gibi şu büyük şehirleri de görüyorsunuz! Onların askerlerle korunması, o askerlere bol ihsanda bulunması gerekir. Topraklar ve üzerindikiler taksim edilince onlara (bunlar) nereden verilecek?”¹

Bu konuşma ve getirilen bu deliller açıkça gösteriyor ki Ömer RadiyAllahu Anh, cihada ve devletin harcama yapması gereken diğer yönlere harcanmak üzere sürekli ve sabit bir gelirin mutlaka gerekli olduğunu idrak etmişti ve bunun üzerine Mısır, Şam ve Irak'ta fethedilen bu toprakların, aranan o gelir kaynağı olduğunu da görmüştü. Bundan dolayı o toprakları Müslümanlardan az bir grup olan fatihlere dağıtmadı. O, toprakları sahiplerinin elinde, ödeyecekleri harac karşılığında bıraktı ki o harac gelirinden tüm Müslümanlar yararına harcamada bulunabilsin.

Bundan da şu sonuç çıkar: Müslümanlara sarfedilmesi icabeden yönlere harcanmak üzere beytülmalda para bulunması hâlinde Müslümanların tümüne ait olan mülklerden, kamu mülkiyetinden himâ edinmesi halifeye öncelikle caiz olur.

---

¹ Ebu Yusuf, el-Harâc

ARAZİ, BİNA, ALTYAPI TESİSLERİ VE BUNLARIN GELİRLERİNDEN OLUŞAN DEVLET MÜLKLERİ

Kamu mülkiyeti kapsamına girmeyen, Müslümanların tümünün hakkı olan arazi ve bina türünden her ayn, devlet mülkiyeti sayılır. Devlet mülkiyetinden sayılan arazi, bina ve menkul eşyalar ferdî mülkiyete dönüşebilirler. Ancak tüm Müslümanların hakkı olması nedeniyle devlet mülkü üzerindeki tasarruf hakkı, doğrudan doğruya halifeye bırakılmıştır. Çünkü Müslümanların hakkı olan her mal üzerindeki tasarrufla yetkili kişi halifedir. Mademki bunlar kamu mülkiyetinden sayılmıyor -zira halifenin bunların asıllarını veya intifa hakkını fertlere mülk olarak bırakması caiz olurken kamu mülkiyetine giren malların aslının, fert ya da topluluk olarak herhangi bir kimse- nin mülk edinmesi caiz değildir- işte bu türden aynlar devlet mülkiyetinden sayılır. Zira bunlar üzerindeki tasarruf hakkı, doğrudan doğruya devlete aittir. Devlet mülkiyetinin anlamı da budur.

Her ne kadar devlet, hem kamu mülkiyetini hem de devlet mülkiyetini sevk ve idare ediyorsa da her iki mülkiyet türü arasında fark vardır. Petrol, doğalgaz, çok büyük miktarlardaki madenler, denizler, nehirler, pınarlar, meralar ve mescitler gibi kamu mülkiyetine giren her şey, fert ya da cemaat olarak herhangi bir kimseye halife tarafından mülk olarak verilemez. Çünkü bunlar Müslümanların tamamına ait mülklerdir. Bunlarla ilgili olarak halifenin görevi, insanların işlerinin gözetilmesi ve çıkarlarının yerine getirilmesi için içtihadı doğrultusunda, bunların tamamından tüm insanların faydalanmasına imkân hazırlamak için belirli düzenlemeleri yapmaktır.

Bina ve arazi gibi devlet mülkiyetine giren mülkleri halifenin hem sahiplenme hem de intifa hakkını veya yalnızca intifa hakkını ya da ihya etmesi şartıyla mülkiyet hakkını fertlere veya topluluklara verme hakkı vardır. Bu hususta Müslümanların çıkarına ve hayrına uygun gördüğü biçimde hareket eder.

Devlete Ait Mülklerin Türleri

1- Sahralar, dağlar, deniz kıyıları ve şer'î bir şekilde devlet tarafından el konulan ve fertlerin mülkü olmayan ölü araziler.

Her şekliyle sahra, dağ, tepe, deniz kıyısı ve ölü arazi ki bunlar ister yaratıldığından bu yana işletilmemiş bir hâlde olsun isterse geçmişte birtakım insanlar tarafından işletildikten sonra terk edilerek tekrar ölü araziler hâline dönüşen ve devlet tarafından el konulan araziler olsun bunların tümü devlet mülkiyetinden sayılırlar. Halife, sahra, dağ, deniz kıyısı ve ölü arazilerden meydana gelen bu arazilerin tümü üzerinde Müslümanların çıkarlarına uygun gördüğü biçimde içtihadı ve görüşleri doğrultusunda tasarrufta bulunur. Bunlardan bir kısmını iktâ etme, ihya ve tahcîr edilmesine izin verme hakkına sahiptir. Ebu Ubeyd Bilal b. el-Haris el-Müzennî'den şöyle nakletmiştir:

[أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْطَعَهُ الْعَقِيقَ أَجْمَعَ] **“*Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem* akikin tümünü ona iktâ etti.”**

Bir başka rivayette ise şöyledir:

[أَقْطَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَالَ بْنِ الْخَارِثِ الْمُرْنِيَّ مَا بَيْنَ الْبَحْرِ] **“*Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, deniz ile kayalık arasında kalan kısmı Bilal b. Haris el-Müzennî'ye iktâ etti.”***

Amr b. Şuayb babasından şu hadisi rivayet eder:

[أَقْطَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَسًا مِنْ مُرْبِئَةَ أَوْ جُهَيْنَةَ أَرْضًا] **“*Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Müzyene veya Cüheyne kabilesinden bazı insanlara arazi iktâ etti.”***

Adiy b. Hatim'den:

[أَقْطَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْفُرَاتَ بِنَ حَيَّانِ الْعَجْلِيِّ أَرْضًا بِالْأَيْمَامَةِ] **“*Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Fırat b. Hayyan el-İclî'ye Yemame'deki araziye iktâ olarak verdi.”***

Tirmizi, Ebyâd b. Hammâl el-Mâzinî'den:

أَنَّهُ وَقَدَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَقَطَّعَهُ الْمِلْحَ فَقَطَّعَ لَهُ فَلَمَّا أَنْ وُلِيَ [قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْمَجْلِسِ أَتَدْرِي مَا قَطَّعْتَ لَهُ إِنَّمَا قَطَّعْتَ لَهُ الْمَاءَ الْعِدَّ قَالَ فَانْتَزَعَهُ مِنْهُ]
"Ebyâd b. Hammâl el-Mâzinî, Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e bir heyet göndererek bulunduğu yerdeki tuzlayı kendisine iktâ etmesini istedi. Bunun üzerine Allah'ın Rasulü orayı ona iktâ etti. Heyet, henüz hareket etmişken mecliste bulunanlardan birisi, Allah'ın Rasulü'ne 'Ona neyi iktâ ettiğini biliyor musun? Ona çok büyük bir tuzlayı iktâ ettin.' dedi. Bunun üzerine Allah'ın Rasulü, tuzlayı ondan geri aldı."

Amr b. Dinar'dan:

لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ أَقْطَعَ أَبَا بَكْرٍ وَأَقْطَعَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَمَا أَقْطَعَ الرَّسُولُ الزَّبِيرُ بْنُ الْعَوَامِ أَرْضاً وَاسِعَةً فَقَدْ أَقْطَعَهُ رِكَضَ فَرَسِهِ فِي [مَوَاتِ النَّقِيعِ وَأَقْطَعَهُ أَرْضاً فِيهِ شَجَرٌ وَنَخْلٌ]
"Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Medine'ye geldiğinde Ebu Bekir ve Ömer'e arazi iktâ etti. Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem Zübeyr b. Avvam'a da geniş bir araziye iktâ etti. Zübeyr b. Avvam'a Nakî' kabilesinde atların koştuğu bir yeri ve içerisinde hurma ve başka ağaçların bulunduğu bir araziye iktâ etti."¹

-Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in Ebu Bekir'e, Ömer'e, Zübeyr'e, Bilal el-Müzenni'ye, Ebyâd b. Hammâl'a, Furat b. Hayyân'a, Cüheynîlere veya Müzeynîlere ve başkalarına arazi iktâ ettiğini beyan eden bu hadisler, sahraların, dağların, vadilerin ve herhangi bir kimse tarafından mülk edinilmemiş ve devlet tarafından el konulması ölü arazilerin devlete ait mülkler olduğuna, Müslümanların çıkarlarına ve hayrına uygun görüldüğü şekilde halifenin bunlarda tasarruf yetkisinin bulunduğu delalet etmektedir. Devlet başkanı sıfatıyla Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, bu araziler üzerinde tasarrufta bulunmuş, yukarıda isimleri zikredilen kişilere bu arazilerden

¹ Ebu Yusuf ve Ebu Davud rivayet etti.

iktâ etmiştir. Bu arazilerin ne miras ne de fetih yoluyla O'na (Rasul'e) ait bir mülk olmadığına ve devletin el koymasıyla, bu arazilerin devlete ait mülkler olduğuna net olarak delalet etmektedir. Şayet bu araziler devlete ait mülklerden olmasaydı Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in bunlar üzerinde tasarruf yetkisi bulunmaz ve herhangi bir kimseye de iktâ etmezdi. Çünkü O (Rasul) *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bu arazilerin hiçbirine özel mülk şeklinde de sahip değildi.

Mülkün Allah'a ve Rasulü'ne ait olması, mülkün devlete ait olması demektir. Rasul'ün mülkiyetinde olması; mülk üzerinde yetkili ve tasarruf hakkına sahip olması demektir. Yetki ve tasarruf hakkı, Rasul'den sonra halifelerine intikal etmiştir. Bu nedenle Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali *RadıyAllahu Anhum* ve onlardan sonra gelen halifeler, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in iktâ ettiği gibi arazileri insanlara iktâ ediyorlardı. Halifeler; sahraların, dağların ve devletin el koymasına binaen işletilmeyen toprakların devlete ait mülkler olduğu, bunlar üzerinde söz sahibi oldukları ve tasarruf hakkının kendilerinde bulunduğu anlayışlarına binaen hareket ediyorlardı. Yine sahabeler ve Müslümanlar, devlet tarafından şer'î bir şekilde el konulması hâlinde bu sahralarda, dağlarda, işletilmeyen arazilerde tüm Müslümanların hakkı bulunduğunu, bunlar üzerindeki otoritenin devlete ait olduğunu, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ve O'ndan sonra gelen halifelerin bu türden mülklerin idaresinde, organizasyonunda, iktâ edilmesinde, ihyasına ve imarına izin verilmesinde yetki sahibi olduklarını biliyorlardı. Bu nedenle Zübeyr b. Avvam, Ebyâd b. Hammâl, Bilal b. Haris el-Müzenni, Ebu Sa'lebe, Temim ed-Dari ve diğerleri, Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den birtakım yerlerin iktâ edilmesini istemişlerdir. Aynı şekilde Sakif'ten ve Basra halkından Nafi Ebu Abdullah'ın, Ömer b. Hattab'dan Basra'daki araziye, atları için yonca ekmek amacıyla iktâ etmesini istemesi de -ki bu arazi harac arazisinden olmadığı gibi Müslümanlardan her-

hangi bir kimseye zarar vermesi de söz konusu değildi- buraların devlete ait mülk olduğunu ve tasarruf yetkisinin de halifede olduğunu göstermektedir. Kesir b. Abdullah'ın babası aracılığı ile dedesinden yaptığı şu rivayet de bunu teyit etmektedir:

[قَدِمْنَا مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فِي عُمْرَتِهِ سَنَةَ سَبْعِ عَشْرَةَ فَكَلَّمَهُ أَهْلَ الْمِيَاهِ فِي الطَّرِيقِ]
 أَنْ يَبْنُوا مَنَازِلَ فِيمَا بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةَ لَمْ تَكُنْ قَبْلَ ذَلِكَ فَأَذِنَ لَهُمْ وَاشْتَرَطَ أَنْ ابْنَ السَّبِيلِ
 بِحَقِّ الْمَاءِ وَالظِّلِّ “Hicretin 17. yılındaki umresinde, Ömer ile birlikte yola çıktık. Yol üzerindeki su halkı, Mekke ile Medine arasında birtakım evler -daha önce yoktu- yapmaları hususunu konuştu. Ancak yolcuların sudan ve evin gölgesinden faydalandırılmaları şartı ile Ömer de onlara izin verdi.”¹

Ebu Bekir b. Abdullah b. Meryem'in Atiyye b. Kays'tan şu rivayeti de böyledir:

[أَنْ نَاسًا سَأَلُوا عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَرْضًا مِنْ أَرْضِ أَنْذِرِ كَيْسَانَ بِدِمَشْقَ لِمَرْبِطِ خَيْلِهِمْ]
 “İnsanlar, Ömer b. Hattab'dan atlarını bağlamak için Şam'da Enziri Keysan toprağından bir araziyi kendilerine vermesini istediler.”²

Bu rivayetlerle sahraların, dağların ve işletilmeyen arazilerin devlet tarafından el konulması hâlinde devlete ait mülklerden olduğu, içtihadı ile uygun gördüğü biçimde bunları iktâ, ihya, satış, kiraya verme, işletme, koruma altına alma veya bunların dışında Müslümanların hayrına ve çıkarına uygun gördüğü biçimde halifenin tasarruf hakkına sahip olduğu netlik kazanmaktadır.

2- Geniş yataklı vadiler (Betâih)³

¹ Mâverdi, Ahkâmü's-Sultaniye

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

³ [البطيحة] Vasıt ve Basra arasında kalan yer. Genişliği nedeniyle iki tarafı görülemeyecek kadar Dicle ve Fırat nehirleriyle dolu olan yer. Aynı şekilde Basra ve Ehvez arasındaki su birikintileri, gölcükler. (Müt. Notu)

Bu tür araziler tıpkı daha önceleri Basra ile Kûfe arasında bulunan araziler gibi suyun doldurduğu düşük seviyedeki arazilerdir. Dicle ve Fırat sularının yataklarını çevreleyen engellerden bazılarının yıkılmasına bağlı olarak sular düşük seviyedeki bu arazileri doldurmuş ve buralar tarıma elverişsiz hâle gelmişlerdir. Buralar daha önceleri bostan, ekin ve yerleşim alanları iken su altında kalmaları nedeniyle tarıma elverişsiz hâle gelmişlerdir. Bu vadiler Kubaz b. Fey'ruz¹ zamanında oluştu. Müslümanlarla İranlılar arasında çıkan savaşlar nedeniyle ilgisiz kalınması, bu vadilerin daha da genişlemesine, büyüklüğünün 30×30 fersaha, yani 27.225 km²'ye ulaşmasına neden olmuştur. Zira bir fersah yaklaşık 5,5 km'dir. Suların doldurduğu bu araziler, tarıma elverişsiz bir hâle gelerek -her ne kadar eskiden tarıma ve yerleşime elverişli hâlde iseler de- ölü arazi hükmünü almışlardır. Herhangi bir kimse tarafından mülk edinilmediğinden dolayı beytülmalın yani devletin mülkü olmuşlardır. Buralara makiler, çalılıklar, çorak topraklar ve bataklıklar da dahildir. Çünkü bunlar da vadiler gibidir ve aynı hükmü alırlar.

3- Savâfi

Fethedilen yerlerde yaşayan halk çekildikten sonra sahipsiz olarak kalan veya fethedilen ülkenin devletine, yöneticilerine, komutanlarına, savaşta ölenlere veya fethedilen ülke halkından olup savaştan kaçarak topraklarını terk eden kimselere ait olan ve halifenin beytülmalına katma kararı aldığı her toprağa denir.

İlk defa savâfi arazilerini sınıflandıran ve beytülmalına ait hâle getiren kişi Ömer b. Hattab'dır. Ebu Yusuf şöyle der:

وَحَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي حَرَّةَ قَالَ أَصْفَى عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ [رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِنْ أَهْلِ السَّوَادِ عَشْرَةَ أَصْنَافٍ أَرْضٌ مَنْ قُتِلَ فِي الْحَرْبِ وَأَرْضٌ مَنْ

¹ Sasanilerin en önemli krallarından birisi olup kırk üç yıl krallık yapmıştır. (Müt. Notu)

هَرَبَ وَكُلُّ أَرْضٍ كَانَتْ لِكِسْرَى وَكُلُّ أَرْضٍ كَانَتْ لِأَحَدٍ مِنْ أَهْلِهِ وَكُلُّ مَغِيضٍ مَاءٍ وَكُلُّ دَيْرٍ بَرِيدٍ قَالَ وَنَسِيتُ أَرْبَعَ خِصَالٍ كَانَتْ لِلْكَاسِرَةِ قَالَ وَكَانَ خَرَاجُ مَا اسْتَنْصَفَاهُ عُمُرُ [رضي الله عنه سبعة آلاف ألف درهم] "Abdullah b. Ebu Hurrenin kölesi olan Abdullah b. el-Velid b. Abdullah bana şöyle dedi: Ömer b. Hattab sevad arazisini on gruba ayırarak düzenledi:

1. Savaşta ölenlerin arazileri.
2. Savaşta müslümanlardan kaçanların arazileri.
3. Kisra'ya ait olan araziler.
4. Kisra'nın akrabalarına ait olan araziler.
5. İçinde suyun biriktiği çukur yerler, gölcükler.

6. Her konaklama yeri, han. Geriye kalan ve Kisralara ait olan dört grubu unuttum. Dedi ki: Ömer'in ayırdığı, gruplandığı arazilerin haracı 17 milyon dirhem idi."

Bu nedenle Hilâfet Devleti, bir ülkeyi fethettiği zaman orada fethedilen devlete, yöneticilerine, komutanlarına, savaş meydanında öldürülenlere ya da toprağını terk edip kaçan kimselelere ait olan tüm mülkleri beytülmalın mülkiyetine yani devlet mülkiyetine katması gerekir. İslâm'ın ve Müslümanların hayrına ve çıkarına nasıl uygun görüyorsa bunlar üzerinde öylece tasarrufta bulunmak halifenin hakkıdır.

4- Binalar ve çatı altına alınmış diğer yapılar

Bunlar Hilâfet Devleti tarafından fethedilen ülkede bulunan tüm köşk/saray, bina veya çatı altına alınmış her yapıyı kapsar. Bu tür mülkler; fethedilen ülkedeki devlet birimlerine, dairelerine, kurumlarına, altyapılara, üniversitelere, okullara, hastanelere, müzelere, şirketlerine, fabrikalarına tahsis edilmiş yapıları, devlet mülklerini, yöneticilere, komutanlara, liderlere, savaşta öldürülenlere, savaştan kaçanlara, Müslümanlardan korktukları için mülklerini terk edip kaçan yöre halkına ait

olan tüm köşkler/saraylar, yapılar, çatı altına alınmış tüm yapılar, Müslümanlara ait fey ve ganimet sayılır. Bunlar beytülmalın hakkı olan mülklerden olurlar ve devlet tarafından mülk edinilirler.

Yine devlet tarafından yaptırılan veya beytülmaldaki para ile satın alınan ve devlet organlarına, dairelerine, idare merkezlerine, üniversitelere, okullara, hastanelere veya devlet tarafından inşa edilen herhangi bir alt yapıya tahsis edilen her bina ve çatı altına alınan tüm yapılar devlet mülkiyetinden sayılır. Aynı şekilde devlete bağışlanan veya hediye edilenler, vasiyet edilen, varisi olmayan kimselerden kalan ya da ölen bir mürtede veya mürted olduğu için öldürülen herhangi bir kimseye ait her türlü bina veya çatı altına alınan tüm yapılar da devlet mülkiyetinden sayılır.

Devlet Mülklerinin İşletilmesi

Şâri, halifeyi içtihadında, yaptığı/yapacağı işte hayır ve çıkar olan kanaatine göre Müslümanların işlerini görüp gözetmekle, onların maslahatlarını yerine getirmekle, ihtiyaçlarını karşılamakla görevlendirmiştir. Bu nedenle devletin işletebilme kapasitesince mülklerini işletmesi gerekir. Beytülmalın gelirlerinin artması, bütün Müslümanların bu gelirlerden faydalanması, devlet mülklerinin âtil bırakılmaması, faydasının kaybolmaması ve gelirlerlerinin kesilmemesi gerekir.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* ve halifeleri İslâm'ın ve Müslümanların çıkarlarına uygun gördükleri şekilde devlet mülklerini işletiyorlardı.

Devlet mülklerinin işletilmesi, devletin tüccar, üretici veya iş adamı ve tüccar gibi tasarrufta bulunması anlamına gelmemektedir. Devlet, gözetleyen, kollayandır. Devletin insanların işlerini görüp gözetmesi, çıkarlarını gerçekleştirmesi ve ihtiyaçlarını karşılaması gereğinden hareketle, devlete ait mülklerin âtil bırakılmaması, işletilmesi gerekir. Dolayısıyla burada

asıl olan kâr elde etmek, kazanmak değil, insanların işlerini gö-rüp gözetmektir.

Devlete ait mülkler çeşitli yollarla işletilebilir. Bunlardan bir kısmı şunlardır:

1- Satma veya kiraya verme: Maslahat gereği insanların mülk edinmesini ya da intifa hakkına sahip olmalarını gerekti-ren devlete ait arazi veya binanın satılması ya da kiraya veril-mesi. Böylesi mülkleri devlet, uygun gördüğü şekilde Müslü-manların çıkarlarını gerçekleştirmek üzere insanlara satabilir ya da kiralayabilir. Arazinin şehirlerin içinde iş merkezi, pazar, depo ya da konut yapımına uygun olmasıyla şehir dışında veya yakınında olması arasında herhangi bir fark yoktur. Aynı şe-kilde; depo, büyük ve küçükbaş hayvan çiftliği, kanatlı hayvan üretimi yapmaya uygun olmasında ya da denizlerin ve nehirle-rin kıyısında olup da fabrikaların ya da ekonomik amaçlı inşa-atların yapımına uygun olması, tarıma veya ağaçlandırmaya el-verişli olması bir arazi olması arasında da fark yoktur. Ancak tarıma elverişli olan araziler satılabilirken kiraya verilemez.

2- Meyveli arazilerin işletilmesi: Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Hayber, Fedek ve Vadi'l-Kurâ halkı ile yapı-tığı anlaşmada olduğu gibi, araziden elde edilecek ürünün çey-reği, üçte biri ya da yarısı karşılığında devlete ait meyveliklerin tamamının veya çoğunun arazilerin önceki sahipleri tarafından işletilmesi.

3- Tarım arazilerinin işletilmesi: Tarımsal faaliyetlerde bulunmak üzere arazilerde ücretli işçilerin çalıştırılması.

4- Suyun girmesinin engellenmesi, suların tahliyesi için ka-nallar açılması, içerideki suyun tahliye edilmesi ve bataklıklar-ın kurutulması gibi yollarla deltaların, bataklıkların, çalılıklar-ın, çorak toprakların ve benzeri yerlerin yeniden ağaçlandır-maya ve tarıma elverişli hâle getirilmesi.

5- Arazinin iktâ edilmesi: Halife, İslâm'ın ve Müslümanların çıkarlarına uygun gördüğü şekilde devlet mülkiyetine ait arazilerden insanlara iktâ olarak verebilir. Halife, arazinin iktâ edilmesinde, kişinin Müslümanlığını ve faziletli olmasını, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimselerden olmasını dikkate alabileceği gibi rızıkına vesile olmak üzere toprağa ihtiyacı olan çiftçileri de göz önünde bulundurabilir. Aynı şekilde arazinin boş kalmaması için imar edilmesini veya ekinlerin ve sebzelelerin daha fazlaşmasını da göz önünde bulundurabilir. Maslahat gördüğü sürece halifenin iktâ etme hakkı vardır. Bu konuda daha önceki hadislerde geçtiği gibi hem Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* hem de O'ndan sonra gelen halifeler insanlara arazi iktâ etmişlerdir.

İkta, devletin eli altında bulunan arazilerden yapılır. Bunlar devlet arazileri olarak isimlendirilir ve şunlardan meydana gelir:

a- Ekime veya ağaçlandırmaya elverişli arazi: Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Hayber'de ve Nadir oğullarına ait topraklarda Zübeyr'e iktâ ettiği, içlerinde hurma ve başka ağaçların bulunduğu arazilerde olduğu gibi. Yine fethedilen topraklarda halkının kaçmak suretiyle terk etmiş oldukları araziler de bu kapsamda yer alır.

b- Önceleri ekilirken daha sonradan harap olan araziler: Irak'ta, Kûfe ve Basra arasında kalan geniş tabanlı vadilerde ve çorak topraklarda olduğu gibi. Muhammed b. Ubeyd es-Sekâfi'den dedi ki:

“Basra halkından Nafi Ebu Abdullah adında birisi Basra'da haraci arazi olmayan ve Müslümanlardan da herhangi bir kimseye zarar vermeyen bir yeri atlarının otlaması ve barınmaları için kullanmak üzere Ömer b. Hattab'dan kendisine iktâ etmesini

*istedi. Bunun üzerine Ömer b. Hattab Ebu Musa el-Eşari'ye yazdığı mektupta şöyle dedi: Şayet durum onun söylediği gibi ise orasını ona iktâ et."*¹

Ebu Ubeyd'in rivayetine göre Osman b. Affân, Osman b. Ebu'l As es-Sekâfi'ye Basra'da çorak ve çalıkların olduğu bir araziyi iktâ etti. Osman b. Ebu'l As da orasını temizlemek suretiyle ihya etti.

c- Asırlar boyunca ekilmemiş veya herhangi bir şekilde imar edilmemiş ve devlet tarafından el konulan araziler: Zira buralar şehirlere veya köylere yakın olan nehirler ve deniz kenarları gibi şehirlerin ve köylerin çevresinde bulunan yerlerdir.

d- Sahiplerinin üç yıl üst üste ekmeyip boş bıraktığı ve bu nedenle devlet tarafından elinden alınan araziler: Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Bilal el-Müzenni'ye iktâ ettiği fakat araziyi işletmediği için üç yıl sonra Ömer tarafından geri alınarak Müslümanlardan bir başkasına verilen arazide olduğu gibi. Ebu Ubeyd, el-Emvâl'de Bilal b. el-Hâris el-Müzenni'den rivayet ediyor:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْطَعَهُ الْعَقِيقَ أَجْمَعَ قَالَ فَلَمَّا كَانَ رَمَانَ عَمْرٍ [قَالَ لِبِلَالٍ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يُقْطِعْكَ لِتَحْجُرَهُ عَنِ النَّاسِ إِنَّمَا أَقْطَعَكَ [لِتَعْمَلَ فَحُدُّ مِنْهَا مَا قَدَرْتَ عَلَى عِمَارَتِهِ وَرَدَّ الْبَاقِيَّ **"Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Akik denilen yerin tümünü ona iktâ etti. Dedi ki: Hilâfeti zamanında Ömer, Bilal'e şöyle dedi: Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem insanları mahrum etmen için orayı sana iktâ etmedi. Ancak çalıştırıp, işlemen için iktâ etti. İşleyebildiğin kadarını al geri kalan kısmını ise ver."**

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

Buna göre arazisini üç yıl boyunca işlemeyip ihmal eden kimseden arazinin elinden alınarak bir başkasına verilmesi hususunda sahabenin icmâsı gerçekleşmiştir.

İktâ ya öşür arazisinden ya da harac arazisinden olur.

İktâ öşür arazisinden yapılıyorsa -hemen hemen Arap Yarımadası'nın tamamı ile Endonezya gibi halkının kendiliğinden Müslüman olduğu her toprağın- arazinin hem rakabesini hem de menfaatini halifenin iktâ edilen kimseye mülk edindirmesi caizdir. Yahut Müslümanların menfaatına uygun gördüğü üzere rakabesini vermeyip yalnızca menfaatini sonsuza dek ya da belli bir süre ile bırakma hakkı vardır.

Bu şekilde iktâ yapılan araziden elde edilen üründen nisap miktarına ulaşması hâlinde ancak zekât olarak öşür alınır. Harac ise kesinlikle alınmaz, çünkü öşri arazide harac yoktur.

İktâ haraci araziden yapılıyor ise -ki bu topraklar Irak, Şam ve Mısır gibi fetih yoluyla kazanılan arazilerdir- duruma bakılır:

İktâ tarıma elverişli bir araziden yapılıyor ise ister daha önce harac uygulanan bir arazi olsun isterse daha önceden harac uygulanmayan bir arazi olsun iktâ sahibi arazinin sadece menfaatini mülk edinir, arazinin rakabesini mülk edinemez. Çünkü arazinin rakabesi tüm Müslümanlara ait bir mülktür. Halife, Müslümanların çıkarına uygun gördüğü şekilde iktâ sahibine arazinin intifa hakkını sonsuza kadar veya belli bir süre ile bırakma hakkına sahiptir.

Müslüman bir kimseye bu türden bir arazinin iktâ edilmesi hâlinde harac ve zekât olarak da öşür ödemesi gerekir. Araziden elde edilen ekin ve meyvelerin harac ödendikten sonra kalan miktarı nisab miktarını dolduruyorsa 1/10 veya 1/20 oranında öşür öder. Bu türden bir araziden Müslümanın zekât ödemesi açık ve net olan bir husustur. Müslümanın bu tür bir

araziden harac ödemesi ise arazinin haraci arazi olması nedeniyledir. Zira sahabeler (Allah onlardan razı olsun) kendilerine iktâ edilen ekilebilir arazilerden dolayı harac ödüyorlardı. Ebu Ubeyd'in Mûsâ b. Talha'dan rivayeti şöyledir:

“Osman b. Affân Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in ashabından beş kişiye; Zübeyr'e, Sa'd'e, İbni Mesûd'a, Usâme b. Zeyd'e ve Habbâb b. el-Eret'e arazi iktâ etti. Mûsâ b. Talha dedi ki: Bu kişilerden İbni Mesûd ve Habbâb benim komşularımdı.”

Ebu Yusuf şöyle der:

“Ebu Hanife kendisine nakleden birisinden bize şunu nakletti: Abdullah b. Mesûd, Habbâb, Hüseyin b. Ali ve bunların dışındaki bazı sahabelere ait haraci arazi vardı. Yine Şureyh'in de haraci arazisi vardı. Bunlar arazilerinin haracını ödüyorlardı.”

Ancak iktâ devlet tarafından el konulan ölü araziden ise duruma bakılır:

Şayet ölü arazi çok eski çağlardan beri ekilmemiş veya işle-tilmemişse veya daha önceleri işlek hâlde iken üzerine harac vurulmadan önce harap olup ölü arazi hâline gelmişse ve devlet tarafından da şer'î bir şekilde el konulup ardından da raiyenin fertlerinden birisine iktâ edilmişse haraci topraklardaki ölü arazi niteliğini kazanır. Arazinin iktâ edildiği kimse araziyi işletecek olması hâlinde Müslüman ise arazinin rakabesini ve menfaatini mülk edinir. Zekât ahkâmına göre de tam veya yarım öşür öder. Arazinin iktâ edildiği kimse zimmi kâfir olup araziyi ihya etmişse arazinin menfaatine sahip olur ve harac ödemesi gerekir. Çünkü arazi haraci arazidir.

Ancak bu ölü arazi daha önceleri işletilen bir arazi iken üzerine harac vurulmuş bunun ardından da ölü arazi hâline gelmişse, ister Müslüman'a isterse zimmi kâfire iktâ edilmiş olsun harac verilmesi gerekir. Çünkü fethedilip üzerine harac vurulan bir toprakta kıyamete kadar harac hükmü sabit kalır. Yani

arazinin iktâ edildiği kimse Müslüman da olsa kâfir de olsa sadece arazinin menfaatini mülk edinebilir, çünkü arazi haraci arazidir.

6- Ölü araziyi ihya etme ve buna teşvik: Arazi ister öşri isterse haraci arazi olsun, halife insanları ölü arazileri ihya etmeye teşvik eder.

İhya edilen arazi yerleşim birimleri, depolar, fabrikalar, büyük ya da küçükbaş hayvan çiftlikleri inşa etmek amacıyla imar edilmiş yapıların tamamlanıp çatı altına alınması ile ihya olayı da tamamlanmış olur. Çünkü imarın tamamlanması ile binalarda oturmak, depo ya da fabrika olarak kullanmak, büyük ve küçükbaş hayvanları yetiştirmek mümkün hâle gelmiştir. Şayet ihya, tarım yapmak ve ağaçlandırmak amacına yönelik ise araziye diğer arazilerden ayırt etmek üzere etrafının çevrilmesi, kurak bir arazi ise oraya suyun ulaştırılması veya su çıkarmak amacıyla kuyu kazılması, bataklık ise suyun araziye girmesinin engellenmesi, eğer arazi su ile dolu ve ekinleri su üzerinde kalıyorsa arazinin kurutulması ve toprağın ekilmesi, çukur yerlerin su baskınından kurtarılması ve taşlarından temizlenmesi ile tamamlanır. İhya hadisi ve Ömer *RadiyAllahu Anh'*ın Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet ettiği [من أحيأ أرضاً مواتاً فهي له] **“Kim ölü araziye ihya ederse arazi onun olur.”**¹ hadisleri gereğince ihyanın tamamlanması ile temellük de tamamlanır.

Arazinin etrafının taşla çevrilmesi de ihya gibidir. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

[مَنْ أَحَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ] **“Kim (ölü) bir araziye duvar çekerse o yer onundur.”**²

¹ Buhari, Kitâbu'z-Ziraa; Tirmizi, Ahkâm 38

² Ahmed b. Hanbel, Müsned-i El-Basriyyîn, 19271, 19368; Ebu Davud, Kitabu'l-Harâc ve'l-İmâra ve'l-Fey', 2673

[مَنْ سَبَقَ إِلَى مَا لَمْ يَسْبِقْهُ إِلَيْهِ مُسْلِمٌ فَهُوَ لَهُ] **“Kim daha önce bir Müslümanın ulaşmadığı bir yere ulaşırsa o yer onundur.”**¹

Hadise göre taşla çevirme işlemi bu işi yapan kimseye mülkiyet ve tasarruf hakkı kazandırır. Dolayısıyla taşla çeviren kimse, taşla çevirmek suretiyle ihya ettiği araziye göz diken kimseleri engelleme hakkına sahiptir. Şayet herhangi bir kimse zor kullanarak taşla çeviren kimseden ihya ettiği araziye elinden alacak olursa orasını mülk edinemez ve orası taşla çevirene geri verilir. Çünkü taşla çeviren kimse toprak üzerindeki tasarrufunda ihya eden kimse gibidir ve oraya el koyma hakkına sahiptir. Taşla çeviren kimse bu araziye bir başkasına satacak olması hâlinde sattığının bedelini mülk edinir. Çünkü bir mal karşılığında bu paraya hak kazanmıştır. Çünkü almış olduğu bu para, bir mal karşılığı olarak elde edilmiştir ve dolayısıyla bunun bir karşılığının olması caizdir. Araziyi çeviren kimse ölürse o arazinin mülkiyeti diğer mallar gibi mirasçılara intikal eder. Mirasçılar o yerde istedikleri tasarrufu yapabilirler. Diğer mallar gibi o da şer’î feraize göre mirasçılara taksim edilir.

Araziyi taşla çevirmekten maksat, sadece onun üzerine taş koymak değildir. Taşla çevirmekten maksat, ona ait olduğuna delalet eden şeyler koymak demektir. Bu da çeşitli şekillerde olabilir. Mesela; sınırlarına taş koymakla olabileceği gibi, taş dışında etrafına kuru çalı ve dal gibi şeyler dikmek veya araziye temizlemek, içindeki ot ve diken gibi zararlı bitkileri yakmakla da olur. İnsanların oraya girmesine mani olmak için etrafına çit çevirmekle, insanların oraya girmelerine engel olacak şeyler koymakla ya da orayı sulamak için bir ark kazmakla da olabilir. İşte bu tür ameliyelerin hepsi “tahcîr” yani “taşlarla çevirme” ifadesi kapsamına girer.

¹ Ebu Davud, İmâra, 26; El-Mu’cemu’l Kebîr, Taberânî, H. No: 814; Es-Sünenü’l Kübrâ, Beyhakî, Kitâbu İhyâu’l Mevât, H. No: 11779

Hadisten de anlaşıldığı üzere tahcîr (etrafını taş ve benzeri şeylerle çevirmek) araziyi ihya gibidir. Böyle bir uygulama ancak sahipsiz ölü araziler üzerinde yapılabilir, ölü olmayan arazilerde yapılamaz. Ömer *Radiyallahu Anh*'ın “*Taşla çeviren kimsenin, üç sene sonra hakkı yoktur.*”¹ sözü “*Ölü araziyi taşla çeviren kimsenin üç yıl sonra hakkı yoktur.*” anlamına gelmektedir. Ölü olmayan imar edilmiş olan bir arazi, taş ve benzeri şeyler dikmekle yahut ihya etmekle sahip olunmaz. Ancak imamın iktâ etmesiyle sahip olunabilir. Çünkü “ihya” ve “tahcîr” kelimeleri ölü arazilerle ilgili naslarda yer almıştır. Nitekim hadis-i şerifte [مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً] “*Kim ölü araziyi ihya ederse...*” denmektedir. Burada geçen “*ölü*” kelimesi kendisiyle amel olunan mefhum niteliğinde bir sıfattır ve dolayısıyla da bir kayıttır. Ayrıca Beyhakî, Amr b. Şuayb'tan şu hadisi rivayet etmektedir:

*“Ömer, taşla çevrilen arazinin mülk edinme süresini üç sene ile sınırlandırdı. Taşla çeviren kimse, araziyi işletmeden üç sene terk ederse ve başka birisi de onu ihya ederse o kişi o araziye daha çok hak sahibi olur.”*²

Bunun manası “*Ölü olmayan araziler ihya ve tahcîr yolu ile mülk edinilmezler!*” demektir.

Ölü ve ölü olmayan araziler arasındaki bu fark, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in insanlara ihya ve tahcîr yoluyla ölü arazilere sahip olmalarını mübah kıldığını göstermektedir. Bu nedenle gerek ihya gerekse tahcîr imamın iznine bağlı değildir. Çünkü mübah olan hususlar imamın iznini gerektirmez.

Ancak ölü olmayan araziler ise imam iktâ etmedikçe mülk edinilemezler. Çünkü bu tip araziler, mübah olanlardan değildir. Onlar ancak imamın eli altında olanlardandır. Bu arazilere devlet arazileri denir. Buna Bilal el-Müzenni hadisi delalet etmektedir. Bilal el-Müzenni Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e

¹ Ebu Yusuf, Kitâbu'l-Harâc.

² Es-Sünenü'l Kübrâ, el-Beyhakî, Kitâbu lhyâu'l Mevât

gelip bir araziyi kendisine iktâ etmesini istedi. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* orayı ona iktâ edesiye kadar da o orayı mülk edinmedi. Şayet kendi mülkü olduğuna işaret edecek şekilde etrafını taşla çevirmek ve ihya yolu ile mülk edinmesi mümkün olsaydı, gelip Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den iktâ talebinde bulunmadan orayı mülk edinirdi.

İster müslim ister gayrimüslim olsun, kim öşür arazisinden bir araziyi ihya ederse arazinin bizzat kendisini ve menfaatini mülk edinir. O araziyi ihya eden kimse Müslüman ise ve ekmiş olduğu ürünler zekâta tabi olup nisab miktarına da ulaşıyorsa ekin ve mahsûlden zekât olarak öşür vermesi farzdır. Harac vermesi gerekmez. Çünkü öşür arazisinde harac yoktur. O araziyi ihya eden gayrimüslimin ise harac vermesi gerekir, öşür vermesi gerekmez. Çünkü o kişi, zekât ehlinde değildir. Zira toprağın öşür veya harac yükünden uzak olması doğru değildir.

Daha önce üzerine harac konulmamış harac arazisinden ölü bir araziyi ihya eden kimse Müslüman ise arazinin hem asli mülkiyetine hem de menfaatine sahip olur. Gayrimüslim ise arazinin sadece menfaatini mülk edinir. O arazi hakkında Müslümanlara harac değil öşür farz olur. Kâfire ise o arazi hakkında fethedilen topraklarda kalmalarına karşılık olarak fetih esnasında üzerinde anlaşılan ve ödemeleri gereken haracta olduğu gibi sadece harac vacip olur.

Kim harac arazisinden olan ölü araziyi ihya ederse ve o araziye girmeden önce oraya daha önce harac konulmuş ise o kişi ihya ettiği arazinin asli mülkiyetinin dışında sadece menfaatine malik olur. O kişi ister Müslüman olsun ister ise kâfir olsun fark etmez. Ona o arazi hakkında harac vacip olur. Çünkü o arazi fethedilen bir arazidir ve üzerine harac konulmuştur. Onun için onu mülk edinen ister müslim olsun ister gayrimüslim olsun onun üzerine harac, zamanın sonuna kadar kalır.

Buraya kadar anlatılanlar arazinin tarımsal olarak ihya edilmesi ile ilgili açıklamalardır. Ancak arazi iskân, fabrika kurmak,

depolar veya çiftlikler yapmak suretiyle ihya edilmişse harac da öşür de verilmez. Bu durumda haraci arazi ile öşri arazi arasında fark yoktur. Mısır ve Irak'ı fetheden sahabeler Kûfe, Basra ve Fustât şehirlerinde arazi keşfi yaptılar ve Ömer *Radiyallahu Anh* döneminde oraya yerleştiler. Onlarla beraber başkaları da oraya yerleştiler. Onlara harac konulmadı. Zekât da ödemediler çünkü evler ve binalar için zekât farz değildir. Ancak ekinlerin ve meyvelerin zekâtını vermek farzdır.

Merâfık

[مَرَافِقُ] “Merâfık” kelimesi, [مَرْفُوقٌ] “Merfik” kelimesinin çoğuludur. Merfik, kendisinden faydalanılan şeydir. Evlerin, belde- nin ve devletin merâfıkı¹ da aynı kapsama girer. Ondandır faydalanılan kimse bir çıkar elde etmiş sayılır. Merâfık, raiyyenin tüm bireylerinin faydalanması için devlet tarafından yerine getirilen tüm hizmetleri kapsar. İçeriğine şunları alır:

1- Posta (iletişim) hizmetleri: Bunlar posta, telefon, telgraf, teleks, televizyon istasyonları, haberleşme uyduları ve benzeri iletişim hizmetlerinden meydana gelir.

2- Bankacılık hizmetleri: Bunlar; havale, emanet sandığı, döviz bozma, külçe hâlindeki altın ve gümüşten para basma veya paraları külçe hâline dönüştürme gibi bankacılık hizmetlerinden meydana gelir. Devlet bankası bu tür işlemleri yapar. Faizsiz olarak hizmet sunduklarından bu türden hizmetleri yapmaları caizdir.

3- Toplu taşıma ve ulaşım hizmetleri: Bunlar kamuya ait yollar dışında çalışan trenler gibi araçlardır. Ancak kamuya ait

---

¹ [مَرَافِقُ الدَّارِ] “Evin merâfıkı” Tuvalet, banyo, elektrik ve mutfak gibi evde bulunan temel donanımlar. [مَرَافِقُ الْعَامَّةِ لِلْبِلَادِ] “Ülkede kamuya ait merafık” Posta, gümrük ve ulaşım gibi vatandaşların hizmetinde kullanılan her şey. (almaani.com.ar. MÛT. NOTU)

yollarda çalışan trenler uçaklarda ve gemi taşımacılığında olduğu gibi çalıştığı yola tabi olarak kamu mülkiyetinden sayılırlar.

Bu araçlar aslında ferdî mülkiyet grubuna girerler. Fertlerin bunları mülk edinmeleri caizdir. Fertlerin yanında devletin de uçak, tren ve vapur gibi ulaşım vasıtalarını mülk edinmesi caizdir. Müslümanların çıkarlarına uygun olduğu, bir yerden bir başka yere ulaşmalarını kolaylaştıracağı ve Müslümanlara yardım etmenin zorunlu olduğunun görülmesi hâlinde devlet bu türden hizmetleri de yürütebilir.

4- Fabrikalar: İnsanların çıkarlarının görülüp gözetilmesi farziyetine binaen devletin iki türdeki fabrikaları inşa etmesi gerekir.

Birinci tür: Bunlar kamu mülkiyetine ait aynlarla alakalı fabrikalardır. Madenlerin çıkarılması, rafine edilmesi ve eritilmesi, petrolün çıkartılması ve arıtılması işlemlerini yapan fabrikalar bu kapsamda yer alırlar. İşlediği maddeye ve bununla alakalı hususlara tabi olarak bu türden fabrikaların kamu mülkiyetinden sayılması caizdir. Ancak, kamu mülkiyetine giren maddelerin bizzat kendileri tüm Müslümanların mülkü olduğundan bunlarla ilgili fabrikaların da tüm Müslümanlara ait kamu mülkiyetinden sayılması caizdir. Devlet ise tüm Müslümanların yerine bu türden fabrikaların kurulması ve işletilmesi görevini üstlenir.

İkinci tür: Ağır sanayi ve silah sanayisi ile ilgili fabrikalar. Bu türden fabrikaların fertlere ait mülk olması caizdir. Çünkü bunlar ferdî mülkiyet kapsamına girer. Ancak bu türden fabrikaların kurulması çok büyük sermayeyi gerektirir ve fertlerin böyle büyük sermaye toplamaları ise çok zordur. Zira günümüzde kullanılan ağır silahlar, Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* ve sahabe döneminde hem de onlardan sonraki halifeler döneminde olduğu gibi fertlerin mülk edinebildiği ferdî silahlardan değildir. Günümüzde bu silahlar devlet mülkiyetindedir ve

devlet tarafından temin edilmektedir. Çünkü ümmetin işlerini gözetme farzıyeti bunu gerektirmektedir. Özellikle de silah sanayisi ve teknolojisinde korkunç gelişmeler ortaya çıktıktan ve bunların inşası çok büyük sermayeyi gerektirdikten sonra devletin bu tür silah fabrikalarını kurması daha zorunlu hâle gelmiştir. Fakat bu durum fertlerin ağır sanayi ve silah fabrikaları kurmalarını engellemez.

İnsanların işlerinin görülüp gözetilmesi çerçevesinde devletin bu dört türden hizmetleri insanlara sunması gerekir. Burarlardan devletin birtakım gelirler elde etmesi de mümkündür. Bu hizmet alanları devlete ait olduğuna göre bunların kârları ve gelirleri de devlete ait olur ve beytülmalın gelirlerinden sayılır. İlgili yerlere harcanmak üzere beytülmalda Fey ve Harac Divanı gelirleri bölümüne konur.

Bunların dışında devlet tarafından yapılması ve insanların hizmetine sunulması gereken okullar, üniversiteler, hastaneler, yollar ve diğer hizmet alanları vardır. Bunlardan elde edilecek herhangi bir gelir söz konusu değildir. Tam tersine bu türden hizmetler için sürekli olarak harcama yapılması gerekir.

UŞÛR (GÜMRÜK VERGİLERİ)

Uşûr, Müslümanların hakkı olup zimmilerden, ticaret mallarından ve Hilâfet Devleti sınırlarından geçiş yapan daru'l-harb halkının ticaret mallarından alınır. Uşûr alan kimseye de “âşir” denir.

Öte yandan meks (gümrük vergisi) almayı kınayan, alan kişi hakkında da sert ifadelerin kullanıldığı birçok hadis vardır. Bu hadislerden bazıları şunlardır. Ukbe b. Âmir Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi işittiğini rivayet eder:

[لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ صَاحِبُ مَكْسٍ] “**Meks (gümrük vergisi) alan kimse cennete giremez.**”¹

Meks, Hilâfet Devleti sınırlarından geçen ticaret mallarından alınan verginin adıdır. Küreyz b. Süleyman'dan:

“Ömer b. Abdülaziz, Abdullah b. Avf el-Kârrî'ye yazdığı mektupta şöyle dedi: *Rafah'taki, Beytü'l-Meks denilen yere git ve orasını yerle bir et, sonra o enkazı oradan kaldırarak denize dök.*”²

Adiy b. Ertât'a gönderdiği benzeri bir mektipte şöyle diyordu:

كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى عَدِيِّ بْنِ أَرْطَاةَ أَنْ ضَعَّ عَنِ النَّاسِ الْفِدْيَةَ وَضَعَّ عَنِ النَّاسِ الْمَائِدَةَ وَضَعَّ عَنِ النَّاسِ الْمَكْسَ وَلَيْسَ بِالْمَكْسِ وَلَكِنَّهُ الْبَحْسُ الَّذِي قَالَ اللَّهُ تَعَالَى {وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ} فَمَنْ جَاءَكَ بِصَدَقَةٍ فَأَقْبَلْهَا [Ömer b. Abdülaziz Adiy b. el-Ertât'a şöyle yazdı: *İnsanlardan fidyeyi, sofraya vergisini, maksi kaldır. Zira o meks değil, eksiklidir. Çünkü Allah meks hakkında şöyle*

¹ Ahmed, 4, 143, 150; Ebu Davud, İmâra, 7; Darimi, Zekât, 28

² Ebu Ubeyd rivayet etti

demektedir: ‘İnsanların eşyasını eksik vermeyin. Ve o islah olduktan sonra yeryüzünde fesat çıkarmayın.’¹ Kim sana zekât ile gelirse onun zekâtını al, zekâtını vermeyenlerin hesabı ise Allah’a aittir.”²

Bu hadislerin ve sahabe sözlerinin tamamında meks kınanmaktadır. Şiddetli bir şekilde meks alanın kötülenmesi, gümrük vergisinin caiz olmadığına delalet etmektedir.

Ancak bu nasslara ilave olarak Müslümanların ve zimmilerin sınır ötesi ticaret mallarından öşür alınmayıp sadece daru'l-harb halkından alınacağını belirten sahabe sözleri de vardır. Abdurrahmân ibni Ma'kil'den dedi ki:

“Ziyâd b. Hadîr'e kimden uşûr alıyordunuz? diye sordum. Dedi ki: Müslümandan ve aramızda anlaşma olan ülkelerin vatandaşlarından almıyorduk. Peki, kimden alıyordunuz? Ülkelerine gittiğimizde bizlerden aldıkları gibi biz de daru'l-harb tüccarlarından uşûr alıyorduk.”³

Amr b. Dinar'dan gelen rivayet ise şöyledir:

أَخْبَرَنِي مُسْلِمُ بْنُ الْمُبَارِقِ أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ عُمَرَ أَعْلَمْتَ أَنَّ عُمَرَ أَخَذَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ [العُتْرَةَ] قَالَ لَا لَمْ أَعْلَمْهُ “Müslim b. el-Musabbih, ibni Ömer'e şöyle sorduğunu bana haber verdi: Ömer'in Müslümanlardan uşûr aldığını biliyor musun? Dedi ki: Hayır. Böyle bir bilgin yok.”⁴

Bu haberler Müslümanlardan da zimmilerden de uşûr (gümrük vergisi) alınmadığını ve “mütekabiliyet” esasına göre ancak daru'l-harb halkından alındığını göstermektedir.

Ancak yukarıda zikrettiğimiz rivayetlerin yanında, Ömer b. Hattab ve ondan sonra gelen halifelerden Osman, Ali ve Ömer

¹ Araf Suresi 85

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

³ Ebu Ubeyd rivayet etti

⁴ Ebu Ubeyd rivayet etti.

b. Abdülaziz'in (Allah onlardan razı olsun) sınır ötesi ticaretlerden vergi aldıklarını; Müslüman tüccarlardan kırkta bir, zimmi tüccarlardan yirmide bir, daru'l-harb tüccarlarından ise onda bir vergi aldıklarına dair rivayetler vardır. Ebu Ubeyd Ziyâd b. Hadîr'den rivayet etti:

“Ömer b. Hattab uşûr için beni görevlendirdi ve Müslüman tüccarlardan %2,5 almamı emretti.”

Bir başka rivayet ise şöyledir:

“Ömer b. Hattab, beni Tağlib Hristiyanlarından 1/10, ehli kitap Hristiyanlarından (zimmilerden) ise 1/20 oranında vergi almamı emretti.”

Yukarıda Abdurrahmân b. Ma'kil'in Ziyâd b. Hadîr'den yaptığı rivayete göre Ziyâd b. Hadîr; daru'l-harb tüccarlarından 1/10 oranında vergi alıyordu. Ebu Ubeyd'in Saib b. Yezid'in yaptığı rivayet ise şöyledir:

“Ömer döneminde Medine çarşısında amil idim. O dönemde Nebatilerden 1/10 alıyorduk.”¹

Abdullah b. Ömer'den gelen rivayette de şu ifadeler yer almaktadır:

“Ömer b. Hattab, Medine'ye daha fazla buğday ve zeytinyağı gelmesi için Nebatilerin Medine'ye getirmiş oldukları buğday ve zeytinyağından 1/20, kumaşlardan ise 1/10 oranında vergi alıyordu.”²

Zürayk b. Hayyân ed-Dımeşkî -Mısır sınırında gümrük görevlisi idi- Ömer b. Abdülaziz'in kendisine yazdığı mektupta şöyle dediğini rivayet eder:

مَنْ مَرَّ بِكَ مِنْ أَهْلِ الدِّمَّةِ فَحُدِّ مِمَّا يُدِيرُونَ فِي التِّجَارَاتِ مِنْ كُلِّ عَشْرِينَ دِينَارًا [دِينَارًا فَمَا نَقَصَ فَبِحَسَابِ ذَلِكَ حَتَّى تَبْلُغَ عَشْرَةَ دَنَانِيرٍ فَإِنْ نَقَصَتْ ثَلَاثَ دِينَارٍ فَلَا تَأْخُذْ

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

[مَنْهُ شَيْئًا] “Zimmi tüccarlardan sana uğrayanların ticaret mallarından her yirmi dinarda 1 dinar al. Yirmi dinardan az olursa hesabı ona göre yap. On dinara kadar bu oranı uygula, 1/20 al. Eğer on dinar üçte bir oranında az olursa bir şey alma.”¹

Net ifadelerle gelen bu rivayetler Ömer b. Hattab ve sonra gelen halifelerin, dışarıdan mal getiren Müslüman tüccarlardan 1/40, zimmilerden 1/20 ve daru'l-harb halkından da 1/10 oranında vergi aldıklarını göstermektedir. Bu olayların sahabele-
rin gözleri önünde cereyan etmiş olması, gümrük vergisi alma-
nın caiz olduğuna dair sahabe icmasının var olduğunu göster-
mektedir.

Adiy b. Ertât'a meksi kaldırmayı ve Abdullah b. Avf el-
Kârrî'ye Rafah'taki gümrük evini yıkmayı emretmiş olmasına
rağmen- Ömer b. Abdülazîz'in, Mısır'da uşûr toplamakla gö-
revli amili Zürayk b. Hayyân ed-Dimeşkî'ye, zimmilerden 1/20
oranında vergi almayı emretmesi ve Ebu Ubeyd'in rivayetine
göre Ziyâd b. Hadîr'in: “Biz Müslümanlardan da aramızda an-
laşma bulunan ülke vatandaşlardan da uşûr almıyorduk.” de-
mesi, yine Ziyâd b. Hadîr'e ait başka rivayetlerde ise Ömer'in
Müslümanlardan kırkta bir, zimmi tüccarlardan yirmide bir
uşûr almayı emrettiği ifadelerine yer verilmektedir. İşte bu ha-
disler ve haberler, gümrük vergisini ve gümrük vergisi alanları
şiddetli bir şekilde kınayan yukarıdaki hadislerle görünüşte çe-
leşmektedir. Bu rivayetler arasında Ömer *RadiyAllahu Anh* ve
Ziyâd b. Hadîr'in “Müslümandan da zimmiden de almıyordu...”
şeklindeki rivayet de yer almaktadır.

Ancak bu konu hakkında bize ulaşan bütün hadisler ve sa-
habe sözleri incelendiği zaman kesinlikle aralarında çelişkinin
olmadığı görülür. Rivayetlerde kınanan ve alan hakkında da
çok sert ifadelerin kullanıldığı meks, Müslümanlardan haksız

---

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

yere alınan şeylerle alakalıdır. Yani ticaretlerinden uşûr alınması veya dışarıdan getirdikleri mallardan 1/40'tan daha çok miktarda alınan paralar kastedilmektedir. Müslümanın uşûr ödemesi gerekmediği gibi zekâtın dışında ticaret mallarından ödemeleri gereken başka farz da yoktur. Müslümanların mallarından ancak kırkta bir vermeleri gerekir. Bu ise ne vergidir ne de uşûrdur. Böylece İbni Ömer'in ve Ziyâd b. Hadîr'in rivayetlerinden neyin kastedildiği anlaşılmaktadır. Ömer *RadiyAllahu Anh*, Müslümanlardan uşûr değil ancak zekât alıyordu. Zekâtın miktarı ise onda bir değil kırkta birdir.

Zimmilere gelince: Zimmilerden de 1/10 (uşûr) alınmıyor tam tersine 1/20 oranında vergi alınıyordu. Zimmilerden alınan bu oran, Irak, Şam ve Mısır'ın fethi esnasında Ömer b. Hat-tab *RadiyAllahu Anh* zamanında, zimmilerle yapılan barış anlaşmasında yazılmış bulunan şartlardan birisi gereğince alınmaktadır. Bu nedenle haram olan ve alan hakkında çok şiddetli kınamaların yapıldığı meksten kasıt haksız yere alınan paralardır. Bu paranın Müslümandan, zimmiden ya da daru'l-harb halından alınması arasında fark yoktur. Sözleşmede yazılı olan miktarın üstünde veya ülkelerine gittiklerinde tüccarlarımızdan aldıkları gümrük vergisinin üstünde vergi alındığı zaman haksız vergi alınmış sayılır.

Bu çelişkileri gideren sahabe sözleri de vardır. Ebu Ubeyd *Kitabü'l-Emvâl*'de âşir konusunu işlerken bu konuda merfu hadisleri de zikreder ve şöyle der:

“O, zekâtı hak ölçüsüne göre almayan kimsedir.”

Ebu Ubeyd bu ifadeyi daha da açıklar ve şunları söyler:

“Zekât alırken alınması gerekenden daha fazla bir miktar aldığı zaman alınan fazla miktarı haksız yere almış olur.”

Devamında şöyle der:

“İbni Ömer’e ‘Ömer’in Müslümanlardan öşür aldığını biliyor musun? diye sorulduğunda dedi ki: Hayır, böyle bir şey bilmiyorum.”

İbni Ömer, bu ifadesi ile Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın, şer'an belirlenmiş zekât miktarından daha fazla zekât aldığını bilmediğini ifade ettiğini görüyoruz. Zekât alma ifadesi geçmediği hâlde İbni Ömer, bunun dışında bir başka şeyi nasıl kastetmiş olabilir? Zira Ömer *RadiyAllahu Anh* ve diğer halifeler ödeme vakti geldiği zaman zekâtı alıyorlardı. İbni Ömer'in görüşü de onlara ödendiği şeklindedir. Ebu Ubeyd devamla şu açıklamaları yapar:

“Ziyâd b. Hadîr’e sorulan soru karşısında söylediği ‘Biz ne Müslümandan ne de aramızda anlaşma bulunan kimselerden uşûr almıyorduk.’ şeklindeki söz de böyledir. Ziyâd b. Hadîr bu sözle şunu kastetmektedir: Biz Müslümanlardan 1/40, zimmlilerden 1/20 alıyorduk. Nitekim Ziyâd b. Hadîr'den gelen diğer rivayetlerde bu husus açıkça ifade edilmektedir.”

Ebu Ubeyd zimmlilerden uşûr almanın kendisini şüphelendirdiğini söyler. Kendi kendisine *“Onlar Müslüman değiller ki onlardan zekât alınabilsin. Harb ehlinde de değiller ki Müslümanlardan aldıkları kadar onlardan vergi alınsın?”* diye sorar. Ardından da şöyle der: *“Bu rivayetleri iyice düşündüm, inceledim ve araştırdığımda adam başına alınan cizye ve arazilerden alınan haracın dışında rivayetlerde geçtiği şekilde Ömer'in onlarla sulh yaptığını gördüm.”*¹

Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın, Osman b. Huneyf'i Irak'a göndermesi ile ilgili olarak Katâde'nin Ebu Muclez'den rivayet ettiği uzun bir hadiste geçen şu ifadeler de bunu desteklemektedir:

[وَجَعَلَ فِي أَمْوَالِ أَهْلِ الدِّمَةِ الَّتِي يُخْتَلَفُونَ بِهَا مِنْ كُلِّ عَشْرِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا وَجَعَلَ]
“Farklı konumlardaki zimmlilerin mallarına her

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

yirmi dirhemde 1 dirhem ve adam başı da cizye vermeleri şartı konuldu.”

Devamında şöyle dedi:

“Bu ifadede, zimmi tüccarların mallarından vergi almanın onlarla yapılan sözleşme gereği olduğunu ve bugün dahi bunun Müslümanların hakkı olduğunu düşünüyorum.”

Malik b. Enes’in söylediği şu ifade de böyledir:

[إِنَّمَا صُوِّلِحُوا عَلَى أَنْ يَبْرُوا بِبِلَادِهِمْ فَإِذَا مَرُّوا بِهَا لِلتَّجَارَةِ أَجَذَ مِنْهُمْ كَلَّمَا مَرُّوا]
“Onlarla ülkelerinde kalmaları üzere anlaşma yapıldı. Ticaret amacıyla ülkemize uğrayacak olmaları hâlinde her uğrayışlarında mallarından vergi alınır.”

Böylece rivayetler arasında herhangi bir çelişkinin olmadığı netleşmektedir. Rivayetlerde yasaklanan meks haksız yere alınan vergidir.

Buraya kadar yapılan açıklamalara göre, Müslüman tüccarların sınır ötesi ticaretlerinden 1/40 zekât alınır. Nakit konumunda olduklarından ticaret mallarının zekâtı nakitlerin zekâtı gibidir. Nakitler için farz olan zekât miktarı ise 1/40’tır. Dolayısıyla ticaret mallarının zekâtı da 1/40’tan fazla ya da ek-sik olamaz. Çünkü zekât, Allahu Teâlâ’nın Kur’an-ı Kerim’de zikrettiği sekiz sınıfa verilmek üzere Müslümanın malında bulunan bir haktır. Toplanan zekât, Zekâtlar Divanı’na konur ve belirlenen yerlere harcanır.

Sınır ötesi ticaretleri nedeniyle zimmi tüccarların ticaretlerinden Ömer b. Hattab *RadiyAllahu Anh* zamanında yapılan ittifak ve barış anlaşmalarına göre 1/20 vergi alınır. Geçmişte olduğu gibi bugün de ehli kitap veya diğerleri ile yeni anlaşmalar yapıldığı zaman onların ticaretlerinden alınacak vergi miktarı yeniden belirlenir. Bu miktar 1/10, 1/30, 1/40, 1/20 oranla-

rında olabileceği gibi bundan daha az veya çok olabilir. Anlaşma yapıldıktan sonra ise anlaşma gereğince hareket etmek gereklidir.

Daru'l-harb halkının sınır ötesi ticaret mallarından ise mütekebiliyet esasına göre uşûr alınır. Bizim tüccarlarımızdan aldıkları gibi biz de aynı şekilde az ya da çok onlardan vergi alırız. Ömer *RadiyAllahu Anh* ve sonraki halifeler döneminde ülkelere ticaret için gittiklerinde daru'l-harb sayılan ülke yönetimleri Müslüman tüccarlardan 1/10 vergi alıyorlardı. Bu nedenle daru'l-harb halkının aldığı öşrün aynısı mütekebiliyet esasına göre onlardan da alınır. Ziyâd b. Hadîr'den:

أَوَّلُ مَنْ بَعَثَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَلَى الْعُشُورِ أَنَا قَالَ فَأَمَرَنِي [أَنْ لَا أَقْبِشَ أَحَدًا وَمَا مَرَّ عَلَيَّ مِنْ شَيْءٍ أَحَدْتُ مِنْ حِسَابِ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا وَاجِدًا مِنْ الْمُسْلِمِينَ وَمِنْ أَهْلِ الدِّمَةِ مِنْ كُلِّ عَشْرِينَ وَاجِدًا وَمِمَّنْ لَا دِمَّةَ لَهُ الْعَشْرَ] “Ömer’in gönderdiği ilk âşir benim. Ömer bana herhangi bir kimseyi araştırmamamı, bana getirilen Müslümanların ticaret mallarından her kırk dirhemde 1 dirhem, zimmilerden her yirmi dirhemde 1 dirhem ve bu iki grubun dışındakilerden de on dirhemde 1 dirhem almamı emretti.”¹

Enes b. Malik'ten:

بَعَثَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَلَى الْعُشُورِ وَكَتَبَ لِي عَهْدًا أَنْ [أَخَذَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ مِمَّا اخْتَلَفُوا فِيهِ لِتِجَارَاتِهِمْ رُبْعَ الْعَشْرِ وَمِنْ أَهْلِ الدِّمَةِ نِصْفَ الْعَشْرِ وَمِنْ أَهْلِ الْحَرْبِ الْعَشْرَ] “Ömer b. Hattab beni uşûr toplamak için gönderdiğinde bana bir emirname yazdı ve Müslümanların farklı alanlardaki ticaretlerinden 1/40, zimmilerden 1/20, harbîlerden de 1/10 oranında almamı emretti.”²

Ebu Musa el-Eşari Ömer *RadiyAllahu Anh*'a yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:

¹ Ebu Yusuf el-Harâc'da zikretti.

² Ebu Yusuf rivayet etti.

[أَنْ تَجَارًا مِنْ قِبَلِنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَأْتُونَ أَرْضَ الْحَرْبِ فَيَأْخُذُونَ مِنْهُمْ الْعَشْرَ قَالَ] *“Bizim tarafımızdan Müslüman tüccarlar daru'l-harbe gittiklerinde ticaret mallarından 1/10 oranında vergi alıyolarlar. (Bunun üzerine Ömer) Müslüman tüccarlardan aldıkları gibi sen de onlardan aynı miktarda vergi al, diye yazdı.”*¹

Harb ehlinden olan ve deniz ötesinde yaşayan Menbic halkı Ömer *RadiyAllahu Anh'a* yazdıkları mektupta şöyle diyordu:

[دَعْنَا نَدْخُلُ أَرْضَكَ تَجَارًا وَتَعَشْرُنَا قَالَ فَشَارَ عُمَرُ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ؛ فَأَشَارُوا عَلَيْهِ بِهِ] *“Tüccar olarak toprağına girebilmeniz için bize izin ver ve bizden onda bir vergi al. Bunun üzerine Ömer, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in ashabi ile istişare yaptı ve onlar Ömer'e vergi almasının uygun olacağını söylediler.”*

Böylece harbîlerden alınacak uşûrun miktarı, bizim tüccarlarımızdan alacakları miktarda müteakabiliyet esasına göre aynı olacaktır. Ancak, günümüzde bazı devletlerle yeni ittifaklar yapılarak bizim tüccarlarımızdan alacakları gümrük vergisi miktarının belirlenecek olması hâlinde bizim de onların tüccarlarından sözleşmede belirtilen miktarda gümrük vergisi almamız gerekir. Bundan daha fazla almamız caiz olmaz.

Hem harbîlerden hem de zimmilerden alınan uşûr, Müslümanlar için fey sayılır ve hazinede Fey ve Harac Divanı'na (fonuna) konur. Cizye ve haracın harcandığı yerlere harcanır.

Zimmilerden ve harbî tüccarlardan alınacak uşûrun miktarı halifenin emrine bırakılır. Yapılan veya yapılmakta olan barış anlaşmaları çerçevesinde muamele bi'l-misl kaidesine göre halifenin uşûr miktarını artırma ve azaltma hakkı vardır. İslâm'ın, Müslümanların ve davayı taşımanın maslahatına uygun düşecek bir şekilde, harbîlerin Müslüman tüccarlara uyguladıkları

¹ Ebu Yusuf rivayet etti.

gibi uygulama yapılarak harbîlerden uşûr alınır. Abdullah İbni Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir:

كَانَ عَمْرٌ يَأْخُذُ مِنَ النَّبْطِ مِنَ الزَّيْتِ وَالْحِنْطَةِ نِصْفَ الْعُشْرِ لِكَيْ يَكْثُرَ الْحَمْلُ إِلَى [الْمَدِينَةِ وَيَأْخُذُ مِنَ الْقَطْنِيَّةِ الْعُشْرَ] *“Medine’ye daha fazla zeytinyağı ve buğday gelmesi için Ömer Nebatilerin getirdikleri buğday ve zeytinyağından 1/20, kumaştan ise 1/10 oranında uşûr alırdı.”*¹

Uşûr Nelerden ve Ne Zaman Alınır?

Ticaret malının türü ne olursa olsun ticari amaçla elde bulundurulmuş mallar, hayvanlar, bitkiler veya meyvelerin tamamından uşûr alınır. Ticaret malları kapsamı dışında kalan mallardan uşûr alınmaz. Kişinin şahsi elbiselerinden, kullandığı alet ve edevattan ve yiyeceğinden uşûr alınmaz. Ancak kişi, beraberinde taşımakta olduğu malların ticaret için olmadığını iddia eder fakat benzeri eşyaların ticaret için kullanıldığı biliniyorsa delille ispatlamadıkça sözüne güvenilmez.

Zimmi ve harbî tüccarların dışarıdan ancak ticaret amacı ile ithal ettikleri mallarından uşûr alınır. Zimmilerin ve harbîlerin ülke içerisinde yaptıkları ticaretlerinden uşûr alınmaz. Ancak, yapılan sulh veya ticaret anlaşmalarında içeride yapacakları ticaretlerinden de uşûr alınacağına dair bir şart konulmuşsa uşûr alınır. Çünkü onların zekât vermeleri gerekmez. Zimmilerin içeride adam başı cizye ödemeleri ve arazileri için de harac ödemeleri dışında mali yükümlülükleri yoktur. Ancak, zimmi-lerle yapılan barış sözleşmelerinde, ordu beslemeleri ve Ömer ahitnamesinde (el-Uhdetü'l-Ömeriyye)² olduğu gibi Müslü-

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

² Hicri 18 yılının Rabiulevvel ayında Ömer (Allah ondan razı olsun) tarafından Kudüs patriği Sophronios'a verilmiş olup, Kudüs'ün hakimi İslâm otoritesi ile buralarda yaşamakta olan Hristiyanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, Hristiyanların haklarını ve sorumluluklarını içeren bir misakur, ahitnamedir. İbnü'l-Cevzi, Taberi ve İbni Asakir kitaplarında bu ahitnameye yer vermişlerdir. Ayrıca bu ahitnameye ait metin 1953 yılında Kudüs Ortadoks kilisesi patriği tarafından da yayınlanmıştır. İbnü'l Kayyim el-

manları misafir etmeleri şeklinde şartlar varsa sözleşme gereğini yerine getirmek mecburiyetindedirler. Harbîlerle yapılacak muamelede mutlak surette müteakabiliyet esasına, sözleşme metinlerine ve harbîlerin daru'l-İslâm'a girişleri için konulan izin şartlarına bağlı kalmak gereklidir. İçeride yapacakları ticaretleri ile ilgili sözleşmede herhangi bir şey varsa onlardan vergi alınır, aksi hâlde herhangi bir şey alınmaz. Müslümanların mallarından ve ticaretlerinden ise zekât alınır.

Tacir bir yıl içerisinde bir kereden daha fazla âşire uğrayacak olursa tek maldan yalnızca bir defa uşûr alınır. Ziyâd b. Hadîr'den dedi ki:

أَنَّ أَبَاهُ كَانَ يَأْخُذُ مِنْ نَصْرَانِيٍّ فِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّتَيْنِ فَأَتَى عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ عَامِلَكَ يَأْخُذُ مِنِّي الْعَشْرَ فِي السَّنَةِ مَرَّتَيْنِ فَقَالَ عُمَرُ لَيْسَ ذَلِكَ لَهُ إِنَّمَا لَهُ فِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةٌ ثُمَّ أَنَاهُ فَقَالَ أَنَا الشَّيْخُ النَّصْرَانِيُّ فَقَالَ عُمَرُ وَأَنَا الشَّيْخُ الْحَنِيفُ قَدْ [كَتَبْتُ لَكَ فِي حَاجَتِكَ] *“Babası bir Hristiyandan yılda iki defa uşûr alıyordu. Hristiyan, Ömer b. Hattab'a gelerek 'Ey müminlerin emîri! Amilin benden yılda iki kere uşûr alıyor.' dedi. Bunun üzerine Ömer: Onun böyle yapmaya hakkı yoktur. Yılda ancak bir kere uşûr alma hakkı vardır. Daha sonra Hristiyan Ömer'e gelerek şöyle dedi: 'Ben (daha önce sana gelip şikâyette bulunan) yaşlı Hristiyanım.' Bunun üzerine Ömer, 'Ben de hak din üzere olan bir yaşlıyım. Şikâyetin hakkında Ziyâd b. Hadîr'e mektup yazdım,' dedi.”*¹

Zimmi veya harbî tüccarın birinci seferi dışında farklı ticaret malları ile giriş çıkışları tekrar ederse tıpkı Müslüman tara-

---

Cevzî'nin *Ahkâmu ehlî'z-Zimme* isimli eserinde bu ahitnamenin içeriği ile ilgili madde-lerden bazıları şunlardır: “Şehirlerinde ve çevresinde kilise, manastır, tapınak yapmayacaklar, yıkılanları yenilemeyecekler. Herhangi bir Müslüman'ın kiliselerinde üç gece konaklamalarına izin verecekler ve onları doyuracaklar ve buna engel olmayacaklar. Casus barındırmayacaklar, Müslümanlara karşı gizli işler çevirmeyecekler, âyinlerini açıkta yapmayacak, akrabalarından Müslüman olmak isteyenlere engel olmayacaklar, kıyafetlerinde Müslümanlara benzemeyecekler ve Müslümanların künyelerini kullanmayacaklar, kılıç taşımayacaklar, içki satmayacaklar...vs. (Müt. Notu)

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

findan yapılan sınır ötesi her ticaretten zekât alındığı gibi yaptığı her yeni ticaret için ayrıca uşûr alınır. Eğer Müslüman yaptığı ticaretin zekâtını verdiğini söylerse yemin ederek bunu doğrulaması ya da yaptığı ticaretin zekâtını ödediğine dair bir belge göstermesi istenir. Zira zekât yılda bir kere farzdır. Zekâti ödenmeyen her bir ticaretten kırkta bir zekât alınır.

Müslüman bir tüccarın yaptığı ticaret nisab miktarına ulaşıyor ve üzerinden de bir yıl geçmişse yani ticaretinin değeri yirmi miskâl altına ulaşıyorsa bugünkü ölçü ile 85 gram altın miktarına veya 200 dirhem gümüşe yani 595 gram gümüş miktarına ulaşıyorsa 1/40 zekât alınır. Malının değeri, zekât içeren nisab miktarına ulaşmadıkça herhangi bir şey alınmaz. Ancak harbî ya da zimminin taşımakta olduğu malın miktarı az da olsa çok da olsa her maldan uşûr alınır.

Âşirin işi çok hassas bir iştir. Çünkü âşir, insanlara zulmetmek, aldatılmak, aldatmak ve rüşvet almakla karşı karşıyadır. İnsanlara zulmetmemesi, kötü muamele yapmaması veya alınması gerekenden daha fazla mal almaması, harama götürücü olaylar karşısında zafiyet göstermemesi, rüşvet almaması ve tüccarlarla bu türden ilişkiye kolaylıkla girmemesi için âşirin takvalı, ihlaslı kimselerden olması gerekir. Zira âşir rüşvet alırsa veya alınması gerekenden daha az alırsa beytülmalda Müslümanların hakkı kaybolmuş olur. Bu nedenle âşir sürekli kontrol altında tutulmalıdır. Bir kötülüğü görüldüğü anda hemen cezalandırılması, ikaz edilmesi ya da azledilmesi gerekir.

YÖNETİCİLER VE DEVLET MEMURLARININ HIYANET EDEREK ELDE ETTİKLERİ MALLAR, KANUN DIŞI YOLLARLA ELDE EDİLEN MALLAR VE PARA CEZALARI

Emanete ihanet edilerek elde edilen mal (malu'l-ğulûl), vali, amil ve diğer devlet memurlarının insanlara ya da devlete ait mallardan kanun dışı yollarla elde ettikleri mallardır. Zira onların devlet tarafından kendileri için belirlenen maaş veya tazminatlar dışında bir şey almaları helal değildir. Devletin veya fertlerin mallarından zorla, otoriteyi ya da memurluk sıfatlarını kullanarak alınan her mal hıyanet ve haram sayılır. Dolayısıyla da mülk edinilemez. Çünkü kanun dışı yollarla kazanılmıştır. Kimlerden alındığı bilindiği zaman sahiplerine iade edilmesi gerekir. Sahibi bilinmediği zaman haksız kazanç elde eden devlet görevlilerinin malı müsadere edilir ve beytülmalâ konur. Allahu Teâlâ ayette şöyle buyurmaktadır:

[وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ] **“Kim (emanete) hıyanet ederse kıyamet günü hainlik ettiği şey ile gelir.”**¹

Muaz b. Cebel'den:

بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ فَلَمَّا سِرْتُ أَرْسَلَنِي فِي أَثَرِي فَرُدِدْتُ [فَقَالَ أَتَدْرِي لِمَ بَعَثْتُ إِلَيْكَ لَا تُصِيبَنَّ شَيْئًا بَعْدِي إِذْنِي فَإِنَّهُ غُلُوبٌ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ] **“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem beni Yemen'e gönderdi. Yola çıktığımda peşimsıra bir adam göndererek beni geri çağırdı ve bana 'Sana niçin haber gönderdiğimi biliyor musun? Benden izinsiz sakın bir şey alma! Çünkü o, ihanettir. Kim ihanet ederse kıyamet gününde ihanet ettiği ile gelir. İşte bunları söylemek için seni çağırttım. Artık vazifene dönebilirsin.' dedi.”**²

Ebu Mesud'dan:

¹ Âl-i İmran Suresi 161

² Tirmizi, Ahkâm, 8

بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاعِيًا ثُمَّ قَالَ انْطَلِقْ أَبَا مَسْعُودٍ لَا أَلْفَيْتَكَ [يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَجِيءُ عَلَى ظَهْرِكَ بَعِيرٌ مِنْ إِبِلِ الصَّدَقَةِ لَهُ رُغَاءٌ قَدْ غَلَّتَهُ قَالَ إِذَا لَا أَنْطَلِقُ] قَالَ إِذَا لَا أَكْرَهُكَ *“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem beytül-mala ait gelirleri toplamak için beni görevlendirdi, ardından da bana, ‘Haydi kalk ve işine git. Ancak, kıyamet günü hıyanet ederek aldığın sırtında böğürmekte olan zekât de-velerinden biri ile seni görmek istemiyorum.’ dedi. Bunun üzerine ben ‘Öyleyse ben bu işi yapmak istemiyorum.’ dedim. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem ‘Öyleyse ben de seni zorlamıyorum.’ dedi.”*¹

Vali, amil ve devlet memurlarının kanun dışı kazanç yolları şunlardır:

Rüşvet

Rüşvet; karşılıksız olarak yerine getirilmesi gereken insanların işlerinden herhangi birinin yerine getirilmesi için vali, amil, kadı ve herhangi bir devlet memuruna ödenen her türlü paraya, mala denir. Her ne türden olursa olsun, az ya da çok olsun, hangi yolla ve hangi muamelelerle ödenirse ödensin rüşvetin tümü haramdır. Ebu Davud, Ebu Hureyre’den Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in şu hadisini rivayet eder:

[لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الرَّاشِي وَالْمُرْتَشِي فِي الْحُكْمِ] *“Yönetimde bulunup rüşvet alana da verene de Allah lanet etmiştir.”*²

Tirmizi, Abdullah b. Amr’dan şu hadisi rivayet eder:

[لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الرَّاشِي وَالْمُرْتَشِي] *“Allah, rüşvet alana da verene de lanet etmiştir.”*³

Ahmed b. Hanbel, Sevbân’dan şu hadisi rivayet eder:

¹ Ebu Davud, Kitâbu’l-Harac ve’l-imâra

² Ebu Davud rivayet etti.

³ Tirmizi rivayet etti.

لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّاشِيَّ وَالْمُرْتَشِيَّ وَالرَّائِشَ يَعْنِي الَّذِي يَمْشِي [بَيْنَهُمَا] **“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem rüşvet alana, verene ve her ikisi arasında aracılık yapana lanet etti.”**¹

Bu hadisler rüşvetin kesinlikle haram olduğu hakkında açık naslardır.

Rüşvet, karşılıksız olarak yerine getirilmesi gereken bir işi yaptırmak için veya yapılması gereken bir işi yaptırmamanın karşılığı olarak ya da devletin yapılmasını yasakladığı bir işi yaptırmak için alınabilir. Yapılan işin bir fayda sağlaması veya bir zararı ortadan kaldırması, hak ya da batıl olması arasında herhangi bir fark yoktur. Rüşvet yoluyla kazanılan her mal haramdır, mülk edinilemez. Bunların müsadere edilerek beytül-mala konması gerekir. Çünkü kanun dışı bir yolla kazanılmıştır. Dolayısıyla rüşveti alanın, verenin ve aralarında aracılık yapan kimsenin cezalandırılması gerekir.

Hediyeler ve Bağışlar

Vali, amil, kadı ve devlet memurlarına hediye ya da bağış yolu ile verilen her mal rüşvet gibidir. Vali, amil, kadı veya herhangi bir devlet memurunun bunları alması helal değildir. Hediye verenin ya da bağışta bulunan kimsenin ileriye yönelik olarak gerçekleştirmek istediği bir çıkarı olmasa hediye veya bağış vermezdi. Çünkü hediye veya bağış ileride gerçekleştirilecek bir iş için atılan bir adamdır, hazırlıktır. Vali, amil, kadı ve devlet memurlarına verilen hediye ve bağışlar hıyanet sayılır. Hıyanet eden kimse ise cehennemdedir. Hediye ve bağışları kabul etmenin yasaklığı konusunda Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'den gelen sarîh rivayet vardır. Buhari ve Müslim, Ebu Humeyd es-Sâidî'den şu hadisi rivayet eder:

اسْتَعْمَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا مِنْ بَنِي أَسَدٍ يُقَالُ لَهُ ابْنُ الْأَتَيْبَةِ عَلَى [صَدَقَةٍ فَلَمَّا قَدِمَ قَالَ هَذَا لَكُمْ وَهَذَا أَهْدِي لِي فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُنْبَرِ

¹ Ahmed b. Hanbel rivayet etti.

فَحَمَدَ اللَّهُ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ مَا بَالُ الْعَامِلِ نَبَعْتُهُ فَيَأْتِي بِهَذَا لَكَ وَهَذَا لِي فَهَلَا جَلَسَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ وَأُمِّهِ فَيَنْظُرُ أُبْهَدَى لَهُ أُمٌّ لَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَأْتِي بِشَيْءٍ إِلَّا جَاءَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَحْمِلُهُ عَلَى رَقَبَتِهِ إِنْ كَانَ بَعِيرًا لَهُ رُغَاءٌ أَوْ بَقْرَةٌ لَهَا حُورٌ أَوْ شَاةٌ تَنْعُرُ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ حَتَّى رَأَيْنَا عَفْرَتِي إِبْطِيهِ أَلَا هَلْ بَلَعْتُ ثَلَاثًا *“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem Beni Esed kabilesinden İbnü'l-Etebiyye adındaki bir adamı zekât toplamak üzere görevlendirdi. Adam geri döndüğünde ‘Bu sizin, bunlar da bana hediye edilenlerdir.’ dedi. Bu söz üzerine Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem ayağa kalktı ve minbere çıktı. Allah’a hamdü senadan sonra şöyle dedi: ‘Gönderdiğimiz amile ne oluyor ki geri döndüğünde ‘Şunlar sizindir ve şunlar da bana hediye edilenlerdir.’ diyor. Anasının ya da babasının evinde otursaydı bunlar kendisine hediye edilir miydi, edilmez miydi? Muhammed’in canını elinde bulundurana yemin olsun ki sizden kim haksız birşey alırsa mutlaka onu boynunda taşır olduğu hâlde kıyamet gününde gelir. Eğer haksız yere aldığı şey deve ise böğürecek, sığır ise möleyecek, koyun ise mele-yecek.’ Sonra koltuk altlarındaki beyazlık gürünesiye kadar ellerini havaya kaldırarak: ‘Allah’ım tebliğ ettim mi?’ dedi ve bu sözü iki kere tekrarladı.”*¹

Bu açıklamalara göre vali, amil, kadı veya diğer devlet memurlarına hediye ya da bağış yoluyla verilen her mal haram kazanç olup mülk sayılmaz. Hediye ya da bağış alan devlet memurlarından bu malların toplanarak Müslümanların beytulmalına konması gerekir. Çünkü bunlar gayrimesru yolla elde edilen bir kazançtır.

Zorla ya da Otorite Gücü ile Elde Edilen Mallar

Bunlar vali ve amil gibi yöneticilerin, yakınlarının ya da devlet memurlarının, devlete ait mallardan, arazilerden ya da insanların mallarından ve arazilerinden makam ve mevki gücünü kullanarak zorla elde ettikleri mallardır. Devlete veya insanlara

¹ Buhari, Müslim rivayet ettiler.

ait mallara ve arazilere herhangi bir yolla el koymak suretiyle sahip olmak haram kazanç sayılır ve mülk edinilemez. Çünkü bu kazanç gayrimeşru yolla elde edilmiş kazançtır. Her ne yolla olursa olsun devlete veya insanlara ait mallara haksız yere el koymak zulümdür. Zulüm ise haramdır. Kıyamet gününün karanlıklarından biridir. Aynı zamanda bu türden mal edinmek ihanettir, ihanet eden kimse ise cehennemdedir. Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

“Kim haksız yere bir arazi elde ederse kıyamet günü elde ettiği arazi ile birlikte yedi kat yerin dibine gömülür.”¹

Bu konuda gelen bir başka rivayet ise şöyledir:

“Kim zulmederek bir karış araziyi alırsa aldığı arazi kıyamet günü yedi kat olarak onun boynuna dolandır.”²

Aişe *RadiyAllahu Anhâ*'dan, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

“Her kim haksız yere bir karış yere sahip olursa Allah onu yedi kat olarak boynuna dolar.”³

İnsanlara ait mülklerden herhangi bir şekilde haksız yere el konulan malların sahibi bilinirse sahibine iade edilmesi gerekir. Sahibi bilinmezse beytülmal konması gerekir. Ancak, el konulan mülkler devlete ait ise doğrudan doğruya hiç tereddütsüz beytülmal konur. Tıpkı Ömer b. Abdülaziz'in yaptığı gibi. Ömer b. Abdülaziz halife olduğu zaman Ümeyye oğullarının otorite gücü ile devlete veya insanlara ait mallardan el koydukları malların tamamını Müslümanların beytülmalına

¹ Buhari, Mezalim 13

² Buhari, Mezalim 13

³ Müttefekun aleyh

koydu. Ancak sahibi bilinenleri sahiplerine iade etti. Otorite gücünü kullanmak suretiyle gayrimeşru bir yolla elde ettikleri ve mülk edinilmesinin de caiz olmadığı için Ümeyye oğullarının ellerindeki tüm iktâları, onlara bağlanan maaşları, el koydukları tüm malları, ellerinden aldı. Bu işleme önce kendinden başladı. Bütün mallarından, mülklerinden, bineklerinden, kullandığı kokularından vazgeçip tamamını 23.000 dinara satarak bu parayı beytülmalaya koydu.

Komisyon ve Aracılık Ücreti

Aracılık ücreti ve komisyon, vali, amil ve devlet memurlarının yabancı ve yerli şirketlerle veya fertlerle yapılan iş anlaşmaları karşılığı olarak ya da devletle bu tür gruplar arasındaki taahhüt işlerine karşılık olarak aldıkları mala/paraya denir. Bu tür yollarla kazanılan her mal ihanet sayılır ve haramdır. Mülk edinilemez. Bu yolla mülk sahibi olanların ellerinden mülkleri alınarak Müslümanların beytülmalına konması gerekir. Çünkü bu yolla elde edilen kazanç gayrimeşru bir kazançtır. Muaz b. Cebel'den şöyle rivayet edilmiştir:

بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ فَلَمَّا سِرْتُ أَرْضَ سَلَةَ فِي أَثَرِي فَرُدِدْتُ [فَقَالَ أَتَدْرِي لِمَ بَعَثْتُ إِلَيْكَ لَا تُصِيبَنَّ شَيْئًا بَعْدَ إِذْنِي فَإِنَّهُ غُلُوبٌ وَمَنْ يَغْلِبْ يَأْتِ بِمَا غَلَبَ] [يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِهَذَا دَعَوْتُكَ فَأَمْضِ لِعَمَلِكَ] **“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem beni Yemen'e gönderdi. Yola çıktığımda peşimsıra bir adam göndererek beni geri çağırdı ve bana 'Sana niçin haber gönderdiğimi biliyor musun? Benden izinsiz sakın bir şey alma! Çünkü o ihanettir. Kim ihanet ederse kıyamet gününde ihanet ettiği ile gelir. İşte bunları söylemek için seni çağırttım. Artık vazifene dönebilirsin.' dedi.”**¹

Fertler ya da şirketler tarafından vali, amil ve diğer devlet görevlilerine verilen komisyonlar, devletin bilgisi dışında gizlice verilmektedir. Bunlar rüşvet gibidir. Devletten ihale almak, birtakım projeleri gerçekleştirebilmek ve anlaşma yapabilmek

¹ Tirmizi, Ahkâm, 8

için vali, amil ve diğer devlet görevlilerine verilen bu komisyonlar, devletin ya da ümmetin çıkarları için değil kişisel çıkarlarını gerçekleştirmek için verilir.

İhtilas (Zimmete Para Geçirmek)

İhtilas; vali, amil ve diğer devlet memurlarının buldukları görevle ilgili işleri yürütmek, devlete ait inşaatlar yaptırmak veya yatırımlarda bulunmak gibi devlet işlerinin yürütülmesi için tasarruf yetkisine sahip oldukları devlet mallarını zimmetlerine geçirmeleridir. Posta, telefon, telgraf ve ulaştırma hizmetlerinde çalışan memurların sahtekârlık, aldatma ve hile yoluyla belirlenenden daha fazla miktarda insanlardan aldıkları ücretler de ihtilas kapsamına girer. Devlet mallarından veya gafil olmalarından faydalanmak ve aldatmak suretiyle insanlardan alınarak zimmete geçirilen bu malların tamamı haramdır ve mülk edinilemez. Bunlar da ihanet kapsamına girdiğinden müsadere edilerek söz konusu kazançların beytülmalâ konması gerekir.

Ömer *RadiyAllahu Anh*, vali ya da amillerinin hâllerinden şüphelendiği zaman kendileri hakkında belirlenmiş olan rızıklarından fazlasını onlardan alır ya da mallarını yarıya bölerdi. Görevlendirmeden önce de dönmelerinden sonra da vali ve amillerin mal varlıklarını sayardı. Vali ve amillerde görevden döndüklerinde sayılı olan mal varlıklarından daha fazla mal olduğunu görür veya şüphelenirse mallarını müsadere eder ya da bölerek onlardan aldığını beytülmalâ koyardı.

Ömer *RadiyAllahu Anh*, mal varlıklarının kaynağı hakkında valilerinden şüphelendiği zaman azletme zarureti olmasa da onları işte böyle muhasebe ediyordu. Abdurrahman b. Abdullah Ebu'l-Kâsım el-Mısırî (Ölümü: H. 257) *Futûh-u Mısır ve'l Mağrib* isimli kitabında şu ifadelere yer vermektedir:

“Ömer, beraberindeki bir mektupla Muhammed b. Mesleme'yi Amr b. el-As'a gönderdi. Mektupta şöyle yazdı: 'Malını bölmesi

için Muhammed b. Mesleme el-Ensârî'yi sana gönderiyorum. Malını ona arzet. Ves'selâm...' Sonra Amr malını getirdi ve o malı böldü ardından da İbni Mesleme geri döndü. Amr b. As ise vali olarak kaldı...' ”

Aynı kaynakta, Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın Bahreyn valisi olan Ebu Hüreyre'yi 12.000 dirhem tutarında cezalandırmasının ardından bir kere daha onun orada çalışmasını istediği, Ebu Hüreyre'nin ise bunu reddettiği ifade edilmektedir. Yine aynı kaynakta Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın, Hımıs'ta olan Numân b. Beşîr'in malını böldüğü belirtilmektedir. Bunun bir benzerini Ebu Süfyan'a karşı yapmıştır. El-Akdü'l-Ferîd'de (1/46) Zeyd b. Eslem'in babasından aktardığına göre olay şöyledir:

“Dedi ki: Şam'da bulunan Muâviye Ömer b. Hattab'a para ve demirden bukağı gönderdi. Babası Ebu Süfyan'a da bunu -demir bukağıyı, kelepçeyi- Ömer'e vermesini yazdı. Ömer'e yazdığı mektupta ise şöyle diyordu: Rum kalelerinde demirlerle bağlanmış Müslüman esirlerden bir topluluk buldum. Müminlerin emîrinin görmesi için de bunun bir kısmını gönderiyorum. Bundan önce Araplar bir ip ile bu işi yapıyorlardı. (Cerir 'veya bilek kelepçeleri' dedi.) Elçi yola çıktı ve beraberindeki para ve kelepçelerle Ebu Süfyan'ın yanına vardı. Dedi ki: Ebu Süfyan elçinin getirdiği kelepçelerle Ömer'in yanına gitti, fakat parayı kendisine ayırdı. Mektubu okuyan Ömer: Para nerede Ebu Süfyan? diye sorunca, Ebu Süfyan: Borcum vardı ve yardıma muhtaçtım. Beytülmalda bizim de hakkımız var. Şayet bizim için de birşeyler çıkartırsan onunla bunu takas yapmış, ödemiş oluruz. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: Para gelinceye kadar onu kelepçeleysin. Dedi ki: Ebu Süfyan, parayı getirecek birisini gönderdi. Bunun üzerine de Ömer onu serbest bıraktı. Dedi ki: Elçi Muaviye'ye gelince ona: Müminlerin emîrinin demir kelepçelerden hoşlandığını gördün mü? Dedi ki: Evet, demir kelepçe hoşuna gitti, onu babanın bileklerine vurdu. Dedi ki: Niçin? Dedi ki: Demir kelepçeleri getirdi fakat parayı getirmeyip kendisine ayırdı. Dedi ki: Evet,

vallahi. Ebu Süyfan'ın yerinde Hattab'ın babası olsaydı ona dahi aynı şeyi yapardı."

Ömer *RadiyAllahu Anh* hem adalet hem de parasal olarak hakkın ortaya çıkması için valileri işte böyle muhasebe ederdi.

Vali, amil ya da herhangi bir devlet görevlisinin gayrimeşru bir yoldan elde ettikleri her mal beytülmalaya aittir ve beytülmalın gelirlerinden sayılır. Aynı şekilde fertlerin şer'an yasak olan yollardan herhangi biri ile mal varlıklarını artırdıkları her mal da haramdır ve mülk edinilmez.

Kim faizle bir şey kazanırsa haramdır ve kazandığı şey mülk edinilemez. Çünkü Allah hem faizi hem de faizle mülkü geliştirmeyi haram kılmıştır. Allahu Teâlâ şöyle buyurdu:

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
"Faiz yiyenler ancak şeytan çarpan kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların 'Zaten alışveriş faiz gibidir.' demelerinden dolayıdır. Hâlbuki Allah faizi haram, alışverişini helal kılmıştır. Kime Rabbi'nden bir öğüt gelir de faizcilikten vazgeçerse geçmiş olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm Allah'a aittir. Kim de dönerse onlar cehennem yaratıcıları, orada temelli kalacaklardır."¹

Faiz yolu ile malı yenen kimseler biliniyorsa malı iade edilmelidir. Eğer bilinmiyorsa faizli mal beytülmalaya konur. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا لَا تَأْتُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ
"Ey iman edenler, Allah'tan korkun! Eğer müminlerden iseniz faizden kalanı bırakın. Böyle yapmazsanız bunun Allah'a ve Rasul'e karşı bir harb olduğunu bilin. Şayet

¹ Bakara Suresi 275

tevbe ederseniz sermayeniz sizindir. Hem haksızlık yapmamış hem de haksızlığa uğratılmamış olursunuz.”¹

Kumar oynayarak mal kazanan kimsenin kazancı da haramdır ve mülk edinilemez. Sahibine iade edilmesi gerekir. Sahibi bilinmiyorsa müsadere edilip beytülmalı konur. Çünkü kumar yolu ile mal varlığını artırmak şer’an caiz değildir. Zira kumar haramdır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِّنْ عَمَلٍ [الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصْنَدَكُمْ عَنِ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ] **“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçınım ki felaha eresiniz. Şeytan ancak içki ve kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçersiniz değil mi?”²**

Cezalar

Birtakım suçları işleyenlere, kanunlara muhalefet edenlere veya idari düzenlemelere karşı gelenlere devletin uyguladığı parasal cezalar da beytülmalın gelirlerindedir. Para cezası Sünnet’le sabittir. Amr b. Şuayb babasından ve dedesi Abdullah b. Amr b. As’tan, o da Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den şu hadisi rivayet eder:

عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الثَّمَرِ الْمُعْلَقِ فَقَالَ مَنْ أَصَابَ [بِفِيهِ مِنْ ذِي حَاجَةٍ غَيْرِ مُتَّخِذٍ حُبْنَةً فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ وَمَنْ حَرَجَ بِشَيْءٍ مِنْهُ فَعَلَيْهِ عَرَامَةٌ] **“Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e dalında asılı meyve hakkında sorulduğunda şöyle dedi: Her kim ihtiyacından dolayı ağzıyla alıp yer de eteğini doldurmazsa (bundan dolayı) ona bir ceza lazım gelmez. Ondan bir şey koparır (da başka yere taşır)sa onun değerinin iki mislini**

¹ Bakara Suresi 278-279

² Maide Suresi 90-91

ödemek onun üzerine borç olmakla beraber (tazir) cezasına da çarptırılır.”¹

Aynı şekilde Ebu Davud’un Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den yaptığı bir başka rivayette ise şöyle denilmektedir:

[ضَالَّةُ الْإِبِلِ الْمَكْتُومَةُ غَرَامَتُهَا وَمِثْلُهَا مَعَهَا] **“Kaybolmuş bir deveyi saklayan bir kimsenin ceza olarak misli ile deve ödemesi gerekir.”²**

Aynı şekilde zekâtı vermekten kaçınan kimseden farz olan zekâtın alınmasının yanında **tazir cezası olarak da malının yarısı alınır**. Ebu Davud ve Ahmed’in rivayetine göre Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

[وَمَنْ مَنَعَهَا فَإِنِّي أَخَذُهَا وَشَطْرَ مَالِهِ] **“Kim de zekâtı vermezse ben hem zekâtı hem de malının yarısını alırım.”**

Bu hadislerin tamamı tazir cezası olarak para cezası vermenin meşruluğuna delalet etmektedir. Para cezası uygulanacak suçların türleri ve muhalif davranışlar ile bu suçlara uygulanacak para cezalarının alt ve üst sınırları halife tarafından belirlenir. Koyduğu bu cezalara bağlı kalmaları için vali, amil, kadı ve diğer devlet memurlarını belirlediği sınırlara bağlı kalmaya mecbur tutacağı gibi bu konuda çıkarılacak özel bir kanuna göre cezaları sınırlama yetkisini vali, amil, kadı ve devlet memurlarına bırakma hakkı da vardır. Bu hussuta halife içtihâdına göre Müslümanların çıkarına en uygun olanı uygular.

---

¹ Ebu Davud, Nesei

² Ebu Davud rivayet etti.

DEFİNELERİN VE MADENLERİN BEŞTE BİRİ

Altın, gümüş, kıymetli taşlar, mercan gibi süs eşyalarından ve silahlardan yerin altında gömülü olan şeylere define denir. Bunlar ister Mısırlılar, Babilliler, Asurlular, Sasaniler, Rumlar ve Yunanlılar gibi geçmiş halklar tarafından krallarının veya büyüklerinin mezarlarında ya da höyüklerde gömülmüş para, kıymetli taşlar ve süs eşyaları gibi hazineler olsun isterse cahiliye döneminde veya İslâm'ın geçmiş dönemlerinde altın ve gümüş paralar hâlinde küp veya benzeri şeyler içerisine konularak toprak altında gizlenmiş şeyler olsun bunların tamamı define sayılır.

Define/hazine kelimesi Arapça'da [رَكْرَ، يَرَكُرُ، رَكْرًا] kelimesinden türetilmiş bir kelimedir. Bir şey gizlendiği zaman kullanılan [عَزَرَ يَعْزِرُ] kelimesinde olduğu gibi. Mızrak toprağa saplandığı zaman [رَكَرَ الرَّمْحُ] "mızrak saplandı" ifadesi kullanılır. Gizli ses anlamına gelen [الرَّكْرُ] kelimesi de böyledir. Allahu Teâlâ ayette şöyle buyurmaktadır:

[أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رَكْرًا] **"Veya onlara ait cılız bir ses işitiyor musun?"**¹

Maden ise Allah'ın yeri ve göğü yarattığında yeryüzünde yarattığı altın, gümüş, kurşun, bakır gibi şeylere denir. Maden kelimesi bir yerin yurt edinilmesi anlamında kullanılan [عَدَنٌ-يَعْدُنُ] kelimesinden türemiştir. Bu nedenle cennet "Adn" olarak isimlendirilmiştir. Çünkü cennet ebedi ikametgâhtır. Maden, beşerin gömdüğü şey değil, Allah'ın yarattığı şeylerdir. Bu nedenle define/hazine ile maden arasında fark vardır. Çünkü (rikâz) define insanın gömdüğü şeylerdir.

Defineler ve madenler hakkındaki hüküm, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den gelen rivayetlere dayanmaktadır. Ebu

---

¹ Meryem Suresi 98

Hüreyre Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi rivayet eder:

[الْعَجْمَاءُ جِرْحُهَا جُبَارٌ وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ] **“Sahibinden kaçıp başkasına zarar veren hayvanın yaptığı zarar tazmin edilmez. Define ve hazinelerde beşte bir verilmesi gerekir.”**¹

Abdullah b. Amr'dan:

[ان النبي صلى الله عليه وسلم سئل عن المال يوجد في الحرب العادي فقال فيه] [وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ] **“Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Âd kavmine ait harabelerde (eski yerleşim yerlerinde) bulunan mallar hakkındaki bir soruya şöyle cevap verdi: Harabelerde bulunanlar ve defineler için beşte bir vardır.”**²

Ali b. Ebi Talib de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi rivayet eder:

[وَفِي السُّيُوبِ الْخُمْسُ قَالَ وَالسُّيُوبُ عُرُوقُ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ الَّتِي تَحْتَ الْأَرْضِ] **“Suyûbda beşte bir vardır. Dedi ki: Suyûb, yer altında bulunan altın ve gümüş damarlarına denir.”**³

Buraya kadar yapılan açıklamalara ve rivayetlere göre yer altına gömülü olan altın, gümüş, takı, kıymetli taşlar ve daha başka her mal, beşte biri beytûlmala ödenmesi koşulu ile mülk edinilebilir. Bunların mezarlarda, höyüklerde, geçmiş halklara ait şehirlerde, herhangi bir kimse tarafından kullanılmayan ölü arazilerde, milattan öncesi yıllardan kalma Âd kavmine ait harabelerde veya cahiliye döneminde gömülü olması ile geçmiş asırlardaki Müslümanlar tarafından gömülmesi arasında fark yoktur.

Aynı şekilde herhangi bir kimseye ait olmayan sahihsiz bir arazide çok az miktarda olan altın ya da gümüşü damar veya

¹ Buhari, Zekât 66; Müslim Hudud 45; Muvatta Zekât, Tirmizi Zekât; Nesei Zekât, Ebu Ubeyd.

² Buhari, Müslim, Tirmizi, Nesei, Ebu Davud

³ İbni Kudâme el-Muğnî'de rivayet etti.

toz hâlinde bulan kimse bulduğu malın beşte birini beytûlmala vermesi şartı ile mülk edinebilir.

Define veya maden bulanlardan alınan beşte bir, fey gibi olup fey hükmünü alır. Beytûlmalda Fey ve Harac Divanı'na/fo-nuna konur. Fey ve harac gelirlerinin harcandığı yerlere, hali-fenin görüşü ve içtihadı çerçevesinde ümmetin çıkarlarına en uygun bir şekilde harcanır.

Ebu Ubeyd'in, Mücalid'den, Şa'bi'den rivayeti şöyledir:

"Adamın biri Medine'nin dışında gömülü hâlde bin dinar buldu ve Ömer'e getirdi. Ömer bu paranın 1/5'i olan 200 dinarı alarak kalan kısmı adama verdi. Aldığı 200 dinarı ise derecele-rine göre orada bulunan Müslümanlara dağıttı. Sonra 'Dinarla-rın sahibi nerede?' diye seslendi. Adam ayağa kalktığı anda ise ona 'Şu dinarları al. Bunlar da senindir.' dedi."

Yine Ebu Ubeyd'in, el-Hâris b. Ebi'l Hâris el-Ezdî'den riva-yeti şöyledir:

"Babası insanlar arasında maden konusunda en uzman birisi idi. Maden çıkarmış olan bir adama gelerek yüz tane yavrulu ko-yun karşılığında adamın çıkartmış olduğu madenleri satın aldı. Sonra da aldığı madeni eritti. Bundan 1000 koyun değeri kadar saf maden çıkardı. Bunun üzerine satıcı 'Satışı iade et.' dedi. Ebu'l Hâris satıştan vazgeçmeyeceğini söyleyince adam 'Ali'ye gidece-ğim ve seni şikâyet edeceğim.' dedi. Ardından da Ali b. Ebi Talib'e geldi ve ona 'Ebu'l Hâris maden buldu.' dedi. Bunun üzerine Ali b. Ebi Talib el-Hâris'e gelerek 'Bulduğun definelere nerede?' dedi. El-Hâris: 'Ben define bulmadım. Fakat şu adam buldu ve ben ondan yavrulu 100 koyun karşılığında bulduğu madeni satın aldım.' Bu-nun üzerine Ali şikâyette bulunan adama dönerek 'Bulduğun madenin beşte birini ödemek sana aittir.' dedi. Bunun üzerine maden bulan adam 100 koyunun beşte birini ödedi."

Şa'bi ve el-Hâris'in rivayet ettikleri hadislerden anlaşılacağı üzere Ömer *RadiyAllahu Anh'*ın define bulan kişiden, Ali *RadiyAllahu Anh'*ın da maden bulan kimseden aldığı miktar yalnızca humustur. Geri kalan beşte dörtlük miktar defineyi ve madeni bulanlara iade edilmiştir. Definelerden ve madenlerden alınan 1/5'lik miktar zekât değildir. Bunlar fey gibidir. Zira zekât olsaydı zekâtın harcandığı yerlere harcanırdı. Zengin olmasına rağmen Ömer *RadiyAllahu Anh'*ın define bulana da bu maldan dağıtması bunun zekât olmadığını gösterir çünkü zekât zenginlere verilmez.

Hazine veya maden bulan kim olursa olsun -erkek veya kadın, küçük veya büyük, akıllı veya deli, Müslüman veya kâfir zimmi- bulduğu miktarın az ya da çok olmasına bakılmaksızın ondan humus alınır.

Toprak ya da bina gibi kendi mülkünde define veya maden bulan kimse, bulduğuna sahip olur. Bulduğu yerin kendisine miras olarak kalmış olması ya da satın almış olması fark etmez. Ancak, kim de başkasına ait bir arazide veya binada define ya da maden bulursa buldukları, arazinin veya binanın sahibine aittir. Bulan kişi bunlara sahip olamaz.

Daru'l-harbde define veya maden bulup sahiplenilen kimse- nin buldukları fey sayılır. Tıpkı daru'l-İslâm'da herhangi bir kimse tarafından kullanılmayan ölü arazide veya harabelerde bulunan madenler ya da defineler gibi humus öder.

Hazinenin ya da madenin bulunması ile humus ödemek farz olur. Beytül-mala ödemeyi geciktirmek caiz değildir.

Bulduğunda sahiplenilecek maden az miktarda olanlardır. Çok miktarda maden bulunursa mülk edinilemez. Çünkü bu tür madenler, fertlerin mülk edinemeyeceği kamu mülkiyetine ait madenlerden, yani tüm Müslümanlara ait mülklerden sayılır.

MİRASÇISI OLMAYAN MALLAR

Menkul veya gayrimenkul olsun sahipleri ölüp de geriye feraizden veya asabeden (birinci ya da ikinci dereceden) mirasçısı kalmayan her mal bu gruba girer. Kişi ölebilir, geriye kendisine mirasçı olabilecek karısı, çocukları, babaları, anneleri, erkek veya kız kardeşleri ya da asabeden yakınları yoksa ölen kişinin sahip olduğu tüm mallar beytülmal miras olarak intikal eder. Cafer b. Muhammed babasından o da Cabir b. Abdullah'tan Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etti:

أَنَا أَوْلَى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ مَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِأَهْلِهِ وَمَنْ تَرَكَ دَيْنًا أَوْ ضَيَاعًا فَإِلَيَّ [وَعَلَيَّ] ***“Ben tüm Müslümanlara nefislerinden önceyim. Kim ölür de geriye bir mal bırakırsa bu mal varislerine aittir. Kim de borç bırakırsa veya bakıma muhtaç kimseleri olursa onların gözetilmesi de borç bırakan kimsenin borcunun ödenmesi de bana aittir.”***¹

Bu hadis, bir kimse öldüğünde geride varisi olmazsa Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ona varis olacağına açıkça delalet etmektedir. Çünkü O, bütün Müslümanların velisi, kimsesi olmayanların da varisidir. Veliden sonra velayet hakkı halifeye geçer. Halife bütün müminlerin velisi, kimsesi olmayanların sahibi/sorumlusunu, varisi olmayanların mirasçısıdır. Halifenin mirasçılığı kendisi için değil, ancak beytülmal içindir. Bu nedenle varisi olmayan kimselerin mirası, özel mülkiyetten devlet mülkiyetine dönüşür ve beytülmalda Fey ve Harac Divanı'na konulur. Müslümanların hayrına ve çıkarına uygun gördüğü bir şekilde halifenin bu malı kullanma hakkı vardır. Bu malı herhangi birine satabileceği gibi kiraya verebilir, vakfedebilir, bağışlayabilir, iktâ ve infak edebilir. Müslümanların çıkarı açısından hangisini uygun görüyorsa ona göre hareket eder.

---

¹ Sahîh-i Müslim, Kitâbu'l-Cuma

Varisi olmayan Müslümanların malının beytül mala intikal etmesi gibi varisi olmayan zimminin malı da beytül mala intikal eder. Taşınabilir ya da taşınamaz bir mala sahip olan herhangi bir zimmi ölür ve geride de varisi olmazsa bütün malı fey olarak Müslümanlara aittir. Yine geride mirasçı olarak karı kocanın birinden başka mirasçısı kalmayan Müslüman bir kimsenin mirasından kalan fazla mal da beytül mala aittir. Çünkü karı kocanın, haklarına düşen malın dışında geride kalan malı alma hakları yoktur. Dolayısıyla mirastan kalan fazlalık Müslümanlara ait fey olarak beytül mala konur. Çünkü kalan mal, muayyen bir hak sahibi olmayan maldır. Dolayısıyla mirasçısı olmayan bir Müslümanın malı gibi fey sayılır.

DİNDEN DÖNEN (MÜRTEDE) KİMSELERİN MALI

İslâm dininden küfre dönen kimseye mürted denir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا [وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ] **“Sizden her kim dininden döner de kâfir olarak ölürse onların yaptıkları amelleri dünyada da ahirette de boşa gitmiştir. Onlar cehennem ehlidirler, orada (bir daha çıkmamak üzere) temelli kalacaklardır.”**¹

Kadın olsun erkek olsun İslâm dininden Hristiyanlık, Yahudilik, Mecusilik, Budizm gibi bir başka dine veya komünizm gibi bir ideolojiye dönen kişinin kanı masum olmaktan çıkar. Dolayısıyla malı da masum olmaz. Çünkü malına dokunulmaması, canına dokunulmamasının gereğidir. Dinden dönmesi nedeniyle kanının akıtılması helal olunca malını almak haydi haydi helal olur. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَمَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَدْ عَصَمَ [مَنِّي مَالَهُ وَنَفْسَهُ إِلَّا بِحَقِّهِ وَحِسَابِهِ عَلَى اللَّهِ] **“İnsanlar ‘La ilahe illallah’ deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Kim ‘La ilahe illallah’ derse İslâm’ın belirlediği durumlar hariç canını ve malını benden korumuş olur. Geri kalan hesabı ise Allah’a aittir.”**²

Dinden dönen kimsenin kanının akıtılması; muhariplerin³ kanının akıtılması, zina eden evli bir kadının recmedilmesi

¹ Bakara Suresi 217

² Ebu Hüreyre yoluyla müttefekun aleyh, Buhari; Müslim, K. İman 32

³ Müslümanlardan, mürtedlerden veya zimmilerden meydana gelen terör gruplarıdır. Sahip oldukları silahlara güvenerek, yağma, soygun, gasp, öldürme, terör, insanlar arasında korku yaymak amacıyla hurûc eden kimselerdir. Genellikle şehir dışında, köylerde, dağlarda, çölde, düz arazilerde vb. yerlerde bulunurlar. Trenler, uçaklar, şehir dışındaki arabalar veya yardım alınmayacak imdat istenemeyecek kadar uzak yerler de şehir dışı bölgeler, dağlar gibi değerlendirilir. (Şer’î Siyasette Cihad ve Kıtâl, C1. S. 73 Müt. Notu)

veya kasten adam öldürenin öldürülmesi gibi değildir. Çünkü burada sayılanların hiçbirisi işledikleri günahtan dolayı tekfir edilmemişlerdir. Malları heder olunmaz. Bunlar sadece muharrip, evli zani ve kasten bir Müslümanı öldüren kimseler olarak kalırlar. Başkasına varis olabilecekleri gibi miras da bırakabilirler. Fakat dinden dönen kimse kâfir sayılır. Dolayısıyla malının ve canının dokunulmazlığı kalkar.

Bir kimsenin mürted olmasıyla Müslümanlar onun kanını akıtma ve malına el koyma hakkına sahip olurlar. Ancak, onun öldürülmesi ve malına el konulması tövbe etmeye çağrılmasından sonra yapılabilir. Kendisine tanınan üç günlük süre içerisinde tövbe etmez ve İslâm'a dönmezse hemen öldürülmesi ve malına el konulması gerekir. Malı Müslümanlara ait fey olarak beytülmalda Fey ve Harac Divanı'na konulur. Fey ve harac gelirlerinin harcandığı yerlere harcanır. Malına kimse mirasçı olamaz.

Karı kocadan herhangi biri zifaf olmadan mürted olursa nikâh akdi hemen fesholdüğü için birbirlerine mirasçı olmazlar. Aynı şekilde zifaftan sonra eşlerden herhangi birisi mürted olursa yine aralarındaki nikâh akdi fesholur. Hangisi ölürse ölün biri diğerine mirasçı olamaz. Çünkü bunlardan biri Müslüman diğeri ise kâfirdir.

Aynı şekilde Müslüman bir kimse öldüğünde geride mürted bir mirasçısı varsa bu mürted kimse Müslüman'ın malına mirasçı olmaz. Çünkü mürted kâfir, ona miras bırakan ise Müslümandır. Zira kâfir, Müslüman'a mirasçı olamaz. Eğer geride başka mirasçılar varsa mürtedin payı geride kalan mirasçılara verilir. Şayet geride mürtedden başka mirasçı yoksa malın tamamı Müslümanlara ait fey olarak beytülmalda konur.

Öte yandan mürtedin malına mirasçı olarak baba, oğul, anne ve kardeşler gibi Müslüman yakınları varsa bunlar da mürtedin malına mirasçı olamazlar çünkü Müslüman kâfire mirasçı ola-

maz. Dolayısıyla mürtedin tüm malı Müslümanlara ait fey olarak beytûlmala konur. Usame b. Zeyd'den Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediği rivayet edildi:

[لَا يَرِثُ الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ وَلَا الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ] **“Kâfir bir kimse Müslüman'a, Müslüman bir kimse de kâfire mirasçı olamaz.”**¹

Abdullah b. Amr'dan, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediği rivayet edildi:

[لَا يَتَوَارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ] **“İki din mensubu (Müslüman ile farklı dinden olan kimseler) birbirlerine mirasçı olamazlar.”**²

Aynı şekilde bütün mirasçıları da onunla birlikte mürted olurlarsa hem mürtedin hem de mirasçıların mallarının dokunulmazlığı kalkar ve fey olur, birbirlerine mirasçı olamazlar.

Bir bölge halkı toptan dinden döner, bölgeyi işgal edip bir yönetici tayin eder ve kendileri için özel hükümler koyarlarsa bu bölge daru'l-harb olur. Dolayısıyla mallarının ve kanlarının dokunulmazlığı kalkar, kendileri ile savaşmak farz olur. Aslen kâfir kimseler gibi sayılırlar. Hatta bunlar, kendileri ile savaşılması konusunda aslen kâfirlerden de önce gelirler. Çünkü aslen kâfir olanların İslâm'a girmeleri ve onlarla barış yapılması veya cizye alınması mümkündür. Mürted olanların ise İslâm olmalarından başka hiçbir alternatifleri yoktur. Cizye vermeleri ya da onlarla barış yapılması kesinlikle mümkün değildir. Mürtedler ya Müslüman olurlar ya da Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh* ve sahabelerin mürtedlerle savaştığı gibi kendileri ile savaşılır. Topyekûn İslâm'a dönmelerinden ya da savaştan başka çıkar yolları yoktur. Çünkü Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

[مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَأَقْتُلُوهُ] **“Kim dinini değiştirirse onu öldürünüz.”**³

¹ Müttefekun aleyh. Nesai'nin dışındaki tüm sünen sahipleri

² Ahmed ve Ebu Davud, İbni Ömer'den; Tirmizi, Cabir'den rivayet etti.

³ Buhari, Cihad 149; Tirmizi, Hudud 25; İhtisam 28

Dinden dönme hâlinde iken mürtedin kazandığı her mal, mürted olmadan önce kazandığı mal gibi Müslümanlara ait fey sayılır. Aynı şekilde riddeti anında yaptığı alışveriş, hibe, vasiyet gibi her türlü tasarruf, malına el konulmadan sonra ise bu batıl bir tasarruf sayılır. Şayet malına el konulmadan önce yaptığı bir tasarruf ise tasarrufu mevkuf sayılır (dondurulur). Eğer İslâm'a dönerse tasarrufları sahih olur. İslâm'a dönmezse tasarrufu batıl olur.

Mürted olan bir kimse İslâm'a dönerse el konulan malları kendisine iade edilir. Eğer İslâm'a dönmesi, mürtede miras bırakan kimsenin ölümünden sonra ve terikenin taksiminden önce olursa terikeden payına düşeni alır. Eğer terikenin taksiminden sonra İslâm'a dönerse herhangi bir hak elde edemez. Kendisine mirastan pay verilmez.

VERGİLER

Vergiler, Müslümanlara ait beytülmalda yeterli miktarda para bulunmadığı zaman gerçekleştirilmesi zorunlu olan birtakım harcamaları karşılayabilmek için Allah'ın Müslümanlara farz kıldığı gelirlerdir.

Allah'ın, Müslümanların hakkı olarak belirttiği ve beytülmalın istihkakı olan beytülmal gelirlerinde aslanan sürekliliktir. Beytülmalın sürekli gelirlerini oluşturan; fey, cizye, harac, uşûr ve devlet tarafından himâ hâline getirilmiş olan kamuya ait mallardan elde edilen gelirler, beytülmalda para bulursa da bulunmasa da Müslümanların işlerini çekip çevirmek ve çıkarlarını gerçekleştirmek için beytülmal tarafından yapılması gereken harcamalar için yeterlidir. Dolayısıyla ümmetin işlerinin görülmesi ve maslahatlarının gerçekleştirilmesi için devletin Müslümanlara vergi salmasına gerek yoktur.

Bununla beraber Şâri, harcama yapılması gereken ihtiyaçlar ve cihetler için beytülmalda para bulunduğunda harcamanın beytülmal tarafından yapılmasını, Müslümanların beytülmalında para bulunmadığı zaman ise bu harcamaların Müslümanlar tarafından karşılanmasını farz kılmıştır.

Ancak günümüzde Hilâfet Devleti'nin çok ağır bir yük ile karşılaşacak olmasından dolayı beytülmalda para olsa da olmasa da beytülmalın sürekli gelirleri ile beytülmal tarafından yapılması farz olan harcamaların tamamı karşılanamayabilir.

Beytülmalın bu gelirleri yeterli değilse beytülmalda para bulunduğunda da bulunmadığında da harcama yapılması gereken cihetler ve ihtiyaçlar için yetecek kadar para yoksa Müslümanlar da bu ihtiyaçlar ve cihetler için yeterli olacak ölçüde kendiliklerinden bağışta bulunmuyorlarsa yapılması zorunlu olan harcamaları gerçekleştirme farzı beytülmaldan Müslümanlara intikal eder. Çünkü Allahu Teâlâ, bu ihtiyaçlar ve cihetler için harcama yapılmasını Müslümanlara farz kılmıştır.

Zira Müslümanların yapılması farz olan bu harcamaları yapmaması Müslümanları zararlarla karşı karşıya getirecektir. Allah *Sübhânehu* ise Müslümanlardan zararın giderilmesini hem devlete hem de ümmete farz kılmıştır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

[لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ] “**Zarara uğramak da zarara zararlar karşılık vermek de yoktur.**”¹

İşte bu noktada şeriat, Müslümanlar için gerekli ihtiyaçları karşılamaya yönelik harcamaların yapılabilmesi için devlete Müslümanlardan para tahsil etme hakkı vermiştir.

Böyle bir durum söz konusu olduğu zaman devlet, farz olan harcamaları karşılayabilecek miktardan fazla olmaması koşulu ile Müslümanlara vergi koyar, tahsilatta bulunur. Bu tahsilat ise içerisinde bulunulan toplumdaki hayat standartları çerçevesinde insanların temel ve lüks ihtiyaçlarından fazla olan maldan yapılır.

Beytülmalda para bulunsa da bulunmasa da beytülmal tarafından karşılanması gereken ihtiyaçlara ve cihetlere gelince; Müslümanların beytülmalında para bulunmaması hâlinde harcamaya yapılması zorunluluğu beytülmalda Müslümanlara intikal eder ve bu harcamaların karşılanması için vergi konulması gerekir. Vergi koymayı gerektiren durumlar şunlardır:

1- Cihad ve bununla bağlantılı hususlar: Buna göre güçlü bir ordunun oluşturulması, en üst seviyede eğitilmesi, düşmanını korkutacak ve karşı harekete kalkışmasını engelleyecek derecede kemiyet ve keyefiyet itibarıyla gelişmiş silahlarla ordunun donatılması, düşmanlarımıza üstün gelme imkânına sahip olması, topraklarımızın kurtarılması, Müslümanların topraklarından kâfirlerin nüfuzunun sökülüp atılması ve aynı za-

¹ İbni Mâce ve Ahmed rivayet etti.

manda da dünyaya İslâm davetinin taşınması ile ilgili harcamalardır. Cihad ve cihadla bağlantılı harcamaların tamamı beytülmalda para olsa da olmasa da mutlak surette yapılması gereken harcamalardır. Cihad ve cihadla bağlantılı olan harcamaları gerçekleştirmek için beytülmalda para varsa hemen harcama yapılır. Fakat beytülmalda para yoksa -cihad farz olarak var oldukça- harcama farzı beytülmaldan Müslümanlara intikal eder. Çünkü hem malları hem de canları ile cihad etmek Müslümanlara farzdır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۗ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ [Ey müminler! Gerek hafif (süvari), gerek ağırlıklı (piyade) olarak seferber olun ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda muharebe edin. Eğer bilerseniz bu, sizin için pek hayırlıdır.”¹

Enes'ten, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

[جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَالسَّنِينَ] **“Müşriklere karşı mallarınızla, ellerinizle ve dillerinizle cihad ediniz.”²**

Yine bu ayet ve hadisin dışında malları ve canlarıyla cihad etmeyi Müslümanlara farz kılan onlarca ayet ve hadis bulunmaktadır.

Buna göre beytülmalda cihad ve cihadla bağlantılı hususlara harcamak için yeterli miktarda para olmadığı zaman devletin insanları cihad için bağışta bulunmaya teşvik etmesi gerekir. Tıpkı Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Müslümanları cihad için infakta bulunmaya teşvik ettiği gibi. Ahmed b. Hanbel Abdurrahman b. Habbâb es-Sülemî'den şu hadisi rivayet eder:

حَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَتَّ عَلَى جَيْشِ الْعُسْرَةِ فَقَالَ عَثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ عَلَيَّ مِائَةٌ بَعِيرٍ بِأَحْلَاسِهَا وَأَقْتَابِهَا قَالَ ثُمَّ حَتَّ فَقَالَ عَثْمَانُ عَلَيَّ مِائَةٌ أُخْرَى

¹ Tevbe Suresi 41

² Nesei rivayet etti.

بِأَخْلَاسِهَا وَأَقْتَابِهَا قَالَ ثُمَّ نَزَلَ مَرْقَاءَهُ مِنَ الْمُنْبَرِ ثُمَّ حَتَّ فَقَالَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ عَلَيَّ مِائَةٌ [أُخْرَى بِأَخْلَاسِهَا وَأَقْتَابِهَا] **“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem insanlara hitap etti ve onları Tebük ordusuna katkı sağlama-ya teşvik etti. Bunun üzerine Osman ibni Affân: Koşumları ve silahlarıyla yüz devenin donatımı bana aittir, dedi. Allah Rasulü tekrar teşvik edince, Osman: Koşumları ve silahlarıyla bir başka yüz devenin donatılması da bana aittir, dedi. Allah Rasulü minberden bir basamak indikten sonra yine teşvik etti. Yine Osman: Koşumları ve silahlarıyla bir başka yüz devenin donanımı da bana aittir, buyurdu.”**¹

Huzeyfe b. el-Yemân’dan:

بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عُثْمَانَ فِي جَيْشِ الْعُسْرَةِ فَبِعَتْ [إِلَيْهِ عُثْمَانُ] [بِعَشْرَةَ آلَافِ دِينَارٍ فَصَبَّ بَيْنَ يَدَيْهِ فَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ بِيَدِهِ وَيُقَلِّبُهَا ظَهْرًا لِبَطْنٍ وَيَقُولُ عَفَرَ اللَّهُ لَكَ يَا عُثْمَانُ مَا أَسْرَرْتَ وَمَا أَعْلَنْتَ وَمَا هُوَ كَاتِبٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا يُبَالِي عُثْمَانُ مَا فَعَلَ بَعْدَ هَذَا] **“Ceys-ül Üsra’ya yardım için Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem Osman b. Affân’a haber gönderdi. Bunun üzerine Osman, Rasulullah’a 10.000² dinar gönderdi ve bunları önüne saçtı. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem önündeki dinarları avuçluyor, bir taraftan da Osman’a dua ederek şöyle diyordu: Allah senin açık ve gizli bütün günahlarını ve kıyamete kadar olacak olan günahlarını bağışlamıştır. Bundan sonra hiçbir amel Osman için dert değildir.”**³

Müslümanların yapmış oldukları bağışlar cihad harcamaları için gerekli miktarı karşılamaya yeterli olmadığı takdirde devlet, gereken miktarı karşılamak ve cihad farzietini gerçekleştirmek üzere Müslümanlardan vergi alır. Devletin, ihtiyaç miktarından daha fazla vergi alması ise caiz değildir.

2- Harp sanayisi ile ilgili harcamalar: Harp sanayisi ve bu sanayiye gerçekleştirmek için gerekli olan sanayileri sağlamak

¹ Ahmed b. Hanbel, 16696

² 10.000x4,25 gram=42.500 gram x 510TL/gram=21.675.000 TL

³ El-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/383

ve böylece silah sanayisini kurmak için yapılması zorunlu olan harcamalar. Cihad, donanımları olan bir orduyu gerektirir. Ordununun savaşabilmesi için silaha sahip olması, sahip olduğu silahların ise hem eksiksiz hem de en üst seviyede olması gereklidir. Hem silah sanayisi hem de silah sanayisi ile alakalı olanlar cihadla doğrudan doğruya bağlantılı hususlardandır. Devletin cihadla ilgili konulara hâkim olması, başkalarından etkilenmemesi ve söz sahibi olabilmesi için silah sanayisinin kurulması kaçınılmazdır. Devletin, özellikle hayati öneme sahip olan silahlara sahip olması gerektiği gibi bunların daha da gelişmiş teknolojilerle donatılması, ne kadar gelişme göstermiş olursa olsun en güçlü ve en son teknoloji ile üretilmiş silahlara sahip olması lazımdır. İçerisinde bulunduğu devletlerarası duruma göre açık veya gizli bütün düşmanlarını korkutabilmesi için ihtiyaç duyduğu bütün silahlar elinin altında her an hazır bulunmalıdır.

Ümmette bu türden silah fabrikalarının bulunmaması, silahlanma konusunda Müslümanların kâfir devletlere muhtaç olmalarına neden olur. Ordunun gelişmiş silahlarla donatılması için kâfir devletlere muhtaç olmak, Müslümanların iradelerinin ve kararlarının kâfir devletlerin irade ve kararlarının ipoteği altına alınması demektir. Çünkü kâfirler ancak kendi çıkarları doğrultusundaki şartlarla silah satmayı kabul edeceklerdir. Bu ise ümmet üzerindeki zararların en büyüğü ve en korkunç olanıdır.

Mal ve canla cihad etmeyi iltizam delaletiyle¹ Müslümanlara farz kılan ayet ve hadislerin nassı ile bu türden fabrikaları kurmak da Müslümanlara farzdır. Çünkü cihad doğrudan doğruya

---

¹ İltizam delaleti, lafzın hakiki veya mecazi manası dışında bir başka manaya delalet etmesidir. Burada lafız, aklen ve örfen ancak lafzın lazımlına delalet eder. "Delaletü'l-İltizam" olarak isimlendirildi zira lafızdan elde edilen manaya lafız doğrudan delalet etmez. Fakat, akla veya manadan elde edilen örfeye göre lafzın manası bunu gerektirir. (İltizam delaleti, aslanın cesarete delalet etmesi gibi lafzın mananın lazımlını delalet et-

silaha bağlıdır. Silah ise sanayiye gerektirmektedir. Allahu Teâlâ'nın şu ayeti de bu hususa açıkça delalet etmektedir:

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ [وَأَخْرِيْنَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ] **“Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve beslenip, bağlanan atlar hazırlayın ki bununla Allah'ın düşmanı, sizin düşmanınız ve bunlardan başka sizin bilmeyip de Allah'ın bildiği diğer (düşmanları) korkutunuz.”**¹

Allah'ın Müslümanlara farz kıldığı hazırlık; görünen, görünmeyen ve muhtemel düşmanları korkutabilecek seviyedeki bir hazırlıktır. Hazırlanması gereken bu silahlar Müslümanlar açısından hayati öneme sahip, en son teknoloji ile üretilmiş, gelişmiş silahlar olmalıdır. Bu türden silahlara sahip olabilmek ise bunların üretileceği fabrikaların kurulmasına bağlıdır. Bu nedenle ayet, bağlayıcı bir delaletle bu fabrikaların kurulmasını ümmete farz kılmaktadır. Çünkü bu fabrikalar kurulmadığı zaman ümmetin korkunç zararlara uğraması söz konusudur. Ümmetin zarardan kurtarılması farzdır. Zararın giderilmesi ise savaş sanayisi ile ilgili fabrikaların ve buna bağlı sanayilerin kurulması ile gerçekleşir.

Müslümanların bu türden fabrikaları veya lazım olan silah sanayisinin bir kısmını kurup çalıştırması caizdir. Müslümanlar bu sanayilerin tamamını veya bir kısmını kurmazlarsa cihad için gerekli olan silah ve mühimmatın tamamını üretecek fabrikaları kurma farzı devlete geçer. Beytülmalda para olsa da olmasa da bu türden fabrikaların kurulması, mutlaka gerçekleştirilmesi gereken haklardandır. Beytülmalda para varsa gerekli harcamalar mevcut paradan karşılanır. Eğer beytül-

---

mesidir. Söz konusu olan mananın medlûlüne delalet etmesi nedeniyle böyle isimlendirilmiştir. Buradaki lüzümdan maksat, lafzın işitilmesi anında zihnin hemen kendisine intikal ettiği zihni lüzumdur.

¹ Enfal Suresi 60

malda para yoksa bu parayı temin etme farziyeti ümmete intikal eder. Bu nedenle devlet, miktarı ne olursa olsun gereken para miktarınca ümmete vergi verme mecburiyetini getirir.

3- Fakirler, miskinler, yolda kalmışların ihtiyaçlarının karşılanması: Sayılan bu grupların ihtiyaçlarını karşılamak beytülmalda para olsa da olmasa da beytûlmala ait bir görevdir. Beytûlmalda para varsa harcama buradan yapılır. Eğer para yoksa gerekli miktarı karşılama görevi Müslümanlara intikal eder. Çünkü fakirlerin, miskinlerin ve yolda kalmış kimse-lerin ihtiyaçlarını zekât, sadaka ve diğer gelirlerle karşılamak, Allahu Teâlâ'nın Müslümanlara farz kıldığı hususlardandır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* bir hadis-i kudside şöyle buyurmaktadır:

[مَا آمَنَ بِي مِنْ بَاتٍ شَيْعَانٍ وَجَارُهُ جَائِعٌ إِلَى جَنْبِهِ وَهُوَ يَعْلَمُ بِهِ] **“Yanındaki komşusunun aç olarak sabahladığını bildiği hâlde kendisi tok olarak sabahlayan bir kimse bana iman etmiş sayılmaz.”¹**

Bu nedenle, beytûlmalda fakirlere, miskinlere ve yolda kalmışlara harcamak için para varsa varolan paradan harcama yapılır. Aksi hâlde harcama farziyeti Müslümanlara intikal eder. Bu amaçla devlet gerekli ihtiyacı karşılayabilecek seviyede Müslümanlara vergi verme mecburiyeti getirir.

4- Devlet memurlarının ücretleri: Askerlerin, memurların, kadıların, öğretmenlerin ve bunların dışında topluma hizmet sunan kişilerin ücretlerinin karşılanması. Bunlar topluma sundukları hizmet karşılığında beytûlmaldan ücret almaya hak kazanırlar. Beytûlmalda para bulunsun veya bulunması bu tür görevlilerin ücretlerinin karşılanması, zorunlu olarak yerine getirilmesi gereken haklardandır. Beytûlmalda para varsa ücretler mevcut paradan ödenir. Eğer beytûlmaldae para yoksa bu ücretlerin ödenme farziyeti tüm Müslümanlara ait bir borç

¹ Bezzâr, Enes yoluyla rivayet etti.

hâline gelir. Çünkü Allahu Teâlâ sultayı ümmete vermiştir. Kendisine vekâleten bu sultayı kullanarak Kitap ve Sünnet'e göre insanların işlerini görüp gözetmesi, Allah'ın Kitabı ve Rasulü'nün Sünneti üzere amel etmesi şartı ile işitip itaat etmek üzere biat edeceği halifeyi belirlemeyi ümmete farz kılmıştır. Ümmetin işlerinin çekilip çevrilmesi ise ancak; yöneticiler, kadılar, askerler, öğreticiler, memurlar ve diğer devlet görevlilerinin varlığı, devlet organlarının kurulması ve tamamlanmasını gerektirir. Yukarıda sayılan kurumların işlerlik kazanması ve faal olması ise bu görevleri üstlenecek olanların maaş ve ödeneklerinin karşılanması ile mümkündür. Mademki Allahu Teâlâ devlet kurumlarının kurulmasını Müslümanlara farz kılmıştır öyleyse bu kurumlarda çalışacak olan görevlilerin ücretlerinin ve ödeneklerinin karşılanması da bağlayıcı bir şekilde Müslümanlara farzdır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* valiler, amiller ve yazıcılar tayin etti ve bunlar için belirli ödenekler belirledi. Aynı şekilde kendisinden sonra gelen halifeler de valiler, amiller, kadılar, kâtipler ve askerler için beytülmal-dan ödenekler ayırıyorlardı.

Bu nedenle beytülmalda para varsa ödemeler mevcut paradan yapılır. Ancak beytülmalda para yok ise gerekli miktarı karşılayabilecek kadar Müslümanlardan vergi alınır.

5- Ümmetin müşterek olarak faydalanacağı maslahat gereği, yapılması gereken harcamalar: Varlığı kesinlikle zaruret arzeden, yokluğunda ise ümmetin zarara uğramasının söz konusu olduğu yollar, okullar, hastaneler, üniversiteler, mescitler ve su şebekeleri gibi tesislerin kurulması için gereken harcamalar. Bu türden işleri yerine getirmek için yapılması gereken harcamalar, beytülmalda para bulunsa da bulunmasa da mutlak surette yerine getirilmesi gereken haklardandır. Beytülmalda para bulunduğu zaman bu türden tesislerin inşası için gerekli para mevcut paradan harcanır. Beytülmalda para bulunmadığı zaman ise gerekli masrafları karşılama farzıyeti

ümmete intikal eder. Bu türden harcamaları karşılamak ümmetin üzerine farzdır. Çünkü bunlar inşa edilmediği zaman ümmetin zarara uğraması söz konusudur. Zararı izale etmek ise Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in [لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ] **“Zarara uğramak da zarara zararla karşılık vermek de yoktur.”** hadisi ve [مَنْ ضَارَّ أَضَرَ اللَّهُ بِهِ وَمَنْ شَاقَّ شَاقَّ اللَّهُ عَلَيْهِ] **“Kim zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim zorluk çıkarırsa Allah da ona zorluk çıkarır.”**¹ hadisi gereğince devlete ve ümmete farzdır.

Sadece beytülmalda para bulunduğunda karşılanması gereken harcamalar için ümmete vergi yükümlülüğü getirmek caiz değildir. Örneğin, devlet tarafından inşa edilmesi gereken, ancak mevcut hâli ile ihtiyacı karşılayabilen bir yola ilave olarak ikinci bir yolun açılması veya tamirlerinin yapılması, yine ihtiyacı karşılayabilen okul, üniversite ve hastanelere ilave olarak yeni okulların üniversitelerin ve hastanelerin açılması, herhangi bir zorunluluk olmayan birtakım sokakların genişletilmesi, yokluğundan dolayı ümmetin herhangi bir şekilde zarara uğramasının söz konusu olmadığı nikel, sürme ve benzeri maddeleri çıkaran fabrikaların veya ticari gemiler inşa eden tersanelerin kurulması gibi insanların çıkarları için devlet tarafından sayılarının çoğaltılması gereken tesislerin yokluğunda dolayı ümmet zarara uğramadıkça devletin tebaasından vergi toplaması caiz değildir. Yokluğundan dolayı ümmetin zarara uğramasının söz konusu olduğu yerlere harcanabilecek miktardan daha fazla beytülmalda para olduğu zaman devlet bu türden tesislerin kurulması işine girer. Aksi hâlde yani beytülmalda para bulunmadığı sürece devlet bu türden tesislerin inşası işine girişmeyeceği gibi bu amaçla vergi de koyamaz. Çünkü bunların yokluğundan dolayı ümmet zarara uğramaz. Dolayısıyla bunların kurulmaları ümmet üzerine vacip olmaz.

¹ Ebu Davud 3635; Tirmizi, Birr 27; Ahmed, 15328

Bu açıklamalara göre beytülmalda para bulunduğu zaman kurulması zorunlu olan tesisler için harcama, bu paradan yapılır. Beytülmalda para bulunmadığı zaman ise bu türden tesislerin inşası için gerekli harcamaları yapmak üzere devlet, gerektiği kadar Müslümanlara vergi verme mecburiyeti getirir.

6- Olağanüstü durumlar: Açlık, deprem, sel felaketleri ve düşman saldırısı gibi olağanüstü olaylar için yapılan harcamalar. Bu türden harcamaların yapılmasında beytülmalda paranın bulunup bulunmadığına bakılmaz. Beytülmalda para bulunsa da bulunmasa da bunlar mutlaka telafi edilmesi gereken harcamalardır. Eğer beytülmalda para varsa karşılaşılan olağanüstü hâl için var olan paradan hemen harcama yapılır. Eğer beytülmalda para yoksa gerekli harcamaları gerçekleştirme farziyeti ümmete intikal eder. Dolayısıyla hiçbir surette geciktirilmeden gerekli para derhal Müslümanlardan toplanır. Geciktirilmesi durumunda zararın daha da artmasından korkulursa ihtiyaç miktarınca devlet borç alır. Daha sonra vergi yoluyla Müslümanlardan topladığı para ile borcunu öder. Olağanüstü hâllerle karşılaşıldığında harcama farzietinin Müslümanlara ait olduğunun delili şu hadistir:

[مَا آمَنَ بِي مَنْ بَاتَ شَبْعَانَ وَجَارَهُ جَائِعٌ إِلَى جَنْبِهِ وَهُوَ يَعْلَمُ بِهِ] **“Yanımdaki komşusunun aç olarak sabahladığını bildiği hâlde kendisi tok olarak sabahlayan bir kimse bana iman etmiş sayılmaz.”¹**

[وَأَيُّمَا أَهْلٌ عَرَصَتِ أَصْبَحَ فِيهِمْ امْرُؤٌ جَائِعٌ فَقَدْ بَرِئْتَ مِنْهُمْ ذِمَّةُ اللَّهِ تَعَالَى] **“İçlerinde aç olan kimseler bulunduğu hâlde sabahlayan bir bölge halkı Allah'ın zimmetinden uzaktır.”²**

Açlık hâli açısından durum budur. Depremler, seller açısından ise yardım isteyen kimseye yardım etmenin vacip oldu-

¹ Bezzâr, Enes yoluyla rivayet etti.

² Ahmed rivayet etti.

ğuna dair deliller ile Müslümanlardan zararın giderilmesi hakkındaki deliller Müslümanlar tarafından bu harcamaların yapılmasını vacip kılan delillerdir.

Müslümanların beytülmalında paranın bulunmaması hâlinde harcama farzietinin Müslümanlara intikal ettiği ve devlet tarafından Müslümanlardan vergi alınmasını gerektiren cihetler bunlardır. Zira bu durumlarda beytülmalın daimi gelirleri ve kamu mülkiyetinden olan himâ gelirleri gerekli olan harcamaların karşılanmasında yeterli değildir.

Ancak Müslümanlardan toplanması gereken vergi, yaşadıkları ortamdaki hayat standardına göre temel ihtiyaçları ve lüks ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri miktardan artan kısımdan alınır. Kimin temel ve lüks ihtiyaçlarını karşılayabilecek miktardan daha fazla malı varsa vergi öder. Kim de yaşadığı ortamdaki hayat standardına göre temel ve lüks ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz ise ondan vergi alınmaz. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet edilen şu hadis bu hususta delildir:

[خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنَى] **“Sadakaların en hayırlısı ihtiyaç fazlasından verilir.”¹**

Zengin kimse ise ihtiyaçlarını karşılayabilecek miktarda mala sahip olup başkalarına muhtaç olmayan kimsedir. Müslim'in, Cabir *Radiyallahu Anh*'tan rivayet ettiğine göre Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

[اِبْدَأْ بِنَفْسِكَ فَتَصَدَّقْ عَلَيْهَا فَإِنْ فَضَلَ شَيْءٌ فَلِأَهْلِكَ فَإِنْ فَضَلَ عَنْ أَهْلِكَ شَيْءٌ فَلِذِي قَرَابَتِكَ فَإِنْ فَضَلَ عَنْ ذِي قَرَابَتِكَ شَيْءٌ فَهَكَذَا وَهَكَذَا يَقُولُ فَبَيْنَ يَدَيْكَ وَعَنْ يَمِينِكَ وَعَنْ شِمَالِكَ] **“Harcamaya kendinden başla. Daha fazla gelirin varsa ailene harca. Yine malın varsa yakın akrabaların için harca. Yine fazlası varsa yakınlık derecesine göre hareket et. Diyor ki önünden, sağından ve solundan.”²**

¹ Buhari, Ebu Hüreyre yoluyla rivayet etti.

² Müslim, Kitabu'z-Zekât 997

Hadiste Allah Rasulü *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* harcama yapması gerekenleri kişinin kendinden daha sonraya bırakmıştır. Vergiler de böyledir. Çünkü vergi de bir nevi nafaka ve sadaka gibidir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

[وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوُ] **“Sana neyi harcayacaklarını soruyorlar. De ki: İhtiyaçlarınızdan artanı.”**¹

Yani harcanması hâlinde kişinin herhangi bir sıkıntıya düşmeyeceği malları, ki bunlar ihtiyaçtan fazla olan mallardır. Bu nedenle vergi kişilerin muhtaç oldukları mallardan değil ihtiyaç dışında kalan tüm malları üzerinden alınır.

Vergiler, yukarıda sayılan altı grup için gerekli olan harcamaların karşılanmasında yetersizlik olması hâlinde harcamaları karşılayabilecek miktarda toplanır. Vergilerin mecburi hâle getirilmesinde; servet artışına engel olmak veya zenginliği engellemek ya da beytülmalın gelirlerini artırmak gibi bir amaç güdülemez. Vergi toplamada önemli olan yukarıda sayılan altı grubun zorunlu harcamalarını karşılamaya yetecek derecede olmasıdır. Bu miktardan fazla alınamaz. Çünkü gerekli miktardan fazla vergi tahsilatında bulunmak Müslümanlara farz olmayan bir yük yüklemek sayılır ki bu zulümdür. Bunun hesabı ise kıyamet günü sorulur.

Mahkeme harçları, damga pul bedeli, emlak vergisi, reklam paraları, tartılar gibi alanlardan vergi almak caiz olmadığı gibi devletin dolaylı yollarla vergi alması da caiz değildir. Çünkü böyle bir uygulama şer’an yasaklanmış bir davranış olup zulümdür ve Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in [لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ] [صَاحِبُ مَكْسٍ] **“Meks sahibi cennete giremez.”**² hadisinde yer alan meks kapsamına girer.

¹ Bakara Suresi 21

² Ahmed, Darimi ve Ebu Ubeyd rivayet etti.

ZEKÂTLAR

Sadaka olarak isimlendirilen beytülmal gelirleri zekâttır. Zekâta sadaka dendiği gibi sadakaya da zekât denmektedir. Sözlükte zekât “nemâ” (büyüme, çoğalmak) anlamına geldiği gibi “temizlenmek” anlamına da gelir. Şeriatta ise iki anlamda da kullanılmaktadır. Zira malın içerisinden zekâtın çıkartılması malın bereketlenmesine sebeptir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

[مَا تَقْصَ مَالٍ عَبْدٍ مِنْ صَدَقَةٍ] **“Sadaka vermesinden dolayı kulun malında azalma olmaz.”**¹

Zekât sebebiyle sevap artar. Çünkü zekât, nefsi cimrilik kirdinden ve günahlardan temizler.

Şeriatta zekât “*Muayyen mallar hakkında vacip olan miktarı belirlenmiş bir haktır.*” şeklinde tarif edilir. Zekât namaz, hac ve oruç gibi ibadetlerden, İslâm’ın temel esaslarından biridir. Zekât, yalnızca Müslümanlardan alınır, Müslüman olmayanlardan alınmaz. Farziyeti Kitap ve Sünnet’le sabittir. Kitap’tan delil [وَأَتُوا الزَّكَاةَ] **“Zekâtı veriniz.”** ayetidir. Sünnet’ten delil ise Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in Muaz *RadiyAllahu Anh*’ı Yemen’e vali olarak gönderdiğinde ona söylediği şu sözleridir:

[فَاعْلَمُوهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَنُرَدُّ فِي [فَقَرَّائِهِمْ] **“Zenginlerinin mallarından alınmak ve fakirlere verilmek üzere Allah’ın onlara zekâtı farz kıldığını bildir.”**²

Zekâtı vermeyenlere karşı ise zor kullanılacağına dair nass vardır. Ebu Hureyre, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’den şu hadisi rivayet eder:

[مَا مِنْ صَاحِبٍ ذَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صُفِّحَتْ لَهُ صَفَائِحُ مِنْ نَارٍ فَأُحْمِيَ عَلَيْهَا فِي نَارٍ جَهَنَّمَ فَيُكْوَى بِهَا جَنْبُهُ وَجَبِينُهُ وَظَهْرُهُ كُلَّمَا بَرَدَتْ أُعِيدَتْ لَهُ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ الْعِبَادِ فَيَرَى سَبِيلَهُ إِمَّا

¹ Tirmizi rivayet etti.

² Buhari, Zekât 1; Ebu Davud, Zekât 5; İbni Mâce, Zekât 1

إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَإِلَيْكَ قَالَ وَلَا صَاحِبَ إِلَيْكَ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا وَمِنْ حَقِّهَا حَلْبُهَا يَوْمَ وَرْدِهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بَطِحَ لَهَا بِقَاعٍ فَرَقَرَ أَوْ قَرَّ مَا كَانَتْ لَا يَفْقُدُ مِنْهَا فَصِيلًا وَاحِدًا تَطْوُهُ بِأَحْفَافِهَا وَتَعَضُّهُ بِأَفْوَاهِهَا كُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ أَوْ لَهَا رُدَّ عَلَيْهِ أُخْرَاهَا فِي يَوْمٍ كَانَ مَقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى يُفْضَى بَيْنَ الْعِبَادِ فَيْرَى سَبِيلَهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَلْبَقِرُ وَالْعَنَمُ قَالَ وَلَا صَاحِبَ بَقَرٍ وَلَا غَنَمٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بَطِحَ لَهَا بِقَاعٍ فَرَقَرَ لَا يَفْقُدُ مِنْهَا شَيْئًا لَيْسَ فِيهَا عَفْصَاءٌ وَلَا جَلْحَاءٌ وَلَا عَضْبَاءٌ تَنْطَحُهُ بِفُرُونِهَا وَتَطْوُهُ بِأَطْلَافِهَا كُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ أَوْ لَهَا رُدَّ عَلَيْهِ أُخْرَاهَا فِي يَوْمٍ كَانَ مَقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ حَتَّى يُفْضَى بَيْنَ الْعِبَادِ فَيْرَى سَبِيلَهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِمَّا إِلَى النَّارِ

Altınla gümüşün haklarını vermeyen hiçbir altın ve gümüş sahibi yoktur ki kıyamet gününde bunlar ateşten levhalar hâline getirilip de cehennem ateşinde kızdırılarak onlarla sahibinin yanları, alını ve sırtı dağlanmasın. Bu levhalar soğudukça miktarı 50.000 sene olan bir günde kullar arasında verilecek hüküm bitinceye kadar sahibine azap için tekrar (kızdırılarak) iade olunacaklardır. Nihayet kendisine ya cennete ya cehenneme doğru giden yol gösterilecektir. Ey Allah'ın Rasulü! Ya (zekâtı verilmeyen) develer ne olacak? diye sorulunca, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem: Hiçbir deve sahibi de yoktur ki onların hakkını -bu hayvanların hakkı su başlarına geldikleri gün sağılıp, muhtaçlara vermektir- vermesin de kıyamet gününde alabildiğine düz ve geniş bir sahada o develerin altına yatırılarak develerden bir tek yavru bile hariç kalmamak şartı ile onu ayakları ile ezmesin ve dişleri ile ısırmasınlar. Deve sürüsünün baş tarafı üzerinden (çiğneyip) geçtikçe son tarafı onun üzerine iade edilir. Bu azap, miktarı 50.000 sene olan bir günde kullar arasında verilecek hüküm bitinceye kadar devam eder. Nihayet ya cennete yahut cehenneme giden yolu kendisine gösterilir. Ey Allah'ın Rasulü! Sığırlarla koyunlar ne olacak? dediler. Rasulallah Sallallahu Aleyhi ve Sellem: Hiçbir sığır ve koyun sahibi yoktur ki onların hakkını vermesin de kıyamet günü geldiğinde düz ve geniş bir yerde onların ayakları altına serilerek, mezkûr hayvanlardan hiçbirini hariç kalmamak ve iç-

lerinde çarpık boynuzlu, boynuzsuz, kırık boynuzlu bulunmamak şartı ile onu boynuzları ile süsmesin, tırnakları ile ezmesinler. Bu hayvanların önde bulunanları, üzerinden çığneyip geçtikçe sondakiler onun üzerine tekrar iade edirlirler. Bu azap, miktarı 50.000 sene olan bir günde ta ki kullar arasında verilecek hüküm bitinceye kadar devam eder. Nihayet ya cennete veya cehenneme giden yolu kendisine gösterilir, buyurdu.”¹

Zekât, borcu dışında nisab miktarı mala sahip olan ve üzerinden de bir yıl geçen her Müslüman’a farz-ı ayndır. Müslüman’ın malına zekât farz olduktan sonra zekât borcu düşmez. Zekât, ümmetten alınan ve ümmetin çıkarları gereği devletin ihtiyacı olan alanlarda kullanılmak üzere toplanan vergiler gibi değildir. Zira zekât sadece sekiz sınıfın hakkıdır; ihtiyaç olsa da olmasa da farz olduğu anda beytülmalâ ödenmesi gerekir.

Zekât, beytülmalâ ait haklardan bir hak değildir. Zekât [**إِنَّمَا [الصَّدَقَاتُ**] **“Sadakalar ancak...”**² ayetiyle Allah *Azze ve Celle* tarafından belirlenen sekiz grup insanın hakkı olan bir maldır. Beytülmal ise halifenin görüş ve içtihadı çerçevesinde ayetin belirlediği kimselere ödenmek üzere zekât mallarının korunduğu, saklandığı yerdir.

Mutlak olarak zekâtın farziyetine delil teşkil eden sahih hadislerin genelliği ile erkek, kadın, çocuk veya mecnun Müslüman olan herkese zekât farzdır. Amr b. Şuayb babasından ve dedesinden şu hadisi rivayet eder:

حَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ فَقَالَ أَلَا مَنْ وَلِيَّ يَتِيمًا لَهُ مَالٌ فَلْيَتَجَرَّ [لَهُ فِيهِ وَلَا يَتْرُكُهُ تَأْكُلُهُ الرِّكَاهُ] **“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem insanlara hitab etti ve şöyle dedi: Kim malı olan bir yetime**

¹ Tirmizi dışında beş Sünen sahibi (Nesei, Ebu Davud, İbni Mâce, Ahmed b. Hanbel) rivayet etti.

² Tevbe Suresi 60

veli olursa onun malını ticaretle kullansın. Zekâtın, yetimin malını yiyip bitirmemesi için malı olduğu gibi bırakmasın.”¹

Enes'ten merfu olarak rivayet edilen bir hadiste de şöyle denilmektedir:

[أَجْرُوا فِي أَمْوَالِ الْيَتَامَى لَا تَأْكُلْهَا الرِّكَاءُ] **“Yetimlerin malını ticaretle geliştiriniz ki zekât malı yiyip bitirmesin.”²**

Ebu Ubeyd, Taberânî ve Mâlik, Kasım b. Muhammed'den şu hadisi rivayet ettiler:

“Aişe mallarımızla ticaret yapıyordu. Bizler ise yetim idik ve mallarımızın zekâtını veriyordu.”

Malik b. Enes, mecnun bir kimsenin malından zekât alınacağını söyler. Zühri de aynı görüşü paylaşır.

İbni Şihab'dan:

“Deli bir kimsenin malından zekât alınıp alınmayacağı soruldu da O ‘Evet’ dedi.”³

Aşağıdaki mallara zekât farzdır:

- 1- Koyun, sığır ve deve gibi hayvanlar
- 2- Ekinler ve meyveler
- 3- Nakitler
- 4- Ticaret malları

Nisab miktarını doldurmasının, üzerinden bir yıl geçtiği ve borçtan fazla olduğu zaman bu mallar üzerinden zekât vermek farzdır. Ancak ekinler ve meyvelerin üzerinden bir yıl geçmesi gerekmez. Hasadın yapılması yeterlidir.

¹ Tirmizi, Zekât 15

² Abdurrazzak, Musannef'te, İbni Ebi Şeybe, Musannef'te, Darakutnî ve Beyhakî sünenlerinde tahrir ettiler.

³ Ebu Ubeyd rivayet etti.

HAYVANLARIN ZEKÂTI

Develerin Zekâtı

Ebu Said el-Hudri'nin Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet ettiği hadise göre develerin ilk nisab miktarı beştir:

[وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ دَوْدٍ صَدَقَةٌ] **“Beş deveden azında zekât yoktur.”**¹

Hadiste yer alan [دَوْدٍ] “zevd” kelimesi, 3'ten 9 adete kadar olan develere denir. Kim beş taneden daha az sayıda deveye sahip olursa zekât vermez. Kimin de yılın büyük bir kısmını dışarda otlayarak geçiren 5 adet devesi varsa bir koyun zekât vermesi gerekir.

Develerin nisabı ve verilmesi gereken zekât miktarları şöyledir:

- 1- Beş deve için bir koyun
- 2- On deve için iki koyun
- 3- On beş deve için üç koyun
- 4- Yirmi deve için dört koyun

Gruplar arasındaki fazlalıklar için zekât yoktur. Sayısı 25'e ulaşmadıkça 20'nin üzerindeki develer için zekât yoktur. Develerin sayısı 25'e ulaştığında ise koyun yerine bir adet deve verilir. El-Leys b. Sa'd'den:

“Bu, sadakalarla ilgili yazıdır. Yirmi dört deveye kadar her beş deve için bir koyun zekât olarak verilir.”

El-Leys dedi ki:

---

¹ Müttefekun aleyh. Buhari, Zekât; Müslim, Zekât; Ebu Davud

“Nafi bana bunun, Ömer b. Hattab’ın yazdığı mektubun bir nüshası olduğunu söyledi.”

Malik b. Enes’den:

“Ömer b. Hattab’ın zekât hakkındaki yazısını okudum. Yazı şöyleydi: Rahman ve Rahim olan Allah’ın adı ile. Bu, sadakalarla ilgili yazıdır. Yirmi dört deve de her beş deve için bir koyun vardır.”

Develerin sayısı 25 olduğunda nisab miktarı dolmuş olur ve bundan sonraki develer için aşağıdaki açıklamalara göre uygulama yapılır:

1- Yirmi beş deve için bir adet binti mehâd deve zekât vardır. Binti mehâd, bir yaşını doldurup iki yaşına basan dişi deveye denir. Mehâd, hamileliği yani doğurganlık çağı yaklaşmış olan dişi deveye denir. Eğer deve sahibinin binti mehâd devesi yoksa (ibni lebûn) iki yaşını doldurup üçüne basan erkek deve alınır.

2- 36 adete kadar bintu lebûn yani iki yaşını doldurmuş ve üç yaşına girmiş dişi bir deve. Bintu lebûn diye isimlendirilmesinin nedeni annesinin yeniden doğum vaktinin gelip sağmal deve olmaya hazır olmasıdır.

3- 46 deve için erkek devenin dölleyeceği hıkkâ ünsa. Bu deve üç yaşını doldurup dördüne basan ve erkek devenin açacağı, dölleyeceği deve (tarûkatu’l-fahl)’dir

4- 61 adet deve için ceza’a yani dört yaşını doldurup beş yaşına girmiş dişi deve. Ön kazma dişlerini düşürmüş olmasından dolayı ceza’a diye isimlendirilmiştir.

5- 76 adet deve için iki adet bintu lebûn

6- 91 adet deve için iki adet döllemeye hazır olan hıkkâ

Burada belirttiğimiz oranlar arasındaki fazlalıklar için zekât yoktur. Devlerin sayısı 91'den fazla olduğunda 121 adete ulaşmadıkça zekât yoktur. Devlerin sayısı 121 olduğunda hesap değişir ve tümü sayılır. 121'e ulaştığı zaman her kırk adette bir adet binti lebûn, her elli deve için ise hıkkaya vardır. Buna göre hesap miktarı şöyle olur:

Develerin Sayısı	Ödenmesi Gereken Zekât Miktarı
121 deve için	Üç adet binti lebûn
130 deve için	Bir adet hıkkaya ve iki adet bintu lebûn
140 deve için	İki adet hıkkaya ve bir adet bintu lebûn
150 deve için	Üç adet hıkkaya
160 deve için	Dört adet bintu lebûn
170 deve için	Bir adet hıkkaya ve üç adet bintu lebûn
180 deve için	İki adet hıkkaya ve iki adet bintu lebûn
190 deve için	Üç adet hıkkaya ve bir adet bintu lebûn
200 deve için	Dört adet hıkkaya veya beş adet bintu lebûn

Bu oranlar arasındaki fazlalıklar için zekât yoktur. Bunun delili Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh'*ın Bahreyn'e gönderdiği zaman Enes *RadiyAllahu Anh'*a yazdığı şu yazıdır:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adı ile. Bu, Allah'ın Rasulü'ne, Rasul'ün de Müslümanlara farz kıldığı zekât farzietini bildirir. Müslümanlardan her kimden bu çerçevede zekât istenirse versin. Kimden de bu yazıda belirtilenden fazla istenirse vermesin.

1- Yirmi dört deveye kadar her beş deve için bir koyun alınır.

2- 25 deveden 35 deveye kadar olan develer için bir adet bintu mehâd (henüz iki yaşına yeni girmiş dişi bir deve).

3- 36 deveden 45 deveye kadar bir adet bintu lebûn (henüz üç yaşına basan dişi deve).

4- 46 deveden 60 deveye kadar erkek devenin aşacağı bir dişi deve (tarûkatu'l-cemel)

5- 61 deveden 75 deveye kadar bir adet ceza'a (beş yaşına basan bir deve).

6- 76 deveden 90 deveye kadar iki adet bintu lebûn.

7- 91 deveden 120 deveye kadar erkek devenin aşacağı (dölleyeceği) iki adet hıkka. (Dört yaşına basan deve)

8- 120 deveyi aşınca her kırk deve için bir adet bintu lebûn, her elli devede bir adet hıkka.

Dört adet deveden fazla devesi olmayan kimsenin zekât vermesi gerekmez. Ancak, sahibi dilerse verebilir. Develerin sayısı beş adete ulaştığında bir adet koyun vermek gerekir.”¹

Eğer deve sahibinin elinde nassta belirtilmiş yaşta deve yoksa bunun daha altındaki yaşta deve alınır ve fazlası için de deve sahibinin iki koyun veya 20 dirhem ödemesi gerekir. Eğer deve sahibinden ödemesi gerekenden daha büyük bir deve alırsa deve sahibine iki koyun ya da 20 dirhem ödenir. 20 dirhem 59,5 gram gümüşe eş değerdir. Örneğin, bir kimsenin 46 tane devesi varsa bir adet hıkka ödemesi gerekir. Ancak, deve sahibinin elinde hıkka yok ancak bintu lebûn varsa bintu lebûna ilave olarak iki koyun veya 20 dirhem daha ödemesi gerekir. Eğer yanında bintu lebûn yok ancak ceza'a varsa deve sahibine iki koyun veya 20 dirhem ödenmesi gerekir. Çünkü Enes'ten şöyle rivayet edilmiştir:

أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَتَبَ لَهُ فَرِيضَةَ الصَّدَقَةِ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ مِنَ الْإِبِلِ صَدَقَةُ الْجَذَعَةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ جَذَعَةٌ وَعِنْدَهُ حِقَّةٌ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْحِقَّةُ وَيَجْعَلُ مَعَهَا شَاتَيْنِ إِنْ اسْتَيْسَرَتْ لَهُ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَمًا وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحِقَّةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ الْحِقَّةُ وَعِنْدَهُ الْجَذَعَةُ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْجَذَعَةُ وَيُعْطِيهِ الْمُصَدَّقُ عِشْرِينَ دِرْهَمًا أَوْ شَاتَيْنِ وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحِقَّةِ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ إِلَّا بِنْتُ لَبُونٍ فَإِنَّهَا

¹ Buhari, Ebu Davud ve Tirmizi rivayet etti.

تُقْبَلُ مِنْهُ بِنْتُ لَبُونٍ وَيُعْطَى شَاتَيْنِ أَوْ عَشْرِينَ دِرْهَمًا وَمَنْ بَلَغَتْ صَدَقَتُهُ بِنْتُ لَبُونٍ وَعِنْدَهُ جَفَّةٌ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْحَقَّةُ وَيُعْطِيهِ الْمَصَدَّقُ عَشْرِينَ دِرْهَمًا أَوْ شَاتَيْنِ وَمَنْ بَلَغَتْ صَدَقَتُهُ بِنْتُ لَبُونٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ بِنْتُ مَخَاضٍ وَيُعْطَى مَعَهَا [عَشْرِينَ دِرْهَمًا أَوْ شَاتَيْنِ] *“Ebu Bekir, Allah'ın, Rasulü'ne emrettiği zekât farızası hakkındaki yazıda şöyle demektedir: Kimin deve sayısı zekât olarak ceza'a vermeyi gerektiren bir miktara ulaşır ancak, sürüsünde ceza'a bulunmaz da hıkkâ bulunursa bu kim-seden hıkkâ kabul edilir. Adama kolay geldiği takdirde buna iki koyun veya 20 dirhem ilave edilir. Kimin zekâtı hıkkâ miktarına ulaşır ancak, yanında hıkkâ bulunmayıp sürüsünde ceza'a varsa zekât olarak ceza'a kabul edilir ve zekât toplayan kişi tarafından adama 20 dirhem veya iki koyun verilir.”*¹

Develerin zekâtı kendi cinsinden ve aynı niteliklere sahip olandan alınır. Behati cinsten buhtî, irâbî olandan irâbî, iyi olandan iyi, besili olandan besili, zayıf olandan zayıf, çok zayıf olandan çok zayıf olan deve alınır. Yaşlı, tek gözlü ve hastalıklı olanlar alınmaz. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

ثَلَاثٌ مَنْ فَعَلَهُنَّ فَقَدْ طَعِمَ طَعْمَ الْإِيمَانِ مَنْ عَبَدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَأَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَعْطَى [زَكَاةَ مَالِهِ طَيِّبَةً بِهَا نَفْسُهُ رَافِدَةٌ عَلَيْهِ كُلُّ عَامٍ وَلَا يُعْطَى الْهَرَمَةَ وَلَا الدَّرَنَةَ وَلَا الْمَرِيضَةَ] وَلَا الشَّرْطَ اللَّئِيمَةَ وَلَكِنْ مِنْ وَسْطِ أَمْوَالِكُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَسْأَلْكُمْ خَيْرَهُ وَلَمْ يَأْمُرْكُمْ بِشَرِّهِ *“Kim şu üç şeyi yaparsa imanın tadını alır: Yalnızca kendisinden başka ilah olmayan Allahu Teâlâ'ya kulluk yapan kimse, her yıl gönül hoşnutluğu ile malının zekâtını veren kimse, zekâtını, yaşlı, uyuzlu, hasta, değersiz, küçük hayvanlardan vermeyip mallarının orta hâllilerinden veren kimse. Çünkü Allahu Teâlâ sizden mallarınızın en iyisinden vermenizi istemiyor, en kötüsünü vermenizi de emretmiyor.”*²

¹ Buhari, Ebu Davud ve Nesei rivayet etti.

² Ebu Davud, Zekât 4, 1582

Sığırların Zekâtı

Sığırların zekâtı, Sünnet ve sahabenin icması ile sabittir. Sünnet'ten delili olarak Ebu Zer *RadiyAllahu Anh*, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi rivayet eder:

مَا مِنْ صَاحِبِ إِبِلٍ وَلَا بَقَرٍ وَلَا غَنَمٍ لَا يُؤَدِّي زَكَاتَهَا إِلَّا جَاءَتْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمَ [مَا كَانَتْ وَأَسْمَنَهُ تَنْطَحُهُ بِفُرُونِهَا وَتَطْوُهُ بِأَخْفَافِهَا] **“Kim, deve, sığır ve koyun gibi hayvanlara sahip olur da zekâtını vermezse bu hayvanlar kıyamet günü en iri hâlleri ile gelecek, sahibine boynuzları ile vuracak, ayakları ile çiğneyecektir.”**¹

Sahabenin icmasına gelince sahabeler sığırlarda zekât vermenin farzîyetinde ittifak etmişlerdir.

Yılın büyük bir kısmını otlayarak geçiren sığırlardan zekât alınır. Bunlar çoğalmaları, gelişmeleri için elde bulundurulurlar. Ancak, çalıştırılan hayvanlardan zekât alınmaz. Ali *RadiyAllahu Anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir:

[لَيْسَ فِي الْبَقَرِ الْعَوَامِلِ صَدَقَةٌ] **“Çalışan (çiftte kullanılan) hayvanlara zekât yoktur.”**²

Amr b. Dinar, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in kendisine şöyle söylediğini rivayet eder:

[لَيْسَ فِي النَّوْرِ الْمُثِيرَةِ صَدَقَةٌ] **“Arazi sürmede kullanılan öküzler için zekât yoktur.”**³

Yine Cabir b. Abdullah'tan gelen rivayet ise şöyledir:

[لَا صَدَقَةٌ عَلَى مُثِيرَةٍ] **“Arazi sürmede kullanılan hayvanlara zekât yoktur.”**⁴

¹ Muttefekun Aleyh

² Ebu Ubeyd ve Beyhakî rivayet etti.

³ Ebu Ubeyd rivayet etti.

⁴ Ebu Ubeyd rivayet etti.

Hadiste yer alan [مُشِيرَةٌ] kelimesi toprak süren hayvanlar için kullanılan bir lafızdır.

Zekâta tabi olan sığırlardaki nisabın en alt seviyesi otuzdur. Otuz adet ve daha fazla sayıdaki sığırların zekâtı şöyledir:

1- Otuz adet sığır için, bir yaşını doldurmuş iki yaşına henüz girmiş bir dana veya tosun verilir. Bunlara tebî veya tebî'a denir. Çünkü bunlar anneleri ile birlikte otlayacak duruma gelmişlerdir.

2- Kırk adet sığır için, (müsinne) iki yaşını doldurup üç yaşına girmiş bir dana verilir.

Bunun delili Nesai ve Tirmizi'nin rivayet ettikleri şu hadistir:

بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ وَأَمَرَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنَ الْبَقَرِ مِنْ كُلِّ [بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ وَأَمَرَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنَ الْبَقَرِ مِنْ كُلِّ] *“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Muaz'ı Yemen'e gönderdi ve ona her otuz adet sığırdan bir adet erkek veya dişi dana, her 40 sığırdan ise bir adet iki yaşını bitirip üç yaşına girmiş bir dana almayı emretti.”*¹

3- Altmış sığır için, henüz iki yaşına girmiş iki adet tosun veya dana

4- Yetmiş adet sığır için, henüz iki yaşına girmiş bir dana ve iki yaşını doldurup üç yaşına girmiş bir dana

5- Seksen adet sığır için, iki adet 3 yaşında dana

6- Doksan adet sığır için, henüz iki yaşına girmiş üç adet dana

7- Yüz adet sığır için, üç yaşında bir dana ve iki adet iki yaşına girmiş dana

¹ Tirmizi, Nesei

8- Yüz on adet sığır için, iki adet üç yaşında dana ve bir adet iki yaşına girmiş dana

9- Yüz yirmi adet sığır için, üç adet üç yaşında dana veya dört adet iki yaşına girmiş tosun veya dana

Burada belirtilen oranlar arasında kalan kısımlar için, ilave zekât yoktur. Ahmed'in Yahya b. el-Hakem'den rivayetine göre Muaz şöyle dedi:

أَنَّ مُعَاذًا قَالَ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصَدَقُ أَهْلَ الْيَمَنِ وَأَمَرَنِي أَنْ أأْخُذَ مِنَ الْبَقَرِ مِنْ كُلِّ ثَلَاثِينَ تَبِيعًا قَالَ هَارُونُ وَالتَّبِيعُ الْجَدْعُ أَوْ الْجَدْعَةُ وَمِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةً قَالَ فَعَرَضُوا عَلَيَّ أَنْ أأْخُذَ مِنَ الْأَرْبَعِينَ قَالَ هَارُونُ مَا بَيْنَ الْأَرْبَعِينَ أَوْ الْخَمْسِينَ وَبَيْنَ السَّتِينَ وَالسَّبْعِينَ وَمَا بَيْنَ الثَّمَانِينَ وَالتَّسْعِينَ فَأَبَيْتُ ذَلِكَ وَقُلْتُ لَهُمْ حَتَّى أَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ فَقَدِمْتُ فَأَخْبَرْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَنِي أَنْ أأْخُذَ مِنْ كُلِّ ثَلَاثِينَ تَبِيعًا وَمِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةً وَمِنْ السَّتِينَ تَبِيعِينَ وَمِنْ السَّبْعِينَ مُسِنَّةً وَتَبِيعًا وَمِنْ الثَّمَانِينَ مُسِنَّتَيْنِ وَمِنْ التَّسْعِينَ ثَلَاثَةَ أَتْبَاعٍ وَمِنْ الْمِائَةِ مُسِنَّةً وَتَبِيعِينَ وَمِنْ الْعِشْرَةِ وَالْمِائَةِ مُسِنَّتَيْنِ وَتَبِيعًا وَمِنْ الْعِشْرِينَ وَمِائَةِ ثَلَاثَ مُسِنَّاتٍ أَوْ أَرْبَعَةَ أَتْبَاعٍ قَالَ **“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Yemen halkından zekât almam için beni gönderdi ve bana her otuz sığırdan iki yaşına yeni girmiş bir dana ve her kırk sığırdan 3 yaşında bir dana almamı emretti. Dedi ki: Yemen halkından 40 ila 50, 60 ila 70 ve 80 ila 90 adet arasında sığırı olanlar bunların da zekâtını almam için bana arzetteklerinde ben bunu yapmaktan kaçınarak onlara bu konu hakkında Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e sormam gerektiğini söyledim. Durumu Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e haber verdiğimde bana şöyle yapmamı emretti: Her 30 sığır için henüz iki yaşına girmiş bir dana, her 40 sığır için 3 yaşında bir dana, her altmış sığır için 2 adet 3 yaşında bir dana, her 70 sığır için bir adet iki yaşına yeni girmiş bir dana ve 3 yaşında bir dana, her 80 sığır için iki adet 3 yaşında bir dana, 90 sığır için 3 adet iki yaşına yeni girmiş dana, her yüz sığır için bir adet 3 yaşında dana ve 2 adet iki yaşına yeni girmiş bir dana, 110 adet için iki adet 3 yaşında dana ve bir adet iki**

yaşına yeni girmiş bir dana, 120 adet için 3 adet 3 yaşında dana veya 4 adet iki yaşında dana. Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, arada kalan sığırlar için herhangi bir şey almamamı emretti.”¹

Ahmed'in, Muaz b. Cebel'den rivayeti ise şöyledir:

“[لَمْ يَأْمُرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَوْقَاصِ الْبَقَرِ شَيْئًا] “*Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, nisab miktarları arasında kalan sığırlardan zekât almamı emretmedi.*”

Zekâtta mandaların hükmü de sığırların hükmü gibidir. Nisab miktarları da aynıdır. Eğer sığırlarla beraber aynı sürü içerisinde yer alıyorsa beraber hesaplanırlar. Mâlik b. Enes'ten şöyle rivayet edilmiştir:

“Mandalar, zekât meselesinde aynen sığırlar gibidir. Develerde ise behâtî olan ile irâbi olanlar, davar sürüsünde ise koyunlarla keçiler aynıdır.”

İbni Şihab Ömer b. Abdülaziz'in, amillerine şöyle yazdığını rivayet eder:

“[أَنْ تُؤَخَّذَ، صَدَقَةُ الْجَوَامِيسِ كَمَا تُؤَخَّذُ صَدَقَةُ الْبَقَرِ] “*Mandalardan, sığırlardan alındığı gibi zekât alınmasına...*”²

Koyunların Zekâtı

Koyunlardan zekât almanın farziyeti, Sünnet ve sahabenin icması ile sabittir. Sünnet'ten delil Ebu Zer *RadıyAllahu Anh'ın*, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet ettiği şu hadistir:

“[مَا مِنْ صَاحِبِ إِبِلٍ وَلَا بَقَرٍ وَلَا غَنَمٍ لَا يُؤَدِّي زَكَاتَهَا إِلَّا جَاءَتْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمُ مَا كَانَتْ وَأَسْمَنَهُ تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطْوُهُ بِأَخْفَافِهَا] “*Kim, deve, sığır ve koyun*

¹ Ahmed, Muaz b. Cebel'den rivayet etti.

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

gibi hayvanlara sahip olur da zekâtını vermezse bu hayvanlar kıyamet günü en iri hâlleri ile gelecek, sahibine boynuzları ile vuracak, ayakları ile çiğneyecektir.¹

Sahabeler, koyunların da zekâta tabi olduğunda ihtilafsız bir şekilde topyekûn icma etmişlerdir. Yılın büyük bir kısmını dışarıda otlayarak geçiren, nisab miktarına ulaşan ve tam bir yılı dolduran koyunlardan zekât almak farzdır. Ebu Davud'un Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh'tan* rivayet ettiği uzun bir hadiste Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

[وَفِي سَائِمَةِ الْعَنَمِ إِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ فَفِيهَا شَاةٌ] ***“Otlayarak beslenen koyunların sayısı kırk tane olduğunda içlerinden bir koyun zekât olarak alınır.”***²

Yine Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

[لَا زَكَاةَ فِي مَالٍ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ] ***“Üzerinden bir yıl geçmeyen bir maldaki zekât yoktur.”***³

Zekâta tabi olan koyunların nisabı en az 40 adet koyundur. Kırktan az olduğu zaman bir tane dahi eksik olsa zekât vermek gerekmez. Koyunlardaki nisab miktarı ve verilmesi gereken zekât şöyledir:

- 1- Kırk koyunda 1 adet koyun
- 2- 121 koyunda 2 adet koyun
- 3- 201 koyunda 3 adet koyun
- 4- 400 koyunda 4 adet koyun

Arada kalan miktarlar için zekât yoktur. Koyunların sayısı dört yüze ulaştığı zaman her yüz koyunda bir koyun hesaplanır. Sayı yüze tamamlanmadıkça fazla miktar için zekât yoktur.

¹ Muttefekun Aleyh.

² Tirmizi rivayet etti.

³ Ebu Davud, Tirmizi, İbni Mâce

Bir koyun dahi yüzden eksik olsa yine zekâta tabi olmaz. Bunun delili, Muhammed b. Abdurrahman'dan gelen şu rivayettir:

أَنَّ فِي كِتَابِ صَدَقَةِ النَّبِيِّ وَفِي كِتَابِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّ الْعَنَمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا شَيْءٌ [فِيمَا دُونَ الْأَرْبَعِينَ فَإِذَا بَلَغَتْ الْأَرْبَعِينَ فَبِهَا شَاةٌ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ عَشْرِينَ وَمِائَةٌ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عَشْرِينَ وَمِائَةٍ وَاحِدَةً فَبِهَا شَاتَانِ إِلَى الْمِائَتَيْنِ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى الْمِائَتَيْنِ وَاحِدَةً فَبِهَا ثَلَاثُ شِبَاهٍ إِلَى ثَلَاثِمِائَةٍ. قَالَ فَإِذَا زَادَتْ الْعَنَمُ عَلَى ثَلَاثِمِائَةٍ فَلَيْسَ فِيمَا دُونَ الْمِائَةِ شَيْءٌ وَإِنْ بَلَغَتْ تِسْعًا وَتِسْعِينَ حَتَّى تَكُونَ مِائَةً تَامَةً ثُمَّ فِي كُلِّ مِائَةٍ شَاةٍ تَامَةٍ شَاةٌ وَلَا تُؤْخَذُ [هَرَمَةٌ وَلَا فَحْلٌ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الْمُصَدِّقُ] *“Hem Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in hem de Ömer b. Hattab’ın zekâtlarla ilgili mektuplarında şunlara yer verilmektedir: Kırk taneden az olan koyunlardan zekât alınmaz. Kırk koyun ile yüz yirmi koyuna kadar bir koyun verilir. 121’den 200’e kadar koyunlar için iki koyun, 201’den 300’e kadar 3 koyun alınacağı yazılıydı. Dedi ki: Koyunlar 300’den fazla olursa 400’ü tamamlamadıkça, doksan dokuz tane olsa dahi yüz adet tam olmadıkça aradaki koyunlar için bir şey alınmaz. Üç yüzden sonraki koyunlar için, her yüz koyunda bir koyun alınır. Zekât olarak yaşlı koyun alınamayacağı gibi zekât sahibi dilemedikçe erkek koyun da alınmaz.”*¹

Ömer b. Hattab’ın ailesinin yanındaki zekâtlarla ilgili yazıda şu ifade yer almaktadır:

*“Koyunların sayısı 301 olduğunda 400’ü tamamlamadıkça üç koyundan fazla koyun verilmez. 400 olduğunda ise 4 koyun verilir.”*²

Koyunların Zekâtına Neler Dahildir, Neler Alınır, Neler Alınmaz?

Zekât yılı içerisinde doğmuş olması şartı ile bir Müslümanın sahip olduğu koyunlar, keçiler ve bunların yavrularının tümü zekâta tabidir.

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

Koyunlardan zekât olarak ceza'a yani 6 ayını doldurmuş kuzu ve keçi olarak ise bir yaşında keçi alınır. Bunların erkek ya da dişi olmalarında fark yoktur. Erkek olanı da dişi olanı da zekât olarak alınır. Bunlardan ne en iyisi ne de en kötüsü alınmaz, sürünün içerisinde orta hâlli olanlar zekât olarak alınır.

Küçük olan kuzular veya keçi yavruları, zekât olarak alınmayacağı gibi zekât yerine de geçmez. Karnında yavrusu olan veya doğurmak üzere olan koyun veya keçi de alınmaz. Sütü için ya da eti için beslenenler veya erkek olanlar koyun sahibinin gönüllü olarak vermesi dışında zekât olarak alınmaz. Eğer gönüllü olarak verilirse kabul edilir. Zira bu durumda ona sevap vardır. Çünkü vermesi gerekenden fazlasını vermiştir. Bunun delili Bısr b. Asım'ın, babasından yaptığı şu rivayettir:

أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اسْتَعْمَلَ أَبَا سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَلَى الطَّائِفِ وَمَخَلِّفِهَا [فَحَرَاجَ مُصَدِّقًا فَأَعْتَدَ عَلَيْهِم بِالْعَذَى وَلَمْ يَأْخُذْ بِالْعِدَاءِ مِنْهُمْ. فَقَالُوا لَهُ: إِنْ كُنْتَ مُعْتَدًا عَلَيْنَا بِالْعَذَى فُحْدُهُ مَنَاءٌ، فَأَمْسَكَ حَتَّى لَقِيَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ لَهُ: أَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَزْعُمُونَ أَنَّكَ تَظْلِمُهُمْ، تَعْتَدُ عَلَيْهِم بِالْعَذَى وَلَا تَأْخُذُهُ مِنْهُمْ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: فَأَعْتَدْتُ عَلَيْهِم بِالْعَذَى حَتَّى بِالسَّخْلَةِ يَرُوحُ بِهَا الرَّاعِي عَلَى يَدِهِ، وَقُلْتُ لَهُمْ: لَا آخُذُ مِنْكُمْ الرَّبَى وَلَا الْمَاخِضَ وَلَا دَاتِ الدَّرِّ وَلَا الشَّاةَ الْأَكُولَةَ وَلَا فُحْلَ الْعَنَمِ، وَخُذْ مِنْهُمْ الْعَنَاقَ وَالْجَدْعَةَ وَالْتَنِيَّةَ، فَذَلِكَ عَدْلٌ بَيْنَ رِجَالِنَا] “Ömer RadıyAllahu Anh, Abdullah'ın oğlu Ebu Süfyan'ı Tâif ve civarına zekât toplamakla görevlendirdi. Zekât toplayıcı zekâtı alırken koyunların körpe kuzularını da hesaba kattı ancak zekât olarak onları almadı. Bunun üzerine onlar madem zekâtı hesaplarken kuzuları da katıyorsun o zaman koyunları zekât olarak aldığın gibi kuzuyu da zekât olarak al, dediler. Fakat o, Ömer ile karşılaşınca kadar herhangi bir işlem yapmadı. Ömer ile karşılaştığında ise şöyle dedi: Bil ki onlar, bizim onlara zulmettiğimizi, kuzuları zekât hesabına kattığımız hâlde zekât olarak kuzuları almadığımızı iddia ediyorlar. Bunun üzerine Ömer ona şöyle dedi: Çobanın kucağında dolaştırdığı küçücük oğlak olsa bile onların davarlarının tümünü say ve onlara: Henüz yeni doğum yapmış koyunu, karnında yavrusu olanı, süt vereni, besiyeye alınanları ve damızlık olanları zekât olarak almayacağını söyle. Henüz bir yılını doldurmamış dişi oğlağı, altı ayını

doldurmuş kuzuyu ve bir yaşını doldurmuş keçiyi al. Böylelikle malın en iyisi ile kuzu arasında denge kurulmuş olur.”¹

Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem de şöyle demektedir:

[إِنَّمَا حَقُّنَا فِي الْجَذَعَةِ وَالْتَّيْرِ] **“Bizim hakkımız ancak ceza’a (altı ayını doldurmuş kuzu) ve seniyye (bir yaşını doldurmuş keçi)’dir.”²**

Yaşlı ve ayıplı olan koyunlar zekât olarak alınmazlar. Bunun delili [وَلَا تَبْمُوا الْحَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ] **“Bayağı (kötü) şeyleri, infak olarak vermeye yeltenmeyin”³** ayeti ve Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’den rivayet edilen [وَلَا تُؤْخَذُ فِي الصَّدَقَةِ هَرْمَةٌ] **“Çok yaşlı ve özürlü hayvanlarla sürününün koçu zekât olarak alınmaz ancak mal sahibi kendisi verirse olabilir.”⁴** hadisidir. Koyunların tamamının yaşlı veya ayıplı olması durumunda zekât toplayıcının bunlardan zekât alması caizdir.

Koyunlara Ortak Olmanın Hükmü

Dışarıda yayılan koyunlarda ortaklık veya koyunların birbirine karışmış olması, zekâta birbirine karışmış hayvanları veya ortak koyunları tek kişinin sürüsü hâline getirir. Bu karışımın ayların karışımı şeklinde olmasıyla niteliklerinin karışmış olması arasında fark yoktur.

Ayların birbirine karışmış olması, birbirinden ayırt edilemeyecek şekilde her birinin de payının bulunduğu hayvanların aralarında ortak olmasıdır. Bu türden bir karışım, her ikisinin de belli bir nisab miktarına mirasçı olmaları, ortak olarak satın almaları veya her ikisine bağışlanmış olup da bağışlandığı hâlde bırakılıp, taksimi yapılmamış olması şeklinde olabilir.

¹ Şâfiî ve Mâlik rivayet etti.

² İbni Kudâme, el-Muğnî’de zikretti. Muvatta, Zekât, 26

³ Bakara Suresi 267

⁴ Buhari, Zekât 39; Ebu Davud, Zekât 5; İbni Mâce, Zekât 13; Darimi, Zekât 4

Koyunların nitelikleri itibarıyla karışmış olması, her birinin malının birbirinden ayırt edilebileceği bir şekilde olmasına rağmen mallarını birbirine karıştırıp -ortaklıkta eşit ya da farklı olmaları durumu değiştirmez-, hayvanları beslemede, sulamada, merada veya gütmeye ortak olmalarıdır.

Koyunlardaki ortakların veya karışmaların sayısı ne kadar çok olursa olsun, hissedarların payları ne olursa olsun zekât alınırken bunların tamamı tek kişinin zekâtı gibi hesaplanarak zekât alınır. Koyunlar birbirlerinden ayrılmadan veya bir araya toplanmadan olduğu gibi sayılır. Koyunların sayısı 40 tane ise bir koyun, 121 olduğu zaman iki koyun, 201 olduğu zaman 3 koyun, 401 olduğu zaman 4 koyun zekât olarak alınır. Zekât toplayıcının almış olduğu zekât, koyunlardaki hisseleri oranında ortaklara veya karışımlara taksim edilir. Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in [وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَأَنْهَمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ] **“Zekât ortaklık malından verildiği zaman ortaklar paylarına göre birbirlerine rücu ederler.”**¹ hadisine göre payı az olan kimsenin malı çok olanın malına tamamlanır.

Zekât toplayan kimse koyunları paylara ayırmadan buldukları hâl üzere onları olduğu gibi sayar. Daha fazla zekât almak amacı ile payları bölerek üç ortak gibi veya 121 adet karışıma ortak olanları, 40'ar adet oranında bölmeye gitmesi ve böylece bir koyun yerine her ortaktan birer koyun olmak üzere üç koyun alması caiz değildir. Koyunları olduğu gibi bırakarak, yalnızca bir adet koyun alması gerekir. Aynı şekilde koyun sahibinin, daha az zekât vermek veya vermemek için zekât toplayıcının önünde koyunları tıpkı 201 tane koyuna sahip olan bir kimsenin iki ortak veya iki karışım gibi muamele görmesi ve böylece de üç koyun yerine 2 koyun vermesi için koyunları yüzer adet şeklinde bölmesi veya hiç zekât ödememek için 40 koyunu olduğu hâlde iki parçaya ayırması da caiz değildir.

¹ Buhari, Ebu Davud, Tirmizi, Nesei, İbni Mâce, Muvatta

Tek sürü hâlindeki koyunları bölmek caiz olmadığı gibi daha az zekât ödemek amacıyla farklı sürüleri birleştirmek de caiz değildir. Birbiriyle ortaklık veya karışım şeklinde bir ilişkisi olmayan ve 40'ar adet koyunu bulunan iki kişinin, koyunlarını birleştirerek tek sürü hâlinde 80 koyun olarak gösterip, zekât toplayıcı geldiğinde 2 koyun yerine 1 koyun vermesi caiz değildir. Tek sürüyü farklı sürüler hâlinde göstermek veya farklı sürüleri tek sürü hâlinde göstermenin caiz olmamasının delili, Sa'd b. Ebi Vakkas'tan rivayet edilen hadistir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* dedi ki:

[لَا يَفْرَقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ فِي الصَّدَقَةِ وَالْخَلِيطَانِ مَا اجْتَمَعَ عَلَى [الْفَحْلِ وَالْمَرْعَى] **“Zekâtta birbirine karıştırılmış sürülerin arası ayırılmaz, ayrı olanlar da birleştirilmez. Birbirine karıştırılmış sürüler koçta ve merada birleştirilmiştir.”** Bir başka rivayette ise [والرَّاعِي] **“gütmede”** ifadesi yer almaktadır.¹

Deve, sığır ve koyunların zekâtı, aynî olarak alınır. Bedellerini almak caiz değildir. Çünkü hadislerdeki naslar deve, sığır ve koyunların cinsini ve yaşlarını açıkça belirlemiştir.

Koyun, deve, sığır ve manda gibi hayvanlar ticaret amacı ile elde bulunduruluyorsa bu defa zekâtta, ticaret mallarına dahildirler. Dolayısıyla bu durumda sayıya ve yaşa bakılmaz. Altın üzerinden dinar ile gümüş üzerinden dirhem ile hesaplamaları yapılarak zekâtları alınır. Bunların değeri 200 dirhem gümüşe eş değer olduğu zaman -ki bu gümüşün nisab miktarıdır- yani 595 gram gümüşün değerine ulaştığı zaman kırkta bir zekât alınır. 1 dirhem gümüş 2,975 gram gümüşe tekabül eder. 20 dinar altın değerinde olduğu zaman ki bu da altının nisab miktarı olup 85 gram altına eş değerdir. 1 dinar altının 4,25 gram altına eş değer olarak alınarak kırkta bir oranında zekâtı verilir. Bu miktar, ticaret mallarındaki zekât miktarıdır.

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

EKİNLERİN VE MEYVELERİN ZEKÂTI

Ekinlerin ve meyvelerin zekâtı, Kitap ve Sünnet'e göre farzdır. Kitap'tan delil, Allahu Teâlâ'nın şu sözüdür:

[وَأْتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ] **“Hasat edildiği gün hakkını verin.”**¹

Sünnet'ten delil ise Ebu Said el-Hudri'den rivayet edilen Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözüdür:

[لَيْسَ فِيمَا دُونَ حَمْسَةِ أَوْسُقٍ زَكَاةٌ] **“Beş veskten azında zekât yoktur.”**²

İbni Ömer, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi rivayet eder:

[فِيمَا سَقَّتِ السَّمَاءُ وَالْغُيُوتُ أَوْ كَانَ عَثَرِيًّا الْغُثُرُ وَمَا سُقِيَ بِالنَّضْحِ نِصْفُ الْعُثْرِ] **“Yağmur suyu veya kaynak suyu ile sulanan veya kendiliğinden sulu olan toprakların ürünlerinden onda bir, taşıma su ile sulanan topraklardan ise yirmide bir zekât vermek gerekir.”**³

Zekât Verilmesi Farz Olan Meyveler ve Ekinler

Buğday, arpa, hurma ve kuru üzümün zekât vermek farzdır. Musa b. Talha, Ömer *RadiyAllahu Anh*'tan rivayet eder:

[إِنَّمَا سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الزَّكَاةَ فِي هَذِهِ الْأَرْبَعَةِ الْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ [وَالزَّرْبِيبِ وَالتَّمْرِ] **“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şu dört şeyden zekât verilmesini farz kıldı. Bunlar; buğday, arpa, hurma ve kuru üzümdür.”**⁴

Yine Musa b. Talha'dan şöyle rivayet edildi:

[أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَادَ بْنَ جَبَلٍ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ أَنْ يَأْخُذَ [الْصَدَقَةَ مِنَ الْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالنَّخْلِ وَالْعِنَبِ] **“Yemen'e gönderdiği zaman**

¹ En'am Suresi 141

² Ebu Ubevd, Emvâl; Buhari; Müslim; Ebu Davud; Nesei; İbni Mâce; Muvatta

³ Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesei, İbni Mâce, Muvatta

⁴ Taberânî rivayet etti.

***Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Muaz b. Cebel'e, Buğday, arpa, hurma ve kuru üzümünden zekât almayı emretti.*"¹**

Bu hadisler, meyveler ve sebzelerde zekâtın ancak buğday, arpa, hurma ve kuru üzümünden oluşan dört sınıftan alınabileceğini açıklamaktadır. Bunların dışındaki meyvelerden ve sebzelerden ise zekât alınmaz. Zira birinci hadis, sınırlamaya/hasra delalet edecek bir ifade tarzı ile gelmiştir. Zekâtın bu dört grup ile sınırlı olduğunu Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in, Ebu Musa ve Muaz b. Cebel'i, insanlara dinlerinin emirlerini öğretmeleri için Yemen'e gönderdiğine dair Hakîm, Beyhakî ve Taberânî'nin rivayet ettikleri şu hadis de tekit etmektedir:

[لَا تَأْخُذُ الصَّدَقَةَ إِلَّا مِنْ هَذِهِ الْأَرْبَعَةِ الشَّعِيرِ وَالْجَنْطَةِ وَالرَّيْبِ وَالتَّمْرِ] ***"Şu dört şeyin dışındakilerden zekât almayı: Buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm."***²

Beyhakî, hadisin ravilerinin sika/güvenilir ve hadisin mutasıl olduğunu söyler. Bu hadis, zekâtın bu dört grup ile sınırlı olduğunda açık ve nettir. Zira hadiste geçen [لا] "illa" lafzı nefy ya da nehiy edatı ile geçtiğinde hem öncesi hem de sonrası için sınırlandırma ifade eder. Yani zekât almak, hadiste yer alan [لا] "illa" lafzından sonra geçen, bu dört sınıf ile sınırlı olur ki bunlar; buğday, arpa, hurma ve kuru üzümünden ibarettir.

Öte yandan hadiste geçen buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm kelimeleri, cansız varlıklar için kullanılan isimler olup mantûk, mefhum ve iltizam açısından başka anlamlara gelmezler. Zira bu kelimeler, sıfat isimler olmadığı gibi mana isimleri de değildir. Bunlar, ne için isimlendirilmişlerse o anlamlarla sınırlandırılmış kelimelerdir. Bu nedenle bu kelimelerden yiyecek, kurutmalık veya biriktirmelik şeylere ait bir anlam çıkmaz. Çünkü bu lafızlar, bu anlamlara ve sıfatlara delalet etmezler.

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

² Hakîm, Beyhakî ve Taberânî

Dolayısıyla meyvelere ve ekinlere ait zekâtı, bu dört grup ile sınırlandıran bu hadisler [فِيْمَا سَقَّتِ السَّمَاءُ الْعَشْرُ وَفِيْمَا سَقِيَ بَعْرَبٍ أَوْ دَالِيَةٍ] [نِصْفُ الْعَشْرِ] **“Yağmur suyu ile sulanan yerlerden onda bir, taşınarak sulanan yerlerden ise yirmide bir zekât vardır.”**¹ şeklinde gelen lafızları tahsis etmiş olur. Bu durumda ise mana şöyle olur: **“Yağmur suyu ile sulanan buğday, arpa, hurma ve kuru üzümden onda bir, taşınarak sulananlarından ise yirmide bir zekât alınır.”**

Bu dört grubun dışındaki meyvelere ve ekinlere zekât farz değildir. Bu nedenle mısır, pirinç, bakla, nohut, mercimek ve diğer hububatlardan ve baklagillerden zekât alınmayacağı gibi elma, armut, şeftali, kayısı, nar, portakal, muz ve diğer meyve türlerinden de zekât alınmaz. Çünkü bu hububatlar ve meyveler, buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm kelimelerinin kapsamına girmediği gibi bunları zekât kapsamına alan sahih bir nass veya icma da yoktur. Kıyas kapsamına da girmez çünkü zekât, ibadet kapsamına giren hükümlerdendir. İbadetlerde ise kıyas yapılmaz. Yalnızca nassın ifadesi ile yetinilir. Aynı şekilde salatalık, kabak, acur, patlıcan, şalgam, havuç vb. sebze türlerinden de zekât alınmaz. Ömer, Ali, Mücâhid ve diğerlerinden (Allah onlardan razı olsun) gelen rivayetlere göre sebzelerde zekât yoktur. Ebu Ubeyd, Beyhakî ve diğerleri rivayet ettiler.

Ekinlerin ve Meyvelerin Nisabı

Ekinlerde ve meyvelerde zekât nisabının en azı 5 vesktir. Buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm 5 veske ulaşmadıkça zekât yoktur. Ebu Said el-Hudri'den gelen rivayet şöyledir:

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: 5 veskten azında zekât yoktur.”²

¹ Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesei, İbni Mâce, Muvatta

² Buhari, Müslim, Ebu Davud, Nesei, İbni Mâce, Muvatta

Muhammed b. Abdurrahman'dan:

أَنَّ فِي كِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي كِتَابِ عَمْرِ فِي الصَّدَقَةِ أَنْ لَا [*Hem Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in hem de Ömer'in zekât farziyeti ile ilgili yazısında şu ifadeler yer almaktadır: 5 veske ulaşmadıkça bir şeyden zekât alınmaz.*"¹

Cabir'den:

[لَا تَجِبُ الصَّدَقَةُ إِلَّا فِي خَمْسَةِ أَوْسُقٍ] *"Ancak 5 vesk miktarına ulaşan (ekin ve meyveler) için zekât vardır."*²

Bir vesk, 60 sâ eder. Ebu Said ve Cabir, Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den şöyle rivayet ettiler:

[الْوَسْقُ سِتُّونَ صَاعًا] *"Bir vesk, altmış sâdır."*³

Bir sâ dört müddür. Bir müdd 1,1/3 Rıtl-ı Bağdâdiye eş değerdir. Buna göre bir sâ 2,176 kiloya eş değerdir. Bir vesk ise 130,56 kg buğday eder. Bu hesaplamalara göre zekât nisabı olan 5 vesk buğday ise 652,7 kg buğday demektir. Bu ağırlık; arpanın, hurmanın ve kuru üzümün ağırlığından farklıdır. Çünkü bu türler hacim bakımından birbirine eşit olmayan ağırlıktadırlar. Konu ile ilgili hadislerin de işaret ettiği gibi bu ürünlere ait zekâtın farziyeti ile ilgili olarak nisabda ağırlığa değil ölçüye itibar edilir.

Hububatlarda ve Meyvelerde Zekât Alma Vakti

Topraktan elde edilen hububatın ve meyvenin miktarı, 5 veske ulaştığı zaman zekât alınır. Hububatlardan hasat yapıp, sapından ve samanından ayrıldıktan sonra, meyveler ise kuru-dukdan sonra nisab hesabı yapılır. Taze hurma kuruduktan,

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

² Müslim tahrir etti.

³ İbni Mâce, Kitâbu'z-Zekât

üzüm de kuru üzüm hâline geldikten sonra nisaba bakılır. Üzerlerinden bir yıl geçmesi şartı aranmaz. Allahu Teâlâ'nın [وَأَتُوا] "Hasat edildiği gün hakkını verin."¹ ayetine göre, hasat yapılıp ayıklandıktan ve kuruduktan sonra zekât ayrılır. Çünkü Sünnet, taze hurmanın ve üzümün kuruyup kuru hurma veya kuru üzüme dönüşmesinden, hububatın da hasat edilip harmanı yapıldıktan sonra zekâtının alınacağına delalet etmektedir.

Meyvelerin Miktarının Takdir Edilmesi

Olgunlaştıktan sonra üzüm ve hurma miktarlarını tespit etmek üzere devletin uzmanlar göndermesi gerekir. Attab b. Useyd'den:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَبْعَثُ عَلَى النَّاسِ مَنْ يَخْرُصُ عَلَيْهِمْ كُرُومَهُمْ [وَأَيْمَارَهُمْ] **"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem insanların bahçelerindeki üzüm ve meyve miktarlarını belirlemek üzere elemanlar gönderirdi."**²

Attab'a ait bir başka lafızda ise şu ifadelere yer verilmektedir:

أَمْرَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُخْرَصَ الْعِنَبَ كَمَا يُخْرَصُ النَّخْلُ، فَتُؤَخَذُ [زَكَاتُهُ زَبِيبًا كَمَا تُؤَخَذُ صَدَقَةُ النَّخْلِ تَمْرًا] **"Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem hurma için mahsûl tahmini yapılmasını emrettiği gibi üzüm için de yapılmasını emretti. Yaş hurmanın zekâtı kuru hurma (temr) olarak alındığı gibi üzümün zekâtı da kuru üzüm olarak alınır. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem böyle yaptı ve Vadi'l Kura'da bahçesi bulunan bir kadının meyvelerini tahmin ettirdi."**³

Vefatından sonra Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh* ve diğer halifeler de böyle yaptılar.

¹ En'am Suresi 141

² Ebu Davud, Tirmizi, İbni Mâce

³ İmam Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde rivayet etti.

Zekâta tabi olan mahsûllerin miktarlarını tahmin edecek olan kişi (eksper), mahsûlün 1/3'ünü veya 1/4'ünü mahsûl sahiplerine bir genişlik olması için, tahmin dışında bırakmalıdır. Çünkü üzüm veya hurma bahçesi sahipleri kendileri yerler, misafirlerine, komşularına, akrabalarına, arkadaşlarına, yoldan geçerken kendilerine uğrayan kimselere ve dilencilere verirler, ikram ederler. Ayrıca bir miktarını da kuşlar yer. Sehl b. Ebu Hasme'den:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ إِذَا حَرَصْتُمْ فَخُذُوا وَدَعُوا التَّلْتَ فَإِنَّ [لَمْ تَدَعُوا التَّلْتَ فَدَعُوا الرَّبْعَ] *“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle diyordu: Tahminde bulunduğunuz zaman mahsûlün üçte birini bırakınız. Üçte birini bırakmazsanız dörtte birini bırakınız.”*¹

Mekhul'den:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَعَثَ الْخُرَاصَ قَالَ خَفِّفُوا عَلَى النَّاسِ فَإِنَّ [فِي الْمَالِ الْعَرَبِيَّةِ وَالْوَأَطَةِ وَالْأَكْلَةِ] *“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, meyveleri tahmin edecek birini görevlendirdiği zaman, ona şöyle derdi: Tahminde bulunduğunuz zaman, müsahahalı davranınız. Çünkü tahminde bulunduğunuz maldan, yoldan gelip geçenlerin, misafirlerin ve mal sahibinin yiyecek olarak hakkı vardır.”*²

Buğday ve arpa ise tahmin edilmez. Zira Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'den böyle bir rivayet gelmemiştir. Çünkü buğday ve arpanın tahmini, üzüm ve hurmada olduğu gibi kolay değildir. Üstelik hurma ağacındaki meyve ve bağdaki üzüm, yaş olarak da yenir. Hurma ve üzüm sahiplerine bir genişlik olması için bir miktarını satmaları, ikramda bulunmaları, hediye olarak vermeleri ve daha başka tasarruflarda bulunabilmeleri için mal sahibine bırakılır. Sonra, tahmin edilen miktar üzerinden zekâtı verilir. Türü ne olursa olsun iyi veya kötü, hurma ve

¹ Ebu Davud, Tirmizi, Nesei, Darimi, Ahmed b. Hanbel

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

üzümün tamamı birbirine katılarak tek parça hâlinde tahmin edilir. Hurma ile üzüm karıştırılmayacağı gibi buğday ile arpa da birbirine karıştırılmaz.

Meyve bahçeleri tahminden sonra ve kurumadan önce bir afetle karşı karşıya kalırsa ihmalkârlıktan kaynaklanmaması şartıyla telef olur veya kurumadan önce veya sonra çalınırsa mal sahibinin bunun karşılığını ortaya koyması gerekmediği gibi zekât vermesi de gerekmez. Ancak kalan miktar nisaba ulaştığında zekât vermesi gerekir.

Ekinlerden ve Meyvelerden Alınan Zekâtın Miktarı

Topraktan elde eden buğday, arpa, hurma ve kuru üzümün miktarı 5 veske ulaşıyorsa öşür yani 1/10 zekât vermek gerekir. Arazi, yağmur ve nehir suları ile sulanıyorsa veya toprağın altında veya yakınında bulunan nehir ve sulama kanalları gibi herhangi bir şeye ihtiyaç duymadan kökleri ile suyu alan, herhangi bir zorluğa meydan vermeyen arazilerden ise 1/10 zekât alınır. Hayvan gücü ile veya herhangi bir alet yardımı ile güç harcanarak sulanan arazilerden elde edilen mahsûlattan ise 1/20 zekât alınır. Ali *RadiyAllahu Anh'tan*:

“Yağmur suyu ile sulanan arazilerden onda bir, alet yardımı ile veya hayvan gücü ile sulanan arazilerden yirmide bir zekât vermek gerekir.”¹

Bisr b. Said'den:

فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الزَّكَاةَ فِيمَا سَقَّتِ السَّمَاءُ وَفِي الْبَعْلِ وَفِيمَا [سَقَّتِ الْعُيُونُ الْعُشْرُ وَفِيمَا سَقَّتِ السَّوَانِي (النَّوَاضِح) نَصْفُ الْعُشْرِ] **“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, gökten inen su ile sulanan, ken-**

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

diliğinden sulu olan veya kaynak suyu ile sulanan toprakların ürünlerinden onda bir, hayvan gücü kullanılarak sulanan araziler içinse yirmide bir zekât vermeyi farz kıldı.”¹

Hakem b. Uteybe'den:

كَتَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ وَهُوَ بِالْيَمَنِ إِنَّ فِيمَا سَقَّتْ [السَّمَاءُ أَوْ سَقَى غَيْلاً الْعُشْرَ وَفِيمَا سَقَى بِالْعُزْبِ نِصْفَ الْعُشْرِ] **“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Yemen’de bulunan Muaz b. Cebel’e yazdığı mektupta şöyle diyordu: Yağmur suyu ile sulanan veya kendiliğinden sulu olan arazilerde onda bir, su tulumu veya kova gibi şeylerle taşınarak sulanan arazilerde ise yirmide bir zekât vardır.”²**

Bu hüküm yılın büyük bir kısmında yapılan uygulamaya göre değerlendirilir. Buna göre yılın büyük bir kısmında herhangi bir zorluğun söz konusu olmaması hâlinde 1/10 zekât vermek gerekir. Yılın büyük bölümü güç kullanılarak sulanıyorsa yirmide bir zekât verilir. Bir toprak, senenin yarısında herhangi bir güç kullanılmadan ve yılın kalan yarısında da güç kullanılarak sulanıyorsa 3/40 (%7,5) nisbetinde zekât vermek gerekir.

Ekinlerden ve Meyvelerden Zekât Alma Keyfiyeti

Ekinlerin ve meyvelerin zekâtında asıl olan, ekinin veya zekât verilmesi farz olan meyvenin zekâtının aynı olarak alınmasıdır. Ekinlerden ve meyvelerden zekât alınırken en iyisinden ve en kötüsünden alınmayıp orta hâlli olanından alınmalıdır. Zekât toplayan kişinin kasıtlı olarak, zekât veren kişinin malının en iyisini alması caiz değildir. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurmaktadır:

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

[إِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ] **“İnsanların mallarının en iyilerini almaktan sakının.”**¹

Aynı şekilde zekât verecek olan kişinin de malının en kötü olanını vermesi, Allahu Teâlâ'nın şu ayetine göre caiz değildir:

[وَلَا تَتِمَّمُوا الْحَبِيبَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ] **“İğrenmeden almayacağınız pis şeyleri vemeğe kalkmayın.”**²

Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* de rengi bozuk ve kalitesi düşük hurmanın zekât olarak alınmasını yasaklamıştır.³

Kötü hurma ise iki türlü olur:

1- Çekirdek üzerinde ince bir kabuğu olan

2- İçi boş, kof olan

Ekinlerin veya meyvelerin zekâtını, aynî değerine karşılık olan nakit veya başka şekilde almak da caizdir. Bunun nedeni Amr b. Dinar'ın, Tavus'tan yaptığı şu rivayettir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ، فَكَانَ يَأْخُذُ الثِّيَابَ بِصَدَقَةٍ [الْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ] **“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiğinde Muaz, buğday ve arpa yerine zekât olarak elbise alıyordu.”**⁴

Zira kuruduğu zaman kuru hurma veya kuru üzüm olmayan hurma ve üzüm türleri bulunduğu için bu türlerin yerine değeri alınırdı. Zekât konusunda Muaz b. Cebel'den gelen rivayette, Muaz *Radiyallahu Anh*'ın zekâta karşılık, ticaret mallarından aldığı ve şöyle dediği rivayet edilir:

اَتُّونِي بِحَمِيرٍ أَوْ لَبِيسٍ أَخْذُهُ مِنْكُمْ مَكَانَ الصَّدَقَةِ، فَإِنَّهُ أَهْوَنُ عَلَيْكُمْ، وَخَيْرٌ [لِلْمُهَاجِرِينَ بِالْمَدِينَةِ] **“Sizden alacağım zekât yerine bana gömlek**

¹ Tirmizi rivayet etti.

² Bakara Suresi 267

³ Nesei rivayet etti.

⁴ Ebu Ubeyd rivayet etti.

veya giyecek elbise getiriniz. Bu hem sizin için daha kolay hem de Medine'deki muhacirler için daha iyidir.”¹

Hem Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Sünnet'inde hem de ashabının uygulamalarında zekât malında hak olanın aynî olduğu, sonradan bunun zekât veren kimse için asıldan daha kolay olan şeyden verilmesine dönüştüğü görülmektedir. Cizye hakkında Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in Muaz'a yazdığı mektupta geçen [إِنَّ عَلَى كُلِّ حَالِمٍ دِينَارًا أَوْ عَدْلَهُ مِنَ الْمَعَاوِرِ] **“Buluğ çağına gelmiş herkes için bir dinar veya bir dinar değerinde giyilecek şeyler alınır!”**² hadisine göre Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, altın yerine elbise alıyordu. Yine Necran halkına yazdığı [إِنَّ عَلَيْهِمُ الْقِيَّ حَلَّةٍ فِي كُلِّ عَامٍ أَوْ عَدْلَهَا مِنْ أَوْاقِي] **“Onların üzerine, her yıl için bin kaftan veya buna eş değer ükiyye ödemek şarttır.”**³ hadisi de bu hususu açıklayan ifadelerdendir. İbni Kudâme'nin Muğni'de ifade ettiği üzere Ömer *RadiyAllahu Anh* cizye alırken altın ve gümüş yerine deve, Ali *RadiyAllahu Anh* da altın ve gümüş yerine iğne, iplik ve çuvaldız alıyordu.

---

¹ Sünenü'l Kübrâ

² Ebu Davud, Tirmizi, Nesei, Ahmed b. Hanbel

³ Ebu Ubeyd rivayet etti.

ALTIN VE GÜMÜŞÜN ZEKÂTI

İster nakit hâlinde isterse başka şekilde olsun altın ve gümüşün zekâtını vermek, Sünnet ve sahabenin icması ile farzdır. Sünnet'ten delil, Ebu Hüreyre'den gelen şu rivayettir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ لَا يُؤَدِّي مِنْهَا [حَقَّهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صُفِّحَتْ لَهُ صَفَائِحُ مِنْ نَارٍ فَأُحْمِي عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَيُكْوَى بِهَا جَنْبُهُ وَجَبِينُهُ وَظَهْرُهُ كُلَّمَا بُرِدَتْ أُعِيدَتْ لَهُ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ] **Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Altın ve gümüş sahibi bir kimse, elindeki altın ve gümüşün hakkını (zekâtını) ödemezse onlar kıyamet gününde ateşten levha şeklinde açılacak, cehennemde bu levhalar kızdırılacak, alını, yan tarafı ve sırtı, bu ateşten levhalarla dağlanacak, cildi yandıkça tekrar yenilenecek ve kullar arasında hüküm verilmeye kadar uzunluğu elli bin sene olan bir günde tekrarlanacaktır. Sonra, yerini görecek ya cehenneme ya da cennete gidecektir.”¹**

Bir başka rivayette ise şöyle buyurmaktadır:

مَنْ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثَّلٌ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ لَهُ رَبِيبَتَانِ يُطَوِّفُهُ [يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَأْخُذُ بِلَهْرَمَتَيْهِ يَعْنِي شِدْقَيْهِ ثُمَّ يَقُولُ أَنَا مَالِكُ أَنَا كَنْزُكَ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ (وَلَا يُحْسِنُ الَّذِينَ يُحْمِلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ حَزِيرًا لَهُمْ لَنْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سُبُطُوفُونَ)] **Allahu Teâlâ, kime mal verir de o da bu malın zekâtını ödemezse zekâtını ödemediği mal, gözlerinin üzerinde simsiyah iki ben bulunan zehirli erkek yılan gibi gösterilir. Kıyamet günü yılan görünümündeki bu mal, onun boynuna dolanıp avurtlarından yakalayarak şöyle diyecektir: Ben senin malınım. Ben senin biriktirdiğiminim. Rasul Sallallahu Aleyhi ve Sellem sonra: Allah'ın kendilerine cömertçe verdiği maldan infak etme hususunda cimrilik**

¹ Tirmizi dışında diğer sünen sahipleri (Ebu Davud, Neseî, İbni Mâce ve Ahmed b. Hanbel) rivayet etti.

gösterenler sanmasınlar ki bu kendileri için hayırlıdır, tersine bu onlar için çok kötüdür. Cimrilik gösterdikleri şey kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır.¹ ayetini okudu.²

Sahabenin icmasına gelince: Aralarında herhangi bir ihtilaf olmaksızın altın ve gümüşün zekâta tabi olduğunda sahabe icma etmiştir.

Gümüşün Nisab Miktarı

Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in [ليس فيما دونَ خمسِ أواقٍ صدقةٌ] ***“Beş ûkiyye altındaki miktar için zekât yoktur.”***³ hadisine göre gümüşteki nisabın en azı beş ûkiyyedir. Sayısal olarak ise bu, 200 dirheme eş değerdir. Çünkü her 1 ûkiyye, 40 dirhem etmektedir. Ali b. Ebu Talib'den:

*“200 dirhem içerisinde, 5 ûkiyye vardır.”*⁴

Muhammed b. Abdurrahman el-Ensârî'den:

[أَنَّ فِي كِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي كِتَابِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فِي] ***“Hem Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in hem de Ömer b. Hattab'ın yazdığı mektuplarda şu ifade yer almaktadır: İkiyüz dirheme ulaşınca kadar gümüşten zekât olarak bir şey alınmaz.”***⁵

Buna göre 200 dirhemden 1 dirhem dahi eksik olursa zekât gerekmez. Çünkü bu durumda beş ûkiyye tamamlanmamış olur. Rasul *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ise beş ûkiyyeden eksik miktarlar için zekâtın olmadığını bildirmektedir.

Nisabda muteber olan dirhem, altın miskâli ile 10 tanesi yedi miskâle eşit olan şer'î dirhemdir. O hâlde her 1 dirhem, on

¹ Ali İmran Suresi 180

² Ebu Davud hariç diğer sünen sahipleri rivayet etti.

³ Müttefekun aleyh

⁴ Ebu Ubeyd rivayet etti.

⁵ Ebu Ubeyd rivayet etti.

yedi miskâle eş değerdir ve bu zekât nisabında, cizyenin, diyetlerin, hırsızlıkta el kesmenin miktarında ve diğer hususlarda dikkate alınan şer'î dirhemlerdir.

Bugün kullanılan gramlarla 1 dirhem, 2,975 gram gelmektedir. Buna göre 200 dirhem gümüş, günümüzde kullanılan ağırlıkla 595 gram gelmektedir. Nakit olarak kullanılan gümüş sikkelere, toz ya da ham hâldeki gümüşler, külçeler de bu ölçüye dahildirler. Eğer gümüş saf olmayıp bakır veya kurşun gibi diğer madenlerle karışık hâlde ve karışım içerisindeki saf gümüş miktarı, gümüşün nisabını dolduruyorsa zekât vermek vacip olur ve saf gümüş miktarına ait kısmın zekâtını vermek gerekir.

Gümüş Nisabında Zekât Verilmesi Farz Olan Miktar

Gümüş, zekât nisabına ulaştığı ve üzerinden de bir yıl geçtiği zaman kırkta bir zekât vermek farz olur. Yani iki yüz dirhem üzerinden, beş dirhem gümüş zekât vermek gerekir. Bu durum Sünnet'le sabittir. Ebu Bekir es-Sıddık, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet eder:

[في الرَّقَّةِ رُبْعَ الْعَشْرِ] **“Basılmış gümüşte kırkta bir zekât vardır.”¹**

Hadiste yer alan [الرَّقَّةِ] kelimesi basılmış gümüş anlamına gelmektedir. Buhari, Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu sözünü rivayet eder:

[فَهَاتُوا صَدَقَةَ الرَّقَّةِ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا وَآلِيسَ فِي تِسْعِينَ وَمِائَةٍ شَيْءٍ] **“Gümüşün zekâtını her kırk dirhemde bir dirhem veriniz. Yüz doksan dirhemde zekât yoktur.”²**

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

² Buhari rivayet etti.

Muhammed b. Abdurrahman el-Ensârî hem Rasulullah *Salallahu Aleyhi ve Sellem*'in hem de Ömer *Radiyallahu Anh*'ın yazdığı zekât mektuplarında, şu ifadelerin geçtiğini söyler:

[وَالْوَرِقُ لَا يُؤْخَذُ مِنْهُ شَيْءٌ حَتَّىٰ يَبْلُغَ مِائَتَيْ دِرْهَمٍ] **“İkiyüz dirheme ulaşıncaya kadar gümüşten zekât olarak bir şey alınmaz.”**

Zekât nisabında vacip olan beş dirhem gümüş bugünkü değerlerle 14,875 grama eşittir. Çünkü 1 dirhem 2,975 gramdır.

Altının Nisabı ve Farz Olan Zekât Miktarı

Altında zekât vermenin farz olduğu asgari miktar 20 dinardır. 20 dinardan 1 kırat dahi eksik olursa zekât farz olmaz. Ali b. Talib'den:

*“Her yirmi dinarda yarım dinar, kırk dinarda ise bir dinar zekât vermek gerekir.”*¹

Amr b. Şuayb, babası ve dedesinden rivayetle, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet eder:

[لَيْسَ فِي أَقَلِّ مِنْ عِشْرِينَ مِثْقَالَ مِنَ الذَّهَبِ صَدَقَةٌ] **“Yirmi miskâlden daha az miktardaki altında zekât yoktur.”**

Altının durumu ne olursa olsun sağlamı, kırığı, darbelisi, tozu, külçesi, hepsi birbirine karıştırılıp tek olarak hesap edilir.

Altın nisabında ödenmesi farz olan zekât miktarı, kırkta biridir. Yani yukarıda geçen hadis gereğince, yirmi dinarda yarım, kırk dinarda ise bir dinar zekât vermek gerekir.

Altın ve gümüşün nisab miktarından fazla olan kısmı, matematiksel olarak hesaplanır. Yani nisab miktarını aşan kısım, az ya da çok ne olursa olsun kırkta bir zekâtı verilir. Bu hüküm, hayvanların zekâtından farklıdır. Çünkü hayvanların zekâtında

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

nisab miktarları arasında kalan miktarlar için zekât yoktur. Altın ve gümüşte ise durum tamamen farklıdır. Altın ve gümüşte, tek nisab söz konusu olup nisab miktarının üzerindeki her miktar için zekât vardır. Nisabın üstünde kalan kısım nisabın hükümünü alır ve zekâtının verilmesi gerekir. Yani bunlar kırkta bir zekâta tabidir.

Altında nisab miktarını oluşturan yirmi dinar, 85 gram altına eşittir. Altın nisabında en az ödenmesi gereken yani farz olan bir dinarın yarısı 2,125 grama eşittir. Çünkü altın olarak bir dinar 4,25 gram altındır.

Üzerinden tam bir yıl geçmedikçe ve yılın hem başlangıcında hem de sonunda nisab tamam olmadıkça altın ve gümüşten zekât vermek farz olmaz. Tirmizi'nin ibni Ömer'den rivayetine göre Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

[مَنْ اسْتَفْعَادَ مَالًا فَلَا زَكَاةَ عَلَيْهِ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ] ***“Her kim bir mala sahip olursa üzerinden bir tam yıl geçmedikçe zekât vermek gerekmez.”***¹

Bir kimse yılın başında nisab miktarından daha az altına veya gümüşe sahip olup da yıl tamamlanmadan önce elindeki altın ya da gümüş nisab miktarını tamamlarsa zekât için geçerli olan yıl, nisab miktarının tamamlanmasından sonraki tarihten başlar. Bu tarihten sonra bir yılı tamamlarsa zekât vermek vacip olur.

Öte yandan, yılın başında kişinin elindeki altın veya gümüş miktarı nisab miktarını tamamlıyorsa ve yıl içerisinde de artış söz konusu ise ve bu artış da ticaret yoluyla elde edilmiş ise asla katılır ve artışın süresi aslın süresinden sayılır. Çünkü artış, malın geliştirilmesinden elde edilmiş ve aynı cinstendir, dolaşısıyla da asla tabi olur.

¹ Tirmizi, Kitâbu'z-Zekât

Ancak artış, nisabın cinsinden olmakla beraber maldaki çoğalma, miras veya bağış gibi başka yoldan sağlanmış ise bu artışın üzerinden bir yıl geçmesi gerekir. Bu artış, başlangıçta elde var olan miktarla birleştirilmeyeceği gibi başlangıçtaki malın yıl hükmünü de almaz. Yine maldaki artış, malın cinsinin dışında hayvancılık gibi bir yoldan gelmişse başlangıçtaki altın ve gümüşle birleştirilmez. Zekât nisabını doldurduğu takdirde zekâtın farz olabilmesi için üzerinden bir yıl geçmesi gerekir. Altın nisabı gümüş nisabı ile tamamlanmayacağı gibi gümüş nisabı da altın nisabı ile tamamlanmaz. Çünkü bunlar tıpkı hurma nisabının kuru üzüm ile develere ait nisabın sığırlar ile tamamlanamaması gibi birbirinden farklı türlerdir. Çünkü hadiste şöyle buyrulmaktadır:

[لَيْسَ فِيمَا دُونَ خُمَيْسٍ أَوْاقٍ صَدَقَةٌ] **“Beş ûkiyye altındaki miktar için zekât yoktur.”**¹

Bu hadise göre Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, her ikisini birbirinden farklı cinsler olarak saymıştır. Dolayısıyla değiştirme esnasında, aralarında fazlalık olmasını da mubah kılmıştır.

Kâğıt Paraların Zekâtı

Kâğıt paralar, devlet tarafından çıkarılan, nakit olarak kullanılmak amacıyla para olarak kabul edilen, alışverişlerde kullanılan, eşyaların değerlerinin tespit edildiği, hizmetlerin ve ücretlerinin belirlenmesinde kullanılan mali değere sahip kâğıtlardır. Kâğıt hâlindeki bu nakitlerin zekâtı, altın ve gümüşün zekâtı gibidir. Durumlarına göre bunlara zekât hükümleri uygulanır. Vakıyası itibarıyla bunlar üç çeşittir:

1- Naibe kâğıt paralar: Bu paralar, madenî para sistemini (altın sikke sistemini) uygulayan devletlerin çıkardıkları, kar-

¹ Müttefekun aleyh

şılığında belli miktarda altın ya da gümüş bulunan ve dolaşımında altın ya da gümüşün yerine kullanılan ve istenildiği zaman altına veya gümüşe çevrilebilen paralardır. Bu naibe kâğıt paralar altın ya da gümüş gibidirler. Çünkü her zaman altın ya da gümüşle değiştirilebilirler. Dolayısıyla zekâtları da altın ve gümüşün zekâtı gibidir. Eğer altın yerine kullanılıyorsa ve temsil ettiği altın miktarı, altının nisab miktarı olan yirmi dirheme yani 85 grama ulaşıyorsa üzerinden tam bir yıl geçtiğinde kırkta bir zekât vermek farz olur. Eğer eldeki para gümüş yerine kullanılıyorsa ve temsil ettiği miktar gümüşün nisab miktarı olan 200 dirheme, yani 595 grama ulaşıyorsa üzerinden tam bir yıl geçtikten sonra kırkta bir zekât vermek farz olur. Bu tür paralardan zekât vermenin farzıyetinin delili, yukarıda altın ve gümüşten zekât vermenin farzıyetini bildiren hadislerdir. Çünkü bu paralar, altın veya gümüş yerine kullanılmaktadırlar. Naib veya vekil, aynen aslın hükmünü alır.

2- Vesika kâğıt paralar: Bu tür kâğıt paralar, devletin veya devlet tarafından para çıkarma izni verilen bankalar tarafından çıkarılan, üzerinde yazılı değer belli bir miktarı kadar altın ya da gümüş karşılığı bulunan ve bu karşılıkların devlette veya parayı çıkaran bankada garanti olarak saklandığı paralardır. Bu tür paraları çıkaran kaynaklar, talep edilmesi durumunda içerisinde bulundurduğu altın ya da gümüşün karşılığını oluşturan 3/4 veya 1/3 veya 1/2 oranında ya da belli yüzde oranındaki miktarın ödeneceğini taahhüt ederler.

Bu türden kâğıt paraların üzerinde yazılı nominal değer, altın ya da gümüş olarak karşılana kısmı naibe kâğıt para sayılır. Çünkü bu miktar, her zaman altına veya gümüşe dönüştürülebilir. Zekâtı da altın veya gümüşün zekâtı gibi olur. Eğer vesika kâğıt paranın belli bir oranı altın ile karşılanıyorsa örneğin üzerinde yazılı olan değer yarısı oranında altın karşılığı varsa bu miktar 40 dinara ulaştığı ve üzerinden de bir yıl geçtiğinde zekât vermek farz olur. Bu durumda paranın zekâtı, paranın

cinsinden dinar olarak hesaplanır. Eğer 40 dinara ulaşmıyorsa nisab miktarından az olduğu için zekât vermek gerekmez.

Eğer gümüş olarak karşılığı varsa örneğin üzerinde yazılı olan değerın yarısı oranında gümüş karşılığı varsa dört yüz dirheme ulaşmış ve bir yılı da doldurmuşsa zekât vermek farzdır ve verilecek zekât, paranın cinsinden 10 dirhem olarak hesaplanır. Dört yüz dirhemden az olduğunda ise nisab miktarından az olduğu için zekât vermek gerekmez.

Vesika kâğıt paralar üzerinden zekât vermenin farz olduğunun delili altın ve gümüşten zekât vermenin farz olduğunu bildiren yukarıda geçen hadislerdir. Çünkü bunlar, üzerinde yazılı olan değerın karşılığı olarak, altın ve gümüş yerine naib ve vekildirler. Naib ve vekil ise aslın hükmünü alır.

3- Kanuni (zorunlu) kâğıt paralar: Bunlar da kâğıt para olup kanunla devlet tarafından çıkarılıp tedavüle sunulurlar. Eşyaların fiyatları, hizmetlerin ve menfaatlerin ücreti olmaya elverişlidirler. Ancak, altına veya gümüşe dönüştürülmezler. Çünkü altın veya gümüş karşılıkları yoktur. İhtiyati olarak altın veya gümüş karşılığı olmadığı gibi altın/gümüş karşılığı olan bir para birimi tarafından da garanti edilmezler. Bu kâğıt paraların kanuni değerinden başka değeri yoktur.

Dinar ve dirhemler olarak basılan altın ve gümüşte olduğu gibi bu zorunlu kâğıt paraların da nakit olarak isimlendirilmesi, eşyaların fiyatı, menfaatlerin ve hizmetlerin ücreti olması, başka mal ve hizmetlerin yanısıra bu paralarla altın ve gümüşün de satın alınabilmesi nedeniyle bunlar hakkında da nakit olma ve fiyat belirleme özelliği tahakkuk etmiş demektir.

Bunun nedeni altın ve gümüşün zekâtı hakkında var olan nassların iki kısım olmasıdır.

Birincisi: Cins isimler olarak altın ve gümüşün zekâtına yani altın ve gümüşün ayınlarına delalet eden nasslar. Bunlar,

camid/cansız varlıklara ait isimler olup illetlendirmeye elverişli değildirler ve bunlara kıyas yapılamaz. Dolayısıyla demir, bakır gibi diğer madenler için zekât yoktur. Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

ما من صاحب ذهب ولا فضة لا يؤدى منها حقها إلا إذا كان يوم القيامة صوّحت له صفايح من نارٍ **“Altınla gümüşün haklarını vermeyen hiçbir altın ve gümüş sahibi yoktur ki kıyamet gününde bunlar ateşten levhalar hâline getirilip de...”**¹

Bu hadiste geçen **“altın ve gümüş”** lafızları yer almakta olup bunlar cansız isimlerdir ve illetlendirilemezler.

İkincisi: Fiyat ve ücretlerle ilgili olarak insanlar tarafından nakit olarak kullanılan altın ve gümüşün zekâtına delalet eden nasslar. Bu deliller kendisinden illet istinbat edilecek delillerdendir. Bu illet ise altın ve gümüşün para olmaları nedeniyle zorunlu kâğıt paraların bunlara kıyas edilebilmesidir. Bu illetin, zorunlu kâğıt paralarda da tahakkuk etmesi nedeniyle altın veya gümüşün değerine göre hesap edilerek nakitlerin zekâtı da bu hükümlere göre tatbik edilebilir. Ali b. Ebi Talib'den Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet edildi:

فَإِذَا كَانَتْ لَكَ مَائَتًا دِرْهَمٍ وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا خُمْسَةٌ دَرَاهِمٍ وَلَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ [بَعْنِي فِي الذَّهَبِ حَتَّى يَكُونَ لَكَ عَشْرُونَ دِينَارًا فَإِذَا كَانَ لَكَ عَشْرُونَ دِينَارًا وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا نِصْفُ دِينَارٍ فَمَا زَادَ فَبِحِسَابِ ذَلِكَ] **“İkiyüz dirhem varsa ve üzerinden de bir yıl geçerse beş dirhem zekât gerekir. Yarıncında bulunan altın yirmi dinara ulaşınca kadar da zekât vermen gerekmez. Yirmi dinarın olduğunda yarım dinar ve her kırk dinarda bir dinar zekât vermen gerekir.”**²

Ali *RadiyAllahu Anh* rivayete göre şöyle demiştir:

¹ Tirmizi dışında beş sünen sahibi rivayet etti.

² Ebu Davud rivayet etti.

[فِي كُلِّ عَشْرِينَ دِينَارًا نِصْفُ دِينَارٍ ، وَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ دِينَارًا دِينَارٌ] *“Her yirmi dinarda yarım dinar, her kırk dinarda da bir dinar zekât vardır.”*

Yine Ali *RadiyAllahu Anh'tan* gelen rivayete göre Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir:

[فَهَاتُوا صَدَقَةَ الرَّقَّةِ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا وَآلَيْسَ فِي تِسْعِينَ وَمِائَةٍ شَيْءٌ] *“Gümüşün zekâtını her kırk dirhemden bir dirhem veriniz. Yüz doksan dirhemde zekât yoktur. Dirhemler iki yüze ulaşınca içinde beş dirhem (zekât) vardır.”*¹

Abdurrahman el-Ensârî'nin, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ve Ömer *RadiyAllahu Anh'*in sadaka ile ilgili mektubu hakkındaki rivayetinde şöyle geçmektedir:

[وَالْوَرَقُ لَا يُؤْخَذُ مِنْهُ شَيْءٌ حَتَّى يَبْلُغَ مِائَتِي دِرْهَمٍ] *“İkiyüz dirheme ulaşınca kadar gümüşten zekât olarak bir şey alınmaz.”*²

Bu hadislerin tümü hem fiyata hem de nakde delalet etmektedir. Çünkü *“her kırk dirhemde”* ifadesiyle bir arada yer alan [الرَّقَّة] *“rikka”* lafzı bir karine oluşturmaktadır. Zira verig, dinar ve dirhem kelimeleri Arap dilinde para olarak kullanılan altına ve gümüşe isim olarak kullanılır. Yani bunlar hem nakit hem de fiyattır. Bu lafızlarla yapılan tabir, bu hadislerden muradın bunların para ve fiyat olduğuna işaret etmeleridir. Bununla; zekât, diyet, kefaret, hırsızın elinin kesilmesi ve bunlar dışında daha birçok şer'î hüküm ilişkilendirilmiştir.

Günümüzde kullanılmakta olan kâğıt paralarda da fiyat ve nakit olma özelliği tahakkuk ettiğinden, zekât vermenin vacip olduğu altın ve gümüş için geçerli olan hadislerin kapsamına bunlar da girer. Dolayısıyla altın ve gümüş için zekât vermek gerektiği gibi bu paralar için de zekât vermek gerekir ve bunlardaki zekât nisabında altın ve gümüş esas alınır. Buna göre

¹ Buhari ve Ahmed rivayet etti.

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

her kimin yanında nisab miktarı olan yirmi dinar altın -yani 85 gram- karşılığı kâğıt para varsa veya 200 dirhem gümüş -ki bu gümüşün nisabıdır ve 595 grama eş değerdir- varsa ve üzerinden de bir tam yıl geçerse kırkta birini zekât olarak çıkarması gerekir.

Altının zekâtı altınla, naibe veya vesika para ile de verilir. Aynı şekilde gümüşün zekâtı da naibe ve vesika paralarla verilebilir. Altın yerine gümüş veya kanuni paralar kullanılabileceği gibi gümüş yerine altın veya kanuni paralar da kullanılabilir. Çünkü bunların tamamı hem para hem de değer ölçüsü olma özelliğine sahiptirler. Birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Bu konu ile ilgili maksadın tahakkuk etmesi için bunların birbirlerinin yerine zekât olarak verilmeleri caizdir. *“Ekinlerin ve Meyvelerin Zekâtı”* başlığı altında zekât verilmesi farz olan malın aynına karşılık gelen değer alınabileceğine dair delillere yer verilmişti.

TİCARET MALLARININ ZEKÂTI

Ticaret malları nakitlerin dışında kazanç maksadıyla alınıp satılan yiyecekler, giyecekler, mefruşat, imalatlar, hayvanlar, madenler, arazi, bina ve bunların dışında alıma ve satıma konu olan, kendisi ile ticaret yapmak için sahip olunan her şeyi kapsar.

Ticaret maksadıyla sahip olunan malların zekâta tabi olduğu hususunda sahabeler arasında herhangi bir ihtilaf olmamıştır. Semure b. Cündüb'den:

[أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَأْمُرُنَا أَنْ نُخْرِجَ الصَّدَقَةَ مِنَ الدِّي [نُعَدُّ لِلْبَيْعِ *Bundan böyle satmak için elimizde bulduğumuzdan zekât çıkarmayı (vermeyi), Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem bize emretti.”*¹

Ebu Zer RadiyAllahu Anh, Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini rivayet eder:

[وَفِي النَّبْرِ صَدَقَتُهُ] *“Bez için de zekât vardır.”*²

[النَّبْرِ] *“El-Bezz”,* ticaret yapmak için sahip olunan elbise ve kumaşlara denir. Ebu Ubeyd'in Ebu Amra b. Himas'tan onun da babasından rivayeti şöyledir:

مَرَّ بِي عُمَرُ، فَقَالَ: يَا حِمَّاسُ، أَدِّ زَكَاةَ مَالِكَ. فَقُلْتُ: مَا لِي مَالٌ إِلَّا جَعَابٌ وَأُدْمٌ. [*Ömer b. Hattab bana uğradı ve şöyle dedi: Ey Himas, malının zekâtını ver. Bunun üzerine ben: Ok kurburlarından ve dibağlı derilerden başka malım yoktur, dedim. Bunun üzerine Ömer: Onların değerlerini tesbit et, sonra da zekâtını ver, dedi.”*

Abdurrahman b. Abdül Kâriyy'den şöyle rivayet edilmiştir:

كُنْتُ عَلَى بَيْتِ الْمَالِ زَمَنَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَكَانَ إِذَا حَرَجَ الْعَطَاءَ جَمَعَ أَمْوَالَ [التُّجَّارِ ثُمَّ حَسَبَهَا شَاهِدَهَا وَغَائِبَهَا ثُمَّ أَخَذَ الزَّكَاةَ مِنْ شَاهِدِ الْمَالِ عَلَى الشَّاهِدِ وَالْغَائِبِ

¹ Ebu Davud rivayet etti.

² Dârakutnî ve Beyhakî rivayet etti.

“Ömer b. Hattab zamanında, beytûlmaldan sorumlu idim. Zekât zamanı geldiğinde ticaret malları toplanır, onların görüneni ve görünmeyenleri hesaplanır, sonra da görünen mallardan görünen ve görünmeyen malların zekâtları alınır.”¹

İbni Ömer’den şöyle rivayet edilmiştir:

[مَا كَانَ مِنْ رَقِيْقٍ أَوْ بَرٍّ يُرَادُ بِهِ التَّجَارَةُ، فَفِيهِ الرَّكَاةُ] *“Ticaret amacıyla elde bulundurulan kumaş ve kölenin zekâtı vardır.”²*

Ticaret mallarında zekâtın var olduğuna dair; Ömer’den, oğlundan, İbni Abbas’tan, yedi fakihten, Hasen’den, Cabir’den, Tavus’tan, en-Nah’î’den, Sevri’den, Evzâî’den, Şafii’den, Ahmed’den, Ebu Ubeyd’den, rey sahiplerinden, Ebu Hanife’den ve diğerlerinden (Allah hepsinden razı olsun) gelen rivayetler vardır.

Değeri altın veya gümüş nisabına ulaştığı ve üzerinden de bir yıl geçtiğinde ticaret mallarından zekât vermek farzdır.

Bir tüccar, başlangıçta nisab miktarından az bir mal ile ticarete başlar ve üzerinden bir yıl geçtikten sonra elindeki mal nisab miktarına ulaşırsa böylesi bir mala zekât yoktur. Çünkü nisabın üzerinden bir yıl geçmemiştir. Ancak, nisab miktarına ulaşan malın üzerinden tam bir yıl geçtikten sonra zekât vermek farz olur.

Bir tüccar, bin dinar gibi nisab miktarını aşan bir meblağla ticarete başlar ve yıl sonunda ticareti gelişir, kâr elde eder ve değeri üç bin dinara ulaşırsa o kimsenin ticarete başladığı bin dinar üzerinden değil üç bin dinar üzerinden zekât vermesi vacip olur. Çünkü elde ettiği kârlar da zekâta tabidir. Anaları ile beraber hesap edilen ve zekâta tabi olan koyun ve keçi yavru-larında olduğu gibi anaparadan elde edilen kâr da asıl mal gibidir ve birlikte zekâta tabi olur. İster deve, sığır, koyun gibi aynı

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

olarak zekâtı verilmesi gereken mallardan olsun isterse elbise, imalatlar, arsa, bina gibi zekâtı aynî olarak verilmesi farz olmayan mallar cinsinden olsun üzerinden bir yıl geçtikten sonra tacir, ticaret mallarının değerini tespit eder. Onların tamamını altın veya gümüş gibi tek bir değerden hesaplar ve malının değeri altın veya gümüşün nisab miktarına ulaşırsa ticaret mallarından %2,5 oranında zekât çıkarır. Malından zekât vermesi gereken dönemde, eğer kendisi için daha kolaysa kullanımda olan para üzerinden zekâtını vermesi de caizdir. Aynı şekilde koyun, sığır veya elbise ticareti yapan bir kimsenin vermesi gereken zekâtın değeri bir koyun veya sığır veya bir elbise değerinde ise bunları nakit olarak vermesi caiz olduğu gibi koyun, sığır veya elbise olarak vermesi de caizdir. Zekâtını nasıl vermek isterse öylece verir.

Deve, sığır, koyun gibi aynî olarak zekâtı vacip olan ticaret mallarının zekâtı da ticaret malları sınıfına dahildir. Bu tür malların zekâtı, yaylım hayvanlarının zekâtı gibi değil, ticaret mallarının zekâtı gibidir. Çünkü bu malları elde bulundurmaktan maksat sahip olmak değil, bunların ticaretini yapmaktır.

Borcun/Alacağın Zekâtı

Kimin nisab miktarına ulaşmış malı varsa ve üzerinden de bir yıl geçmişse ve aynı zamanda da nisab miktarını aşacak kadar da borcu varsa ve borcunu ödedikten sonra geriye kalan malı, nisab miktarından az ise zekât vermesi gerekmez. Kişi, bin dinara sahip olup aynı zamanda da bin dinar borcu varsa veya kırk dinar altına sahip olup otuz dinar altın borcu varsa her iki hâlde de zekât vermesi gerekmez. Çünkü o, nisab miktarında mala sahip değildir. Nafi, İbni Ömer'den, Rasulullah *Salallahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle söylediğini rivayet eder:

[إِذَا كَانَ لِرَجُلٍ أَلْفٌ دِرْهَمٍ، وَعَلَيْهِ أَلْفٌ دِرْهَمٍ، فَلَا زَكَاةَ عَلَيْهِ] **“Eğer bir adamın bin dirhemi varsa aynı zamanda da bin dirhem borcu varsa onun zekât vermesi gerekmez.”¹**

Ancak borçtan arta kalan miktar nisab miktarını aşıyorsa zekât vermesi vaciptir. Ebu Ubeyd Saib b. Yezid’den rivayet ediyor:

[هَذَا شَهْرُ زَكَاةِكُمْ فَمَنْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ فَلْيُؤَدِّهِ حَتَّى تُخْرَجُوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ] **“Osman b. Affân’ı şöyle derken işittim: Bu ay zekât ayınızdır. Kimin borcu varsa onu ödesin ki böylece mallarınızın zekâtını çıkarabilesiniz.”**

Osman b. Affân’ın bu sözü ile ilgili olarak İbni Kudâme’nin Muğnî’de yer verdiği bir başka rivayet ise şöyledir:

[فَمَنْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ فَلْيَقْضِ دَيْنَهُ، وَلْيُرِكَ بِوَيْتِهِ مَالِهِ] **“Kimin borcu varsa borcunu ödesin ve kalan malın zekâtını versin.”**

Osman RadiyAllahu Anh’ın, sahabelerin huzurunda bunu söylemesi ve onların da buna karşı çıkmamaları, Osman RadiyAllahu Anh’ın sözünde ittifak ettiklerine delalet eder.

Bir adamın borcunu her an ödeme gücüne sahip olan birisinden alacağı varsa istediği herhangi bir vakitte bu parayı alma imkânına sahipse üzerinden bir tam yıl geçtikten sonra bu alacağın zekâtını da vermesi gerekir. Ebu Ubeyd Ömer b. Hattab’dan şunu rivayet ediyor:

[إِذَا حَلَّتْ الصَّدَقَةُ فَاحْسِبِ دَيْنَكَ وَمَا عِنْدَكَ وَاجْمَعْ ذَلِكَ كُلَّهُ ثُمَّ زَكِّهِ] **“Zekâtını ödemen gerektiğinde alacaklarını ve yanında olanı hesapla, hepsini toplu, sonra zekâtını ver.”²**

Osman b. Affân’dan:

¹ İbni Kudâme, el-Muğnî’de zikretti.

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

إِنَّ الصَّدَقَةَ تَجِبُ فِي الدَّيْنِ الَّذِي لَوْ شِئْتَ تَقَاضَيْتَهُ مِنْ صَاحِبِهِ وَالَّذِي هُوَ عَلَى [*Dilediğin zaman sahibinden alabileceğin bir borcun zekâtını vermek vaciptir. Zira o iyi durumdadır fakat sen istemekten çekiniyorsundur veya şirin gözükmek istiyorsundur. İşte bu malın da zekâtı vardır.*"¹

Aynı şekilde İbni Ömer'den gelen rivayet ise şöyledir:

[كُلُّ دَيْنٍ لَكَ تَرُجُو أَخْذَهُ، فَإِنَّ عَلَيْكَ زَكَاتَهُ كُلَّمَا حَالَ الْحَوْلُ] *"Dilediğin zaman alabileceğin ve üzerinden bir yıl geçen her borcun zekâtını vermen gerekir."*²

Ancak, alınacak para ödeme güçlüğü çeken birisinde ise veya borcunu savsaklayan varlıklı bir kimsede ise alacağını tahsil etmediği sürece bu kişinin zekât vermesi gerekmez. Alacağını tahsil ettiği zaman üzerinden geçen yılların zekâtını vermesi gerekir. Geriye dönüp dönmeyeceği şüpheli olan bir borç hakkında Ali *RadiyAllahu Anh* şöyle demektedir:

[إِنْ كَانَ صَادِقًا فَلْيُرْكَهْ إِذَا قَبِضَهُ لِمَا مَضَى] *"Eğer doğru sözlü ise aldığı zaman geçen sürelerin zekâtını verir."*³

Aynı şekilde şüpheli bir borç hakkında İbni Abbas da şöyle demektedir:

[إِذَا لَمْ تُرْجُ أَخْذَهُ، فَلَا تُرْكَهْ حَتَّى تَأْخُذَهُ، فَإِذَا أَخَذْتَهُ فَزَكِّ عَنَّهُ مَا عَلَيْهِ] *"Alacağından emin değilsen alıncaya kadar zekâtını verme. Aldığın zaman ise geçen sürelerin zekâtını ver."*⁴

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

³ Ebu Ubeyd rivayet etti.

⁴ Ebu Ubeyd rivayet etti.

TAKILAR/ZİYNET EŞYALARI

Takı, kadınların süslenmek için kullandıkları altından veya gümüşten imal edilmiş bileziklere, göğüse, kulaklara veya vücudun diğer organlarına takılan eşyalara denir.

İster altın veya gümüş isterse mercan, yakut, züher, akik ve diğer değerli taşlardan imal edilmiş mücevher türleri olsun, az ya da çok olsun, nisab miktarından az veya fazla olsun bunlardan zekât vermek gerekmez. Çünkü bunların tamamı kullanılmak içindir. Kadınlar bunları biriktirmek ya da ticaret amacıyla değil süslenmek amacıyla ellerinde bulundururlar. Takılar, biriktirilmek ya da ticaret amacıyla elde bulunduruluyorsa zekâtının verilmesi gerekir. Leys b. Sa'd, Ebu Zübeyr ve Ebu Cabir yoluyla Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediğini rivayet eder:

[لَيْسَ فِي الْخَلْيِ زَكَاةٌ] **"Takılar için zekât vermek gerekmez."**¹

Ebu Ubeyd'in Amr b. Dinar'den gelen rivayeti şöyledir:

[سَنِلَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَفِي الْخَلْيِ زَكَاةٌ؟ قَالَ لَا قِيلَ وَإِنْ بَلَغَ عَشْرَةَ آلَافٍ قَالَ كَثِيرٌ]
"Cabir b. Abdullah'a 'Takılar için zekât var mıdır?' diye sorulduğunda 'Hayır!' diye cevap verdi. Denildi ki: Değeri on bine ulaşırsa? Evet, yine yoktur, dedi."

Nâfi, İbni Ömer'den:

"İbni Ömer kızlarından birini on binin üzerindeki bir değerle evlendiriyor ve bu miktarın içerisinde de dört bin değerinde takı bulunuyordu. Dedi ki bunlardan zekât vermiyorlardı."

Abdurahman ibnü'l-Kâsım, babasından rivayet ediyor:

---

¹ İbni Kudâme, el-Muğni'de zikretti.

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in hanımı Aişe, kardeşinin yetim kızlarını himayesine almıştı. Yanında, onlara ait takılar vardı da Aişe bu takılar için zekât vermiyordu.”¹

Ancak, ziynet eşyalarından da zekât vermek gerekir diyenler, içerisinde *“rikka, evâkî, verik ve denânîr”* kelimelerinin geçtiği hadisleri delil olarak kullanmaktadırlar. Oysa altın ve gümüşten zekât vermenin vacip olduğunu bildiren bu hadisler, ziynetleri kapsamına almamaktadır. Çünkü hadislerde geçen bu kelimeler, Arap lügatında, insanlar arasında dolaşan basılmış dinar ve dirhemler için kullanılan kelimelerdir. Bunlar, süs eşyaları ve daha başka mal ve hizmetlerin fiyatlarını belirlemede kullanılan paralardır. Şayet hadislerde *“Gümüş şu miktara ulaştığında şu kadar zekât gerekir.”* şeklinde bir ifade kullanılmış olsaydı bu *“gümüş”* lafzı *“el-huliyi”* yani süs eşyasını da kapsamına alırdı. Ancak hadislerde gümüş lafzı yerine *“rikka, verig, ûkiyye ve denânîr”* kelimeleri kullanılmaktadır ki bu kelimelerin tamamı, darphanelerde basılan altın ve gümüşün para olarak dökülen kısmı için kullanılmaktadır. [الحلي] *“Takılar”* ise böyle değildir. Zira bu hadisler [مَا مِنْ صَاحِبِ ذَهَبٍ وَلَا فِضَّةٍ إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ صُوِّحَتْ لَهُ صَفَائِحُ مِنْ نَارٍ] *“Altınla gümüşün haklarını vermeyen hiçbir altın ve gümüş sahibi yoktur ki kıyamet gününde bunlar ateşten levhalar hâline getirilip de...”²* şeklinde, genel bir ifade ile gelen hadisi tahsis eden hadislerdir.

Amr b. Şuayb’dan rivayet edilen [أَنْ امْرَأَةً أَنْتَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهَا ابْنَةٌ لَهَا فِي يَدِهَا مَسَكَتَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ هَلْ تُعْطِينَ زَكَاةَ هَذَا قَالَتْ لَا قَالَ] *“Beraberinde kızı olduğu hâlde bir kadın, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e geldi. Kızının elinde, altından iki bilezik vardı. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem ‘Bunların zekâtını verdin mi?’*

¹ Mâlik, Muvatta’da rivayet etti.

² Müslim rivayet etti.

diye, kadına sordu. Kadın 'Hayır!' diye cevap verdi. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem 'Kiyamet günü Allah'ın onları sana ateşten iki bilezik yapması, seni memnun eder mi?' diye sordu." hadisine gelince; bu hadis hakkında Ebu Ubeyd şöyle demektedir:

"Bu hadisin bu yoldan başka bir yolla rivayet edildiğini bilmiyoruz. Geçmişte ve günümüzde insanlar (âlimler), bu hadisin sıhhati hakkında, söz söylemektedirler (eleştirmektedirler). Eğer iş, rivayet üzerinde ise ve bu hadisin de bir şekilde Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e kadar sağlam bir şekilde ulaştırılmış olması, isimlerini zikrettiğimiz âlimlerin açıkladıkları gibi hadisin, borç olarak alınan malın zekâtı hakkında söylenmiş olma ihtimali vardır. Nitekim Said b. el Müseyyeb, Şa'bi, Hasan ve Kattade'nin hadis hakkındaki sözleri şöyledir: Onun zekâtı, borcundan dolaydır. Para olarak basılan gümüşte farz olduğu gibi ziynet eşyalarına da zekât farz olsaydı bunun da Kitab'a ve Sünnet'e dayalı olarak dünyada insanlar arasında yaygın olan diğer zekâtlar gibi olması gerekirdi."¹

Bu hadis hakkında Tirmizi şöyle der:

"Bu babda sahih bir şey yoktur."

Aişe RadiyAllahu Anhâ'dan rivayet edilen [لَا بَأْسَ بِلَيْسِ الْخُلْيِ إِذَا [أَعْطَى زَكَاتَهُ "Zekâtı verildiği zaman ziynet takılmasında bir beis yoktur."² sözü ve Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in büyük bir gümüş yüzük takmış olduğu hâlde Aişe RadiyAllahu Anhâ'yı görüp ona [هُوَ حَسْبُكَ مِنَ النَّارِ] "**Cehennemden bir halka olarak bu sana yeter.**"³ sözüne gelince, her iki ifade de Amr b. Şuayb'dan rivayet edilen hadisle aynı anlamı taşır. Özellikle Aişe RadiyAllahu Anhâ'dan gelen rivayet ve kardeşinin oğlu Kâsım'dan rivayet edilen "Aişe'nin, ziynet eşyalarının zekâtını

¹ Ebu Ubeyd, Kitâbu'l-Emvâl

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

³ Ebu Davud rivayet etti.

vermeleri için ne kadınlara ne de kardeşinin kızlarına emrettiğini görmedim."¹ hadisiyle çelişmektedir. Zira kardeşinin kızları, altın ve gümüş ziynet eşyası kullandıkları hâlde bunların zekâtını vermiyorlardı. Aişe *RadiyAllahu Anhâ'nın* kullandığı gümüş yüzükler hakkında yapılan rivayet ise Yahya b. Eyyûb yoluyla gelmiştir. Yahya b. Eyyûb ise rivayet yönünden zayıf bir kimsedir. Üstelik gümüş yüzüklerin ağırlıklarının nisab miktarına ulaşması mümkün olmadığı gibi üzerinden de bir yıl geçmemiştir ki zekât farz olsun. Hadisin zayıflığını bu da tekit etmektedir. Ümmü Seleme'nin bir tür altın süs eşyası kullandığını ifade eden hadis ise Attâb yoluyla rivayet edilmiştir. Attâb ise meçhul bir kimsedir.

Abdullah b. Amr'ın, kızlarının ziynet eşyalarının zekâtını verdiği dair hadisin isnadı hakkında ise yukarıda geçen Amr b. Şuayb'ın rivayet ettiği hadisin isnadı hakkında söylenen sözler gibi ifadeler kullanılmıştır.

Ziynet eşyaları için zekât vermenin farz olmadığı hususunda İbni Ömer, Cabir, Enes, Aişe, Esmâ, el-Kâsım, Şa'bi, Katede, Muhammed b. Ali, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Ebu Ubeyd, İshâk ve Ebu Sevr'den gelen rivayetler vardır.

Kadınların kullandıkları ziynet eşyaları hakkındaki hüküm budur. Bu türden takıları erkekler, kullanmak için ellerinde bulundurlarsa -ki bunlar erkeler için haram kılınmıştır- zekât vermeleri gerekir. Yanında kendisi kullanmak için değil de başkasına vermek veya kadınlarına, kızlarına veya bunların dışındaki kadınlara ödünç olarak vermek için bulunduruyorsa zekât vermek gerekmez. Çünkü bu durumda, mubah bir iş için kullanılmaktadır. Bu davranışından dolayı da herhangi bir günahı yoktur. Ticaret amacıyla elinde bulunduruyorsa zekâtını vermek vacip olur.

---

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

ZEKÂTIN HALİFEYE ÖDENMESİ

İster hayvanların ister ekinlerin ve meyvelerin ister paraların veya ticaret mallarının zekâtı olsun tamamı Halifeye veya onun yetkili kıldığı valilere, amillere veya özel olarak tayin ettiği zekâtları toplamakla görevli olan kimselere ödenir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

[خُدْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ] **“Onların mallarından sadaka al ki bununla onları temizleyip arındırmış olasın. Ve onlara dua et. Senin duan onlar için şüphesiz ki bir sükûnettir.”**¹

Bu ayette Allahu Teâlâ, Rasulü’ne mal sahiplerinden zekât almasını emretmektedir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, hurma ve kuru üzüm miktarlarını tahmin etmek üzere uzmanlar görevlendirdiği gibi mal sahiplerinden zekâtları toplamak üzere de valiler, amiller ve tahsildarlar görevlendiriyordu. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında insanlar, zekâtlarını *Rasul SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’e veya O’nun görevlendirdiği valilere, amillere veya tahsildarlara ödüyorlardı. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* döneminden sonra Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali *RadiyAllahu Anhum* döneminde ve onlardan sonra da zekât toplama işi bu şekilde devam etti. Ebu Ubeyd İbni Sirin’den şöyle rivayet etti:

“Zekât, Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e veya O’nun görevlendirdiği bir kimseye, Ebu Bekir’e veya onun görevlendirdiği bir kimseye, Ömer’e veya onun görevlendirdiği kimselere ödeniyordu. Osman katledildiğinde insanlar, ihtilafa düştüler. Bir kısmı, zekâtlarını halifeye veya görevlendirdiği kimselere verirken bir kısım insanlar da doğrudan doğruya kendileri dağıtıyor, bir kısmı da İbni Ömer’e veriyordu.”

---

¹ Tevbe Suresi 103

İslâm'ı tatbikte kötü uygulamalar da olsa İslâm uygulandığı sürece zulmetseler de zekât, halifeye ya da halifenin görevlendirdiği emir sahiplerine, valilere, amillere ve tahsildarlara ödenir. Babası yoluyla Sehl b. Ebu Salih'ten şöyle rivayet edilmiştir:

*"Sa'd b. Ebi Vakkas, Ebu Hureyre, Ebu Said el-Hudri ve İbni Ömer'e 'Dilediği gibi hareket eden bir idareciyi görürsem ona zekâtımı vereyim mi?' diye sorduğumda hepsi birden 'Zekâtını onlara ver.' dediler."*¹

Yine İbni Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir:

*"Zekâtlarınızı, Allah'ın işlerinizi eline verdiği (başınızda amir olarak bulunan) kimselere ödeyiniz. Eğer (tatbikatında/uygulamalarında) takvalı davranırsa kendisi için iyi olur; kötülük yaparsa günah işlerse günahı da kendisine aittir."*²

Münferit olarak bir kişinin nakitlerin zekâtını dağıtmasının ve verilmesi gereken yerlere vermesinin caiz olduğuna dair, sahabeden ve tabiinden gelen rivayetler vardır. Ebu Ubeyd'in rivayeti şöyledir:

"Ebu Keysân, 200 dirhem zekât ile Ömer'e gelerek 'Ey Müminlerin Emîri! Bunlar malımın zekâtıdır.' der. Bunun üzerine Ömer ona: Onları al götür ve kendin dağıt, der."

Yine Ebu Ubeyd'in İbni Abbas'tan yaptığı rivayet şöyledir:

"Zekâtını ayırıp vermen gereken yerlere verdiğin zaman, bakmakla yükümlü olduğun kimselere zekâttan bir şey vermemende bir sakınca yoktur."

İbrahim ve Hasen'in de şöyle dedikleri rivayet edilir:

[ضَعَهَا مَوَاضِعَهَا، وَأَخْفَهَا] *"Zekâtı hak sahiplerine ver bunu gizli tut."*

¹ Ebu Ubeyd rivayet etti.

² Ebu Ubeyd rivayet etti.

Ancak bu, nakit türünden zekâtlar için geçerli olan bir durumdur. Hayvanların, ekinlerin ve meyvelerin zekâtının ise halifeye veya tayin ettiği kimselere ödenmesi gerekir. Ebu Bekir *RadiyAllahu Anh*, görevlendirdiği valilere ve tahsildarlara zekâtlarını vermekten kaçınanlarla savaşıp ve şöyle demiştir:

وَاللّٰهُ لَوْ مَنَعُونِي عَنَّا قَا كَانُو ا يُؤَدُّوْنَهَا اِلَى رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَاتَلْتُهُمْ [عَلَى مَنَعِهَا] *“Allah’a yemin olsun ki Allah’ın Rasulü’ne verdikleri devenin yularını dahi bana vermek istemezlerse onlara karşı mutlaka savaşıcağım.”*¹

Zekât toplayan kimsenin, zekâtı alırken sahibine şu şekilde dua etmesi müstehabdır:

[اَجْرَكَ اللّٰهُ فَيَمَا اَعْطَيْتَ وَبَارَكَ لَكَ فَيَمَا اَبْقَيْتَ وَجَعَلَهُ لَكَ طَهْرًا] *“Verdiklerinin karşılığı olarak, Allah sana ecir versin. Geride bıraktıklarında bereket kılsın. Bu malı, senin için temizleyici yapsın.”*

Zekât, halifeye veya tayin ettiği kimseye veriliyorsa zekât veren kimse için Allahu Teâlâ’nın şu ayetini okuyarak dua eder:

[خذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ] *“Onların mallarından sadaka al ki bununla onları temizleyip arındırmış olasın. Ve onlara dua et. Senin duan onlar için şüphesiz ki bir sükûnettir.”*²

Abdullah b. Ebi Evfa’dan şöyle rivayet edilmiştir:

كَانَ اَبِي مِنْ اَصْحَابِ الشَّجْرَةِ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا اَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ [قَالَ اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى اَلِ فُلَانٍ فَاَتَاهُ اَبِي بِصَدَقَتِهِ فَقَالَ اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى اَلِ اَبِي اَوْفَى] *“Babam, Rıdvan Biati’nda bulunanlardandı. Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e sadakaları ile bir topluluk geldiği zaman Allah’ın Rasulü onlara şöyle dua ededi: Allah’ın salat ve se-*

¹ Müttefekun aleyh, Ebu Hureyre yoluyla

² Tevbe Suresi 103

lamı falan aileye olsun. Babam, elinde zekâtı ile Rasulullah'a geldiğinde babama 'Allah'ın salat ve selamı, Ebu Evfa ailesinin üzerine olsun.' dedi.¹

Zekât Vermeyenlerin Hükümü

Bir Müslüman'a, zekât verilmesi farz olan mallardan nisab miktarında bir mala sahip olduğunda malının zekâtını vermesi vacip olur. Eğer malının zekâtını vermemek için direnirse zekât konusunda daha önce geçen hadislerde de görüldüğü gibi mallarının zekâtını vermeyenlerin uğrayacakları şiddetli azabın anlatıldığı türden büyük bir günah işlemiş sayılır.

Kim zekât vermemekte direnirse durumuna bakılır. Eğer zekât vermemesi, farzietini bilmemekten kaynaklanıyorsa ki onun durumu normal bir cahillik olup bunun farzietini ona öğretilir, tekfir olunmaz ve tazir edilmez. Çünkü o özürdür, yalnızca malının zekâtı alınır.

Ancak zekât vermenin farzietini bilmesine rağmen zekât vermemekte direniyorsa mürted sayılır ve ona mürted muamelesi yapılır. Üç defa tevbe etmeye çağırılır. Tevbe eder ve hakka dönerse tevbesi kabul edilip serbest bırakılır. Tevbe etmeyip hakka dönmezse öldürülür. Çünkü zekâtın farzietinin, zaruret-i diniyeden olduğu malumdur. Farzietinin delilleri Kitap, Sünnet ve icma ile neredeyse tek Müslümandan bile gizli kalmayacak şekilde açıkça sabittir.

Ancak, zekâtın farzietine inanmasına rağmen zekât vermiyorsa güç kullanarak ondan zekât alınır. Ancak bir topluluk devlete zekât vermeyi reddetmekle birlikte zekâtı devlete vermenin farzietindeki itaati de reddediyorlarsa kalede veya benzeri bir yerde saklanıp korunuyorlarsa Ebu Bekir *Radiyallahu Anh* ve arkadaşlarının, zekât vermeyenlere karşı savaştığı gibi, devlet de onlarla bağilerle yapılan savaş gibi savaştır.

---

¹ Buhari, Müslim

ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER

Zekâtın nerelere ve kimlere verileceği Allahu Teâlâ'nın şu ayetiyle belirlenmiştir:

[إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمَلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَقَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ] **“Zekât ancak fakirlerin, miskinlerin, zekât tahsili işinde çalışanların, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenlerin, kölelerin, borçluların, Allah yolunda cihad edenlerin ve yolcuların hakkıdır.”**¹

Bu ayet-i kerime, zekâtın harcanacağı yerleri, sekiz sınıf olarak belirtmekte ve sınırlamaktadır. Ayette belirtilen yerlerin dışındaki yerlere verilmesi caiz değildir. Çünkü ayet [إِنَّمَا] “inne ma” edatı ile başlamaktadır. Bu edat sınırlandırma, kuşatma ve kasr anlamı ifade eden bir edattir. Ardından gelen mülkiyet “lam”ı da zekâtın yalnızca bu sekiz sınıf ile sınırlı olduğuna işaret eder. Ayette zikredilen bu sekiz sınıf ve bunlarla ilgili tafsiilat şöyledir:

1- Fakirler: Fakirler; yiyecek, giyecek ve meskenden oluşan temel ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlilikte mala sahip olmayan kimselerdir. Kim, sayılan temel ihtiyaçları karşılayabilecek miktardan daha az mal varlığına sahipse fakir sayılır. Ona zekât vermek helal olur ve onun da zekât alma hakkı vardır. Bu kişilere fakirliğini ve ihtiyacını giderecek miktarda zekât verilmesi caizdir.

Allahu Teâlâ, zenginlerin zekât almalarını haram kılmıştır. Abdullah b. Amr'dan:

[قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَحُلْ الصَّدَقَةَ لِغَنِيِّ وَلَا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيًّا] **“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Sadaka, zengine ve çalışıp kazanma gücü olan kimselere helal olmaz.”**²

¹ Tevbe Suresi 60

² Ebu Davud, Nesei, Tirmizi, İbni Mâce

Hadiste yer alan [لِذِي مِرَّةٍ] lafzı çalışma kudretine, kuvvetine sahip olup rızık kazanabilecek kimseler hakkında kullanılan bir lafızdır. İşte böylesi bir kimse çalışıp kazanabileceği bir iş bulamazsa fakir sayılır. Zengin, başkasına muhtaç olmayan, temel ihtiyaçlarından daha fazla geliri olan kimse demektir. Kime zengin denildiğini açıklayan hadisler vardır. Abdullah İbni Mesud'dan:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ أَحَدٍ يَسْأَلُ مَسْأَلَةً وَهُوَ عَنْهَا غَنِيٌّ إِلَّا [جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُدُوحًا أَوْ خَدَشًا، أَوْ حُمُوشًا فِي وَجْهِهِ قَبِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا غِنَاهُ أَوْ مَا يُغْنِيهِ قَالَ حَمْسُونَ دِرْهَمًا، أَوْ حِسَابُهَا مِنَ الذَّهَبِ *“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, şöyle dedi: Kendisini dilenmekten ahkoyacak kadar zenginliğe sahip olduğu hâlde dilenen bir kimse, kıyamet gününde dilencilüğünün derecesine göre, yüzü yara bere içerisinde, yüzünde izler olduğu hâlde gelir. Denildi ki: Ey Allah'ın Rasulü! Onu zengin yapan veya zengin olmasının ölçüsü nedir? Allah'ın Rasulü: Elli dirhem veya elli dirhem değerinde altına sahip olmak.”*¹

Buna göre bir kimse, yiyeceği, giyeceği, evi, ailesinin, çocuklarının ve hizmetçisinin nafakasını karşılayabilecek miktarda mal varlığından fazla olarak 50 dirhem de gümüşe yani 148,75 gram gümüşe veya 148,75 gram gümüşe eş değer altına sahip ise zengin sayılır ve bu durumda bulunan bir kimsenin zekât alması caiz olmaz.

2- Miskinler: Miskinler, hiçbir şey bulamayan, yokluğun kendilerini barındırdığı ve insanlardan da isteyemeyen, dilenmeyen kimselere denir. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, şöyle dedi:

لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِي يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ تَرُدُّهُ اللَّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ وَالنَّمْرَتَانِ [وَوَلَكِنَّ الْمِسْكِينُ الَّذِي لَا يَجِدُ غَنَىٰ يُغْنِيهِ وَلَا يُفْطِنُ بِهِ فَيَنْصَدِّقُ عَلَيْهِ وَلَا يَقُومُ فَيَسْأَلُ النَّاسَ *“İnsanları çokça dolaşan ve insanların kendisine bir iki*

¹ Beş sünen sahibi rivayet etti.

lokma veya bir iki hurma verdiği kimse miskin değildir. Ancak miskin, kendini zengin edecek bir mal bulamayan, hâli anlaşılıp da kendisine sadaka verilmeyen, insanlardan da bir şey istemeyen kimsedir.¹

Miskin, fakirden farklı kimsedir. Zira Allahu Teâlâ, şöyle buyurmaktadır:

[أَوْ مِسْكِينًا دَا مَتْرَبَةً] **“Yahut yerde sürünen bir miskine...”**²

Yani açlıktan ve çıplaklıktan dolayı toprağa yapışmış kimse-
dir miskin. Miskine zekât vermek ve onun da zekât alması helaldir. Miskine temel ihtiyaçlarını gidermeye yetecek ve onu miskinlikten kurtaracak kadar zekât vermek caizdir.

3- Zekât Tahsildarları: Bunlar, kendilerine zekât farz olan kimselerden zekât almak veya zekât almaya hak kazananlara aldıkları zekâtı dağıtmak üzere görevlendirilmiş olan zekât toplayıcılarıdır. Zekât toplamalarına veya dağıtmalarına karşılık olarak zengin dahi olsalar bunlara zekâttan verilir. Ebu Ubeyd’in Ata b. Yesar’dan rivayetirne göre Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu:

[لَا تَجُلُ الصَّدَقَةَ لِعَنِيٍّ إِلَّا لِحِمْسَةٍ عَامِلٍ عَلَيْهَا أَوْ رَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ رَجُلٍ لَهُ] **“Beş kişi dışında zekât, zengine helal değildir: Zekâtı toplamakla görevli olan, sadaka malını kendi parası ile satın alan bir adam, fakir komşusuna sadaka verip de fakir komşusu tarafından kendisine hediye verilen, Allah yolunda gazveye çıkan, borçlu olan kimse.”**³

Bisr b. Sa’d’den:

[أَنَّ ابْنَ السَّاعِدِيِّ الْمَالِكِيَّ قَالَ اسْتَعْمَلَنِي عُمَرُ عَلَى الصَّدَقَةِ فَلَمَّا فَرَغْتُ مِنْهَا وَأَدَيْتُهَا] **إِلَيْهِ أَمَرَ لِي بِعَمَالَةٍ فَقُلْتُ إِنَّمَا عَمِلْتُ لِلَّهِ فَقَالَ خُذْ مَا أُعْطِيتَ فَإِنِّي عَمِلْتُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ**

¹ Müttefekun aleyh

² Beled Suresi 16

³ İbni Mâce, Zekât 27; Muvatta, Zekât 29; Ebu Davud, Zekât 22

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَمَلْنِي فُلْتُ مِثْلَ قَوْلِكَ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [إِذَا أُعْطِيتَ شَيْئًا مِنْ غَيْرِ أَنْ تَسْأَلَ فَكُلْ وَتَصَدَّقْ] **“İbni Sa’di el-Malikî’nin oğlu dedi ki: Ömer beni sadaka işi ile görevlendirdi. Görevimi tamamladıktan sonra aldıklarımı Ömer’e verdim. Bana yaptığım işin karşılığını almamı emredince ona ‘Ben bu işi Allah için yaptım.’ dedim. Ömer: ‘Sana verdiğimi al. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem zamanında, ben de aynı işle görevlendirildim ve bana yaptığım işin karşılığını verince ben de senin söylediğin gibi söyledim. Bunun üzerine Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem bana: ‘İstemediğin hâlde sana bir şey verdiğimde onu al hem ye hem de ondan tasadduk et.’ dedi.”**¹

4- Müellefe-i Kulûb (Kalpleri İslâm’a Isındırılmak İstenenler): Bunlar lider, komutan, toplumda ağırlığı bulunanlar veya kahramanlar gibiler olup henüz kalplerine iman yerleşmemiş kimselerdir. Kalplerini İslâm'a ısındırmak, imanlarını kökleştirmek, İslâm'ın ve Müslümanların maslahatına istihdam etmek ya da toplulukları üzerinde etkili olmalarını sağlamak amacıyla halife ve valiler zekât malından bunlara verebilirler. Tıpkı Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in Ebu Süfyan, Uyeyne b. Hısn, Ekra b. Habis, Abbas b. Mirdas ve başkalarına zekât malından verdiği gibi. Amr b. Tağlib’den:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِّي بِمَالٍ أَوْ سَبِيٍّ فَفَسَمَهُ فَأَعْطَى رَجَالًا وَتَرَكَ [رَجَالًا قَبْلَهُ أَنْ الَّذِينَ تَرَكَ عَتَبُوا فَحَمِدَ اللَّهُ ثُمَّ أَنْتَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَمَا بَعْدَ فَوَاللَّهِ إِنِّي لَأَعْطِي الرَّجُلَ وَأَدْعُ الرَّجُلَ وَالَّذِي أَدْعُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الَّذِي أُعْطِي وَلَكِنْ أُعْطِي أَقْوَامًا لِمَا أَرَى [فِي قُلُوبِهِمْ مِنَ الْجَزَعِ وَالْهَلَعِ وَأَكُلُ أَقْوَامًا إِلَى مَا جَعَلَ اللَّهُ فِي قُلُوبِهِمْ مِنَ الْعَنَى وَالْخَيْرِ] **“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’e bir mal veya esirler getirildi. Gelen bu maldan bazı adamlara vererek bazılarına da bir şey vermeyerek onu insanlar arasında dağıttı. Kendilerine birşey verilmeyenler bu işten memnun olmadıklarını kendisine bildirdiler. Bunun üzerine Allah’ın Ra-**

¹ Müttefekun aleyh

sulü, Allah'a hamdetti, O'nu övdü ve ardından şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki ben bir adama (zekât malından pay) verdim, bir adama ise vermedim. Kendisine pay vermediğim kişi bana, pay verdiğim kişiden çok daha sevimlidir. Ancak, ben kavimlere, kalplerinde gördüğüm tereddütten, endişeden dolayı pay verdim. Allahu Teâlâ'nın kalplerini hayırla ve zenginlikle doldurduğu kimseler ise verdiklerimden daha hayırlıdır.”¹

Müellefe-i kulûbu oluşturan bu insanlara ancak Müslüman oldukları zaman zekât verilir. Kâfir oldukları zaman zekât verilmaz. Çünkü zekât, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in Muaz'ı Yemen'e gönderirken söylediği [فَأَعْلَمُهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ] **“Zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere, Allah'ın mallarından verilmek üzere, onlara zekâtı farz kıldığını bildir.”**² hadisine göre kâfirlere verilmaz.

Yine müellefe-i kulûba zekâtın verilebilmesi için zekât vermeyi gerektirecek bir illetin bulunması gereklidir. İlet ortadan kalktığına ise İslâm'ın güçlenip kuvvetlenmesinden ve yayılmasından sonra Ebu Bekir ve Ömer *Radiyallahu Anhumâ'nın*, müellefe-i kulûba zekât vermekten vazgeçtikleri gibi bunlara zekât verilmaz.

5- Köleler: Bunlar, köleleştirilmiş olan kimselerdir. Kölelikten kurtulabilmeleri için mükâteb³ oldukları zaman bunlara zekât verilir. Bu amaçla zekât parasıyla hürriyetlerini satın alırlar. Sözleşmeli olmadıkları zaman ise serbest bırakılırlar. Ancak, günümüzde köleleştirilmiş insanlara rastlanılmaz.

¹ Buhari rivayet etti.

² Buhari İbni Abbas yoluyla rivayet etti. Ebu Davud, Zekât 5; Nesei, Zekât 46; İbni Mâce, Zekât 1

³ Köle veya cariye'nin bir bedel karşılığında hürriyetini elde edebilmesi için efendiyle anlaşma yapmış olması. (Müt. Notu)

6- Borçlular: Bunlar, aralarında anlaşmazlık bulunan kimselerin durumunu ıslah etmek, diyetleri ödemek veya birtakım özel çıkarlarını gerçekleştirmek için borç altına girmek suretiyle borçlanmış olan kimselerdir.

Aralarında anlaşmazlık bulunan kimselerin durumunu düzeltmek veya bir diyeti karşılamak amacıyla borç altına giren kimseler, zengin de olsalar fakir de olsalar onlara zekât verilir. Borcundan fazla olmamak şartıyla borcunu karşılayabilecek miktarda ödeme yapılır. Enes'ten şöyle rivayet edildi:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَجُلُّ إِلَّا لِثَلَاثَةِ لِذِي فَقْرٍ مُدْفَعٍ أَوْ [*Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, söyle dedi: Üç durumun dışında dilenmek helal değildir. Düşkün bir hâldeki fakirlik, aşırı derecede borçluluk, rahatsızlık veren bir kan sahipliği.*”¹

Müslim, Ebu Davud ve Nesei Kubeysa b. Muhârik el-Hilâlî'den şöyle rivayet ettiler:

تَحَمَّلْتُ حَمَالَةً فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْأَلُهُ فِيهَا فَقَالَ أَقَمَ حَتَّى تَأْتِيَنَا [الصَّدَقَةُ فَنَأْمُرُ لَكَ بِهَا قَالَ ثُمَّ قَالَ يَا قَبِيصَةَ إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَجُلُّ إِلَّا لِأَحَدٍ ثَلَاثَةٍ رَجُلٍ تَحْمَلُ حَمَالَةً فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُصِيبَهَا ثُمَّ بِمُسِيكٍ وَرَجُلٍ أَصَابَتْهُ جَائِحَةٌ اجْتَا حَتَّى مَالَهُ فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُصِيبَ قَوْمًا مِنْ عَيْشٍ أَوْ قَالَ سِدَادًا مِنْ عَيْشٍ وَرَجُلٍ أَصَابَتْهُ فَاقَةٌ حَتَّى يَقُومَ ثَلَاثَةٌ مِنْ نَوِي الْحَجَا مِنْ قَوْمِهِ لَقَدْ أَصَابَتْ فُلَانًا فَاقَةٌ فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُصِيبَ قَوْمًا مِنْ عَيْشٍ أَوْ قَالَ سِدَادًا مِنْ عَيْشٍ فَمَا سِوَاهُنَّ مِنَ الْمَسْأَلَةِ يَا قَبِيصَةَ سَخْنَا بِأَكْلِهَا [صَاجِبُهَا سَخْنَا *“Bir keresinde, kefaletten dolayı ağır bir borç altına girmiştım. Bu nedenle, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Selleme gelerek O’ndan sadaka istemek zorunda kaldım. Allah’ın Rasülü ‘Biraz bekle, otur! Bize zekât malı getiren olur, sana vermelerini emrederiz.’ dedi. Sonra şöyle dedi: ‘Ey Kubeysa! Şu üç hâlin dışında dilenmek helal değildir: Bir kimseye kefil olmak suretiyle borçlanan kimseye kefaleti yerine getirinceye kadar, bir afet nedeniyle serveti helak olan kimse yaşamasına yetecek veya geçimini düzeltecek mala*

¹ Ebu Davud, Ahmed b. Hanbel

kavuşuncaya kadar, kendisine bir darlık isabet eden kimse. Kavminden akıl sahibi üç kişi kalkıp ‘Falan kişinin başına bir darlık geldi ve ona istemek helal oldu.’ derler. Yaşamalarına yetecek veya geçimini düzeltecek miktarda istemek böylesi bir kişiye helal olur. Ey Kubeysa! Bunların dışındaki isteme (dilencilik) sahibinin yemiş olduğu bir haramdır.”¹

Özel çıkarları için borçlanmış kimselere, fakir olmaları hâlinde ya da fakir olmadıkları hâlde borçlarını ödeyemeyecek durumda olmaları hâlinde borçlarını karşılayacak kadar zekât verilir. Ancak, borcunu ödeyebilecek kadar zengin iseler zekât verilmez. Çünkü zenginlere zekât helal değildir.

7- Allah Yolunda: Yani cihad ve bunun gerektirdiği hususlarda. Ordunun oluşturulması, silah sanayisinin veya fabrikalarının kurulması gibi hususlar da bu kapsamda yer alır. Zira Kur’an’da nerede **“Allah yolunda”** ifadesi geçiyorsa bu ifade ancak cihad anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla cihad ve cihadın gereği olan hususlar için zekât verilir. Bu, belli bir miktar ile sınırlandırılmaz. Zekâta hak kazananların çıkarları için, halifenin görüşüne göre zekâtın tümü veya bir kısmı Allah yolunda cihadla ilgili hususlara harcanması caizdir. Ebu Said’den, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

[لَا تَجُلُّ الصَّدَقَةَ لِغَنِيِّ إِلَّا فِي سَبِيلِ اللَّهِ] **“Allah yolunda savaşan kimsenin dışında zengin olanın zekât alması helal değildir.”²**

Ebu Davud’un bir başka rivayetinde ise şöyle geçmektedir:

[أَوْ لِعَازٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ] **“Allah yolunda gaza eden...”**

8- Yolda Kalmış Kimseler: Bunlar, yolculuk esnasında herhangi bir sebep ile yolda kalmış olup memleketine dönemeyen kimselerdir. Zengin bir kimse olsa dahi az da olsa çok da olsa

¹ Müslim, Ebu Davud, Nesei, Darimi

² Ebu Davud rivayet etti.

memleketine dönmesine yetecek kadar yol ücreti ve yolda yapacağı harcamalara karşılık zekât verilir. Zira Rasulullah *Salallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

[لَا تَجُلُ الصَّدَقَةَ لِغَنِيِّ إِلَّا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ابْنِ السَّبِيلِ أَوْ] **“Zengine sadaka helal değildir. Ancak Allah yolunda cihad edenler veya yolda kalmışlara... verilir.”**¹

Hadise göre yolda kalmış zengin kimselere de zekât verilir.

Ayette zikredilen bu sekiz sınıfın dışındakilere zekât vermek caiz değildir. Buna göre cami yapımına, hastanelere, diğer hayır kurumlarına, devlet işlerinden herhangi bir işe veya cariye zekât verilmaz. Çünkü zekât, Kur'an'da isimleri sayılan sekiz sınıfın mülkü olup başkaları bu mülke ortak olamazlar.

Bu sınıfların çıkarlarını gerçekleştirmek üzere halife, tıpkı Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in ve halifelerinin yaptığı gibi uygun gördüğü biçimde bunlara zekât verme hakkına sahiptir. Halife, bu sınıflarla ilgili olarak gördüğü maslahata binaen zekâtı bu sekiz sınıfın tamamına dağıtabileceği gibi bunlardan yalnızca bir kısmına da dağıtabilir. Eğer bu sekiz sınıftan kimse bulunmazsa ihtiyaç duyulduğunda harcanmak üzere zekât, beytülmalda Sadakalar Divanı'nda muhafaza edilir. Ebu Ubeyd'in, İbni Abbas'tan rivayetinde sadakalar hakkında o şöyle der:

“Zekâtı sekiz sınıftan birine verdiğin zaman gereğini yapmış olursun.”

Aynı şekilde Ata ve Hasen, Mâlik'ten şunu naklederler:

*“Bize göre sadakaların taksimi, valinin içtihadına göre olmalıdır. Hangi sınıfın ihtiyacı varsa valinin görüşüne göre bu sınıfa verilir.”*²

¹ Ebu Davud rivayet etti.

² Muvatta, İmam Mâlik, Kitâbu'z-Zekât.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PARALAR

PARALAR

İSLÂM'DA PARALAR

[النقد] “*Nakd*” kelimesi lügatte dirhemlerin iyisinin kötüsünden ayrılması, dirhemlerin verilmesi ve alınması anlamında kullanılır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in, Cabir'den satın aldığı şey hakkında söylediği [فَقَدَّيْ تَمَنَّهُ] “***Bana parasını hemen peşin olarak verdi.***”¹ ifadesinin geçtiği Cabir hadisindeki “*nakd*” kelimesi de bu anlamda kullanılmıştır. “*Nakd*” kelimesi paranın kendisi anlamında da kullanılır.

[النقود] “*Nukûd*” kelimesinin ister maden olsun isterse başka bir şeyden olsun insanlar tarafından mal ve hizmetlerin fiyatını belirlemede kullandıkları bir terim olduğu bilinmektedir. Bununla her türlü emeğin, mal ve hizmetin fiyatı belirlenir.

Para bilinmeden önce insanlar takas yöntemi ile mal ve hizmet alışverişinde bulunuyorlardı. Ancak mal ve hizmetlerin değişiminin takas usûlüne göre yapıldığı dönemlerde ticari işlemler birçok zorluklarla karşı karşıya kalıyordu. Bunun üzerine insanlar, değerini kendi bünyesinde barındıran, her türlü mal ve hizmetin değerinin belirlenmesine yarayacak, dolaşım kolaylığı olan bir malın seçimini düşündüler ve ticari işlemlerde tek ölçü olarak kullanılmak üzere parayı buldular. Ta eski çağlardan beri zati değerinin var olduğu bilinen madenlerden altın ve gümüşü insanlar nakit olarak kullanılmak üzere benimsediler. Özellikle altının, zaman süreci içerisinde yıpranmasının söz konusu olmaması ve tabiatta az bulunması nedeniyle, altından ve gümüşten dirhemler ve sikkeler döktüler.

Roma Devleti ve ona tabi ülkeler ticari işlemlerde altını temel değer ölçüsü olarak kabul ettiler. Belli şekilde ve ağırlıkta altından “*Hirakl dinarları*” döktüler. Aynı şekilde Fars Devleti ve Fars Devleti'ne bağlı ülkeler de ticari muamelelerde esas olmak üzere gümüşü kullanmaya başladılar. Belli şekillerde ve

---

¹ Buhari ve Müslim rivayet etti.

ağırlıkta gümüşten dirhemler bastılar. Rumların kullandıkları dinarlar, tek şekilde ve ağırlıkta idi. Farsların kullandıkları dirhemler ise farklı şekillerde ve ağırlıkta idiler.

İslâm'dan önce Araplar, özellikle de Kureyşliler civar bölgeler ve ülkelerle ticaret yapıyorlardı.

[لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ] **“Kureyş’i ısındırıp alıştırdığı; onları kışın (Yemen’e) ve yazın (Şam’a) yaptıkları yolculuğa ısındırıp alıştırdığı için...”**¹

Kureyşliler Bizans’tan, Bizans altınlarından basılı dinarlarla, Irak’tan ise Kisra tarafından döktürülmüş gümüş dirhemlerle yüklü olarak dönüyorlardı. Zaman zaman da Yemen’den Hımyeri dirhemleriyle dönüyorlardı. Ticari işlemler neticesinde Hicaz bölgesine, Hirakl’e ait altın dinarlar ve Sasanilere ait gümüş dirhemler geliyordu. Ancak, onlar ellerinde bulundurdukları dinar veya dirhemlerle rakamsal değer üzerinden değil, külçe olarak ağırlığı üzerinden işlem yapıyorlardı. Yani basılmış para birimi olmalarını dikkate almıyorlardı. Tedavülde çok kullanılması nedeniyle azalma ihtimaline binaen -sabit bir ağırlığa sahip olsalar bile- dirhemlerin türlerine, farklı ağırlıkta ve basılmış olmalarına bakmıyorlardı. Aldatma ve haksızlıkla karşılaşmamak için ağırlığa göre işlem yapmaya özen gösteriyorlardı. Altın ve gümüşü tartmada kullandıkları özel ölçü birimleri vardı. Bunlar; rıtlı, ûkiyye, neşş, nüvât, miskâl, dirhem, dânik, kırat ve habbe idi. Onlara göre ağırlığı maruf olan ve esas olarak alınan *“miskâl”* temel ağırlık birimi idi. 1 miskâl, 22 kıratın bir habbe eksikti. Onlara göre on dirhem, yedi miskâl ağırlığındaydı.

İslâm geldiğinde ise Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* hem bu dinar ve dirhemlerin para olarak kullanılmasını hem

¹ Kurayş Suresi 1-2

de Kureyş'in bu dinar ve dirhemlerin ağırlığını ölçmede kullandıkları birimlerin kullanılmasını kabul etti. Tâvûs, İbni Ömer'den şu hadisi rivayet eder:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَزْنُ وَزْنُ أَهْلِ مَكَّةَ وَالْمِكْيَالُ مِكْيَالُ أَهْلِ [الْمَدِينَةِ] **“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi: Ağırılık (tartı) ölçüsü, Mekke halkının kullandığı ağırılık ölçüsüdür. Mikyal ise Medine halkının kullandığı mikyaldır.”**¹

Belâzurî, Abdullah b. Sa'lebe b. Saîr'den şunu rivayet eder:

كانت دنانير هرقل ترد على أهل مكة في الجاهلية وترد عليهم دراهم الفرس [البغلية فكانوا لا يتبايعون إلا على أنها تبر وكان المثقال عندهم معروف الوزن وزنه اثنان وعشرون قيراطاً إلا كسراً ووزن العشرة دراهم سبعة مثاقيل فكان الرطل اثنتي عشرة أوقية وكل أوقية أربعين درهماً فأقر الرسول صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذلك وأقره أبو بكر وعمر وعثمان وعليّ] **“Cahiliye döneminde Mekke halkına Hirakl dinarları ve Fars'ın bağılı dirhemleri geliyordu. Ancak onlar, doğrudan doğruya bunlarla değil bunların külçeleri ile işlem yapıyorlardı. Miskâl, Mekke halkı tarafından bilinen bir ağırılık birimi idi. 1 miskâl 22 kırıttan biraz az geliyordu. On dirhem, yedi miskâle eş değerd. 1 rıtıl, on iki ûkiyye geliyordu. 1 ûkiyye ise kırk dirhemdi. Rasululluh Sallallahu Aleyhi ve Sellem, bunu böyle kabul etti. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali de böyle kabul ettiler.”**²

Müslümanlar, Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Ebu Bekir ve birinci Ömer'in hilâfetleri döneminde Hirakl dinarlarını ve Kisra dirhemlerini şekli, ağırlığı ve üzerindeki resmi ile kullandılar. Hicri yirminci yıla gelindiğinde -ki bu Ömer'in Halifelığının sekizinci yılı idi- Ömer, kisravî dirhemlerin ağırlığını ve şeklini değiştirmeden, Behlevî yazıyı ve resmi koruyarak Sasanî tarzında, yeni dirhemler bastırıldı. Üzerlerine kûfi harflerle “Bismillah” ve “Bismillahi Rabbi” gibi bazı kelimeleri ilave ettirdi. Bizans tarzındaki dinarları ve üzerinde arapça kûfi hatla

¹ Ebu Davud ve Nesei rivayet etti.

² Belâzurî, Fütûhu'l-Buldân

bazı Arapça kelimelerin yazılı olduğu Sasani tarzında basılmış dirhemleri Müslümanlar, Abdulmelik b. Mervan dönemine kadar kullandılar. H. 75. yılda (76. yılda olduğu da söylenir) Abdulmelik b. Mervan, Sasani tarzındaki dirhemlerin kullanılması terk edildikten sonra üzerine kûfi hatlarla İslâmi metinlerin nakşedilmiş olduğu, İslâmi tarzda özel dirhemler bastırdı. H. 77. yılda ise İslâmi tarzda özel dinarlar bastırıldı. Üzerine, Arapça kûfi hatlarla İslâmi naslar nakşedildi. Böylece, Bizans tarzında basılmış dinarlar terk edildi. Abdulmelik b. Mervan tarafından, İslâmi tarzda özel dinarlar ve dirhemler bastırılmasıyla Müslümanlara ait İslâmi tarzda özel nakitler kullanılmaya başlandı ve diğer nakitlerin kullanılmaları terk edildi.

Dinar ve Dirhemlerin Ağırlıkları

Dinarların ağırlıkları, cahiliye döneminde de İslâm'da da değişmeyerek sabit kalmıştır. Cahiliye döneminde, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* döneminde ve Allah'ın Rasulü'nden sonraki halifeler döneminde kullanılan dinarların ağırlığı ve daha sonra Abdulmelik b. Mervan tarafından bastırılan dinarların ağırlığı aynı idi. Bizans dinarı miskâl ile tartılıyordu. 1 miskâl, 8 dânik eder. Bunun ağırlığı ise yirmi kırat veya yirmi iki kıratтан biraz azdır. Her iki ağırlık da aynıdır çünkü kıratlar içerisinde farklılık vardır. 1 miskâli orta boy, uç tarafları kesilmiş 72 adet arpa tanesi ile ölçtüler, tıpkı orta hâlli 6000 kara hardal tanesi ağırlığı ile ölçtükleri gibi.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, bu ağırlıkları kabul etti ve bunları zekât ahkâmında, diyet ve hırsızlık cezasının uygulanmasında kullandı. Aynı zamanda bu ağırlık, şer'î dinarın ağırlığı olup aynı zamanda Abdulmelik b. Mervan'ın, İslâmi dinarları bastırırken esas olarak aldığı ağırlıktır ve bunu da 1 miskâl olarak belirlemiştir.

Dirhemler ise farklı ağırlıklarda idi. Fars dirhemlerinin üç türü vardır:

1- Büyük: 1 miskâl, yani yirmi kırat ağırlığındadır.

2- Küçük: Yarım miskâl, yani 10 kırat ağırlığındadır.

3- Orta: 10 tanesi 6 miskâl, yani bir tanesi 12 kırat ağırlığındadır.

Belâzurî, Hasan b. Salih'ten şunu rivayet eder:

“Acemlerin bastırdıkları dirhemler, büyük ve küçük olmak üzere farklı türlerde idi. Acemler 1 miskâl, yani yirmi kırat ağırlığında, on iki kırat ağırlığında ve on kırat ağırlığında -ki bu yarım miskâl demektir- olmak üzere üç farklı ağırlıkta dirhem bastırmışlardı.”

Hasan b. Salih dışındakilerin rivayetinde ise şöyle denilmektedir:

“Acemlerin, on tanesi on miskâl ağırlığında, yine on tanesi altı miskâl ağırlığında ve on tanesi beş miskâl ağırlığında olan dirhemleri vardı.”¹

Dirhemler için esas ölçü olarak kullanılmasından dolayı büyük dirhemler “bağlıye dirhemleri” veya “es-Sûd el-vaftıye dirhemleri” diye isimlendirilmiştir. Bu ise 1 miskâl altın ağırlığında yani sekiz dânik ağırlığındadır. 1 dânik 2,5 kırat eder, dolayısı ile yirmi kırata eş değerdir. Bu ağırlıktaki dirhemler, Sasaniler döneminde, Hulefâ-i Raşidîn ve Emeviler döneminde basılmıştır.

1 miskâlin yarısı ağırlığında olan küçük dirhemler, basıldığı yer olan Taberistan'a nispeten “Taberiyye dirhemleri” diye isimlendirilmişlerdir. Bunlar dört dânik yani on kırat ağırlığındadır. Orta boy dirhemler ise basıldığı yer olan “Curkân” belde-sine nispeten “Cuvâriğiyye” diye isimlendirilmiştir. 4,8 dânik, yani 12 kırat ağırlığındadır. İslâm gelip iki yüz dirhemde beş dirhem gümüş zekât vermeyi farz kıldığında her on dirhem

¹ Belâzurî, Fütûhu'l-Buldân

yedi miskâl sayıldı. Bu nedenle buna yedi vezin denildi ki bunlar, dirhemlere oranla ağırlık bakımından orta boy dirhemlerdir. Bu nedenle orta, büyük ve küçük dirhemlere karşılık gelen kıratlar toplanarak üçe bölündü ve 14 kırat veya 5,6 dânik sonuç elde edildi. Bu ise uçlarından kesilmiş orta boy 50,2 arpa tanesi ağırlığındadır. Aynı zamanda bu, 4200 hardal tanesinin ağırlığına eşittir. Zekât ahkâmında ve diyetlerde muteber olan şer'î dirhem, işte budur. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında muteber olan ve bilinen ağırlık budur. Ömer döneminde ise Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet edilen [الْوَزْنُ وَزْنُ أَهْلِ مَكَّةَ] "**Ağırlık, Mekke halkının kullandığı ağırlıktır.**"¹ hadisine istinaden bunun miktarı dânik ve kırat olarak belirlenmiştir. Ağırlık olarak Kureys'in kullandığı diğer ağırlıklar arasındaki oranlar da belirlenmiş ve Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* de bunu kabul etmiştir. Bu ağırlık, şer'î dirhem olarak isimlendirilmiş, zekât, diyet ve diğer konulardaki şer'î hükümlerle bağlanmıştır. Farsî dirhemleri terk edildikten sonra Abdulmelik b. Mervan'ın bastıracağı İslâmî dirhemlerin ağırlığı da bu olmuştur. Vâkidî, Vehb b. Keysan'dan şunu nakleder:

*"Abdulmelik tarafından üzeri işlenmeden önceki düz hâliyle, Abdulmelik'in bastıracağı dirhemleri ve dinarları gördüm. Bunların ağırlığı Abdulmelik'in bastıracağı dinarların ağırlığı ile aynı idi."*²

Yine Abdulmelik b. es-Sâib'in, Ebu Vedâa es-Sehmi'den rivayetine göre miskallerin ağırlığını ona gösterdiğini ve onun şöyle dediğini nakleder:

*"Onları tarttığımda Abdulmelik b. Mervan'ın miskâllerinin ağırlığını buldum. Dedi ki: Bu, cahiliyede Ebu Vedâa b. Dubeyra es-Sehmi'nin yanında idi."*³

¹ Ebu Davud ve Nesei rivayet etti.

² Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*

³ Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*

Yine Belâzurî, Osman b. Abdullah'tan şunu rivayet eder:

“Babam dedi ki: Abdülmelik'in dirhemleri ve dinarları bize Medine'ye geldi. Bu esnada Allah'ın Rasulü'nün ahabından bir topluluk ve onlardan başka tabiinden kimseler vardı. Bunu gördükleri hâlde karşı çıkmadılar.”

Muhammed b. Sa'd şöyle der:

“Bizim bu dirhemlerimizden 1 dirhem in ağırlığı, her biri 20 kırat olan bizim kullandığımız miskâlle, 14 kıratdır. Bu ise miskâl cinsinden 21,3/7 (21,4285) kırat ağırlığındaki miskâle eş değer olan 15 kıratdır.”

Altın dinarların ve gümüş dirhemlerin ağırlıkları ve bunlar arasındaki sınırlı oranlar işte bunlardır. Bu ağırlıkların bizim tarafımızdan kolaylıkla bilinmesi için bunların günümüzdeki belirlenmiş miktarlarının bilinmesi kaçınılmazdır.

Bizans dinarlarının, Kısra dirhemlerinin, İslâmi dinar ve dirhemlerin, özellikle de Abdülmelik b. Mervan döneminde bastırılan şer'î dirhemlerin ve dinarların bulunduğu tarihî eserlerin dikkatlice incelenmesinden sonra bu ağırlıkları bilmek mümkündür. İslâmi çağlarda kullanılan sayısız türdeki nakitler; hâlen müzelerde saklanmakta, ayrımı ve sayımı yapıldıktan sonra olduğu şekilde ve dikkatlice ağırlıkları ile müze kayıtlarına geçirilmektedir. Abdülmelik b. Mervan'ın bastırıldığı İslâmi dinarların ağırlığının 4,25 gram olduğu tespit edilmiştir. Bu ağırlık, aynı zamanda Bizans'ta yaygın olarak kullanılan altın paranın “Solidus”¹ ağırlığının ve Bizans dinarlarına göre oluşturulmuş Solidus ağırlığını esas alan Yunan drahmisinin ağırlığının aynısıdır. Bu para cahiliyede ve İslâm döneminde tedavülde kullanılan Bizans dinarındır.

---

¹ Solidus (Latince solid): Antik Roma orijinli bir altın sikkedir. İlk defa İmparator I. Konstantin tarafından 309-310 arasında bastırılmış olup, Bizans İmparatorluğu'nda 10. yüzyıla kadar kullanılmıştır. (Müt. Notu)

Ancak dinar, miskâl demektir. Miskâl ise ağırlık birimlerinin esasıdır. Dolayısıyla miskâlin bilinmesi ile dirhem, dânikin, kıratın, habbenin miskâl karşısındaki ağırlıklarını bilmek de mümkün olacaktır.

1 miskâl 4,25 grama eşittir. Bu ise 8 dânik eder. Dolayısıyla gram olarak altın cinsinden dânikin ağırlığı $4,25/8 = 0,53125$ grama eş değerdir. Yani 1 dânik 0,53125 gramdır.

Yine 1 miskâl 20 kırat olduğuna göre, kıratın gram cinsinden değeri şöyle olur:

1 miskâl $(4,25)/20$ kırat = 0,2125 gram yani 1 kırat, 0,2125 gramdır.

1 miskâl, 72 arpa tanesi ağırlığında olduğuna göre, 1 arpa tanesinin gram olarak ağırlığı şöyle olur:

1 miskâl $(4,25 \text{ gram})/72$ arpa tanesi = 0,059 gram altın cinsinden 1 arpa tanesinin ağırlıdır. Bu da 83,3 hardal tanesine eş değerdir.

1 dirhem $7/10$ miskâl ettiğine göre ve her 10 dirhem de 7 miskâl olduğuna göre gram cinsinden dirhem değeri şöyle olur:

1 dirhem = Bir miskal $(4,25 \text{ gram}) \times 7/10 = 2,975$ gram gümüş eder.

Veya her 10 dirhem 7 miskâle eşdeğer olduğuna göre:

10 dirhem gram olarak = $10 \times 2,975 = 29,75$ gram eder. Veya her 7 miskâl 10 dirhem olduğuna göre:

7 miskal gram olarak = $7 \text{ miskâl} \times 4,25 = 29,75$ gram eder.

1 dirhem 6 dânike eşit olduğuna göre, gram olarak 1 dânik: $2,975/6 = 0,496$ gram gümüş eder.

Dirhemlerle ölçülen ûkiyyeler, 40 dirheme eş değer olduğuna göre ûkiyyenin gram olarak ağırlığı şöyle olur:

1 ûkiyye = 2,985 gram (=1 dirhem gümüş) × 40 (= 1 ûkiyye) = 119 gram. Yani 1 ûkiyye 119 gram gümüşe eş değerdir.

Cahiliye döneminde kullanılan paralar ve bunların ağırlıkları yukarıda açıklandığı gibidir. İslâm, Mekke halkının ağırlık birimini kabul ettiği gibi bu para biriminin de olduğu gibi kalmasını, kullanılmasını, mal ve hizmetlerin değerlerinin tespitiinde dolaşım aracı olarak kalmasını kabul etmiştir.

Bununla beraber İslâm, alışveriş ve icare hükümlerini belirlemesine rağmen tedavülde tek para biriminin kullanılmasını da mecbur tutmamıştır. Tam tersine İslâm, insanların mallarının, emeklerinin ve sundukları hizmetlerin değerinin tespitiinde belli bir para birimini kullanmak mecburiyetinde olmaksızın diledikleri şeyi kullanmalarını serbest bırakmıştır. İnsanlar, hurma karşılığı kılıç, buğday karşılığı koyun, dinar ile elbise, dirhem ile et satın alabileceği gibi bir günlük çalışması karşılığı bir sâ zeytinyağı da alabilir veya beş dinara bir dolap, sınırlı bir araziyi sürme karşılığında belli bir ev yapabilir. İşte bu şekilde İslâm, diledikleri mübadele aracını kullanmaları hususunda, insanları serbest bırakmıştır. Karşılıklı rızaya göre; emek, para veya mal karşılığında işlerini tamamlayabilirler.

İslâm her ne kadar diledikleri mübadele aracını kullanmakta insanları serbest bırakmışsa da kendisi ile mübadelenin yapılacağı nakit birimini altın ve gümüş olarak belirlemiş, altın ve gümüşü mal ve hizmetlerin değerlerinin belirlenmesinde, kendisine müracaat edilecek ölçü hâline getirmiştir. Tüm muamelelerde temel ağırlık birimi olarak kullanılacak birimi de "*Mekke halkının kullandığı ağırlık birimi*" olarak kabul etmiştir.

Altın ve gümüş olmaları, her ikisinin de nakit ve para olma özelliğinin bulunması, eşyaların fiyatını ve emeğin ücretini belirleyebilmeleri nedeniyle İslâm, altın ve gümüşü şer'î hükümlerle bağlantılı hâle getirmiştir. Bu hükümler şunlardır:

1- İslâm, altın ve gümüşün biriktirilmesini haram kılmıştır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

[وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ]
“Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayan kimseleri, elîm bir azapla müjdele.”¹

Kenzin haram olmasının altın ve gümüş noktasında odaklanmasının sebebi bunların altın ve gümüş olmalarından, nakit olma özelliğinden, tedavülde bulunmalarından, alışverişlerin ve işlerin bunlarla tamamlanmasından kaynaklanmaktadır.

2- İslâm bunları değişmeyen, muayyen sabit hükümlerle bağlamıştır. Bunlar:

a- Nakit olmalarını, alışverişlerin fiyatını ve emeğin ücretini belirliyor olmalarını dikkate alarak her ikisi için de zekâtı farz kılmıştır. Altın için dinar ve gümüş için de dirhem olarak nisap miktarları belirlemiştir. Buna göre her yirmi dinarda yarım dinar ve her iki yüz dirhemde beş dirhem zekât vermek gerekmektedir.

b- Diyet ödemek farz olduğu zaman ödenmesi gereken diyet, altın ve gümüş ile ödenir. Ödenmesi gereken diyetin miktarı, altın üzerinden bin dinar, gümüş üzerinden ise on iki bin dirhem olarak belirlenmiştir. İbni Abbas'tan:

---

¹ Tevbe Suresi 34

[أَنَّ رَجُلًا مِنْ بَنِي عَدِيٍّ قَتَلَ فَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِيَّتَهُ اثْنَيْ عَشَرَ أَلْفًا]
“Beni Adıyy kabilesinden bir adam öldürüldü ve Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem, bunun diyetini on iki bin dirhem olarak belirledi.”¹

Ebu Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm, babasından ve dedesinden şu hadisi rivayet eder:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَبَ إِلَى أَهْلِ الْيَمَنِ كِتَابًا فَكَانَ فِي كِتَابِهِ وَأَنَّ [**“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in Yemen halkına yazdığı bir mektupta şu ifadeler yer almaktadır: Bir canın diyeti yüz deve-dir.... Altını olan kimse için ise bin dinardır.”²**

c- Hırsızlıktan dolayı el kesme cezasını uygulamak gerektiği zaman el kesme cezasının uygulanmasını gerektiren miktarın altın olarak çeyrek dinar, gümüş olarak da üç dirhem değerinde olması gerektiği belirlenmiştir. Böylece her türlü hırsızlıkta bu miktar, ölçü olarak kullanılır. Aişe *Radiyallahu Anhâ*, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’den şu hadisi rivayet eder:

[لَا تُقَطَّعُ يَدُ السَّارِقِ إِلَّا فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا] **“Ancak çeyrek dinar ve daha fazla (değere sahip olan) eşyaların çalınmasından dolayı el kesilir.”³**

İbni Ömer’den:

[أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطَعَ سَارِقًا فِي مَجْنٍ قِيمَتُهُ ثَلَاثَةٌ نَرَاهِم] **“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, üç dirhem değerinde körük çalan bir hırsızın elini kesti.”⁴**

3- Parasal işlemlerde değişim/sarf ile ilgili hükümler söz konusu olduğu zaman altın ve gümüş esas alınır. Sarf, paranın para ile değişimi, nakitin nakitle satışıdır. Bu işlemler ya altının

¹ Sünen sahipleri rivayet etti.

² Nesei rivayet etti.

³ Ebu Davud, Tirmizi, Neseî, İbni Mâce ve Ahmed b. Hanbel

⁴ Buhari, Müslim ve Ebu Davud rivayet etti.

altınla veya gümüşün gümüşle satışı gibi aynı cinsin ya da altının gümüşle veya gümüşün altınla satılması gibi farklı cinslerin birbiriyle satışı ve değişimi şeklinde olur. Ebu Bekir *Radiyallahu Anh'tan* şöyle rivayet edilmiştir:

نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْفِضَّةِ بِالْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ بِالذَّهَبِ إِلَّا سَوَاءً [بِسَوَاءٍ وَأَمَرَنَا أَنْ نَشْتَرِيَ الْفِضَّةَ بِالذَّهَبِ كَيْفَ شِئْنَا وَنَشْتَرِيَ الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ كَيْفَ شِئْنَا] **“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, eşit miktarlarda olmadıkça altının altınla, gümüşün gümüşle satışını yasakladı. Dilediğimiz şekilde gümüşü altınla, altını da gümüşle satın almayı emretti.”**¹

İslâm bu şer’î hükümleri, nakit, dolaşımda kullanılan para ve satılan şeylerin fiyatı olmasından dolayı altın ve gümüşle bağladı. Altın ve gümüşün, emeğin ücretini, satışların fiyatlarını belirlemede tek parasal ölçü olduğu Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* tarafından ikrar edilmiştir.

Bunlar, İslâm’daki parasal sitemin, altın ve gümüş üzerine kurulu olduğuna delalet etmektedir. Zira İslâm’ın ortaya koyduğu tüm şer’î hükümler, altın ve gümüşle bağlantılı hükümlerdir. Çünkü altın ve gümüş ister basılmış hâlde isterse külçe hâlinde olsun her türlü malın ve emeğin değerini belirleme, dolaşımda para olarak kullanılma özelliğine sahiptir.

Ancak bütün bunlar, Müslümanların ve İslâm Devleti’nin, altın ve gümüşün dışındaki bir para birimini veya değişim aracını kullanmalarının caiz olmadığı anlamına mı gelmektedir?

Altın ve gümüşün dışındaki mübadele araçlarının kullanılması kesinlikle caizdir ve bu hususta ihtilaf da yoktur. Zira Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* döneminde alışveriş, malın malla mübadelesi şeklinde veya altın ve gümüş karşılığında yapılmaktaydı. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, bu türden

¹ Buhari ve Müslim tahrir etti.

işlemlere karşı hiçbir itirazda bulunmamış; bunları engelleme-
miş ve mubah kılmıştır. Müslim'in, Ubade b. Samit'ten rivaye-
tine göre Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

الدَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالنُّزْرُ بِالنُّزْرِ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحُ [بِالْمِلْحِ مِثْلًا مِثْلِ سَوَاءٍ بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَدٍ فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا بِالْمِلْحِ مِثْلًا مِثْلِ سَوَاءٍ بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَدٍ فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا بِبِيَدٍ يَدًا بِيَدٍ] **“Altınla altın, gümüşle gümüş, buğdayla buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma, tuzla tuz baş başa, misliyle ve peşin olarak satılır. Bu sınıflar farklı oldukları zaman peşin olması şartıyla dilediğiniz gibi satınız.”**

Nesei'nin Ubade'den yaptığı rivayet ise şöyledir:

وَأَمَرْنَا أَنْ نَبِيعَ الدَّهَبَ بِالْفِضَّةِ وَالْفِضَّةَ بِالذَّهَبِ وَالنُّزْرُ بِالشَّعِيرِ وَالشَّعِيرَ بِالنُّزْرِ يَدًا [بِبِيَدٍ كَيْفَ شِئْنَا] **“Altını gümüşle, gümüşü altınla, arpayı buğdayla ve buğdayı arpa ile peşin olmak üzere dilediğimiz gibi satmakla emrolunduk.”**

Müslümanların ve Hilâfet Devleti'nin altın ve gümüş dışın-
daki nakitlerden birini, devlet için para birimi olarak benimse-
mesinin caiz olup olmadığı konusuna gelince; böyle bir soruyu
cevaplandırabilmek için Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*
zamanında kullanılan nakit sistemini bilmek, ardından da altın
ve gümüşle bağlantılı şer'î hükümlere dönmek gerekir.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında altın ve
gümüşün dışında, satılanların fiyatlarını ve emeğin ücretini
tespit etmede kullanılan, tedavülde olan bir başka para birimi
yoktu. O dönemde, madenî olan veya olmayan altın ve gümü-
şün dışında, bakır ve gümüş füluslar, deriden veya kâğıttan na-
kitler yoktu. Müslümanlar arasında muteber olan tek nakit ve
tedavülde bulunan tek para birimi, altın ve gümüşten ibaretti.
Alışverişler, sayısal değer olarak değil basılmış hâlde olsalar
bile ağırlık hesabıyla külçe altın ve gümüşe göre yapılıyordu.
Dinar ile bir malı satan tacir, değişim işlemi her hangi bir
noksanlığın olmaması, dinarların tam miskâl ağırlığında olması
için dinarları tartıyordu. Aynı şekilde dirhem ile bir malı satan

kimse, istenen ağırlığın doğruluğunu tekit etmek ve satışın tamamlanabilmesi için dirhemleri tartıyordu. Kimin yanında yirmi dinar var ise ve üzerinden de bir yıl geçmişse ağırlığını tartıyor ve yirmi dinardan 1 kırat eksik olduğu zaman zekât vermiyordu. Çünkü bu durumda dinar, zekât nisabından eksik geliyordu. Yine kimin iki yüz dirhemi varsa onları tartıyor ve gümüşün nisab miktarından 1 kırat eksik olduğunu görürse zekât vermiyordu. Çünkü gümüşün nisab miktarından eksik geliyordu.

Bütün bunlar, para olarak basılmış olup olmadıklarına bakılmaksızın altın ve gümüşün nakit ve fiyat olarak kabul edildiklerini göstermektedir. Çünkü altın ve gümüş malların, emeğin ve hizmetin değerinin belirlenmesinde nakit olarak itibar görmeye ıstılahlaşmışlardır. Bunların bu ıstılahi yapılarını Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* de kabul etmiş, Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in hayatı boyunca ondan sonra gelen Râşid Halifeler, Emeviler ve Abbasiler döneminde de nakit olma özelliğini korumuştur. Bu süreç içerisinde Müslümanlar, başka bir nakit kullanmamışlardır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in altını ve gümüşü para ve fiyat belirleme aracı olarak ikrar etmesi, vakiadaki durumu kabul etmesi ve bir başka deyişle, bunların dışındaki bir başka şeyin nakit olarak kullanılmasını emretmemesi demektir.

Altın ve gümüşle bağlantısı olan şer'î hükümlere dönüldüğü zaman kenzin, diğer mallar dışında yalnızca altın ve gümüş için geçerli olduğu görülür. Altın ve gümüşün dışındakiler için ise kenz değil, ihtikâr söz konusudur. Yiyeceklerin uzun süre saklanması mümkün değildir. Büyük ve küçükbaş hayvanların, kuşların kenz edilmesi söz konusu değildir. Çünkü bunlar, sürekli gelişerek büyüme, çoğalma gösteren mallardır. Dolayısı ile kenz ancak nakitler için söz konusudur. Bu nedenle haramlık, yalnızca altın ve gümüş için gelmiştir. Zira Müslümanlarda altın ve gümüş dışında nakit yoktu.

Şâri, zekât ve diyet hükümleri gibi altın ve gümüşle bağlantılı değişmeyen birtakım sabit hükümler koymuşsa da altın ve gümüş yalnızca bu hükümlerle sınırlı tutulmamıştır. Diyet ve zekâtla ilgili hükümleri altın ve gümüş dışında deve, sığır, koyun ve elbiselerle de bağlantılı kılmıştır. Altın ve gümüşten zekât vermeyi farz kıldığı gibi deve, koyun ve sığır gibi hayvanlardan, ekinlerden ve ticaret mallarından da zekât vermeyi farz kılmıştır.

Bu nedenle altın ve gümüşle bağlantılı olan bu hükümler, yalnızca altın ve gümüşle sınırlı olmayıp altın ve gümüşün dışındaki mallarla da bağlantılıdır. Ancak, altın ve gümüşün dışındaki mallar, nakit olarak kullanılmazlar. Bunun nedeni altın ve gümüşün dışında nakdin bulunmamasıdır. Fakat altın ve gümüşle alakası bulunan faiz ve değiştirme ile ilgili hükümlerden faizin hem altın ve gümüşle hem de altın ve gümüşün dışında -hadislerin belirlediği- faiz özelliği olan diğer mallarla alakası vardır. Ancak, değiştirme işleminin yalnızca nakitle ve kullanılan para birimi ile alakası vardır.

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* zamanında kullanılan altının, gümüşün ve nakitlerin durumu, altın ve gümüş sisteminin faydaları ve daha sonra detaylandırılacak olan diğer nakit sistemleri hakkındaki detaylı tetkikten sonra şu sonuca varmak mümkündür. Mal ve hizmetlerin değerlerini belirleyebilmede Hilâfet Devleti tarafından bastırılacak altın ve gümüşten küçük paraların yanında bu iki maden dışındaki madenlerin kullanılması caiz olsa da altın ve gümüş Hilâfet Devleti'nde para sisteminin esasıdır.

PARA SİSTEMLERİ

Nakitler iki kısımdır; madenî olanlar, kâğıt olanlar.

Madenî paralar; altın, gümüş, bakır, kurşun ve nikel gibi madenlerin para olarak kullanılmasıdır. Kâğıt paralar ise kâğıdın para olarak kullanılmasıdır. Bu türden paralar:

a- Ya altın veya gümüş yerine kullanılırlar.

b- Veya sadece altın ve sadece gümüş yerine kullanılırlar.

c- Veya kısmi olarak altın ve gümüş yerine kullanılırlar.

d- Ya da hiçbir surette altın ve gümüş karşılığı olmadan kullanılırlar.

Dünyada, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesine kadar para sistemi olarak altın ve gümüş kullanıldı. Birinci Dünya Savaşı esnasında devletler, altın ve gümüş ile işlem yapmayı durdurdular. Savaştan sonra kısmen altın ve gümüş kullanmaya devam ettiler. Daha sonra da yavaş yavaş bu işlemi terk etmeye başladılar. 1971 yılına gelindiğinde 15.07.1971 yılında Amerika Başkanı Nixon aldığı bir kararla, (bir ons altın = 35 Amerikan doları üzerinden işlem görmesini ve doların sabit bir kurunun bulunmasını şart koşan) Bretton Woods sisteminin tamamen kaldırıldığını, doların serbest dalgalanmaya bırakıldığını açıklaması ile altın ve gümüşle işlem yapmak tamamen terk edildi.

Para sistemi, bir devletten diğerine, kurulduğu esas üzere nakit oluşturmanın ve bunu belli bir düzene koymanın tamamlandığı kurallar bütünüdür. Tüm para sistemlerinde temel olarak ele alınan eksen, diğer nakit türlerinin de değerini belirleyecek temel para birimini belirlemektir. Örneğin bir para birimi belirli bir altın miktarı ile belirlenmişse bu birim, para sistemi için esas olur. Doğal olarak da para sistemi, esas olarak alınan para ile isimlendirilir.

Esas olarak alınan para birimi altın ise sistem *altın sistemi* veya *altın standardı*, temel para birimi gümüş ise sistem *gümüş para sistemi* diye isimlendirilir. Esas olarak alınan para birimi altın ve gümüş gibi iki farklı nakde dayanıyorsa *çift maden sistemi/standardı* diye isimlendirilir.

Esas olarak alınan para sistemi, sabit bir şekilde altın ve gümüşle bağlantılı değilse sistem, ister bakır paralar gibi bir maddeden olsun, isterse günümüzde kullandığımız kâğıt/banknot para gibi olsun kanuni/zorunlu para sistemi olarak isimlendirilir.

MADENÎ SİSTEM

Madenî para sistemi, temel para biriminin madenden oluşmasından kaynaklanmaktadır. Bu maden, tek maden olabileceği gibi iki farklı madenden de oluşabilir.

Tek Maden Sistemi

Tek maden sistemi, altın veya gümüş gibi tek madene dayalı olan para sistemidir. Bu sistem, üç farklı şekilde kullanılabilir:

- 1- Altın veya gümüş metal (sikke) para sistemi
- 2- Altın veya gümüş külçe para sistemi
- 3- Altın veya gümüş döviz sistemi.

Altın veya Gümüş Metal (Sikke) Para Sistemi

Bu sistem, belli sabit ağırlıkta ve ayarda basılmış altın veya gümüş paraların dolaşımında olduğu sistemdir. Dolaşımında doğrudan doğruya altın ve gümüş kullanılır. Bu sistemde altın ve gümüş paraların yanında, istenildiği zaman herhangi bir zorlama ve şart ile karşılaşmaksızın altın veya gümüş ile değiştirilebilen, yüzde yüz oranında altın veya gümüş parayı temsil eden kâğıtlar da kullanılabilir.

Altın veya Gümüş Külçe Para Sistemi

Bu sistem, tedavülde bulunan altın ve gümüş paraların devlet tarafından tedavülden kaldırılarak merkez bankasında veya hazineye altın ve gümüş külçeler hâlinde saklandığı ancak bunların yerine altına ve gümüşe çevrilebilme özelliği bulunan kâğıt paraların dolaşıma sunulduğu para sistemidir.

Ancak devletler, külçe sistemini kullanmak istedikleri zaman altın ve gümüşün kâğıt parayla değiştirilmesine sınırlandırma getirdiler ve değişimi dar bir alanda tuttular. İhtiyati altın ve gümüş miktarını koruyabilmek, ödemeler dengesinde

karşılaşılabilecek herhangi bir açığı kolayca kapatabilmek, altın ve gümüşün ülke dışına çıkmasını önleyebilmek amacıyla devletler, her insanın kolay kolay satın alamayacağı büyük hacimlerde külçeler bastırdılar. Böylece, altın veya gümüş külçe sistemini benimseyen ülkelerde, bir tür para yönetimi oluşturuldu. Böylece, altın ve gümüş hareketlerine bir çeşit denetim getirildi.

Altın veya Gümüş Döviz (Kambiyo) Sistemi

Bu sistem, ülkenin benimsediği para birimine göre farklılık gösterir ve para birimi doğrudan doğruya altın veya gümüşle sınırlandırılmaz. Ancak, altın ve gümüş sistemini uygulayan bir ülkenin para birimiyle irtibatı esasına göre sınırlandırılır. Tıpkı tabi ülkelerin paralarının, altın ve gümüş standardına göre hareket eden bir ülkenin kullandığı para birimi ile bağlantısında olduğu gibi. Manda altında bulunduğu yıllarda Suriye ve Lübnan paralarının Fransa parasına, İngiliz hâkimiyeti altında olduğu yıllarda Mısır ve Irak paralarının İngiliz parasına bağımlı olması gibi.

Çift Maden (Metal) Sistemi

Bu sistemde altın ve gümüşten oluşan iki para birimi esas alınır. Bu sistemde, aralarındaki değişim değerinin bilinmesi ve birinin diğerine kıyas edilebilmesi için altın para birimi ile gümüş para birimi arasındaki oranı sabit ağırlık ve ayarla sınırlandırmak gereklidir. Bu sistemde, gümüş paraların yanında altın paralar da dolaşımda bulunur. Aralarındaki değişim fiyatının sabit olması için bazı ülkeler, altın para birimi ile gümüş para birimi arasındaki değişim oranını kanunla belirlerler.

Altın ve gümüş sistemini benimseyen ülkelerin, altın ve gümüşten oluşan temel para birimini, muayyen ve sabit bir ağırlık ve ayarla sınırlandırmaları gerekir. Bu sistemin işleyişinde:

a- Herhangi bir kayda bağı tutmaksızın altını ve gümüşü alıp satmada, ithalatında ve ihracatında insanlar tamamen serbest bırakılmalıdır.

b- Dış ticarete hareketlilik kazandırmak için altın ve gümüşü diğer para birimlerine ve diğer para birimlerini altın ve gümüşe dönüştürme ortamları hazırlanmalıdır.

c- Darphanenin cüzi miktarda alacağı bir ücretle ellerinde külçe altın ve gümüşü olan kimselerin külçelerini altın ve gümüş paraya (sikkeye), altın ve gümüş sikkeyi de külçe hâline getirebilme imkânı sağlanmalıdır.

KÂĞIT PARA SİSTEMİ

Kâğıt para sistemi, kâğıt paraların tedavül aracı olarak kullanıldığı para sistemidir. Kâğıt paralar, taşıyan kimse için dolaşımında kullanılmak üzere çıkarılmış, devletin veya kâğıt parayı çıkaran otoritenin -eğer bu kâğıtlar, altın veya gümüş yerine kullanılıyorsa ya da altın veya gümüş karşılığı varsa- zimmetinde muayyen bir borçla temsil edilen vesikalardır.

Kâğıt paralar bazen devlette var olan altın ve gümüşün yerine çıkarılır ve tam olarak altın ve gümüşü temsil eder. Yani bu türden kâğıt paralar, üzerinde yazılı değerinin yüzde yüzü oranında altın ve gümüş karşılığında dolaşımında bulunur. Naibe kâğıt parayı taşıyan kimseler, bu paraları içerdiği altın veya gümüş oranında herhangi bir sınırlamaya ve kurala bağlı kalmaksızın dilediği zaman altına ve gümüşe çevirebilme hakkına sahiptir. Bu türden naibe kâğıtlar, metal para sisteminden sayılırlar. Her hâlükârda aynen, altına veya gümüşe bedel olarak tedavüdedirler. Tedavülde, altın veya gümüş yerindedirler.

Kimi zaman bu kâğıt paralar, üzerinde yazılı değerinin belli bir kısmı oranında altın ve gümüşle temsil edilirler. Bu türden kâğıt paralar, yüzde yüz oranında altın ve gümüşle temsil edilmelerine rağmen "*vesika paralar*" diye isimlendirilirler. Güveni ise bu türden parayı çıkaran tarafın güvenilir olmasından alırlar. Altın veya gümüş karşılığı olan kısım, altın veya gümüş yerine kullanılan "*naibe*" para sayılır. Gücünü, parayı çıkaran tarafın güvenilirliğinden alan, altın ve gümüş karşılığı olmayan kısım ise "*vesika kâğıt para*" olarak kabul edilir.

Kâğıt paraların üçüncü türünü ise "*kanuni kâğıt paralar*" oluşturur. Bu türden kâğıt paraların, altın veya gümüş karşılıkları yoktur. Altın veya gümüş yerine de kullanılmazlar. Altına veya gümüşe dönüştürülebilmesi de söz konusu değildir. Değerini, parayı çıkaran, tedavüle sunan tarafın çıkardığı kanundan almaktadır. Gerçek bir değeri yoktur. Dolaşımdan kaldırıldığı veya insanların güvenini kaybettiği zaman sadece değersiz bir kâğıt hâline gelirler.

PARALARIN ÇIKARTILMASI

Her ülke, para birimi dışında kalan şeylerin ve emeğin değerini belirlemede esas olacak belli bir şeyi, “*para birimi*” olarak isimlendirir ve bunları belli şekillerde, sınırlı ve sabit bir ağırlıkta, özel bir tarzda basar. Eski zamanlardan beri toplumlar, değerini kendisinden alan birtakım madenleri para birimi olarak kullanmışlardır. Zati değerinin olmasından dolayı tüm dünya, altın ve gümüşü, her türlü mal ve hizmetin değerini belirlemede ölçü olarak benimsemişler, belli ağırlık ve ayarda, özel bir tarz ve belli şekillerde, altın ve gümüşten paralar basmışlardır.

Altını veya gümüşü nakit olarak esas birim kabul eden ülkeler, madenî para sistemine göre hareket eden ülkelerdir. Yalnızca altını para birimi olarak esas alıp altından sikkeler bastıran ülkeler, altın standardını veya altın sistemini uygulayan ülke sayılır. Yalnızca gümüşü temel para birimi olarak esas alıp gümüş paralar basan ülke ise gümüş standardını veya gümüş sistemini uygulayan ülke sayılır. Altını ve gümüşü bir arada temel para birimi olarak kullanıyor ve altından ve gümüşten paralar bastırıyorsa altın ve gümüş standardını veya çift maden sistemini uygulayan ülke sayılır.

Ancak mal ve hizmetlerin mübadelesinde kâğıt parayı benimseyen ülkeler ise kâğıt para sistemini uygulayan ülkeler sayılır. Bastığı ve tedavüle sunduğu kâğıt paraların altın ve gümüş olarak karşılığı varsa “**naibe kâğıt para sistemi**” uygulanmaktadır. Bastığı ve tedavüle sunduğu kâğıt paraların yalnızca belli bir oranının altın veya gümüş karşılığı varsa “**vesika kâğıt para sistemi**” uygulanmaktadır.

Ancak bir ülkenin bastığı ve para olarak isimlendirdiği birim, altın veya gümüş yerine kullanılmıyor ve herhangi bir şekilde altın veya gümüş karşılığı da yoksa o ülkede “**kanuni kâğıt para sistemi**” uygulanmaktadır.

Roma Devleti, parasına esas olmak üzere ağırlığı ve ayarı belli olan altını sabit para birimi olarak benimsemiştir. Benimseydiği bu esasa göre, belli şekillerde ve üzeri özel bir tarzda işlenmiş altın parçaları bastırılmış ve bu altın sikkeleri, tedavülde kullanılmak üzere kendisine ait nakit ve para hâline getirmiştir. Böylelikle çıkardığı paralarda, altın sistemini benimsemiş ve altın para sistemi üzerinde uygulamalarını devam ettirmiştir.

Sasaniler ise gümüşü temel para birimi olarak benimsemişler ve üç farklı ağırlıkta kullanmışlardır. Ağırlıkları farklı olan gümüş dirhemleri, belli tarzda ve üzerleri özel bir şekilde işlenmiş hâlde bastırmışlar ve bu gümüş sikke parçalarını tedavülde kullanılmak üzere nakit ve para hâline getirmişlerdir. Böylece Sani Devleti, gümüş sikke sistemini benimsemiş ve bu uygulamasını sürdürmüştür.

Müslümanlar ise altını ve gümüşü para olarak esas almışlar ve her ikisini para birimi olarak benimseyerek bir arada kullanmışlardır. Ancak Müslümanlar, Bizans dinarları ve Kırs dirhemlerini para olarak benimseyip kullanırken Rasulullah *Salallahu Aleyhi ve Sellem* döneminden Abdulmelik b. Mervan zamanına kadar altın ve gümüşten kendilerine özel para basmamışlardır. Abdulmelik zamanında, muayyen bir şekil üzere, özel bir tarzda, üzeri özel İslâmi motiflerle işlenmiş İslâmi paralar basılmıştır. Altın ve gümüş, şer'î dinar ve dirhem ağırlığında para birimi hâline getirilmiştir. Böylece, Müslümanlar, altın ve gümüş sistemini yani çift maden sistemini uygulamışlardır. Abbasilerin son dönemleri ile Mısır'da, Atabek zamanında Müslümanlar, değeri az olan şeylerin alınmasında ve satılmasında kullanılmak üzere altın ve gümüşün yanında az da olsa zati bir değerinin bulunmasından dolayı, bakırdan paralar bastırmışlardır. Ancak bunlar altın ve gümüş yerine kullanılmamaktaydı. Bunların yalnızca bakır olarak belli değerleri vardı. Yani değeri çok ucuz olan şeyleri alabilmek için değerini

yine kendinden alıyordu. Ancak Atabek zamanında altın ve gümüş azaldığında bakır paralar, değerli ve değersiz tüm malların alımında kullanılmaya başlandı.

Dünya, yirminci asrın başlarına kadar, metal para şeklinde altın ve gümüş sikke sistemini uyguladı. Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre öncesine kadar, sömürgeci ülkeler tarafından altın ve gümüş sisteminden vazgeçilip kanuni kâğıt paraların para olarak kullanılması benimseninceye kadar her ülke, belli şekilde, tarzda, sabit bir ağırlıkta ve ayarda altından ve gümüşten para basıp tedavülde kullanıyordu.

Para çıkarmanın, Müslümanların nakit kullanmaya başlamalarının ve takip ettikleri sürecin vakıası ve para çıkarmanın şer'î hükmü işte budur.

Buna göre Müslümanların kullanmaları gereken para birimi altın ve gümüş olmalıdır. Hilâfet Devleti'nin altını ve gümüşü nakit olarak kabullenmesi, tıpkı Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* ve halifeleri zamanında olduğu gibi altın ve gümüş sistemine, yani çift maden standardına göre hareket etmesi gereklidir. Günümüzde de Hilâfet Devleti'nde altından dinarlar ve gümüşten dirhemler basılması gerekir. Basılacak altın ve gümüş paralar, yüksek ayarda, muayyen bir şekilde ve Hilâfet Devleti'ne özgü İslâmi bir tarzda basılır. Altın dinarlar, şer'î dinarın ağırlığı olan 1 miskâl ağırlığında, yani 1 dinar = 4,25 gram ağırlığı esas alarak basılmalıdır. Gümüş dirhemler de yedi ağırlık¹, yani on dirhem 1 miskâl ağırlığına eş değer olduğu şer'î dirhem ağırlığında yani 1 dirhem = 2,975 gram ağırlığında basılmalıdır.

---

¹ İslâm gelip iki yüz dirhemde beş dirhem gümüş zekât vermeyi farz kıldığında her on dirhem yedi miskâl sayıldı. Bu nedenle buna yedi vezin denildi ki bunlar, dirhemlere oranla ağırlık bakımından orta boy dirhemlerdir. Bu nedenle orta, büyük ve küçük dirhemlere karşılık gelen kıratlar toplanarak üçe bölündü ve 14 kırat veya 5,6 dânik sonuç elde edildi. (Bak. Dirhemlerin ve dinarların ağırlıkları bölümü)

Devletin altın dinarları, büyüklükleri birbirinden farklı olarak aşağıda olduğu gibi altı Şekilde basması mümkündür:

Sikkeler	Gram AĞırlığı
eyrek (1/4) Dinar	1,0625 gram, hırsızın elinin kesilebileceği miktar
Yarım (1/2) Dinar	2,125 gram, zekât nisabında farz olan tutar (85x%2,5)
Tam Dinar	4,25 gram
5 Dinar	21,25 gram, zekât nisabının dörtte biri. (85/4)
10 Dinar	42,5 gram, zekât nisabının yarısı. (85/2)
20 Dinar	85 gram, zekât nisabı

Devlet işte bu Şekilde; zekât nisabı ağırlığında, altın ağırlığında esas olan dinar ağırlığında, yarım dinar ağırlığında -ki bu zekât nisabında ödenmesi farz olan tutardır- ve hırsızın elinin kesilmesinde esas olan olan çeyrek dinar ağırlığında dinarlar basar.

Devlet belirtilen Şekillerde altın dinarlar basabileceği gibi, gümüş dirhemleri de büyüklükleri birbirinden farklı olarak aşağıdaki Şekillerde basabilir:

Sikkeler	Gram AĞırlığı
Yarım (½) Dirhem	1,4875 gram
Tam Dirhem	2,975 gram
5 Dirhem	14,875 gram, gümüş nisabında ödenmesi farz olan tutar
10 Dirhem	29,75 gram
20 Dirhem	59,50 gram

Daha düşük değerdeki eşyaların alım satımında kullanılmak üzere devletin bu miktarlardan daha küçük ağırlıklarda gümüş paralar bastırması mümkündür. Ancak, bu birimlerin gümüş olarak ağırlıklarının çok hafif olması ve saf gümüşten basılmış olmaları nedeniyle, bunlarla işlem yapabilmek zor olabileceğinden birimin içerisindeki gümüş ağırlığının açıkça belli olması koşulu ile herhangi bir sahtekârlığı engelleyecek Şekilde

bu birimlerin içerisine diğer madenlerden belli oranlarda ilaveler yapılabilir.

Hilâfet Devleti, dünyada, para sistemi ile kendi çıkarları doğrultusunda oynayan Amerika gibi tek bir ülke dahi kalmayınca kadar tüm dünyanın altın ve gümüş ile işlem yapmaya dönmesi için çalışmalıdır.

Altın ve Gümüşün Ayarları

İslâm Devleti, farklı zamanlarda, herhangi bir şaibeden uzak kalması için altın ve gümüşün ayarını koruyor ve sürekli yüksek ayarda kalması için saflığına özel bir önem gösteriyor, altın ve gümüş paralar üzerindeki sahtekârlığı engelliyor ve sahtekârlık yapanlara karşı cezalar uyguluyordu.

Bu nedenle altın dinarların ve gümüş dirhemlerin başka herhangi bir madenle karıştırılmasından uzak tutulması, saflığının bozulmasının engellenmesi için altın ve gümüşün dışındaki madenlerle karıştırarak saflığını bozmak isteyenlere cezalar uygulanması gerekir. Altın ve gümüşün saflığını bozmak, aldatmaca sayılır. Aldatmak ise haramdır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

[لَيْسَ مِنَّا مَنْ غَشَّ] **“Aldatan bizden değildir.”**¹

Bir başka rivayet ise şöyledir:

[مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا] **“Bizi aldatan, bizden değildir.”**²

Altının Gümüşe Oranı

Hilâfet Devleti'nin altın ile gümüş arasındaki değişim oranını sınırlandırmaması gerekir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ve halifelerinin zamanında olduğu gibi piyasada oluşan

¹ Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, İbni Mâce, Darimi

² Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, İbni Mâce, Darimi

arza ve talebe göre farklı fiyatlarla altın gümüşle, gümüş de altınla değiştirilebilmelidir. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, altın ve gümüş arasında muayyen bir oran belirlememiş, altının ve gümüşün belli bir orandan değiştirilmesini mecbur tutmamıştır. Bilakis, aralarında belli bir oran olmaksızın ve peşin olması koşulu ile diledikleri şekilde altını gümüşle, gümüşü altınla değiştirmeleri hususunda sahabeleri, serbest bırakmıştır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

[يَبِيعُوا الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ كَيْفَ شِئْتُمْ نَدًا بِنَدٍ] **“Peşin olması şartıyla, altını gümüşle dilediğiniz fiyattan satınız.”¹**

İbni Ömer'den:

كُنْتُ أبيعُ الإِبِلَ بالبِقِيعِ فأبيعُ بالدَّنَانِيرِ وأخذُ الدَّرَاهِمَ وأبيعُ بالدَّرَاهِمِ وأخذُ بالدَّنَانِيرِ [أخذُ هذه من هذه وأعطي هذه من هذه فأتيتُ رسولَ الله صَلَّى اللهُ عليه وسلَّمَ وهو في بيتِ حفصةَ فقلتُ يا رسولَ اللهِ رُوَيْدَكَ أسألكَ أني أبيعُ الإِبِلَ بالبِقِيعِ فأبيعُ بالدَّنَانِيرِ وأخذُ الدَّرَاهِمَ وأبيعُ بالدَّرَاهِمِ وأخذُ الدَّنَانِيرَ أخذُ هذه من هذه وأعطي هذه من هذه فقال رسولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عليه وسلَّمَ لا بأسَ أن تأخذَها بسعرِ يومِها ما لم تفتَرَقا وبينكما شيءٌ] **“Bakî’de deve satışı yapardım. Dinarla deveyi satar, yerine dirhem alırdım. Dirhemleri satar, dinar alırdım. Birini satar diğerini alır, birini verir diğerini alırdım. Hafsa’nın evinde iken Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e geldim ve şöyle dedim: Ey Allah’ın Rasulü! İzin verirsen sana bir soru sormak istiyorum. Ben Bakî meydanında deve satıyorum. Dinarla satıyor, yerine dirhem alıyorum. Dirhemle satıyor, yerine dinar alıyorum. Bunu satıp ötekini, birini verip diğerini alıyorum. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem dedi ki: Aranızda alacak vercek bir şey kalmaması şartıyla birbirinizden ayrılmadan günün fiyatından almanda bir sakınca yoktur.”²**

¹ Tirmizi, Buyu 23

² Ebu Davud, Nesei, Darimi, Ahmed b. Hanbel

Ancak bu işlem, altının altınla, gümüşün gümüşle satışından farklı bir işlemdir. Bu tür satışta denklik “misli misline ve peşin olması” şartı vardır. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, şöyle buyurmaktadır:

الدَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالنُّبْرُ بِالنُّبْرِ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالنَّمْرُ بِالنَّمْرِ وَالْمِلْحُ [بِالْمِلْحِ مَثَلًا بِمِثْلِ يَدَا بِيَدٍ فَمَنْ زَادَ أَوْ اسْتَزَادَ فَقَدْ أَرَبَى الْأَجْدُ وَالْمُعْطَى فِيهِ سَوَاءٌ] **“Altının altınla, gümüşün gümüşle, buğdayın buğdayla, arpanın arpayla, hurmanın hurmayla, tuzun tuzla satışı miktar fazlalığı olmadan ve peşin olarak yapılır. Kim fazla alır veya fazla verirse alan da veren de faiz yapmış olur. Bu hususta alan ile veren arasında herhangi bir fark yoktur.”¹**

Altının gümüşe oranı sabit değildir ve değişkendir. Altın veya gümüşün çokluğuna, arz ve talebe göre değişim oranları da değişir. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında bu oran, yaklaşık olarak 1/10, Ömer *RadıyAllahu Anh* döneminde önce 1/12 daha sonra ise 1/14 idi. 1981 yılında bu oran 1/45 oldu. Daha sonraki aylar içerisinde 1/16 oldu. Dolayısı ile altın ve gümüş arasındaki değişim oranı sabit değildir. Bu nedenle altın ile gümüş arasındaki değişim oranını, belli bir miktar ile sınırlandırmak zarara neden olur. Zira altın ve gümüşten her birinin -yasal olarak aralarındaki değişim oranı sabit tutulduğu zaman- piyasa değeri, yasal değerlerinden farklı olabilir. Devlet içerisinde veya dış pazarlarda böyle bir farklılık ortaya çıktığı zaman, dış piyasadaki değeri iç piyasadan daha yüksek olduğu zaman değeri yükselen nakdin saklanarak dışarı kaçırılması durumu söz konusu olacaktır.

---

¹ Müslim

ALTIN VE GÜMÜŞ SİSTEMİNİN FAYDALARI

Altın ve gümüşün dolaşımında para olarak kullanıldığı dönemlerde, dünyada parasal problemler yoktu. Dünya üzerinde egemenliklerini yerleştirebilmek için sömürgeci ülkelerin ekonomik ve mali sömürgecilik üsluplarında geliştirdikleri tekniklerden sonra, dünyada parasal problemlerle karşılaşmaya başlandı. Para birimini, sömürgecilik araçlarından biri hâline getirdiler. Altın ve gümüş para sisteminden vazgeçerek herhangi bir şekilde altına ve gümüşe dayanmayan, altın ve gümüş karşılığı olmayan, kanuni kâğıt paraları ve banka mevduatlarını da para kabul ederek para sistemini bir başka para sistemine dönüştürdüler. Böylece kendi çıkarları doğrultusunda, dünyada para ile oynamaya başladılar. Parasal krizler ve ekonomik problemler oluşturdular. Kanuni kâğıt paraların basılmasını artırdılar ve böylece para miktarında anormal şişkinlikler oluşturdular. Bu ise paraların alım gücünde önemli düşüslere yol açtı. İşte bütün bunlar, altın ve gümüş sisteminden vazgeçilmesinin sonucudur.

Altın ve gümüş sistemi dünyanın şu anda karşı karşıya kaldığı parasal sorunları ve şiddetli enflasyonu ortadan kaldıracak, parada istikrar sağlayabilecek, değişim kurlarını sabitleştirecek, devletlerarası ticareti geliştirebilecek tek güçtür. Bu nedenle altın ve gümüş sistemi, birtakım ekonomik özellikleri bünyesinde barındırır. Bunlar şunlardır:

1- Altın ve gümüş, dünya üretiminde maden arama ve arıtma masraflarının egemen olduğu bir maldır. Altına ve gümüşe olan talep, diğer mal ve hizmetlere olan talebin karşılığıdır. Bu özellik, kâğıt para sisteminde olduğu gibi dünyayı, sömürgeci devletlerin merhamet kanatları altında bırakmaz. Zira kâğıt para sistemini kullanan devletler, bu sistem gereğince, diğer devletlerle olan ödemeler açığını kapatabilmek için istedikleri zaman para basmak yoluyla, piyasalara diledikleri miktarda parayı sunabilmektedirler.

2- Altın ve gümüş, kâğıt para da olduğu gibi, dünyayı aniden dolaşımında bulunan para artışları ile karşı karşıya bırakmaz. Bu nedenle para, sebat ve istikrarlı olma özelliğini korur ve güven artışı kazanır.

3- Altın ve gümüş sistemi, devletlerarasındaki ödemelerde ortaya çıkabilecek bütçe dengesizliklerini merkez bankalarının müdahalesi olmaksızın kendiliğinden, otomatik olarak karşılayabilme özelliğine sahiptir. Zira günümüzdeki devletlerin para birimleri arasındaki döviz kurlarında dengesizlik olduğunda müdahalede bulunmaktadırlar. Bir ülkenin ithalatının ihracatından fazla olması, parasının ihracatı fazla olan ülkeye akışını, altının ve gümüşün ülke dışına çıkışını artıracak ve içeride fiyatlar düşecektir. İçeride fiyatların ucuzlamasına bağlı olarak ithalatın azalmasından dolayı içerideki malların fiyatları, ithal edilen malların fiyatlarından daha ucuz olacaktır. Üstelik devlet, ödemeler dengesindeki açık devam ettiği sürece ihtiyati altın ve gümüş miktarını kaybetmekten korkacaktır. Kâğıt para sisteminin uygulandığı bir sistemde ise devlet, ödemeler bilançosundaki açığı kapatabilmek için para basma yoluna gidecektir. Çünkü para basmasını engelleyecek kurallar yoktur. Karşılıksız para basmak ise enflasyondaki artışa ve paranın alım gücünün azalmasına neden olacaktır.

Altın ve gümüş sisteminde ise kâğıt paranın belli fiyattan altına ve gümüşe dönüştürülebilme durumu var oldukça devletin dilediği gibi kâğıt para basması mümkün olmayacaktır. Çünkü devlet, para basımını genişlettiği zaman altına olan talebin artacağından, bu talep karşısında acze düşeceğinden veya parasının dışarı kaçmasına bağlı olarak rezervlerinin yok olmasından korkar.

4- Altının para birimi olmasına bağlı olarak devletlerin altın üzerinde tahakküm etme imkânı ortadan kalkar ve bu durum altına büyük bir ayrıcalık kazandırır. Zira bir devlette var olan para miktarının büyük küçük olmasına bakılmaksızın herhangi

bir nakit miktarı, piyasanın ihtiyaç duyduğu nakit işlemleri için yeterli olur. Çünkü malın tümü, beraberinde değişim fiyatına da sahip olur. Diğer malların üretimi artar ve fiyatlar ucuzlar. Oysa kâğıt para sisteminde para miktarındaki artış aynı sonucu doğurmaz. Para miktarındaki bir artış, enflasyona yol açacağından paranın alım gücünün azalmasına neden olur. Kâğıt para sistemi enflasyonu körüklerken altın ve gümüş sistemi enflasyonu yok eder.

5- Altın ve gümüş sisteminde farklı ülkelerin paraları arasındaki döviz kurunu/değişim fiyatının, sabit olmasından dolayı da faydalıdır. Çünkü her ülkenin para biriminde, belli miktarda altın ve gümüş vardır. Bu nedenle paralar ne kadar farklı da olsa tüm dünyanın altın ve gümüş cinsinden tek nakdi olacaktır. Bu durumda dünya ticari özgürlüklerden, ülkeler arasındaki mal ve hizmetlerin kolayca intikalinden faydalanacağı gibi uluslararası ticaretin gelişmesinin gerektireceği para azlığı zorlukları da ortadan kalkmış olacaktır. Döviz kurlarının sabit olmasından dolayı tüccarlar, dış ticarete açılmaktan korkmayacaklardır.

6- Altın ve gümüş sistemi, her ülkenin altın ve gümüş servetini korur. Bir ülkeden diğer ülkeye altın kaçakçılığının olmaması, ülkelerin altın ve gümüş stoklarını korumak için herhangi bir önlem almalarına gerek bırakmaz. Çünkü bunlar, bir malın fiyatı veya yapılan bir hizmetin karşılığı olmasının dışında taşınmazlar.

Bu faydaların tamamı, altın veya gümüşün ayrı ayrı para birimi olarak kullanıldığı tek maden sistemi veya altın ve gümüşün birlikte kullanıldığı çift maden sistemi uygulandığı zaman gerçekleşir. Buna ilave olarak çift maden sistemi, maden kapasitesinin artmasına bağlı olarak paranın toplam arzının daha fazla olmasını sağlar. Böylece devlet, insanların para ihtiyaçlarını kolayca karşılar. Paranın alım gücünü kuvvetlendirir. Fiyatların genel seviyesini daha fazla sabit tutar.

Altın ve gümüş sisteminin avantajları ve faydaları bunlardır. Ancak bu sistem uluslararası tekelcilikten, gümrük engellerinden, altın ve gümüş rezervlerinin önemli bir kısmının büyük devletlerin kasalarında bulunmasından, altın üretme ve küresel ticarete rekabet gücüne sahip devletlerin varlığından veya bu devletlerin teknokratlara, teknikerlere ve mühendislere sahip olmalarından, altın ve gümüş sistemi yerine zorunlu kâğıt para sistemini benimsemelerinden kaynaklanan problemlerle de karşı karşıyadır.

Özellikle de altın ve gümüş sistemi dışındaki bir sistemi uygulayan ve uluslararası ticarete etkili olan büyük devletlerin varlıklarını sürdürmeleri hâlinde, altın ve gümüş sistemini benimseyen devletlerin bu türden zorluklardan kurtulabilmeleri için:

- Kendi kendine yeterlilik siyasetini uygulamaları,
- İthalatlarını azaltmaları,
- İthal etmek istedikleri malları altın ve gümüş yerine kendilerinde var olan malla mübadelesine çalışmaları,
- İhtiyaç duyulan bir malı alabilmek için de önce kendilerinde var olan bir malı satmaya çalışmaları,
- Ya da ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin ithalatını yapabilmek için gerekli olan altını, gümüşü veya dövizi, kendisinde var olan malın satılmasına çalışarak temin etmelidir.

Bunlara ilave olarak çift maden, yani altın ve gümüş sistemini uygulayan devletlerin, altın ve gümüşün birbiri ile değişim fiyatlarını sabit tutmaktan sakınmaları ve bunun gereği olarak da döviz kurunun fiyat dalgalanmalarını takip etmesine izin vermelidir. Çünkü iki para birimi arasındaki değişim oranını sabit tutmak, piyasa fiyatının dolaşımdaki yasal değerine karşı, değeri yükselen para biriminin saklanması ve bunun

yerini dolaşımda değeri ucuzlayan paranın almasına neden olur. Çünkü kötü para, iyi parayı tedavülden kovar.

Dünyada Var Olan Altın Rezervinin Yeterliliği

Hükûmetlerin karşılıksız para basmalarını ve buna bağlı olarak da enflasyonu engelleyecek tek sistem, altın ve gümüş sistemidir. Altın sistemi, devletler arası ticareti canlandıran, uluslararası ilişkilerde sabit bir birim sunan sistemdir.

Acaba geçmişte olduğu gibi dünyanın altın standardına göre hareket etmesi için dünyada var olan altın miktarı yeterli olabilecek midir? Ticari işlemler için gerekli olan parayı karşılamaya yetecek mi? Altın sistemine dönüş yapabilmek için Hilâfet Devleti'nde yeterli miktarda altın var mıdır?

Tüm bu sorulara cevaben diyoruz ki: Evet, dünyada var olan altın miktarı altın standardına göre hareket edilmesi için yeterlidir. Ticari işlemlerde ve dünya ekonomisinde gerekli olan parayı sağlayabilecek esnekliğe de sahiptir. Bunun nedenleri şunlardır:

1- İnsanlık tarihi boyunca altının gördüğü itibarı, önemi hiçbir maden görmemiştir. Binlerce yıl önce çıkarılmış olmasına rağmen insanoğlunun çıkartmış olduğu altının tümü hâlen kullanılmaktadır. Zira çıkarılan altınların tümü yok olacak şekilde tüketilmemiştir. Üretilen altınlar, para veya bilezik olarak, sanayide çeşitli alanlarda mübadele edilmekte ya da eritilmek suretiyle tekrar kullanılmaktadır.

2- Yirminci asrın başlarına gelinceye kadar geçmişteki tüm asırlar boyunca altın, ekonomik ve mali krizlere neden olmadan tüm dünyada ticari ve ekonomik ilişkilerdeki ihtiyaçları karşılayabilmiştir. İçerisinde önemli ölçüde ekonomik gelişmenin yaşandığı on dokuzuncu asırda dünya, ekonomik gelişmeye ve kalkınmaya, fiyatlarda ucuzluğa ve ücretlerde ise artışa şahit olmuştur. Bu süreçte mal ve hizmetlerde artış yaşanmasına

rağmen piyasaya sunulan altın para miktarında ise herhangi bir yetersizlik olmamıştır.

3- Gerçekte insanlar paranın azlığına veya çokluğuna değil paranın alım gücüne önem verirler. Altın biriminin alım gücü yüksek olup sebatı ve istikrarı sağlamış, refaha ve kalkınmaya neden olmuştur. Bunun yanında naibe kâğıt paraların dışındaki kâğıt paraların basımındaki genişleme nedeniyle dünya ekonomik ve mali krizlere sahne olmuş, enflasyon artışı ve kâğıt paranın alım gücünde sürekli düşüşler yaşanmıştır.

4- Fiyat sınırlaması veya stokçuluk gibi sınırlamaların bulunmadığı bir ekonomik sistemde var olan paranın miktarı önemli değildir. Çünkü tedavülde bulunan herhangi bir miktardaki nakit, piyasada var olan mal ve hizmetlerin alım satımına yeterli olacaktır. Dolaşımda bulunan paranın miktarı sabit olmasına rağmen mal ve hizmet miktarlarının artması durumunda para birimi, daha fazla mal ve hizmet satın alma gücüne sahip olacaktır. Bunun tersi de doğrudur. Yani tedavülde bulunan nakit miktarı sabit kalırken mal ve hizmet miktarları azaldığı zaman ise para biriminin mal ve hizmet alım gücü de azalacaktır. Durum her ne olursa olsun dolaşımda var olan paralar, miktarları ne olursa olsun parasal işlemler için yeterli olacaktır.

5- Görünürde altın miktarındaki azlık, dünyaya egemen olan enflasyonun neticesidir. Şayet dünya altın sistemine dönmüş olsaydı paranın fiyatı sabit kalacak, buna bağlı olarak da altına olan tutku, düşkünlük azalacaktır. Çünkü bu durumda altın, ticari spekülasyonlar için kullanılmayacaktır. Altının tamamı ticari işlemlere ve ekonomik ihtiyaçlara yönelecektir. Paranın fiyatı istikrar kazanacağı için de altın üzerinden yapılan ticaret ve spekülasyon duracaktır. Çünkü paraların fiyatları ve birbirlerine oranının altınla sınırlandırılacak olması, dünya paralarının tümünü tek para hâline getirecektir. Bu durumda ise

altına dayalı olarak yapılan spekülasyonu imkânsız hâle getirecek ve altın üzerinden yapılan ticarettten elde edilen kârı da azaltacaktır. Para üzerindeki vurgunculuk imkânlarını yok edecek hâle getirecektir. Buna bağlı olarak altın çoğalacak ve az olan altın görünümü ortadan kalkacaktır.

İşte bu sebeplerin tümü dünyanın altın standardına dönme imkânına sahip olduğunu ve şu anda dünyada var olan altın miktarının parasal ve ticari ihtiyaçların karşılanmasına yeterli olacağını ve ekonomik ihtiyaçlar için lazım olan malı sağlayacağını göstermektedir.

Bu hususla ilgili olarak diğer devletler için geçerli olan Hilâfet Devleti için de geçerlidir. Yukarıda yer verilen nedenler altın sistemine dönme gücünün var olduğunu göstermektedir. İslâm ülkelerinde var olan altın, bankalarda ve kasalarındaki stoklar Hilâfet Devleti'nin tam olarak altın sistemine dönmesine imkân tanıyacak düzeydedir. Diğer taraftan İslâm topraklarında var olan gümüşün (ki altın ile birlikte Hilâfet Devleti'nde temel para birimi olacaktır. Zira Hilâfet Devleti, parasal açıdan altın ve gümüş sistemi üzerine, çift maden sistemi üzerine kuruludur.) büyük miktarlarda bulunması Hilâfet Devleti'nin altın ve gümüş sistemine dönmesini kolaylaştıracaktır.

Üstelik İslâm ülkeleri, ümmetin ve Hilâfet Devleti'nin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin neredeyse tamamına sahiptir. Bu yeterlilik, temel veya zorunlu bir ihtiyaç olarak, daha başka maddelere ihtiyaç duymamasına imkân tanıyacaktır. Böylece Hilâfet Devleti, mal ve hizmetler açısından hem kendi kendine yeterli hâle gelmiş olacak hem de dışarıdan mal ithal etmek mecburiyetinde olmayacağı için dışarıya altın çıkışını önlemiş, altının içeride kalmasını sağlamış olacaktır.

Ayrıca, İslâm ülkeleri, tüm dünyanın ihtiyaç duyduğu petrol gibi önemli bir mal varlığına sahiptir. Hilâfet Devleti, elinde bol miktarda var olan petrolü altın veya ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin satın alınmasında kullanılacak herhangi bir döviz

karşılığında satabilir. Ya da karşılığını altın olarak ödemedikçe herhangi bir devlete satışını engelleyebilir. Petrol gibi stratejik öneme sahip olan maddelerin altın karşılığında satılması, Hilâfet Devleti'ne altın akışını ve ülkedeki ihtiyati altın miktarının artmasını sağlayacaktır.

Devletin, yerli maddelerin dışındaki maddelere muhtaç olmaması, tüm insanların ihtiyaç duyduğu maddelere ise sahip olması, bunların bedellerini altın olarak ödemeleri için insanları hazır hâle getirir. Faydalı bir karşılığı olmaksızın altının, ülke dışına çıkmasını önler ve altının ülke içerisinde kalmasını sağlar. Böylece devlet, diğer devletleri etkileyebilir, uluslararası para piyasalarına hükmedebilir ve herhangi bir ülkenin, kendi parasına hükmetmesinden kurtulabilir.

Böylece Hilâfet Devleti'nin altın ve gümüş sistemine dönebilmesinin olabirliği, bütün açıklığı ile ortaya konulmuş olmaktadır. İslâm ülkelerinde, bu dönüşüm için yeterli miktarda altın rezervi var olduğu gibi, gerekli olan nakdi arttırabilme imkânı da vardır.

Altın Sistemine Dönüş Nasıl Tamamlanır?

Altın sistemine dönebilmek için altın sisteminin ortadan kaldırılmasına neden olan faktörlerin yok edilmesi, bu sistemden vazgeçilmesi yani şu işlemlerin yapılması gerekir:

- 1- Kâğıt para basımının, hemen durdurulması,
- 2- Mali işlemlerde, altın para sistemine dönülmesi,
- 3- Altın ihraç ve ithali önündeki tüm engellerin ve altına karşı alınmış gümrük duvarlarının kaldırılması,
- 4- Altını mülk edinmeyi, alımını, satımını ve altına dayalı sözleşmelerin yapılmasını yasaklayan kanunların kaldırılması,

5- Dünyada başlıca paraların mülk edinilmesine konulan kısıtlamaların kaldırılması ve aralarında serbest rekabetin sağlanması gerekir. Böylelikle devletler para biriminin değerini düşürme veya dalgalanmaya bırakma girişimlerinde bulunmaya gerek kalmadan para birimlerinin kendileri ve altın arasında sabit bir kur oluşsun.

Ne zaman ki altının tedavülü için önündeki engeller kaldırılırsa kısa sürede açık bir piyasası oluşur. Böylelikle tüm uluslararası para birimleri altına göre sabit bir kura sahip olacak ve küresel olarak altın ile işlem yapılması sağlanacaktır ve yapılacak bütün akitlerin içereceği malların değeri altına göre ödenecektir.

Bütün bu girişimleri tek ve güçlü bir devlet gerçekleştirir ve bu girişimin sonucunda başarılı olursa diğer devletlerin ona tabi olup cesurca davranmasını sağlayacaktır. Böylece dünyada altın sisteminin tedavüle yeniden dönmesinde önemli bir adım atılmış olur.

Şu bir gerçek ki İslâm Devleti dışında dünyanın hiçbir ülkesi bunu gerçekleştirememektedir. Çünkü altın ve gümüş sisteme dönmek, İslâm Devleti için şer'î bir hükümdür. Zira evrensel olan İslâm Devleti, hidayet bakımından ve yapısı itibarı ile dünyadan sorumludur.